Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Dalı

12 EYLÜL 1980 SONRASI TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ (1980-1989)

Barış MUTLUAY

Doktora Tezi

Ankara, 2019

12 EYLÜL 1980 SONRASI TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ (1980-1989)

Barış MUTLUAY

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Barış MUTLUAY tarafından hazırlanan "12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç (1980-1989)" başlıklı bu çalışma, 19.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aylin ÖZMAN ERKMAN (Başkan)

Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Danışman)

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN (Üye)

Prof. Dr. Mete YILDIZ (Üye)

Prof. Dr. M. Murat ERDOĞAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi'ne verdiğimi bildiririm. Bu izinle üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan ***"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ….. ay ertelenmiştir. (2)
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

19 / 07 / 2019

Barış MUTLUAY

[1] *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"*

*(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

*(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

*(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

***** Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.***

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Barış MUTLUAY

ADAMA SAYFASI

Kızım Elfin'e...

Fatsa'mın en yakışıklı boksörü Altan Yılmaz'a…

*Yaşam sözlüğümde **onur** kelimesinin karşılığı olan Ziya Yılmaz'a…*

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Ali Çağlar'a özel olarak teşekkür etmem gerekiyor. Aynı şekilde, Prof. Dr. Aylin Özman Erkman başta olmak üzere, doktora öğrenimim boyunca üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca karşılaştığım pek çok zorlukta beni desteklemekten bıkmayan, eleştirel fikirlerini benden esirgemeyen eşim *Dılan Anaşin*'e, annem Songül Mutluay ve babam Mustafa Kemal Mutluay'a, hem Türkiye hem de İngiltere süreçlerinde kendisinden ayrı kalmak zorunda kaldığım kızım Elfin'e sonsuz teşekkürü borç bilirim: Her şey bir yana, hayatımı anlamlı kıldıkları için…

Her çalışmanın kendine has zorlukları vardır. İnsan, bu zorluklarla karşılaştıkça kendisini destekleyecek dostları olduğunu, dostlarının koşulsuz ve kendiliğinden desteğiyle bulabiliyorsa şanslıdır. Ben de şanslı azınlıktanım: Çocukluk günlerinden bu yana kâdim dostluklarım olan Cem Aktaş ve Fırat Cebeci, akademik yaşamın pek çok zorluğunu birlikte aştığımız yol arkadaşım Dr. Göksu Uğurlu, Dr. Onur Yeni, Dr. Engin Sune, Dr. Ayça Gelgeç-Bakacak ve Dr. Şebnem Banu Önder olmasaydı, çalışmam büyük ihtimalle tamamlanamazdı.

Araştırmanın saha çalışmasını gerçekleştirdiğim İngiltere sürecinde, desteklerini sunan kurum ve kişilerin isimlerini yazmaya kalksam, gerçek anlamda sayfalar yetersiz kalacaktır. Çalışmanın hem nitel hem de nicel kısımlarına katılım sağlayanların hepsine teker teker teşekkürlerimi sunuyorum. Öte yandan, kimi kurumların ve kişilerin isimlerini özel olarak anmazsam bir şeyleri eksik bırakmış olurum. Öncelikle, Coventry Üniversitesi'ne misafir araştırmacı olarak kabul edilmem başta, İngiltere'de bulunduğum yaklaşık 15 aylık süreçte desteğini hiç esirgemeyen Coventry Üniversitesi: Güven, Barış ve Sosyal İlişkiler Merkezi Eş-Başkanı olan Prof. Dr. Alp Özerdem'e ve kendisiyle iletişime geçmemi sağlayan

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı şekilde Oxford Üniversitesi: Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde kısa bir süreliğine bile olsa bulunmamı sağlayan Doç. Dr. Elizabeth Frazer'a teşekkür ediyorum. Katılımcılara iletişim kurma konusundan desteklerini esirgemeyen Eylül ve Kerem Cevahir'e, Nur Yazıcı ve Akın Olgun'a, Eren ve Cemal Türkoğlu'na, Altan Yılmaz'a, Mustafa Yaşacan'a, Bedriye Aslan'a, Ellenanis Cytrpostos'a, Marta Hellonius'a, Ayfer Millanos'a, Neslihan Özfariş'e, Ian Otterson'a, Yussuf Azadien'e, Carlos Marquez Chicvas'a, Ertuğrul Özkayan'a, Hakan Jonnes'e, Halil Can'a, Mehmet Ali Kurban'a, Ahmet Kaplan'a, Bayram Barlas'a, Helin Honca'ya, Gül Karadağ'a, Pınar Öğün'e, Mehmet Ali Alabora'ya ve adını sayamayacağım kadar çok olan pek çok değerli insana teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı şekilde, TEG (Turkish Education Group – Türk Eğitim Birliği), EMAR (Easdale Foundation for Labour Research – Emek Araştırmaları Vakfı), GIK-DER (Refugee Workers' Cultural Assosiacion – Göçmen İşçiler Kültür Derneği), DAY-MER (Turkish and Kurdish Community Centre – Türk ve Kürt Toplumu Dayanışma Merkezi), ATA (Türk İngiliz Akademisyenler Derneği), İngiltere Kıbrıs Türk Örgütleri Konseyi, İngiltere Türk Kadınları Derneği, Londra Halkevi, Kurdish Community Centre, Türkiye Cumhuriyeti Londra Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Londra Başkonsolosluğu'na da ayrı ayrı teşekkür etmem gerekiyor. Bu kurumlar ve buraya adını yazamadığım irili ufaklı pek çok diğer kurumun desteği olmasaydı, bu çalışma da olmayacaktı.

ÖZET

MUTLUAY, Barış. *12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç (1980-1989)*, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

1980 öncesinde ağırlıklı olarak ekonomik gerekçelerle Avrupa'ya giden Türkiye kökenliler, gittikleri ülkelerde gözle görülür nüfusa erişmiş olmalarına rağmen, İngiltere'deki Türkiye kökenli nüfusun belirginleşmesi 12 Eylül 1980 sonrasındadır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, çoğunlukla Avrupa ülkeleri olmak üzere yaklaşık 30 bin kişi siyasi mülteci olarak başka ülkelere sığınmıştır. Bu rakamın bir kısmı da İngiltere'ye göç etmiştir. İngiltere'ye doğru 1980'li yıllar boyunca devam eden göç dalgası -kimi farklı katmanları da içinde bulundurmakla birlikte- Türkiye solunda yer alan çeşitli örgütlenmelerde politik faaliyetler yürütenler üzerinden sürmüştür. "12 Eylül" nedeniyle gerçekleşen bu göç dalgası, 1990'lı yılların başları itibariyle yavaşlamıştır, göç dalgası daha farklı bir dinamik üzerinde sürmüştür. Bu çalışma, 1980'li yıllarda siyasal nedenlerle İngiltere'ye göç edenlerin hem ilgili yıllar aralığındaki düşüncelerini hem de günümüzden kendi geçmişlerine dair değerlendirmelerini tespit etmeye yöneliktir. Bu çerçevede, İngiltere'de Türkiye kökenlilerin yoğun olarak ikamet ettikleri Londra başta olmak üzere, Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventry şehirlerinde *nicel veriler için 187 kişiye dair bilgilerin elde edildiği 46 "hane halkı" soru kâğıdı uygulaması ve 378 "politik göçmen-kişi" soru kâğıdı uygulaması; nitel veriler için 81 yarı-yapılandırılmış mülakat, 22 yapılandırılmamış-derinlemesine mülakat ve 4 odak görüşme gerçekleştirilmiştir*. Alandan toplanan veriler üzerinden ana sorunsala yönelik siyasal göç ve sürgünlerin arka planında yatan nedenler tespit edilmeye çalışılmış, göçmenlerin İngiltere'ye göç etme dönemlerinde sahip oldukları politik reflekslerinin yanı sıra siyasal, ekonomik, kültürel ve gündelik yaşamsal beklentilerinin tüm bu süreç boyunca geçirdiği evrim temel varsayımlar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Politik Göç, Sığınmacı, Türkiye'den Göç, İngiltere'ye Göç, 12 Eylül, Göç Sosyolojisi, Araştırma Yöntemleri.

ABSTRACT

MUTLUAY, Barış. *Political Migration to UK from Turkey After September, 12 1980,* PhD Thesis, Ankara, 2019.

People of Turkish origin, who have migrated to Europe due to economic motivations, has reached huge numbers before 1980s. After the coup d'état of 12 September 1980, approximately 30 thousand people have taken refuge as political refugees mostly in discrete European countries. However, the increase in the number of refugees from Turkey to United Kingdom has become evident especially after the coup of 12 September. In this sense, people of Turkish origin who have migrated to UK are political refugees, rather than having solely economic motivations. This wave of migration to UK after 1980s has proceeded through the migration of people who were active in various leftist political organizations in Turkey, even though it has included other segments of society as well. This study takes the refugees, who has migrated to UK due to political reasons, at the center of inquiry in order to ascertain their ideas during times of immigration and their evaluation of past within the framework of their current life. In this regard, for the quantitative data *46 household interview surveys (187 people in total) and 378 political refugee questionnaires; and for the qualitative data 81 semi-structured interview, 22 in-depth interviews and 4 focus interviews* have been conducted in the various cities of UK: London being in the first place, Cambridge, Cardiff, Bournemouth and Coventry, where people of Turkish origins mostly reside. Based on the findings of the field study, the common motivations and incentives for political migration and exile are determined; and the changes and transformation in the political, economic, cultural and daily life expectations of the refugees, together with their political stances in times of migration, are examined.

Keywords

Political Migration, Refugee, Migration from Turkey, Migration to UK, September 12 1980 Coup d'état, Migration Sociology, Methodology.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI ii
ETİK BEYAN iii
ADAMA SAYFASI iv
TEŞEKKÜR v
ÖZET vii
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER ix
KISALTMALAR DİZİNİ xiii
TABLOLAR DİZİNİ xvi
GRAFİKLER DİZİNİ xvii
ŞEKİLLER DİZİNİ xviii

GİRİŞ 1
1. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BİLGİLERİ 4
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI 4
1.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve SINIRLILIKLARI 7
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖZGÜN DEĞER KATKI BEKLENTİLERİ 15
1.4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 20
1.4.1. Niceliksel Yaklaşım 21
1.4.2. Niteliksel Yaklaşım 22
1.4.3. Araştırma Evrenini Belirlenmesi 25
1.4.4. Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi 29
1.4.5. Kentlere Göre Örneklem Seçimi 34
1.4.6. Londra Örneklem Dağılımı ve Seçimi 36

1.4.7. Cambridge, Coventry, Bournemouth ve Cardiff Örneklem Seçimi 41
1.4.8. Veri Toplama Araçları 42
1.4.9. Saha Çalışması: Nicel Veri 42
1.4.9.1. Nicel Verilerin Bilgisayar Aracılığıyla Analizi 42
1.4.9.2. Cevaplama Oranları 44
1.4.9.3. Örneklem Ağırlığının Hesaplanması 44
1.4.9.4. Kalibrasyon Süreci 45
1.4.10. Saha Çalışması: Nitel Veri 47
1.4.10.1. Yarı-Yapılandırılmış Mülakat Uygulaması 47
1.4.10.2. Odak Görüşme Uygulaması 49
1.4.10.3. Nitel Verilerin Bilgisayar Aracılığıyla Analizi 49

2. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE 52
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 53
2.1.1. Göç Kavramı 54
2.1.2. Göç Türleri 56
2.1.3. Kavram Kargaşası 60
2.1.3.1. Göçmen 61
2.1.3.2. Kaçak / Düzensiz Göçmen 62
2.1.3.3. Mülteci 63
2.1.3.4. Sığınmacı / Sığınma Arayan 65
2.1.3.5. Vatansız Kişiler 66

3. BÖLÜM: İNGİLTERE'YE GÖÇÜN TARİHSEL ARKAPLANI 69
3.1. TARİHSEL ÇERÇEVE 70
3.1.1. Batı Avrupa'ya İlk Toplu Göçler 71
3.1.2. İngiltere'ye Göç 78

3.1.2.1. Birinci Katman: Kıbrıs Türkleri 84
3.1.2.2. İkinci Katman: Türkiye Göçmenleri 90
3.1.2.2.1. İlk Türkiye Kökenliler: Seyrek İşçi Göçü 90
3.1.2.2.2. İlk Politik Göçmenler: 12 Mart 1971 Göçmenleri 93
3.1.2.2.3. Toplu Göç Yolunu Açanlar: Sivaslılar ve Maraşlılar 96
3.1.2.2.4. 12 Eylül Göçmenleri 99
3.1.2.3. Üçüncü Katman: Kürt Dalgası 106
3.1.2.4. Dördüncü Katman: 2000'li Yıllar ve Nitelikli Göç 109

4. BÖLÜM: ARAŞTIRMA BULGULARI 112
4.1. SAHADAN TOPLANAN VERİLERİN KULLANIM BİÇİMİ 113
4.2. DEMOGRAFİK BİLGİLER 122
4.2.1. Yaş ve Cinsiyet Dağılımı Bilgileri 122
4.2.2. Medeni Durum Bilgileri 124
4.2.3. Anadil Bilgileri 133
4.2.4. Çalışma ve Ekonomik Faaliyet Bilgileri 138
4.3. GÖÇ STATÜSÜ: 1980-1989 142
4.3.1. Göç Statüsü ve Nedenleri 143
4.3.2. Göç Süreci ve Yolu 150
4.4. İNGİLTERE SÜRECİ: 1980-1989 156
4.4.1. 12 Eylül Göçmenleri 156
4.4.2. İlk İzlenimler 161
4.4.3. Zorluklar ve İmkânlar 164
4.5. UYUM SÜRECİ: 1980-1989 169

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 173
KAYNAKÇA 186

EK 1. PG KİŞİ GÖRÜŞME SORU KAĞIDI (NİCEL).....197
EK 2. YARI-YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORU FORMU (NİTEL).....209
EK 3. ODAK GÖRÜŞME FORMU (NİTEL).....212
EK 4. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU.....215
EK 5. TR KÖKENLİLERİN ÇEŞİTLİ KENTLERDEKİ DAĞILIMI (HARİTA)..216
EK 6. ÇEŞİTLİ SEÇİMLERE GÖRE YURTDIŞI OYLAR (BK).....223
EK 7. ANKARA ANLAŞMASI METNİ (ECAA AGREEMENT).....226
EK 8. ETİK KOMİSYON İZİN BELGESİ.....248
EK 9. ORJİNALLİK RAPORU.....250
EK 10. ORIGINALITY REPORT.....251

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ADD	:	Atatürkçü Düşünce Derneği
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	:	Anavatan Partisi
AP	:	Adalet Partisi
AT	:	Avrupa Topluluğu
Bkz. (bkz.)	:	Bakınız
BM	:	Barış Mutluay
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CPGB	:	Communist Party of Great Britain [*Büyük Britanya Komünist Partisi*]
(Çv.)	:	Çeviren – Çevirmen
ÇKP	:	Çin Komünist Partisi
DDR	:	Deutsche Demokratische Republic [*Alman Demokratik Cumhuriyeti – Doğu Almanya*]
Dev-Genç	:	Devrimci Gençlik
Dev-Sol	:	Devrimci Sol
Dev-Yol	:	Devrimci Yol
DGM	:	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DHKP	:	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi
DHKP-C	:	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DM	:	Derinlemesine Mülakat
DP	:	Demokrat Parti
DS	:	Devrimci Sol
DSİP	:	Devrimci Sosyalist İşçi Partisi
(ed.)	:	Editör
EMEP	:	Emeğin Partisi
EP	:	Emek Partisi
EU	:	Eurepean Union [*Avrupa Birliği*]

HADEP	:	Halkın Demokrasi Partisi
HH	:	Hane Halkı
IRA	:	Irish Republican Army [*İrlanda Cumhuriyet Ordusu*]
İGD	:	İlerici Gençlik Derneği
İHD	:	İnsan Hakları Derneği
İKP	:	İlerici Kadınlar Derneği
İP	:	İşçi Partisi
KSD	:	Kurtuluş Sosyalist Dergi
M.V. (Mv.)	:	Milletvekili
MDD	:	Milli Demokratik Devrim
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MKP	:	Maoist Komünist Parti
MLKP	:	Marksist Leninist Komünist Parti
MLSPB	:	Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği
MSP	:	Milli Selamet Partisi
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization [*Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü*]
ÖDP	:	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PDA	:	Proleter Devrimci Aydınlık
PG	:	Politik Göçmen
PG-K	:	Politik Göçmen – Kişi
PKK	:	Partiya Karkerên Kurdistan [*Kürdistan İşçi Partisi*]
S. (s.)	:	Sayfa
SP	:	Sosyalist Parti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWP	:	Socialist Workers Party [*Sosyalist İşçi Partisi*]
TBKP	:	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDKP	:	Türkiye Devrimci Komünist Partisi
THİF	:	Türkiye Halk İştirakiyun Fıkrası
THKO	:	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

THKPC-HDÖ	:	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi-Halkın Devrimci Öncüleri
TİİKP	:	Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİKB	:	Türkiye İhtilalci Komünistler Birliği
TİKKO	:	Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TKEP	:	Türkiye Komünist Emek Partisi
TKF	:	Türkiye Komünist Fıkrası
TKİP	:	Türkiye Komünist İşçi Partisi
TKKKÖ	:	Türkiye ve Kuzey Kürdistan Kurtuluş Örgütü
TKP	:	Türkiye Komünist Partisi
TKP-L	:	Türkiye Komünist Partisi-Leninist
TKP/ML	:	Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist
TKP-Atılım	:	Türkiye Komünist Partisi-Atılım
TKP-İS	:	Türkiye Komünist Partisi-İşçinin Sesi
TKP-Kıvılcım	:	Türkiye Komünist Partisi-Kıvılcım
TSİP	:	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
Yay.	:	Yayını – Yayınları
Yön.	:	Yönetmen
YYM	:	Yarı-yapılandırılmış Mülakat

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Birleşik Krallık'a Sığınma Başvuru Sayıları (1983-1989) 8
Tablo 2. İltica Başvurusu Yapan ve/ya kabul Edilen Türk Vatandaşları Sayıları (1980-1989) 9
Tablo 3. Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi (1983-1989) 10
Tablo 4. YÖK Veritabanı Taramasında Anahtar Kelimelere Göre Dizin/Konu Sayısı 18
Tablo 5. Birleşik Krallık'ta Bulunan Kıbrıs ve Türkiye Kökenlilerin Sayısal Tahmini 28
Tablo 6. Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Seçimi Tablosu 30
Tablo 7. Nitel Araştırma için Gerçekleştirilen Teknikler ve Uygulama Sayıları 33
Tablo 8. Kentlere Göre Örneklem Dağılımı Oranları ve Uygulama Sayıları 35
Tablo 9. İngiltere Haricinde Doğum Ülkesi Dağılımı: Londra İlçeleri (Yüzde) 36
Tablo 10. Londra için Nicel Uygulama Sayıları: İlçe-Semt 39
Tablo 11. Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventy için Nicel Uygulama Sayıları 41
Tablo 12. Kişi Görüşmeleri (PG) Cevaplama Sayıları ve Oranları 44
Tablo 13. Hane Halkı (HH) Görüşmeleri Cevaplama Sayıları ve Oranları 44
Tablo 14. Kentlere Göre Nitel uygulama Sayıları ve Oranları (Yüzde) 47
Tablo 15. Kentlere Göre Yarı-Yapılandırılmış ve Derinlemesine Mülakat Sayıları 48
Tablo 16. Odak Görüşme Bilgileri 49
Tablo 17. Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi (1983-1989) 100
Tablo 18. Hane Halkı Uygulaması Kodları ve Hane Temsil Sayıları 114
Tablo 19. Odak Görüşmeler (ODK) Kaynak Bilgileri 116
Tablo 20. Yarı-Yapılandırılmış Mülakat (YYM) Kaynakları Bilgileri 118
Tablo 21. Derinlemesine Mülakat (DM) Kaynakları Bilgileri 121
Tablo 22. Cinsiyetler Bazında HH Medeni Durum – Doğum Yeri (TR/UK) Korelasyonu 127
Tablo 23. HH Yaş – Anadil Bilgileri Korelasyonu 133
Tablo 24. HH-PG-YYM Öğrenim Durumu – Anadil Korelasyonu 136
Tablo 25. HH Yaş Bazında Çalışma Durumu – Doğum Yeri (TR/UK) Korelasyonu 139
Tablo 26. HH Londra Bazında Çalışmama Nedeni ve Cinsiyet Korelasyonu 141
Tablo 27. PG Cinsiyetler Bazında Yaş – Öğrenim Durumu – Göç Nedeni Korelasyonu 145
Tablo 28. "Sığınmacı" Statüsünde Olanların Faydalandığı Destekler ve Oransal Karşılığı 169

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi Oranı (1983-1989) 11
Grafik 2. Kentlere Göre Örneklem Dağılımı Yüzdesi (Nicel) 32
Grafik 3. İlçeler Bazında Nicel Uygulama Oranları (Londra) 39
Grafik 4. Avrupa'da yaşayan Türkiye Kökenli Dağılımı-2018 (Tahmini) 76
Grafik 5. İngiltere'de Yaşayan Kıbrıs Türklerinin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı (Tahmini) 86
Grafik 6. Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi Oranı (1983-1989) 101
Grafik 7. Türkiye Kökenlilerin Sığınma Başvurusu Dağılımı (1988-1999) 108
Grafik 8. Yasal Süreçte İngiltere'deki Türkiye Kökenli Sayısı (1996-2007) 110
Grafik 9. Değerlendirmeye Alınan (Sorunsuz) Nicel Veri Sayıları 113
Grafik 10. Değerlendirimeye Alınan Nitel Verilerin Kentlere Göre Dağılım Sayıları 115
Grafik 11. Değerlendirmeye Alınan (Sorunsuz) Nitel Veri Sayıları 116
Grafik 12. Değerlendirmeye Alınan Nitel Verilerin Kentlere Göre Dağılım Sayıları 117
Grafik 13. HH Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (Nicel) 123
Grafik 14. PG Cinsiyet Yaş dağılımı (Nicel) 123
Grafik 15. YYM-DM-ODK Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (Nitel) 124
Grafik 16. PG Evlilik Statüsü 1 (Nicel) 129
Grafik 17. PG Evlilik Statüsü 2 (Nicel) 131
Grafik 18. PG – 1980'li Yıllarda Göç Edenlerin Evli Kaldıkları Yıl Aralığı 132
Grafik 19. PG ve YYM Verilerine Göre Anadil Bilgileri 134
Grafik 20. HH Diğer Türkiye Kökenlilerin Günlük Konuşma Dili Oranları 137
Grafik 21. PG Katılımcılarının 1980-1989 Arası ve 1990 Sonrası Dağılımları 143
Grafik 22. İngiltere'de En Uzun Süre İkamet Edilen Kentler 144
Grafik 23. 1980-1989 Yılları Arası Göç Nedenlerinin Sayısal Dağılımı (PG-YYM-DM) 147
Grafik 24. 1980-1989 Yılları Arası Göç Nedenlerinin Oransal Dağılımı (PG-YYM-DM) 147
Grafik 25. PG – Göç Yolu 1 150
Grafik 26. PG – Göç Yolu 2: İngiltere'ye Ara-Göç Üzerinden Ulaşanların Kaldıkları Ülkeler 151
Grafik 27. PG-YYM-DM Örnekleminin (Kümülatif) Yıllara Göre Göç Dağılımı (1980-1989) 155
Grafik 28. 12 Eylül Sürecinde Siyasal Örgütlenme İçinde Yer Alma Dağılımı 157
Grafik 29. PG – Sol Görüşlü, Sağ Görüşlü Dağılımı 158
Grafik 30. PG – Sol Politik Kimlik Tanımı 158
Grafik 31. PG – 12 Eylül Sürecindeki Yasal Durum Dağılımı 159
Grafik 32. PG – İngiltere'ye Göç Edilen İlk Zamanlardaki Duygusal Tepkiler 161
Grafik 33. PG – Türkiye ve İngiltere'ye Dair Çeşitli Kıyaslama Soruları Dağılımı 162
Grafik 34. PG – Göç Öncesi İngilizce Bilme-Bilmeme Oranı 165
Grafik 35. İngilizce Durumuna Göre Çeşitli Konulardaki Dezavantajların Oransal Dağılımı 165
Grafik 36. PG – 12 Eylül'e Dair Algının Oransal Dağılımı 170
Grafik 37. 2014 Türkiye Cumhurbaşkanı Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde) 223
Grafik 38. 2015 (7 Haziran) Türkiye Genel Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde) 224
Grafik 39. 2015 (1 Kasım) Türkiye Genel Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde) 224
Grafik 40. 2017 (16 Nisan) Anayasa Değişikliği Reformu Birleşik Krallık Oy Dağılmı (Yüzde) 225

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Örneklem için Seçilen Kentlerde Yaşayan Türkiye Kökenli Sayıları Tahmini Haritası .. 14
Şekil 2. Analiz Sonucu Beklentisi (I)..... 19
Şekil 3. Analiz Sonucu Beklentisi (II)..... 19
Şekil 4. İngilizceden Sonra En Çok Kullanılan İkinci Dil Haritası (Londra)..... 38
Şekil 5. CsPro 4.1 Veri Giriş Ekranı 43
Şekil 6. MAXQDA 2018 Veri Giriş Ekranı..... 51
Şekil 7. İngiltere'ye Göç Eden Kıbrıs ve Türkiye Kökenlilerin Dört Katmanı 80
Şekil 8. PG – Göç Süreci Kodları ve İndirgeme Kümeleri..... 146
Şekil 9. PG ve YYM – Göç Aşamaları..... 169
Şekil 10. İngiltere'ye Göç Sürecinin Dört Aşaması..... 178
Şekil 11. Görüşmecilerin En Fazla (+300) Kullandıkları Kelimelerden Oluşturulan Bulutu 181
Şekil 12. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (I) 216
Şekil 13. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (II) 217
Şekil 14. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (III) 218
Şekil 15. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (IV)..... 219
Şekil 16. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (V)..... 220
Şekil 17. Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (VI)..... 220
Şekil 18. Cambridge'deki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası 221
Şekil 19. Bournemouth'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası 222

GİRİŞ

Bu tezin ana amacı, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra siyasal nedenlerle Türkiye'den İngiltere'ye göç edenlerin hem 1980'li yıllarda gerçekleştirdikleri göç sürecinin nasıl işlediğini ve bu süreçte çeşitli konulardaki düşüncelerini hem de günümüzden kendi geçmişlerine dair değerlendirmelerini tespit etmeye yöneliktir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, büyük kısmı Avrupa ülkeleri olmak üzere yaklaşık 30 bin kişi siyasi mülteci olarak başka ülkelere sığınmıştır. 1980 öncesinde ağırlıklı olarak ekonomik gerekçelerle Avrupa'ya giden Türkiye kökenliler çeşitli ülkelerde ciddi bir nüfusa erişmelerine rağmen, İngiltere'deki Türkiye kökenlilerin belirginleşmeye başlaması 12 Eylül darbesinden sonradır. Bu varoluşun temel belirleyeni ise İngiltere'ye iltica eden Türkiye kökenli politik göçmenlerdir. İngiltere'ye doğru 1980'li yıllar boyunca devam eden göç dalgası -kimi farklı katmanları da içinde bulundurmakla birlikte- Türkiye solunda yer alan çeşitli örgütlenmelerde faaliyet yürüten kişiler üzerinden sürmüş ve 1990'lı yılların başına kadar da sürmüştür. Bu çerçevede, tezin saha çalışması İngiltere'de Türkiye kökenlilerin yoğun olarak ikamet ettikleri Londra başta olmak üzere, Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventry şehirlerinde gerçekleştirilmiştir. Alandan toplanan veriler üzerinden ana sorunsala yönelik siyasal göç ve sürgünlerin arka planında yatan nedenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Göçmenlerin İngiltere'ye göç etme dönemlerinde sahip oldukları politik reflekslerinin yanı sıra siyasal, ekonomik, kültürel ve yaşamsal beklentilerinin tüm bu süreç boyunca geçirdiği evrim temel varsayımlar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu temel amaca varmak için çalışma dört ana bölüm çerçevesinde tasarlanmıştır. "Araştırma Bilgileri" başlıklı **birinci bölüm** altında araştırma için geliştirilen metodolojik bilgiler sunulmuştur. Daha geniş bir ifadeyle, bu doktora tez çalışmasının konusu, amacı, sorunsalı gibi tanımlayıcı bilgilerin yanı sıra, araştırmanın olanakları ve sınırlılıklarına değinilmiş; benzeri nitelikteki

araştırmalar irdelenmiş ve araştırma çıktılarının -beklenilen- özgün değer katkısı ifade edilmiştir. Evren ve örneklemin nasıl belirlendiği, araştırmanın neyi aradığı, neyi neden kapsadığı yahut dışında bıraktığı, hangi veri toplama tekniklerinin değerlendirildiği ve hangi araçlarla verilerin değerlendirildiği gibi konulara yer verilmiştir.

İkinci bölüm, "Kavramsal Çerçeve" başlığıyla sunulmuştur. Çalışmanın üzerine inşa edildiği ve Türkçe'de sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan "göç", "sığınmacı", "iltica/ilticacı", "mülteci" ve "politik/siyasi mülteci" kavramlarının kökenleri ve farklılıkları kavramsal olarak incelenmiş; ana sorunsal bağlamının dışına çıkılmamaya özen gösterilerek kategorize edilmiş ve literatürde göç kavramına içkin çeşitli bilgiler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın **üçüncü bölümü** olan "İngiltere'ye Göçün Tarihsel Arkaplanı" başlığı altında, Türkiye'den Avrupa'ya yönelik göçün tarihçesi ana hatlarıyla sunulmuş; İngiltere'ye göç eden Kıbrıs ve Türkiye kökenlilerin süreci dört katman üzerinden anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde, saha çalışmasından elde edilen bulgular sunulmuştur. Öncelikle, saha çalışması ve sahadan toplanan verilerin tasnifine ilişkin kimi bilgiler/açıklamalar verilmiştir. Araştırmaya ilişkin bulgular ise üç ara başlıkta paylaşılmıştır. "Demografik Bilgiler" başlığı altında, araştırma katılımcılarının yaş, medeni hal, öğrenim, anadil vb. bilgileri sunulmuştur. "Göç Süreci" olarak isimlendirilen başlık altında, araştırma örnekleminde bulunan 1980-1989 göçmenlerinin nasıl göç ettikleri, göç sürecindeki beklentileri, temel motivasyonlarının neler olduğu, hangi göç yolunu izledikleri, İngiltere'ye dair ilk izlenimlerinin neler olduğu gibi kendilerine yönelik değerlendirmeleri verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme bölümünde, araştırmanın genel çıktıları üzerinden bir değerlendirme yapılarak, 12 Eylül göçmenlerinin resmi çizilmeye çalışılmıştır. 1980'li yıllarda İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç edenlerin ideolojik, sosyo-

politik ve sosyo-kültürel kimi değişimleri bu kısımda değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde gerçekleştirilmiş olan kimi gözlem notları da bölüm çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Türkiye kökenli göçmenlerin tabi olduğu kimi Birleşik Krallık yasa ve mevzuatları, 12 Eylül'den sonra bu ülkeye sığınmacı olarak iltica edenlerin başvurdukları uluslararası sözleşmeler, özellikle son 20 yıldır Türkiye'den İngiltere'ye göç etmek isteyenlerin başvurduğu Ankara Anlaşması'nın metni, Türkiye gerçekleşen seçimlerde Birleşik Krallık üzerinden kullanılan yurtdışı oyların değerlendirmesi ve bu tez çalışmasının veri toplama sürecinde kullanılan nicel ve nitel veri toplama araçlarının birer örneği **ekler** kısmında sunulmuştur.

I. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BİLGİLERİ

Bu bölüm kapsamında, araştırmaya ilişkin bilgiler sunulmuştur. Diğer bir ifadeyle, bu doktora tez çalışmasının konusu, amacı, sorunsalı gibi tanımlayıcı bilgilerin yanı sıra, araştırmanın olanakları ve sınırlılıklarına değinilmiş; çalışmadan beklenilen özgün değer katkısı ifade edilmiştir. Günlük, sosyal yahut politik dilde kullanılagelen kimi kelime seçimlerinin farklı anlamlarının bu tez açısından nasıl değerlendirildiği gibi kavramsal açıklamalarla birlikte; araştırmanın neyi aradığı, neyi neden kapsadığı yahut dışında bıraktığı, araştırma için geliştirilen hipotezlerin neler olduğu, saha çalışmasının evren ve örnekleminin nasıl belirlendiği, evren ve örneklem seçimi konusundaki kimi zorluk ve açmazların neler olduğu, nicel ve nitel yöntemlerin nasıl tasarlandığı, hangi veri toplama tekniklerinin değerlendirildiği ve hangi araçlarla verilerin toplandığı-değerlendirildiği gibi metodolojik bilgiler sunulmuştur. İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenlilerle ilgili çeşitli istatistiki bilgilerin, bu tez çalışmasının sorunsalı bağlamında nasıl ele alındığı da yine bu bölüm kapsamında sunulmuştur.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve AMACI

İnsan türünün varoluşu kadar eski olan ve tarihsel sürecin her döneminde, toplumların demografik yapılarından, ekonomik gerçekliklerine, kültürel dokularından siyaset yapma biçimlerine kadar etkisi olan göç olgusunun özel bir kesiti olarak Türkiye'den İngiltere[1]'ye doğru (1980-1989) gerçekleşmiş olan göç

[1] Resmî ifadesiyle İngiltere isminde bir devlet bulunmamaktadır. Birleşik Krallık; İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'nın birlikteliğinden meydana gelmiş bir devlettir. İngiltere (*England*), ayrı bir devlet tanımlamasından ziyade, coğrafi, tarihi ve kültürel bir ülke tanımlamasına tekabül eder. Öte yandan, Britanya adasındaki toplam nüfusun 75%'inin burada yaşaması, Birleşik Krallık başkenti olan Londra'nın bu bölgede bulunması ve buna bağlı olarak Birleşik Krallık parlamentosunun, çeşitli yönetim kurumlarının, kraliyet sarayının vb. Londra'da yer alması gibi nedenlerin de etkisiyle; pek çok dilde Birleşik Krallık yerine İngiltere ifadesi sıklıkla kullanılagelmektedir. Türkçe için de benzeri bir durum söz konusudur; özellikle gündelik dilde Birleşik Krallık ifadesinin somut bir karşılığı akla gelmezken, İngiltere denildiğinde nereden

sürecine ilişkin çeşitli bilimsel çıktılar edinmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu kapsamda; (a) Türkiye'den İngiltere'ye yakın geçmişte gerçekleşmiş olan göç sürecinin en büyük halkasını oluşturan politik göçmenlerin[2], hem göç ettikleri zaman aralığında (1980-1989) hem de 2017 yılı itibariyle sosyo-ekonomik profil ve niteliklerinin belirlenmesi, (b) bu kitlenin geçmişten günümüze beklenti ve taleplerinin ortaya konulması, (c) orta ve uzun vadede hem İngiltere'ye hem de Türkiye'ye yönelik düşüncelerinin neler olduğunun belirlenmesi araştırmanın ikincil amaçları arasındadır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin akabinde, Türkiye'den İngiltere'ye doğru göç eden Türkiye kökenlilerin[3] 1980-1989 yılları arasında geçirdikleri süreç ve kendi

---

bahsedildiği somutlaşmaktadır. Bu durum, Birleşik Krallık vatandaşı olmuş Türkiye kökenlilerin tamamına yakını için de hâlen geçerlidir. Neden bu ki, bu tez çalışması boyunca hem Birleşik Krallık hem Britanya hem de İngiltere ifadelerine rastlamak mümkündür. Çeşitli resmî belgeler ve açıklamalar söz konusu olduğunda Birleşik Krallık ifadesi tercih edilmiş, bunun dışında Türkçe'ye de yerleştiği biçimiyle İngiltere ifadesi tercih edilmiştir.

[2] Çalışma boyunca "sığınmacı" ve/ya "mülteci" kavramları yerine "politik göçmen" teriminin kullanılması bilinçli bir tercihtir. Başka bir ülkede "sığınmacı" ve/ya "mülteci" olabilmek için çeşitli yasal süreçlerin işlemesi gerekmektedir ve en basit ifadesiyle ismi anılan kavramların göç edilen ülke makamları tarafından resmî anlamda tanımlanması ve hukuksal bir zeminde hak olarak sunulması gerekmektedir. Öte yandan, 1980 darbesinden sonra İngiltere'ye iltica edenlerin tamamı "mülteci" statüsünde bu ülkeye yerleşmemiştir. Örneğin, siyasal nedenlerle bu ülkeye göç edenlerin bir kısmı hiç "mülteci" olmamış, çalışma izni, süreli oturum izni, Birleşik Krallık vatandaşı olan birisiyle evlilik yapma vb. yöntemlerle İngiltere'ye yerleşmiş ve yaşamını sürdürmüşlerdir. Tam tersinden, "mülteci" statüsü kazanarak İngiltere'ye iltica edenlerin tamamı da siyasal nedenlerle iltica etmemişlerdir. Sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak sunulduğu üzere, ekonomik gerekçelerle iltica etmesine rağmen, resmî süreçte "mülteci" olarak statü kazanmış ciddi bir nüfus söz konusudur. Bu nedenlerle "sığınmacı" ve/ya "mülteci" kavramları yerine "politik göçmen" terimi tercih edilmiştir.

[3] Bu tez çalışmasının ilgili kısımlarında "Türkiye kökenliler" teriminin tercih edilmesi, etnik ya da politik bir tercih/göndermeden kaynaklı değil, durumu daha net ifade edebilmek içindir. Örneğin, sadece "Türk" ya da "Türkler" denilmesi, İngiltere'de hatırı sayılır yoğunlukta bulunan fakat bu araştırmanın odağı olmayan Kıbrıs Türklerini de kapsayacağı için belirli bir karışıklığa neden olacaktır. Benzeri şekilde, "Kürt" ya da "Kürtler" denilmesi de Irak, İran ya da Suriye kökenli Kürtleri de kapsayacağı için araştırma odağına ilişkin bir karışıklığa neden olabilecektir. Araştırmanın nesnesini, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ya da bir dönem olmuş olan fakat bir noktada İngiltere'ye göç etmişler oluşturduğu için, tercih edilen terim "Türkiye kökenliler" olmuştur. Türkiye kökenliler denildiğinde, elbette akla ilk gelenler Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleridir. İngiltere'de Çerkes, Laz, Arap, Zaza, Gürcü vb. kökenlere sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ya da bir dönem olmuş olanlar da bulunmaktadır; lakin ismi anılan etnik kökenlilerin hem niceliksel hem de niteliksel anlamlarda etken alanlar oluşturduklarını söylemek pek mümkün değildir. Bu nedenlerle, Türkiye'den İngiltere'ye göç edenleri tanımlayan en geniş terim Türkiye kökenlilerdir; terimin kapsam alanı Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleridir. Araştırmanın Kıbrıs

göç süreçleriyle birlikte günümüze ilişkin kimi değerlendirmeleri, bu araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle, Türkiye kökenlilerin -ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere- İngiltere'ye yerleşme sürecinde yaşadıkları, göç süreci öncesinde hangi nedenlerle Türkiye'yi terk etme zorunda kaldıkları, göç rotalarını ve araçlarını nasıl belirledikleri gibi 1989 yılına kadarki süreçlerinden; aradan geçen yılların ardından İngiltere'yi nasıl gördükleri, Türkiye'yi nasıl değerlendirdikleri, geçmişlerine ilişkin değerlendirmelerinden geleceğe yönelik beklentilerine kadar kimi sosyo-politik görüngüleri çeşitli veriler ışığında analiz etmek hedeflenmiştir. Bununla beraber, Türkiye'den İngiltere'ye politik göçmenlik, göçün temel nedenleri ve günümüzde İngiltere'de yaşamayı sürdüren Türkiye kökenlilerin günlük, ekonomik ve politik durumları araştırmanın ikincil konularını oluşturmaktadır.

Tez çalışmasında cevabı aranan temel sorular ise şu şekilde özetlenebilir:

- Türkiye kökenlilerin İngiltere'ye göç etme nedenleri nelerdir?
- Türkiye kökenli politik göçmenlerin İngiltere'ye göçü, neden 12 Eylül 1980 sonrasında başlamıştır?
- 12 Eylül 1980 sonrasında, çeşitli nedenlerle Türkiye'yi terk edenlerin önemli bir kısmı Almanya, Fransa, Belçika, İsveç gibi ülkelere ulaşmayı tercih etmişken, İngiltere'ye gidenler neden bu ülkeyi tercih etmiştir?
- 1980'li yıllar boyunca İngiltere'ye ulaşan politik göçmenler, nasıl bir göç yolu izlemişlerdir?
- 1980'li yıllarda göç edenler terk ettikleri Türkiye ile ulaştıkları İngiltere arasında bir karşılaştırma yaptıklarında, nasıl bir değerlendirmeye sahiptir?
- 1980'li yıllarda göç eden Türkiye kökenlilerin politik faaliyetleri hangi çerçeveydi?

Türklerini de kapsadığı kimi kısımlarındaysa "İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar" ifadesi tercih edilmiştir. İngiltere'de yaşamını sürdüren Türkiye Kürtlerinin bir kısmı bu ifadeye karşı çıksalar dahi, Türkiye Kürtlerinin büyük bölümü de gündelik yaşamda Türkçeyi kullanmaktadırlar. Bu tespite ilişkin daha ayrıntılı bilgiler araştırmanın üçüncü bölümünde, saha çalışmasına dayalı çeşitli verilerse dördüncü bölümde sunulmuştur.

- 1980 – 1989 yılları arasında göç eden Türkiye kökenlilerin -günümüz itibariyle- kendi süreçlerine yönelik beklentileri neydi? Neler gerçekleşti? Neler değişti?
- 1980'li yıllarda göç eden Türkiye kökenli sosyalistlerin, 1990'lı yıllar boyunca yine Türkiye'den İngiltere'ye doğru gerçekleşen kimi kitlesel göçlere ve Kürt sorununa dair yaklaşımları nasıldı?
- Günümüz itibariyle, Türkiye kökenli göçmenlerin kendi aralarındaki farklılıkları nelerdir? Demografik, politik ve sosyal kategorizasyonları nasıl yapılabilir?
- İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenlilerin geleceğe yönelik beklentileri nelerdir? Günümüz Türkiye'sini nasıl değerlendirmektedirler?
- 1980'li yıllarda göç eden Türkiye kökenlilerin, ikinci ve üçüncü kuşaklara dair gözlemleri nelerdir?
- İkinci ve üçüncü kuşak niteliğindeki Türkiye kökenlilerin, birinci kuşak Türkiye kökenli göçmenlere dair değerlendirmeleri nasıldır?

Çalışma, esas olarak bu sorular temelinde yapılandırılmış ve yürütülmüştür.

1.2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve SINIRLILIKLARI

Araştırmanın kapsamını, 1980 – 1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç etmek zorunda kalan yahut göç etmeyi tercih eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ve 12 Eylül sürecinde vatandaşlıktan çıkartılmış -ve/ya bu hakkı daha sonra yeniden kazanmış- olanlar oluşturmaktadır.

Gelişmiş ülke statüsünde olması, iş imkanlarının fazlalığı, sivil ve demokratik hakların -göreceli- yüksek mahiyette olması vb. nedenlerle 20. Yüzyıl boyunca dünyanın pek çok farklı bölgesinden İngiltere'ye doğru insan akışı söz konusudur. Kıta Avrupası'nın olduğu kadar Britanya adalarının da çeşitli boyutlarda yıkıma uğradığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra insan gücüne ihtiyaç duyan İngiltere, yeniden yapılanma sürecinde öncelikle eski sömürgelerinden insan gücü elde etme yoluna gitmiş ve bu süreç 1970'li yıllara kadar yoğun bir şekilde devam

etmiştir. 1980'li yıllar itibariyle ise, İngiltere'nin göç yoluyla temin ettiği emek gücü ihtiyacı bitme noktasına gelmiş ancak dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen sosyo-ekonomik ve sosyo-politik istikrarsızlıklar, can güvenliği tehlikeleri, çeşitli iç savaşlar vb. nedenlerle İngiltere'ye yönelik göç devam etmiştir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere, sadece 1980'li yıllar boyunca Birleşik Krallık'a yaklaşık 400 bin kişi sığınma talebiyle başvurmuştur.

Tablo 1. *Birleşik Krallık'a Sığınma Başvuru Sayıları (1983-1989)*

Kategori	**Sığınma Başvurusu (1983-1991)**
Toplam Başvuru	**396.000**
Geri Çekilen Başvurular	20.000
Kabul Edilmeyen Dosyalar	29.000
Özel İltica Dosyalar[4]	30.000
Kabul Edilen Toplam (%85)	**317.000**

Kaynak: *Home Office Asylum Statistics (1997).*

Araştırma bulgularından da gözlemlenebileceği üzere araştırma örnekleminin ağırlığını, kendilerini Türkiyeli sosyalistler olarak tanımlayan küme oluşturmaktadır. Muhakkak ki, Türkiye'den İngiltere'ye ulaşan politik göçmenlerin hepsini Türkiyeli sosyalistler oluşturmamaktadır. Kendilerini milliyetçi, muhafazakâr ya da farklı politik kimliklerle tanımlayan pek çok insan da 12 Eylül'ün ardından Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış yahut terk etmeyi tercih etmiştir. Öte yandan, 12 Eylül süreci ve sonrasında İngiltere'ye iltica başvurusu yapan ve/ya bu hakkı kazanan küme içinde, kendilerini sosyalist olarak tanımlayan kitle, diğer siyasal yönelimli kitleye göre hem niceliksel olarak hem de gidilen coğrafyada oluşturdukları etki anlamında çok daha büyüktür.

[4] "Özel İltica Dosyaları" ifadesi, Birleşik Krallık yetkili kurumlarınca "öncelikli" olarak değerlendirilen dosya kategorisidir. Herhangi bir sığınma talebinin "öncelikli" olarak değerlendirilmesi sığınma arayan kişinin, sığınma sebebi ve/ya geldiği ülkenin kimi olağanüstü durumlarıyla ilgilidir.

Tablo 2. *İltica Başvurusu Yapan ve/ya kabul Edilen Türk Vatandaşları Sayıları (1980-1989)*

Yıl	***İltica Başvurusu***	***Diğer*** [5]	
1980	21	120	
1981	0	175	
1982	38	215	
1983	43	210	
1984	61	340	
1985	27	390	
1986	86	350	
1987	121	485	
1988	337	365	
1989	2415	445	
Toplam	***3149***	***3095***	(3149 + 3095) = ***6244***

Kaynak: *"Home Office Immıgrations Statics, ONS, UNHCR Database 2013" verileri üzerinden, tabloda sunulan yıllar için oluşturulmuştur.*

1989 yılı itibariyle, Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı (United Kingdom Home Office) verilerine göre[6], 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de gerçekleşen askeri darbe sonrasında, İngiltere'den talep edilen siyasi sığınma sayıları göz önüne alındığında, kendisinin solcu/devrimci/sosyalist vb. olduğu için can güvenliği olmadığını beyan edenlerin oranı, %90 civarıdır.

[5] Diğer kategorisinde sunulan rakamlar sığınma başvurusu yapılmaksızın, başka bir Birleşik Krallık vatandaşıyla evlenilmesi, çeşitli taşınmaz mülk edinimleri, 5 yıllık oturma izninin tamamlanması, kaçak ikamet, Ankara Anlaşması vb. yöntemlerle Birleşik Krallık'ta süresiz oturum iznine sahip olanları kapsamaktadır. "Diğer" kategorisinde sunulan sayılar, tablonun altında belirtilen kaynaklar üzerinden elde edilmiştir.

[6] Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgiler için, verileri Birleşik Krallık – İçişleri Bakanlığı'ndan temin eden Londra merkezli Refugee Council'in çeşitli yayınlarına ve web sayfasına (https://www.refugeecouncil.org.uk) bakılabilir.

Tablo 3. *Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi (1983-1989)*

Kategori	***Sığınma Başvuru Sayıları (1983-1989)***
Geri Çekilen Başvurular	79
Kabul Edilmeyen Dosyalar	12
Sol [Örgüt Davaları Üzerinden Kabul Edilen Beyan]	2758
Diğer	241
Toplam	3090

Kaynak: *1997 yılında (Londra: Haringey Council) yayınlanan "Refugees and Asylum Seekers in Haringey: Research Project Report" üzerinden oluşturulmuştur.*

Tablo 3'te sunulan Türkiye kökenlilerin 1989 yılına kadar gerçekleştirdikleri sığınma başvurularının oransal dağılımı hesaplandığındaysa, Türkiye'de açılmış çeşitli Sol örgüt davaları[7] üzerinden İngiltere'de yaşamını sürdürmek isteyenlerin oransal dağılımı Grafik 1'de daha belirgin olarak görülmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki, söz konusu beyanatlarda "çeşitli sol örgütlenmelerde yer alındığı için can güvenliği tehlikesi yaşandığının ifade edilmesi", iltica sürecinin daha hızlı işlemesine ve Birleşik Krallık kurumlarınca daha kolay kabul edilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan bu beyanatların yüzde yüz oranla doğru olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bahsi geçen nitelikte kimi örneklere yer verilmiştir. Öte yandan, Türkiye kökenli sosyalistlerin İngiltere'de 1980'li yıllardan bu yana kurdukları çeşitli STK'lar, dernekler, politik çevreler, çeşitli politik platformların yanı sıra, farklı zamanlarda yapılmış eylemler, kampanyalar vb. olması da beyan edilen bilgilerin büyük oranda doğru olduğu yönünde değerlendirilebilir. Bu konu, araştırmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

[7] 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin akabinde, resmî rakamlara göre 650.000 kişi göz altına alınmış, 1.683.000 kişi fişlenmiş, 210.000 dava açılmıştır. Sıkıyönetim mahkemelerinde 230.000 kişi, sivil mahkemelerde ise (1980-1988) 9.508 kişi yargılanmıştır. "Örgüt Üyesi" olarak 98.404 kişinin neredeyse tamamı tutuklu olarak yargılanmış ve çoğunluğu 1980'lerin ikinci yarısından sonra olmak üzere 21.764 kişi hüküm giymiştir.

Tablo 3'te ifade edilen, Birleşik Krallık'a mülteci olma sürecinde ismi anılan (Resmî beyanatta bulunulan ve/ya resmî evraklara not düşülen) sol örgütler şunlardır: TDKP, TKP, TKP/M-L, MLSBP, Kurtuluş, THKP-C, Devrimci Yol, Devrimci Sol, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, PKK. İlgili kısaltmaların açılımı için bkz.: "Kısaltmalar Dizini".

Grafik 1. *Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi Oranı (1983-1989)*

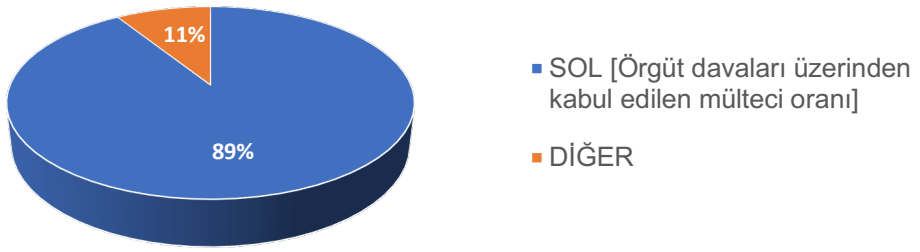

Doğrudan 1980-1989 yıllarını kapsamasa da resmî anlamda siyasi sığınmacı ve/ya mülteci olmamakla birlikte sol siyasal kimliklerinden kaynaklı kendilerini tehlike altında tanımlayan; Ankara Antlaşması, evlilik yolu ya da yasadışı/kaçak ikamet gibi yöntemlerle İngiltere'ye göç eden ciddi bir kitle de mevcuttur. Bu durumu destekleyici bir örnek olarak şu sunulabilir: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık hakkına sahip olanların ikamet ettikleri ülkede konsolosluklar üzerinden oy kullanabilmeleri ilk kez 2014 senesinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde mümkün olmuştur. 2014 yılından bu yana gerçekleşen yedi farklı seçim istatistiği incelendiğinde, Birleşik Krallık üzerinden verilen yurtdışı oylarında Türkiye'de kendisini "sol" olarak tanımlayan aday ya da partilere verilmiş oy sayılarının, kendisini "sağ" olarak tanımlayan aday ya da partilere göre daha baskın geldiği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık haklarına sahip olan kişilerin, ikamet ettikleri ülkelerde oy kullanabilmelerine yönelik ilk düzenlemeler 1995 yılında başlamış, lâkin yasal düzenlemeler uzun yıllar tamamlanamamış ve yürürlüğe girememiştir. 2008 tarihinde yürürlüğe giren seçim kanunu değişikliğiyle[8] yurtdışında kurulacak

[8] İlgili kanun değişikliği, 13.3.2008 tarihinde kabul edilmiş ve 22.3.2008 tarihinde 26824 sayı numarasıyla Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ismiyle yayınlanan değişiklik, aslen Madde 10 ve Madde 94/A-B-C-D-E kapsamında olmuş, yurtdışında ikamet eden seçmenlerin ne şekilde oy kullanabileceklerinin esasları belirlenmiştir. Bu kanun maddesinde seçmenlerin "(…) sandıkta, mektupla, elektronik ortamda ve gümrük kapılarında oy kullanabilmeleri (…)" tanımının "mektupla" oy kullanım hakkı aynı yıl Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olup, ilgili kanun değişikliğinin yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşen yedi farklı seçim aşamasının hiçbirisinde "elektronik ortam" üzerinden oy kullanımı gerçekleşmemiştir.

çeşitli merkezlerde oy kullanabilmek resmen mümkün hâle gelse bile, ilk pratik uygulama 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde gerçekleşebilmiştir. Bu tarihten sonra altı seçim daha yurtdışı temsilciliklerinden oy kullanımına açılmıştır. Bu çerçevede Birleşik Krallık'ta gerçekleşen oy verme işlemlerinde, kendisini solda tanımlayan aday ve/ya partilerin daha yüksek oylar aldıkları gözlemlenmiştir. Örnek olması açısından, 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde R. Tayyip Erdoğan toplam oyun ancak %23'ünü alabilmiştir. 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde ise toplam oyun %59'u HDP'ye, %21'i CHP'ye gitmiştir. Haziran seçimlerinden beş ay sonra gerçekleşen seçimlerde de büyük değişiklikler olmamış HDP %55, CHP yine %21 oy almıştır. 2017 Anayasa Değişiklik Referandumunda da "evet" oyları %20'de kalırken "hayır" diyenler %80 civarındadır.[9] Bu seçimlere ilişkin daha ayrıntılı bilgiler çalışmanın sonunda yer alan ek bölümde sunulmuştur. Tüm bu sonuçlar, diğer Avrupa ülkelerinde yer alan Türkiye kökenlilerin tercihlerine göre büyük bir farklılık arz etmektedir. Keza, diğer Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamı için denilebilir ki, yukarıda örnekleri sunulan seçim sonuçlarının tersi bir eğilim söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, İngiltere dışındaki Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenlilerin büyük çoğunluğu, kendisini siyasal yelpazenin sağ kesimlerinde tarif eden aday ve/ya partilere oy vermeyi tercih etmişler. Bu tespit iki açıdan önemlidir. Birincisi, İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenlilerin siyasal eğilimi diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenlilere göre farklılık göstermektedir. İkinci olarak, -hak verileceği üzere doğrudan bir istatistik bulmak ve sunmak mümkün olmasa dahi- 1980-1989 aralığında İngiltere'ye göç edenlerin bir kısmını sol eğilimli olarak değerlendirmek mümkündür ve araştırmanın özgül ağırlığını 1980-1989 yılları arasında İngiltere'ye göç eden sol/sosyalistler oluşturmaktır.

Bu noktada, benzeri bir açıklamayı "Türkiyeli Sosyalistler" tanımlaması için de yapmakta fayda var. Bilindiği üzere, Türkiye'nin 1960-1980 yılları kesitinde, sosyo-politik temelli toplumsal hareketlenmeler yüksek bir mahiyetteydi ve daha önceki dönemlerde görülmediği üzere, "sol", "sosyal demokrat", "sosyalist",

[9] Veriler YSK'nın web sitesinde alınmıştır. İlgili tüm seçim sonuçları ve ayrıntılar ek bölümde sunulmuştur.

“komünist”, “devrimci” vb. kavramlar günlük ve siyasal hayatın içinde yer almaktaydı. Bu dönemde, Türkiye solu içinde pek çok kavramsal, kuramsal, eylemsel yahut fraksiyonel ayrım söz konusu olmasına rağmen, tüm bu hareketler kitlesinin -en genel ifadeyle- kendisini “Türk/Türkiye Solu”, “Türk/Türkiye Sosyalizmi” ve “Türk/Türkiye Sosyalistleri” ya da Türk/Türkiye Devrimcileri” olarak tanımladığı gözlemlenebilmektedir. Bu tanımlama, politik nedenlerden ötürü 12 Eylül sonrasında İngiltere’ye ulaşan topluluk için de geçerlidir.

1980’lerin sonlarına doğru, toplumsal ve siyasal yaşamda kendisine yer edinmeye başlayan siyasal Kürt hareketi, Türkiye sosyolojisinde pek çok başka kırılımlara neden olmasının yanı sıra, sol siyasal zemin içinde de kuramsal ve kavramsal değişimlere neden olmuştur. Kimi ideolojik ve politik değişimlerin bir yansıması, İngiltere’de bulunan politik göçmenler üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Türkiye’den İngiltere’ye doğru 1980’lerin sonlarında başlayan, ikincil büyük göç dalgasında yer alan kitle (Kürt Dalgası), 1980-1989 zaman kesitinde İngiltere’ye ulaşmış olan politik göçmenlere nazaran daha farklı bir kavram setine sahiptirler. Yine araştırma bulgularında da gözlemlenebileceği üzere her şeyden önce 1989 sonrası göç dalgasında yer edinen kitle kendisini ağırlıklı olarak “Kürt Sorunu” üzerinden ya da “Kürt Hareketine dahil olmak”, “PKK’lı/PKK’li olmak”[10] gibi nedenlerle tarif etmektedirler. Öte yandan bu durum,

[10] Bu noktada vurgulamakta fayda var ki, ilgili kimi terimler bu tez çalışmasında üretilmemiştir, aksine İngiltere’ye yönelik süregelen politik göçmenlerin 1989 sonrası için kendilerine yönelik kullandığı tanımlamalar, kavramlar yahut ifadelerdir. Her ne kadar araştırmanın ana odağı olmasa bile, literatürde “Kürt Sorunu” olarak anılan, Türkiye’nin yakın geçmişinden günümüze kadar uzanan ve Türkiye ile ilgili hemen hemen her konuda belirli bir etkisi olan sorunun taraflarından birisi de PKK (Kürdistan İşçi Partisi) örgütüdür. Bu konu öyle hassas dengeler üzerine yerleşmiştir ki, ilgili örgüt isminin kısaltmasının nasıl telaffuz edileceği bile başlı başına bir taraf olma halini tarif edebilmektedir. “PeKaKa” olarak ifade etmek bir taraf halini, “PeKeKe” olarak ifade etmekse başka bir taraf olma halini çağrıştırmaktadır.

TDK’ye göre (2015: 11-12 *ve* TDK web sayfası), “k” | ”K” harflerinin Türk dilindeki sesli okunuşu, 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 sayılı yasa ile “ke” | “Ke” biçiminde belirlenmiştir. Haliyle, kısaltmalarda eğer ihtiyaç varsa kesme işaretinden sonra kullanılan ilgili ek, son harfin okunuşuyla belirlenir. Öte yandan, yukarıda da ifade edildiği üzere konunun hassasiyeti dil kurallarının ötesindedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında bu tez çalışmasında, kişilerin kendilerini/olguları ya da başka birilerini/olguları nasıl tarif ediyorlarsa, ilgili tarife -ve telaffuz etme biçimine- sadık kalmak tercih

çalışmanın ana odağı olan 1980-1989 zaman diliminde Türkiye'den İngiltere'ye ulaşmış Türkiye kökenli politik göçmenlerin, "Kürt sorunu" olarak ifade edilen konuya ilişkin fikirlerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. 1990'lı yıllarda Kürt sorunu çerçevesinde İngiltere'ye göç edenlere göre farklı kavram setine sahil olduklarını ve bu konuya ilişkin değerlendirmelerin başka bir zeminden ele alındığını göstermektedir.

Türkiye'den diğer ülkelere yönelik göçün genel tarihçesi ve konu kapsamında olduğu için Birleşik Krallık'a yönelik göçün ayrıntılı tarihi, daha geniş bir çerçevede üçüncü bölümde sunulmuştur. Öte yandan, araştırmaya ilişkin bir ölçüt olması nedeniyle zamansal anlamdaki sınırlandırmadan bu noktada bahsetmek gerekmektedir.

Şekil 1. *Örneklem için Seçilen Kentlerde Yaşayan Türkiye Kökenli Sayıları Tahmini Haritası*

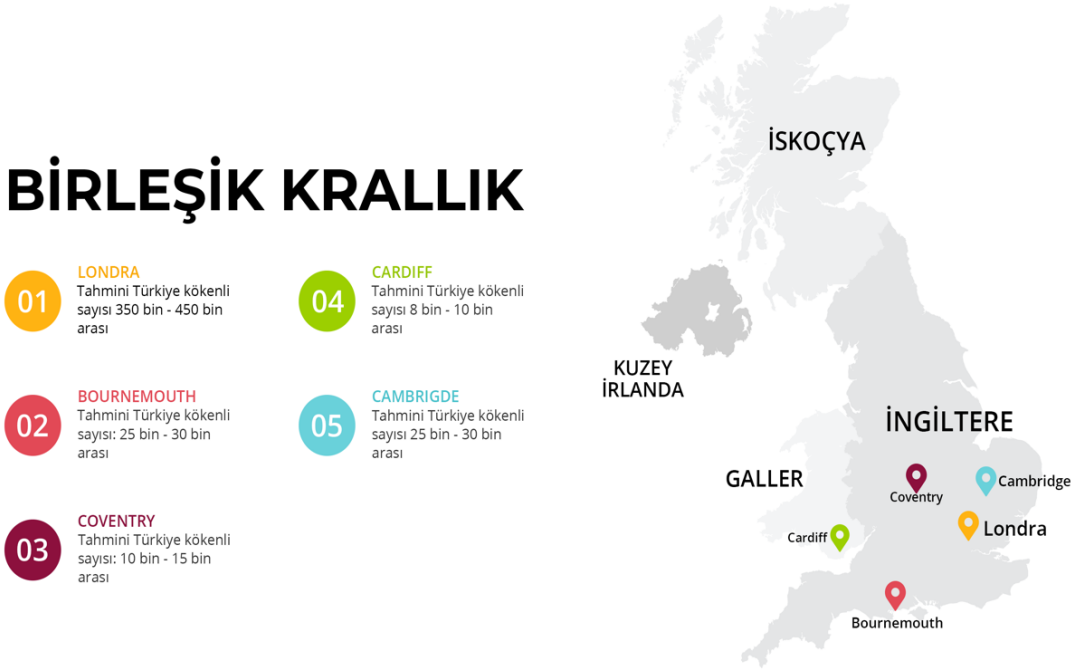

Kaynak: *Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı (UK Home Office 2017).*

Kıbrıs ve Türkiye kökenlilerin, İngiltere'ye yönelik göç dalgalarını temel olarak dört zamansal kıstasta ele almak mümkündür. Düvel (2000: 34-45), birinci dönem

edilmiştir. Keza ne şekilde olursa olsun kendisi ya da ötekini tarif etme biçimi de bir veridir. Bu nedenlerle, çalışma boyunca hem "PeKaKa"ya hem de "PeKeKe"ye rastlamak mümkündür.

olarak 1940'lardan 1970'lere kadar devam eden göç sürecini işaret eder. Bu göç dalgasının öznesi Kıbrıs Türkleridir. Elbette, 1940'lardan önce ve 1970'lerden sonra da Kıbrıs Türklerinin İngiltere'ye göçü devam etmiş ancak 1940-1970 aralığındaki kadar yoğunluklu olmamıştır. İkinci dalgayı, 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra İngiltere'ye ulaşanlar oluşturmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte, ağırlıklı olarak "Kürt Sorunu" nedeni yahut bu nedenin sunulduğu toplu göçlerin başladığı üçüncü dalga başlamıştır. 2000'li yıllardan günümüze kadar uzanan süreçte meydana gelen dördüncü göç dalgasının çoğunluğuysa, ekonomik ve sosyal gerekçelerle göç edenlerin oluşturduğu öğrenci, turist, iş insanı vb. vizesi alıp, bir şekilde kalıcı olanlar oluşturmuştur.

Bu noktada altını çizmek gerekir ki, dört dönem üzerinden kategorize edilen göç dalgaları mutlak sınırlarla ayrıştırılmamış, ilgili dönem aralığının genel karakteristik özellikleri üzerinden belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu dört göç dalgasının farklılıkları olduğu kadar, benzerlikleri de söz konusudur. Örneğin, ikinci ve üçüncü dönem göç dalgası, politik nedenlerle göç edilmesinden kaynaklı benzerlikler taşıdığı kadar, ayrı politik düsturlara sahip olunmasından kaynaklı pek çok farklılık da taşımaktadır. Yahut 2000'li yılların ilk yarısında, etnik ve politik gerekçeleri neden göstererek iltica edenlerin önemli bir kısmı, aslen ekonomik nedenlerle göç etmişlerdir. Bu örnekler, farklı dönemler çerçevesinde çoğaltılabilir.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖZGÜN DEĞER KATKI BEKLENTİLERİ

İngiltere'de bulunan Türkiye kökenliler üzerine, literatürdeki ilk akademik çalışmalardan birisini gerçekleştiren Yılmaz'ın da (2001:137-139) vurguladığı üzere, bu konuya ilişkin yapılmış olan akademik yahut akademi dışı çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Yılmaz'ın bu tespiti yaptığı zamandan bu yana belirli bir artıştan söz edebilmek mümkündür; lâkin bu artış Türkiye kökenli göçmenlerin yer edindiği diğer Avrupa ülkelerine yönelik çalışmalara göre hâlen cılız kalmaktadır. Durumun bu olmasının elbette çeşitli nedenleri vardır.

Birincisi, İngiltere'ye yönelik göç süreci, diğer Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen göç olgusundan oldukça farklı dinamiklerle süregelmiştir. 2019 yılı itibariyle, Avrupa'da bulunan Türkiye kökenlilerin en büyük halkasını şüphesiz Almanya oluşturmaktır. Bu araştırmanın konusu olmamakla birlikte, Almanya ve diğer bazı ülkelerde, İngiltere'ye nazaran çok daha büyük bir Türkiye kökenli nüfusunun olmasının nedenlerinin başında, yine Almanya başta olmak üzere diğer üçüncü ülkelerle Türkiye arasında gerçekleştirilmiş olan işçi istihdam antlaşmaları gösterilebilir.[11] İngiltere'de yaşayan Türkiye Türkleri, Türkiye Kürtleri ve Kıbrıs Türkleri üzerine etnografik bir çalışma yapan Atay (2006: 8-9), bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

> "Her şeyden önce İngiltere'deki topluluğun varlığı, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu şekilde işçi göçü ağırlıklı olarak ortaya çıkmamıştır. Türkiye'den İngiltere'ye yalnızca 1970'lerde, o da hayli sınırlı ve diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında önemsiz oranda bir işçi göçü olmuştur. Bunun dışında, bu ülkedeki Türk varlığının diğer Avrupa ülkelerinden farkını da ortaya çıkaran en özgül boyut, Kıbrıslı Türk göçmenlerin varlığıdır." (Atay, 2006: 8-9).

İkinci olarak, İngiltere'ye yönelik Türkiye kökenli göçü, aslen 1980'li yıllarda başlamıştır. Bu göç dalgasının belirgin katmanı ise politik göçmenler üzerinden oluşmuştur. 12 Eylül darbesinin ardından Türkiyeli sosyalistlerin açtığı bu yol, 1990'lı yıllarda Türkiye kökenli Kürtler ve Türkiye kökenli Türk/Kürt Aleviler[12]

---

[11] II. Dünya Savaşı'nda kelimenin her anlamında yıkılan Almanya, yeniden yapılanma ve kalkınma sürecinde, savaş sürecinde kaybettiği işgücü açığını ikame edebilmek için çeşitli ülkelerle antlaşmalar gerçekleştirdi. Bu çerçevede, 30 Ekim 1961 tarihinde (*Dışişleri Bakanlığı:* 30 Ekim 1961 / 505-83 SZV/3-92-42), Almanya Federal Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri arasında "Türk Firmaların İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma", Batı Almanya'nın Bad Godesberg kentinde imzalanmıştır. İlk etapta 6.500 işçinin "geçici olarak" istihdam edilmesi planlanan göç süreci, ardından milyonlara ulaşan rakamlarla devam etmiştir. Bu anlaşmaya ve içerdiği maddelere ilişkin ayrıntılı bilgi için *lütfen bkz.:* (Fazıl: 2004).

Almanya ile gerçekleştirilmiş olan yasal ve toplu işçi istihdamı anlaşması, diğer Avrupalı ülkelerle Türkiye arasında da çeşitli anlaşmaların imzalanmasının kapısını açmıştır. Bu çerçevede, 15 Mayıs 1964 tarihinde Viyana'da Avusturya hükümetiyle (*Resmî Gazete:* 17 Eylül 1964 / 11809), 16 Temmuz 1964 tarihinde Brüksel'de Belçika hükümetiyle (*Resmî Gazete:* 13 Temmuz 965 / 12047), 19 Ağustos 1964 tarihinde Lahey'de Hollanda hükümetiyle (*Resmî Gazete:* 22 Haziran 1965 / 12029), 8 Nisan 1965 tarihinde Ankara'da Fransa hükümetiyle (*Resmî Gazete:* 2 Ekim 1965 /12117), 10 Mart 1967 tarihinde Stokholm'de İsveç hükümetiyle (*Resmî Gazete:* 31 Ekim 1967 / 12738) gerçekleştirilen anlaşmalar ilk olma niteliği taşımaktadır.

[12] Yaygın bakış açısına göre, toplumsal bir kimlik olarak "Alevî" kavramı aslen etnik bir göndermeyi değil, mezhepsel ve/ya kültürel bir tanımlamayı kapsamaktadır. Ne var ki, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Türkiye Cumhuriyeti ve ilgili resmî kurumları, geçmişten günümüze uzanan bir hatta, "Alevî" inanç yöntem(ler)ini İslam dinine ilişkin bir mezhep olarak

üzerinden devam etmiştir. Tüm bu süreç boyunca devam eden göç dalgasının tamamını homojenize etmek mümkün olmasa da belirleyici etkenin siyasal nedenlerle gerçekleşen göçler olduğunu söylenebilir.

Bu konuya ilişkin gerçekleştirilmiş olan çalışmaların ve genel ilginin diğer Avrupa ülkelerinde bulunan Türkiye kökenlilere yönelik yapılan çalışmalardan görece daha az olmasına dair üçüncül bir neden olarak da İngiltere'de bulunan Kıbrıs Türklerinin varlığı gösterilebilir. Kıbrıs Türklerinin İngiltere'ye göçü, bu çalışmanın üçüncü bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Öte yandan, "İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar"[13] arasında, Kıbrıs Türklerinin nüfusunun 2000'li yılların ortalarına kadar daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Buda, Türkiye kökenli göçmenlere ilişkin akademik ilginin, diğer Avrupa ülkelerinde yer alan Türkiye kökenlilere göre ister istemez daha az olmasına bir neden olarak sunulabilir.

Son yıllarda durum değişme emareleri göstermeye başlamakla birlikte, İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenliler üzerine gerçekleştirilmiş akademik çalışma sayısı hâlen üç haneli rakamlara ulaşamamıştır. Karşılaştırma yapabilmek açısından Almanya'daki Türkiye kökenliler konusunda kitap, belgesel, sinema filmi vb. bir yana sadece yayınlanmış akademik makale bile binli rakamların üzerindedir.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez veri tabanı üzerinden -Türkçe ve İngilizce- yüksek lisans ve doktora tezlerinin dizinleri incelendiğinde, "İngiltere'ye / Birleşik Krallık'a Türkiye'den göç" konusunda onaylanmış yüksek lisans tezi 12,

---

tanımamaktadır. Bu çerçevede "Alevî", tam da *a-priori* nitelikli bir kavramdır. Öte yandan, bu çalışma kapsamında ilgilenilen konu Alevî ve Alevîliğin ne olduğu/olmadığı değil, görüşmecilerin kendilerini nasıl tanımladıklarıdır. İlgili literatürde de sıklıkla görülebileceği üzere, kendisini Alevî mezhebine dahil tanımlayan birey ve topluluklarının bir kısmı kendisini sadece "Alevî", bir kısmı "Türk Alevî", diğer bir kısmı da "Kürt Alevî" olarak tanımlamaktadır. Bu nedenlerle, kişiler ve toplulukların kendilerini nasıl tanımladıkları baz alınmış ve bunun üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir.

[13] Küçükcan'ın makalesine göre (2001: 179-180) "Türkçe konuşan topluluklar" ifadesi ilk olarak, "Turkish Education Group (Türk Eğitim Birliği)" isimli dernek çevresinde kullanılmaya başlanmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Aydın, 2001: 16-23).

onaylanmış doktora tezi ise 9 adettir. Bu çalışmalardan yalnız 2 tanesinde belirli bir saha araştırması bulunmakta, geri kalanlarıysa çeşitli varyantlarda karşılaştırma yahut kuramsal nitelikli çalışmalardır. Yine YÖK tez veri tabanından bu araştırma kapsamında belirlenmiş anahtar kelimeler üzerinden gerçekleştirilen bir taramadaysa şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 4. *YÖK Veritabanı Taramasında Anahtar Kelimelere Göre Dizin/Konu Sayısı*

Anahtar Kelime	***Dizin/Konu Sayısı***
Göç	511
Göçmen	59
Siyasal Göç(men)	4
Mülteci	54
İltica	72
Sığınmacı	0
İngiltere / Biritanya / Birleşik Krallık + Göç	21
12 Eylül 1980	66
12 Eylül 1980 Sonrası Göç	4

Kaynak: *YÖK Tez arama veri tabanı sayfası ve Ulakbim makale arama veri tabanı sayfası.*

Gerek Türkiye'den İngiltere'ye göç konusunda yazılmış tez sayısı, gerek dizin/konu çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan tez sayısı göz önüne alındığında bu araştırmanın naçizane bir katkı sunması hedeflenmektedir.

Çalışmanın, orta ve uzun vadede iki temel katkı sunması beklenmektedir. Öncelikle, 1980'li yıllar boyunca Türkiye'den Avrupa'ya doğru siyasal nedenlerle göç etmek zorunda kalmış sayısı hayli büyük toplam içinde yer alan İngiltere'ye göç edenlerin; göç etme süreçlerinde Türkiye'yi nasıl değerlendirdikleri, 1980'li yıllarda göç etme yollarında neler yaşadıkları, varış noktası olan İngiltere'ye ulaştıklarında neyle karşılaştıkları vb. konularda çeşitli veriler üzerinden

değerlendirmek ve benzeri bir çalışmayı ileriki zamanlarda yapmak isteyen araştırmacılara veri kümesi sağlamaktır. Bu eksende araştırmanın temel soruları ve hipotezleri, 12 Eylül 1980 sürecinde -ve akabinde- İngiltere'de bulunan Türkiyeli sosyalistlerin siyasal düşünsel yapıları özel olarak incelenmiştir. Ayrıca, Avrupa'ya giden siyasal göçmenlerin günümüze ilişkin genel düşünsel yapılarının tespitinin de literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir. İkinci olarak, saha çalışması üzerinden elde edilen veriler ve bu veriler üzerinden gerçekleşen analizlerin o ya da bu şekilde Türk/Türkiyeli kimliğini hâlen koruyan İngiltere'deki siyasal göçmenlere yönelik Türkiye'nin çeşitli kamusal politikalar üretmesine, uzun vadede ufak da olsa bir katkı sağlaması hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle, çalışmadan elde edilen verilerin, özellikle İngiltere'de bulunan siyasal göçmenlere yönelik daha nitelikli ve yapıcı analizlerinin yapılabilmesi açısından da bir katkı sunması beklenmektedir.

Şekil 2. *Analiz Sonucu Beklentisi (I)*

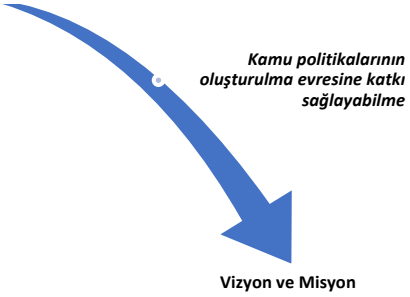

Şekil 3. *Analiz Sonucu Beklentisi (II)*

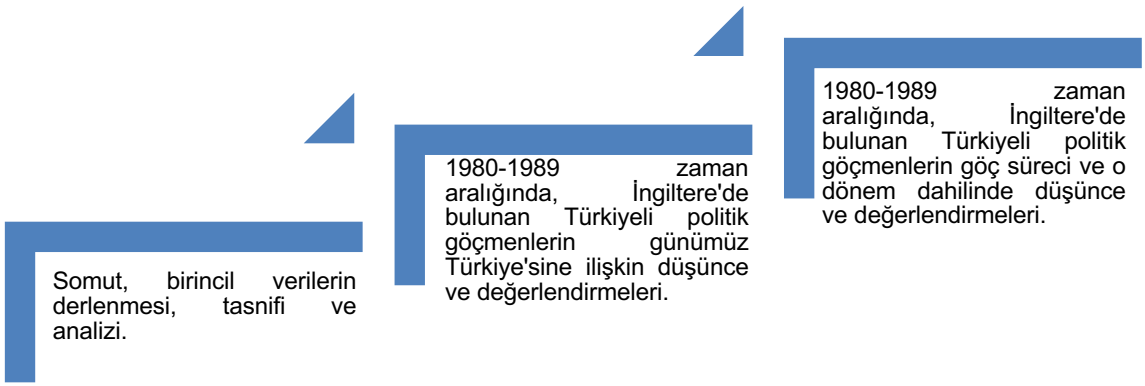

Kısacası, bu araştırmanın literatüre yukarıda sıralanmış olası katkıları yapacağı düşünülmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

"12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç, Uyum ve Mevcut Durum (1980-1989)" başlıklı bu çalışma, hem niceliksel *(quantitative)* hem de niteliksel *(qualitative)* yöntemler kullanılarak geliştirilmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'den İngiltere'ye doğru politik nedenlerle gerçekleşen göç süreci (1980-1989) nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı "karma yöntemli" bir araştırmadır.

Saha çalışmasının nicel kısmı soru kâğıdı (anket) verileri üzerinden; nitel kısmıysa, yarı-yapılandırılmış, yapılandırılmamış (derinlemesine) ve odak görüşme tekniklerinden elde edilen veriler üzerinden oluşmuştur. Cresswell'in (2003: 12-16) "(…) nicel ve nitel veri toplama tekniklerinin birlikte kullanımıyla araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğinin artacağı (…)" önermesine paralel olarak, nicel ve nitel teknikler bir arada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Saha çalışmasında böyle bir yolun tercih edilmesinin -kimi zamansal ve finansal dezavantajlarının yanı sıra- pek çok avantajı da olmuştur denebilir. Örneğin, toplanan verilerin farklı biçimlerde teyidi, çalışmanın akademik niteliğini arttırdığı düşünülmektedir.

Saha çalışmasının hem nicel hem de nitel tekniklere dayanması vesilesiyle, çeşitli bulguların ortaya çıkartılması ve değerlendirmesi aşamasında motamot bir yaklaşımın -mümkün olduğunca- önüne geçilmeye çalışılmıştır. "(…) iki yöntemin birbirini desteklemesi ve onaylaması, ayrıntılı – gelişmiş bir analiz yapılmasına olanak vermesi ve oluşan yeni anlayışlarla düşülen çelişkiler sonucunda yeni araştırma konularının ortaya çıkabilmesidir" (Rossman ve Wilson: 1994: 325).

> "Karma araştırma yöntemi, iki yöntem arasında gerçekleşen sentez ile yöntemlerin eksiklerinin giderilmesi ve araştırmanın güvenirliği açısından fırsat oluşmaktadır. Karma araştırma yönteminin kullanımı; tek bir yöntemin zayıflığının giderilmesine, bütün bir resmin görülebilmesine, sayısal ve sözel değerlerin beraber kullanımı ile açıklama kolaylığının sağlanmasına ve yine aynı şekilde açıklamanın anlam gücünün artmasına yardımcı olacaktır. En büyük üstünlüğü ise araştırma sonucunda farklı yöntemlerle desteklenmiş güçlü delillere ulaşılabilir olmasıdır (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016: 107-108)."

Bilindiği üzere nicel araştırmaların en temel özelliği olgu ve olayları nesneleştirerek çıktıları gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal ifadelerle anlamlandırılabilir kılmasıdır. Gerektiği noktada yenilenebilir, evrensel ölçülü çıktıları olan ve matematiksel bir omurgaya dayanan *niceliksel* araştırmalar; sosyal bilimler söz konusu olduğunda çeşitli sorunları da beraberinde getirebilmektedir: En başta araştırma evreninin ve örneklemin kusursuz olması teorik anlamda dahi mümkün değildir. Söz konusu birey(ler), toplum(lar) ve nihayetinde insan davranışları olduğu için çıktılar çeşitli spekülasyonlara açıktır. Evrensel olmaktan ziyade, olgu ve olaylar tikellik(-ler) üzerinden yorumlanabilir; aynı zaman ve mekân kesitinde birbirine paralel ya da tam tersi sonuçların alınabilmesi mümkündür. Neden bu ki, nicel araştırmalar için genellikle determinist bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu sebeplerle nicel araştırmanın hem pek çok avantajı hem de dezavantajı söz konusudur.

Nicel araştırmanın noksan bırakabileceği kimi noktaları aşmak için, çalışmanın alan araştırması kısmında nitel araştırma teknikleri de değerlendirilmiştir. Alt bölümde daha ayrıntılı anlatıldığı üzere, nitel araştırma temelli alan çalışması için yarı-yapılandırılmış mülakat, yapılandırılmış (derinlemesine) mülakat ve odak görüşme teknikleri uygulanmış ve çıktılar üzerinden çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir.

Özetlemek gerekirse, bu tez çalışması için gözlemlenebilir ve matematiksel anlamda oranlanabilir veriler niceliksel (*quantitative*); yukarı da bahsedilen muhtemel tıkanıklığı ve tek yönlü sonuçları aşabilmek ve daha derinlikli bulgular elde edebilmek içinse niteliksel (*qualitative*) araştırma tercih edilmiştir.

1.4.1. Niceliksel Yaklaşım

Araştırmanın nicel verileri, soru kâğıdı uygulaması üzerinden toplanmıştır. Alan araştırmasına dayalı çalışmalarda, nicel verilerin toplanması sürecine genel olarak “anket” denilmektedir. Lakin, anket çalışması denildiğinde çoğunlukla belirli bir ölçüt (*scala*) üzerinden birkaç seçenekten birisinin seçilmesi ya da “katılıyorum”, “katılmıyorum” gibi ifadelerle tercihlerinin sınırlayıcı ve yönlendirici

etkisi akla gelmektedir. Bu tez çalışması boyunca, nicel veri toplama aracına ısrarla “soru kâğıdı” denilmesindeki amaç, ilgili katılımcıya çeşitli sorular sorulurken, mümkün mertebe ölçütlerin daha geniş tutulması, açık uçlu cevapların belirli kodlamalar üzerinden veri toplamına işlenebilmesi, katılımcının cevaplarına dayanılarak soru formunun katılımcı tercihlerine bağlı olarak yönlendirilebilmesi ve soru kağıdında yer almayan kimi konular için kendini ifade etmek isteyen katılımcıların fikirlerini değerlendirmeye alabilmektir. Bu açıdan, nicel verilerin işlenmesi daha geniş bir yelpazede mümkün olabilmiştir.

1.4.2. Niteliksel Yaklaşım

Yarı-yapılandırılmış mülakat (semi-structured interview) tekniğiyle toplanan verilerle, nicel verilerin desteklenmesi, soru kâğıdı üzerinden elde edilen verilerin test edilmesi ve daha somut, derinlikli analizlerin yapılması hedeflenmiştir. Sosyal bilimler alanında yapılan pek çok araştırmada yaygın olarak kullanılan bu teknik, saha koşullarına bağlı olarak ya nicel ölçümlü soru kağıtlarına paralel olarak ya da tamamen bağımsız olarak uygulanmıştır. Nitel veri olarak değerlendirilen mülakatların tamamı, katılımcıların onayı alınarak kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiş, ilgili kayıtlar daha sonra deşifre edilmiş ve kimi kilit sözcüklerle ayrı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların onay vermemesi durumunda görüşme kayıt altına alınmamıştır. Katılımcıların, kendisini rahat hissetmediği veya çeşitli endişelerinin olduğu gibi bir durum gözlemlendiği durumda ise kayıt sonlandırılmıştır. Bu durumdaki görüşmelerden elde edilen veriler araştırma veri havuzuna dahil edilmemiş, ancak bulguların değerlendirilmesi kısmında gözlem notları olarak ikincil veri niteliğinde çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın saha kısmında kullanılan bir diğer nitel veri toplama tekniği ise yapılandırılmamış mülakattır (in-depth interview). Literatürde “sohbet tarzı görüşme” ya da “derinlemesine görüşme” olarak da isimlendirilen bu teknik, yarı-yapılandırılmış mülakat tekniğinde kullanılan (önceden hazırlanan sorularla yönlendirilen) görüşme formundaki gibi bir akışla değil, konu hakkında bilgi sahibi olduğu düşünülen kişilerle gerçekleştirilen serbest görüşmelerdir. Bu teknik,

genellikle araştırmacının gözlem amacıyla doğrudan ortama katıldığı alan araştırmalarında kullanılmaktadır. Sorular, etkileşimin doğal akışı içinde sorulur ve görüşülen birey kendisiyle görüşme yapıldığını bile fark etmeyebilir. Önceden belirlenmiş sorular mümkün olduğunca açık uçludur ve görüşmenin hangi yöne gideceği kesin olarak önceden kestirilemez. Sorular konuşmanın anlık akışı içinde kendiliğinden gelişir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu yaklaşım, araştırmacının araştırma ortamında göreli olarak uzun kalabileceği araştırma problemleri için uygundur. Araştırmacı, probleminin değişik yönlerine ilişkin gerekli ve yeterli veriyi toplayabilmek için, ilgili bireyle birden fazla sohbet gerçekleştirebilir. Görüşme soruları ve konuları, görüşmelerde açılan konuların ve elde edilen yeni ipuçlarının ışığında değiştirilir. En basit ifadesiyle, araştırmacı görüşülen kişiyle sohbeti akışını takip eder ve "…akıntıyla hareket eder" (Patton, 1987: 34). Bu noktada belirtmek gerekir ki, yapı-yapılandırılmış mülakatlar ve yapılandırılmamış mülakatlar ayrı kategorilerde gerçekleştirilmiş ve analiz edilmiştir. Kodlama aşamasında karışıklığa yol açmamak için yarı-yapılandırılmış mülakatlar "YYM" olarak kısaltılmış, yapılandırılmamış mülakatlar ise bu tekniğin diğer adı olan "derinlemesine mülakatlar" olarak ifade edilmiş ve "DM" olarak kısaltılmıştır.

Derinlemesine mülakat tekniğinin yanı sıra, diğer bir nitel veri toplama tekniği olarak odak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması planı dâhilinde 4-8 kişilik gruplar ile odak görüşme(ler) yapılmış ve tartışma ortamı yaratacak sorular aracılığıyla farklı/aynı görüş, fikir ya da bilginin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu vesileyle, kısa sürede farklı bilgiye ulaşım kolaylığı esnek *(beklenmedik, bilinmeyen)* bulguların ortaya çıkmasına olanak sağlanmış ve uç olgular *(extreme points)* yakalanabilmiştir.

Böylece yarı-yapılandırılmış mülakatlar (YYM), derinlemesine mülakatlar (DM) ve odak görüşmelerden (ODK) elde edilmiş veriler çalışmanın amaçları doğrultusunda karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve "Bulgular" bölümünde yorumlanmıştır. Bunun yanında konu ile ilgili olarak yapılmış diğer çalışmalar ve konuyla ilgili yasal düzenlemeler de çalışmada yararlanılan ikincil verileri oluşturmuştur.

Nitel verilerin değerlendirilmesinde, araştırma deseni olarak fenomenolojik çalışma biçimi tasarlanmıştır. Temel bir ifadeyle, Fenomenolojik çalışma "(…) birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerinin ortak anlamı… (Creswell, 2013: 77)." olarak tanımlanabilir. Fenomenolojik araştırma deseninin temelinde, "büyük resmin tasvir edilmesi" hedeflenmektedir ve araştırma kapsamında kullanılan nitel veriler -istisnai birkaç örnek dışında- bu hedefe yönelik değerlendirilmiştir.

Araştırma örnekleminin nasıl belirlendiği, hangi veri toplama araçları ile verilerin nasıl toplandığı ve ilgili verilerin ne şekilde analiz edildiğine dair bilgiler alt bölümlerde ayrıntılı olarak sunulmuştur. Bu açıdan, bu tez çalışmasının omurgasını oluşturan "politik göç"; salt kuramsal bir açıklamayla değerlendirilmemiş, somut bir deneyim olarak İngiltere'ye göç etmiş olan Türkiye kökenliler üzerinden belirli bir "fenomen" üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Diğer bir ifadeyle, nitel veriler üzerinden 1980-1989 yılları dahilinde Türkiye'den İngiltere'ye göç etmiş politik göçmenlerin, göç sürecinde bireysel olarak nasıl düşündüğü, diğer bireylerle ilişkisi, İngiltere ve Türkiye üzerinden kurduğu soyut düşünsel bağların nereye oturduğu fenomenolojik araştırma deseni üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma evren ve örnekleminin nasıl seçildiğine geçilmeden önce belirtmek gerekir ki; araştırmacı, bu tez çalışmasının verilerini Coventry Üniversitesi'nde "misafir araştırmacı" olarak bulunduğu 13.11.2015 ilâ 19.03.2017 tarihleri arasında toplamıştır. Belirtilen süre boyunca çoğunluklu Londra ikâmetli olarak, araştırmanın bütün verileri kendisi tarafından toplanmış, değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

1.4.3. Araştırma Evreninin Belirlenmesi

Türkiye Cumhuriyeti Londra Başkonsolosluğu'nun BBC'ye yaptığı bir açıklamaya göre (BBC, 2019), Birleşik Krallık'ta 450 bin ilâ 500 bin aralığında Türkiye kökenlinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Dünya metropolü olması, özellikle 1980'li yıllar göz önüne alınırsa çeşitli resmî işlemlerin daha hızlı işlemesi, iş olanaklarının fazlalığı, ulaşım kolaylığı, sağlık, eğitim ve çeşitli yaşamsal imkanların diğer kentlere göre fazlalığı, 1960'lı yıllar itibariyle Kıbrıs Türklerinin ağırlıklı olarak Londra'da bulunuyor olmaları vb. nedenlerin de etkisiyle, telaffuz edilen Türkiye kökenli nüfusunun çok büyük bir kısmı Londra'da yaşamaktadır. Bu durum 1980'li yıllar için geçerli olduğu kadar günümüz için de geçerlidir. Türkiye kökenli göçmenler, 2000'li yılların ortalarından itibaren Londra dışındaki kentlerde de kendilerine yaşam alanları oluşturmaya başlamışlardır. Türkiye kökenlilerin Londra dışında yaşamayı tercih ettikleri kentler olarak Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventry gösterilmektedir ve araştırma kapsamında değerlendirilen diğer kentler bunlardır.

Bilindiği üzere, alan araştırmasına dayalı çalışmalarda araştırma evrenin belirlenmesi -ve buna paralel bir örneklemin seçilmesi- zorunluluktur. Araştırma açısından en zorlanılan kısımlardan birisi de evrenin belirlenmesi olmuştur: Resmî ifadesiyle Birleşik Krallık, Türkçeye yerleştiği biçimiyle İngiltere bünyesinde kaç Türkiye kökenlinin yaşadığı kesin rakamlarla ifade edilememektedir. Çünkü, Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı (UK Home Office) üzerinden temin edilen rakamlarla, yine İçişleri Bakanlığı'na (UK Home Office) bağlı olarak faaliyet gösteren Göç Bürosu (UK Home Office: Immigration Office) rakamları arasında farklılıklar söz konusudur. Benzeri bir durum, Birleşik Krallık bünyesinde yaşamını sürdüren Türkiye kökenlilerin kurdukları derneklerin telaffuz ettikleri rakamlarla, örneğin Londra Kalkınma Ajansı'nın (London Development Agency) rakamları arasında da söz konusudur. Bu örnekler çoğaltılabilir. Elbette, durumun bu şekilde olmasının çeşitli nedenleri vardır.

İlk olarak, Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı, 2011 yılının şubat ayına kadar Türkçe konuşan toplulukların yahut Türkiye kökenlilerin sayıları hakkında herhangi bir

resmî istatistik paylaşmamıştır. Paylaşımını gerçekleştirdikleri ilk istatistik, parlamentoya gönderilen bir belge üzerinden sunulmuştur. Bu belgeye göre[14], Birleşik Krallık bünyesinde 498.322 kişilik bir "Türk" nüfusundan bahsedilmiştir. Lakin, bu rakama KKTC kökenliler, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg gibi Batı Avrupa ülkeleri ve Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk gibi Balkan ülkelerinden göç etmiş çifte vatandaşlık hakkına sahip "Türkler" ve etnik yahut coğrafi anlamda Türk/Türkiyeli olmamakla birlikte İslam inancına sahip olmalarından kaynaklı, Balkanlar başta olmak üzere Rusya/Sibirya havzası, Orta Asya havzası ve çeşitli Kuzey Afrika ülkelerinde kendilerini Türk olarak tanımlayan yahut tanımlanan toplam da dahildir. Yine bu veriye göre, 2011 yılı itibariyle Birleşik Krallık'ta 150.000 kişilik Kıbrıs kökenli Türk olduğu tahmin edilmiştir.

Londra Kalkınma Ajansı'nın, 2011 yılında yayınladığı "Black and Ethnic Minorty" başlıklı raporunda, "Türkçe Konuşan Topluluklar" başlığı altında tüm Birleşik Krallık bünyesinde 250.000 kişilik bir sayı tahmininde bulunmuştur. Öte yandan, Londra Başkonsolosluğu'nda Türkiye kökenlilerin demografik yapısı üzerine çalışan bir yetkiliyle yapılan görüşmeye göre, çoğunluğu Londra'da olmak üzere Birleşik Krallık dahilinde 450.000 ila 500.000 aralığında "Türkçe konuşan bir topluluk" olduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, Londra'da uzun yıllardır Türkiye kökenlilere yönelik faaliyet gösteren çeşitli derneklerin tahminleri de bu Başkonsolosluk yetkilisinin dile getirdiği rakamlara yakındır.

Türkiye'de 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşmiş olan Anayasa Referandumu'nda Birleşik Krallık bünyesinde iki seçim bölgesi belirlenmiştir: Londra (89.553 kişi) ve Edinburg (3.389 kişi). Toplam seçmen sayısı olan 92.942 kişi üzerinden yapılabilecek tahminlerden ise şu sonuçlar elde edilebilir:

[14] İlgili belgenin bir örneği İngiltere'de Türkçe yayımlanan Avrupa Gazetesi'nde sunulmuştur.

a. Seçmen olarak belirlenmiş herhangi birisinin iki kişilik bir ailede yaşadığı düşünülecek olursa 185.884 rakamı,
b. Seçmen olarak belirlenmiş herhangi birisinin üç kişilik bir ailede yaşadığı düşünülecek olursa 278.826 rakamı ve
c. Seçmen olarak belirlenmiş herhangi birisinin dört kişilik bir ailede yaşadığı düşünülecek olursa 371.768 rakamı elde edilebilir.

Elbette bu rakamlara KKTC kökenliler, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılmış olanlar ve aşağıda sıralanmış olan diğer nedenlerle seçmen olamayanlar dahil değildir.

Tüm bu görecelilik üzerine belirtmek gerekir ki, Birleşik Krallık genelinde Türkçe konuşan yahut Türkiye kökenli toplumun rakamsal hacminin tam olarak belirlenememesinin temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Kıbrıs kökenlilerin, Birleşik Krallık'a göç etme süreçlerinde hem çeşitli sıkıntılar yaşamamak ve işlemlerinin daha hızlı sürmesi açısından kendilerini resmî belgelerde Türk olarak ifade etmemeleri hem de resmî anlamda Türkiye dışında tanınmış bir KKTC devleti olmadığı için belgelerde Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlanmış olmaları,
- Birleşik Krallık'a iltica yoluyla göç etmiş olanların, etnik kökenlerini ve çıkış ülkeleri olan Türkiye'yi yazılı belgelerde ifade etmek istememeleri,
- Birleşik Krallık dışında çifte vatandaşlığa (Herhangi bir ülke ve Türkiye) sahip olanların, Birleşik Krallık'a vardıklarında ellerindeki vatandaşlık haklarını kaybetmemek için beyanda bulunmamaları,
- İltica başvurusu reddedilmiş kişilerin, Birleşik Krallık içinde kaçak olarak yaşamakla birlikte, resmî herhangi bir makamda kayıtlarının bulunmaması,
- Ailelerinin göç etmesinin ardından doğan ikinci ve üçüncü kuşakların, hane içinde Türkçe konuşmakla birlikte, çoğunlukla kendilerini Britanyalı (Turk-British) olarak tanımlamalarından ve yine resmî süreçte Türk/Kürt, Türkiyeli vb. herhangi kayıtlarının olmaması.

Tüm bu açıklamalar göz önünde bulundurulursa, 2017 yılı itibariyle Birleşik Krallık bünyesinde yaşayan Türkiye kökenli sayısı kesin olarak telaffuz edilememektedir. Öte yandan, farklı kaynaklarda belirtilen rakamlar, birbirlerine yakın ölçektedir. Kıbrıslılar, Birleşik Krallık dışında çifte vatandaşlığa sahip olanlar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkmış yahut çıkartılmış olanlar ve Türkiye kökenliler olarak tanımlanan/kendini tanımlayanlar vb. toplamında Birleşik Krallık'ta yaklaşık 450.000 ila 550.000 aralığında bir rakamdan söz edilebilir.

Gerek yukarıda bahsedilen sayı aralığına yakın olmasından kaynaklı, gerekse de makro ölçekli resmî istatistik kaynağı olmasından mütevellit, BK İçişleri Bakanlığı'nın (UK Home Office) açıkladığı rakam olan 498.322 kişilik Türkçe konuşan, kendini Türk olarak tanımlayan ve/ya Türkiye kökenli olarak evraklarda ifade edilen sayı, bu araştırmanın makro ölçekli evrenini oluşturmaktadır. Buradan hareketle, neredeyse tüm mülakatlarda, resmî makamlar ve çeşitli dernekler tarafından ve pek çok yazılı kaynakta 150.000 kişilik olduğu tahmin edilen Kıbrıs kökenli Türk nüfusu araştırma evreninin dışında tutulmuş ve evren 498.322 – 200.000 = **298.322** olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. *Birleşik Krallık'ta Bulunan Kıbrıs ve Türkiye Kökenlilerin Sayısal Tahmini*

Kategori	**Sayı Aralığı**
Çeşitli Kurum ve Dernek Tahmin Aralığı	450.000 – 550.000
BK-Türkiye Vatandaşı Seçmen Sayısı – Aile Toplamı Sayısı (Tahmini)	92.942 – 371.768
BK-İçişleri Bakanlığı 2011 Verileri	**498.322**
Kıbrıs Kökenliler	150.000
Diğer (Balkan, Kafkas, K. Afrika vb.) Kökenliler	50.000

Buradan hareketle, araştırmanın evreni: 498.322 – 200.000 = **298.322** olarak tespit edilmiştir.

1.4.4. Araştırma Örnekleminin Belirlenmesi

Nicel verilerin toplanması için belirlenen örneklem modeli, çok aşamalı (tabakalı) küme örneklemesidir (cluster sampling). Küme tipi örnekleme yönteminin seçilme nedeni, araştırma evrenin çok büyük (yaklaşık 300 bin kişi) olmasıdır. Evreni oluşturan kişilerin tamamı bir yana sadece %1'ine bile ulaşmak imkansızdır. Bu gibi durumlarda tercih edilen küme (diğer adıyla "grup") örneklemesi, bu araştırmanın nicel verilerini toplayabilmek için değerlendirilmiştir. Küme örneklemesi, evrende bulunan birimlerin çeşitli alt gruplara ayrıştırılması ve her bir kümenin (bu araştırma için "birim"in) tesadüfi olarak seçilmesi ve analiz için bir araya getirilmesidir. Evrenin heterojen özellikler sergilediği ancak kimi ortak özelliklerin de olduğu durumlarda tercih edilen çok aşamalı küme örneklemesi, seçilen her kümenin ardışık olarak alt kümelere ayrıştırılmasıyla belirlenir. Nihayetinde görüşmeci tesadüfi olarak seçilir (Walliman, 2006).

İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenli birey sayısı yukarıda sunulan evren belirlenimi çerçevesinde "sabitlenebildiği" için araştırmanın nicel verilerini toplamak için belirlenen örneklem sayısı şu formül yardımıyla belirlenmiştir:

$$\mathbf{n= Nt^2pq/d^2\,(N\text{-}1) + t^2pq}$$

n: *Hedef evredeki birim sayısı*
p: *İncelenen olayın gerçekleşme sıklığı*
q: *İncelenen olayın gerçekleşme olasılığı*
t: *Belirli bir anlamlılık düzeyinde "t" tablosundan bulunan değer*
d: *Kabul edilen örnekleme hatası*

Bu araştırma için $\propto = 0.05$ anlamlılık düzeyinde, $t = 1.96$ ve $d = \pm 0.05$ örnekleme hatası öngörülerek örneklem büyüklüğü hesaplanmış; "**p**" değeri 0,8 ve "**q**" değeri ise "0,2" olarak alınmıştır. Bu değerler evreni oluşturan **298.322** kişi için formüle yerleştirildiğinde:

$$n= Nt^2pq/d^2\,(N–1) + t^2pq$$

$$n = 298322.(1,96)^2.0,3.0,7/(0,05)^2\,(298322–1)+(1,96)^2.0,5.0,5$$

$$n = 298322.3,8416.0,21/0,0009.298321+3,8416.0,21$$

$$n = 298322.0,806736/20,592+0,806736$$

$$n = 18458,926416/42,398736$$

n = **378,2** sayısına ulaşılmıştır.

Yukarıdaki formülden ve aşağıdaki tablodan da görülebileceği gibi 298.322 kişilik bir evreni temsil edebilecek minimum örneklem 378 kişi olarak belirlenmiştir. Evren büyüklüğü seçimine ilişkin tabloda (Tablo 6) $\propto = 0.05$ anlamlılık düzeyinde, 100 bin ilâ 1 milyon aralığı için minimum örneklem sayısı 246 olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan, araştırmanın nicel veri toplama aşamasında, 378 kişi olarak belirlenmiş olan örneklem sayısı, evren büyüklüğü seçimi kılavuzunun gösterdiği sayıdan daha fazla olarak tercih edilmiş ve örneklemin hata payı bir miktar daha azaltılabilmiştir.

Tablo 6. *Evren Büyüklüğüne Göre Örneklem Seçimi Tablosu*

Evren	±0.03 örnekleme hatası (d)			**±0.05 örnekleme hatası (d)** **Standart veriler*			±0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	*p=0.8 q= 0.2*	*p=0.3 q=0.7*	*p=0.5 q=0.5*	***p=0.8 q= 0.2***	*p=0.3 q=0.7*	*p=0.5 q=0.5*	*p=0.8 q= 0.2*	*p=0.3 q=0.7*
100	92	87	0	80	**71**	77	49	38	45
500	341	289	321	217	**165**	19	81	55	70
750	441	358	409	254	**185**	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	**19**	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	**224**	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	**234**	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	**240**	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	**244**	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	**245**	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	**245**	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	**246**	323	96	61	81
100 milyon	1067	683	896	384	**245**	323	96	61	81

Örneklem için belirlenmiş iller, Türkiye'den göç etmiş olan nüfusunun en yoğun olduğu Londra başta olmak üzere, Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventry'dir.

Sahadan toplanan veriler, anılan kentler bazında ayrı ayrı olarak sunulmuştur. Kent bazında gerçekleşmiş olan analizlerde Londra'nın baskınlığı göze çarpacaktır. Keza Londra'da yer alan Türkiye'den göç eden sayısının araştırma kapsamında belirlenmiş olan diğer kentlere nazaran mutlak yoğunluğundan kaynaklı, anlamlılık değeri daha yüksektir. Diğer bir ifadeyle, çeşitli genelleştirmelere varma açısından Londra öne çıkmaktadır; Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventry üzerinden toplanan verilerden geniş ölçekli çıkarsamalara varmamaya özen gösterilmiştir.

Tez çalışmasının en temel kavramı olan "göç", araştırma örnekleminin tabakalaması açısından da belirleyici (değişken) olmuştur. Türkiye'den göç eden yahut Türkiye kökenli olarak ifade edilen topluluğun en yoğun olduğu kent Londra olduğu için tabakalama ölçütü sadece Londra üzerinde oluşturulmuştur. Tabakalama iki kategori de belirlenmiştir:

1- Türkiye kökenlilerin üst düzeyde yaşadığı (*yoğun*) bölgeler ve
2- Türkiye kökenlilerin alt düzeyde (*seyrek*) yaşadığı bölgeler.

Çalışmada ulaşılması planlanan toplam hane halkı büyüklüğü, çalışmanın yapılacağı kentlerdeki Türkiye'den göç eden yahut Türkiye kökenli toplam nüfus, çalışma ile toplanması düşünülen toplumsal eğilim bilgilerinin ziyaret edilen hanelerde istenilen yaygınlığı sağlama şansı, hanelerin ve kişilerin evde bulunamama yahut çalışmaya katılmak isteme/istememe olasılıkları, bütçe koşulları ve saha çalışmasının lojistik koşulları göz önüne alınarak toplam 283 (Londra örneklem sayısı) hane halkı bağlamında küme büyüklüğü 46 hane halkı olarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, Londra'da iki kategori de tabakalama yapılmış, belirlenen 46 birim[15] içinde gerçekleştirilen soru kâğıdı uygulamasında 46 hane halkı görüşmesi yapılmıştır.

Saha çalışmasından nicel veri elde etme sürecinde, araştırma kapsamında bulunan beş kent için de (Londra, Cambridge, Cardiff, Bournemouth, Coventry) örnekleme oranı 0,05 olarak belirlenmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, nicel araştırma için aşamalı küme örneklemesi tercih edilmiş, her bir kent için ayrı ayrı örneklem birimleri yine her kentin örneklem yoğunluğuna bağlı olarak eşit olarak dağıtılmıştır. Belirlenen başlangıç noktası baz alınarak, listeleme gerçekleştirilmiş, her on ikinci Türkiye kökenli aile için hane halkı uygulaması 15-75 yaş aralığından bir kişi *kish*[16] tablosu üzerinden seçilmiştir. Hane halkı uygulama safhasında, listeleme biçimi somut sayılım (sağdan listeleme)

[15] Londra için geçerli olan bu 46 kümenin neresi olduğu ve nasıl belirlendiği vb. konular için bkz.: Tablo 10. *Londra için Nicel Uygulama Birimleri ve Sayıları*

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Kish: 1949).

üzerinden değil; başlangıç noktası itibariyle aynı apartman, müstakil ev ya da en yakın Türkiye kökenli hane üzerinden belirlenmiştir. Bahsi geçen araştırma evreninin ve örnekleminin nihayetinde Türkiye dışında ve buna paralel zamansal ve finansal kısıtlılıkların olması nedenleriyle rastgele (*random*) insan seçimi için farklı bir yöntem mümkün olamamıştır.

Grafik 2. *Kentlere Göre Örneklem Dağılımı Yüzdesi (Nicel)*

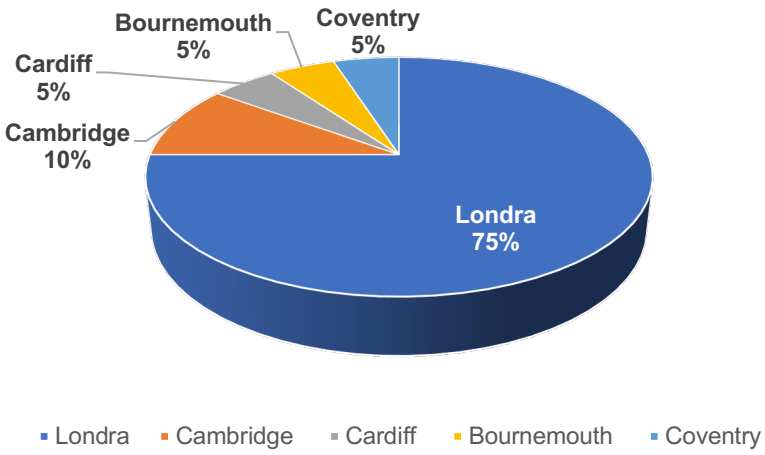

Araştırmanın nitel kısmına ilişkin örneklemin belirlenmesinde ise iki yöntem tercih edilmiştir. Araştırma evreni her iki yöntem için de "sabit" olduğu için öncelikle nicel araştırma örneklemi baz alınmış ve takip edilmiştir. Yani, nicel araştırma için görüşme yapılan kişiyle yahut yönlendirdiği hedef kişiyle nitel çalışma da yapılmıştır. Bunun mümkün olmadığı ya da işlevsiz kaldığı durumlardaysa homojen örnekleme modeli değerlendirilmiştir. Buradaki amaç, maksimum çeşitlilik örnekleminin tam tersi olarak, küçük ve homojen bir örneklem ele alarak belli alt grupları derinlemesine çalışmaktır (Patton, 2014; Christensen, Johnson ve Turner, 2015).

Bu çerçevede nitel çalışma için minumum temsil yeteneğine sahip örneklem tespiti için, nicel araştırmaya yönelik belirlenen 378 sayısı evren olarak belirlenmiş ve Tablo 6'da sunulan "Örneklem Seçimi Tablosu" yardımıyla 81 kişilik ($_{+}^{-}$0.10 örnekleme hatası baz alınarak p=0,5 ve q=0,5) bir nitel çalışma örneklemi belirlenmiştir. Sahada gerçekleştirilen görüşmeler neticesindeyse daha yüksek bir sayıya (103) ulaşılabilmiştir.

Tablo 7. *Nitel Araştırma için Gerçekleştirilen Teknikler ve Uygulama Sayıları*

	Görüşme (Kişi Sayısı)	**Başarılı Değerlendirilmiş (Kişi Sayısı)**
Yarı-Yapılandırılmış Mülakat (YYM)	81	77
Derinlemesine Mülakat (DM)	22	22
Odak Görüşme (ODK)	4	4
Toplam	***107***	***103***

Örneklem belirlenimi ve seçimi konusunda bir dezavantaj durumundan da bahsetmek gerekmektedir. Tez çalışması, "12 Eylül darbesinden sonra Türkiye'den İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç edenler" üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın odağını ise 1980-1989 arasında göç edenler oluşturmaktadır. Son iki başlıkta yapılan tüm açıklamalar ise, İngiltere'de yaşamını devam ettirenlerin bütününe yöneliktir ve örneklem de bu zemin üzerinden belirlenmiştir. Haliyle, şu soru akla gelmektedir: Araştırma odağını 1980-1989 arasında siyasal nedenlerle göç edenler oluşturuyorsa, örneklem neden çok daha geniş çerçevede belirlenmiştir? Böyle bir soruya verilebilecek en temel cevap ise, başka bir yöntemin/çarenin mümkün olmaması şeklindedir. Çünkü, İngiltere'de yaşamını ikame ettiren 1980-1989 arası politik göçmenlerin sayısı kesin olarak hiçbir yerde ifade edilememektedir. Tablo 2'de sunulan 1983-1989 arası İngiltere'ye sığınma başvurusu sayıları da odağın bütününü kapsamamaktadır. İlgili kısımda açıklandığı üzere bu süreç içinde kaç kişinin gerçekten politik göçmen olarak, kaç kişinin ekonomik -ya da farklı nedenli- göçmen olarak İngiltere'ye iltica ettiği tam olarak belirlenememektedir. Aynı zamanda, 1980-1989 arasında politik nedenlerle göç edenlerin, alan uygulaması yapıldığı dönemde tam olarak nerede ikamet ettiğinin bilgisine ulaşmak da mümkün değildir. Öte yandan, özellikle nicel verilerin toplanmasında belirli bir örneklem üzerinden yol almak gerekmektedir. Bu nedenle, nasıl belirlendiği üst bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanan örneklem üzerinden araştırmanın odağını oluşturan görüşmecilere (1980-1989 politik göçmenler) ulaşılmaya çalışılmıştır. Başka bir ifadeyle, belirlenen örneklem üzerinden soru kâğıdı (nicel) uygulaması gerçekleştirilmiş ve 378 görüşme içinde ana odağa (1980-1989 politik göçmenleri) dahil olan kümenin verileri bu araştırma içinde değerlendirilmiştir. Hane halkı uygulamasından elde edilen

çeşitli nicel veriler ve ana odak kapsamına girmeyen soru kâğıdı uygulaması verileri ya hiç kullanılmamış ya da farklı zamanlarda, farklı nedenlerle göç edenlere yönelik birkaç çıkarsama üzerinden değerlendirilmiştir. Bu dezavantaj durumu nicel verilerin elde edilmesi sürecinde geçerli olmuştur. Nitel verilerin elde edilmesinde böyle bir sorunla karşılaşılmamıştır. Çoğunlukla, nicel verilerin toplanması sürecinde kurulan bağlantılar aracılığıyla 1980-1989 arasında politik nedenlerle göç edenlere ulaşma konusunda çok daha rahat yol alınabilmiştir ve görüşmelerin neredeyse tamamı araştırmanın ana odağında yer alan kimselerden seçilebilmiştir.

Gerek nicel gerek nitel verilerin toplanması aşamasında, İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenlilerin hangi kentlerde, ne yoğunlukta yaşadıkları rakamsal anlamda kesin olarak bilinemediği için, örneklem dağılımı Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı'nın çeşitli raporlarından, Londra Konsolosluğu çalışanlarından ve Türkiye kökenliler üzerine kanaat sahibi olan/olduğu dile getirilen çeşitli sivil toplum kuruluşlarının fikirleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, örneklem dağılımı oranı Londra için %75, Cambridge için %10, Cardiff için %5, Bournemouth için %5 ve Coventry için %5 şeklinde belirlenmiştir.

1.4.5. Kentlere Göre Örneklem Dağılımı

Enneli'nin (2005: 18) "görünmez topluluk" olarak ifade ettiği İngiltere'deki Türkiye kökenliler, Sonyel'in (1998: 13-14) ifadesiyle "sessiz bir azınlık"tır. Avrupa'nın diğer ülkelerine göre hem niceliksel hem de niteliksel anlamda önemli farkları olan İngiltere'deki Türkiye kökenliler; Almanya ile 1961 yılında başlayan ve diğer pek çok Avrupa ülkesi ile devam eden "geçici işçi istihdamı" anlaşmalarından da görülebilen ikili ülkelerin teşvik ve yönlendiriciliği gibi yöntemlerin dışında, kendi imkanları ile Birleşik Krallık'a gelmişlerdir. Kıbrıslı Türklerin, 1940'lardan 1970'lere kadar yoğun olarak devam eden göçü bir kenara bırakılacak olursa, Türkiye'den İngiltere'ye doğru gerçekleşen göç dalgaları ancak 1980'li yıllarla birlikte başlamıştır. İlk büyük göç dalgası 12 Eylül darbesinden sonra başlamış ve bu göç dalgası, 1960'lar ve 1970'lerde Kıta Avrupası'na doğru gerçekleşen

işçi göçünden çok daha farklı olarak, politik nedenlerle gerçekleşmiştir. Politik nedenlerle Avrupa'ya göç süreci elbette sadece İngiltere'ye yönelik olmamıştır; hatta daha dar bir çerçevede 12 Mart 1971 muhtırasının akabinde de benzeri bir siyasal göç akımı meydana gelmiştir. Lakin, hem 12 Mart 1971 sonrasında hem de 12 Eylül 1980 sonrasında Almanya, İsveç, Fransa, Belçika gibi ülkelere ulaşan politik göçmenler, kendilerinden önce hali hazırda var olan bir Türk topluluğuyla karşılaşmışlardır. İngiltere'nin özgül durumu tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır: Kıbrıslı Türkler, az sayıdaki Anadolu Ermenileri ve ancak bireysel çerçevede değerlendirilebilecek olan göçmenler bir kenarda tutulacak olursa, Türkiye'den İngiltere'ye doğru gerçekleşen ilk büyük göç dalgasını politik nedenlerle iltica etmek isteyenler oluşturmuştur. Aynı şekilde, ilk toplulukları (community) bu göçmen kitlesi oluşturmaya başlamıştır. Bu açıdan, 1980'li yıllarda İngiltere'de bulunan Türkiye kökenli topluluklar, diğer Avrupa ülkelerinde bulunan Türkiye kökenlilere göre hem niceliksel anlamda daha az kalmış hem de daha homojen bir görünüm sergilemişlerdir.

Tablo 8. *Kentlere Göre Örneklem Dağılımı Oranları ve Uygulama Sayıları*

Kentler	**Örneklem Dağılımı Oranı**	**Nicel Uygulama Sayısı**	**Nitel Uygulama Sayısı**
Londra	75%	283	61
Cambridge	10%	38	8
Cardiff	5%	19	4
Bournemouth	5%	19	4
Coventry	5%	19	4
Toplam	**100%**	**378**	**81**

Avrupa'da bulunan Türkiye kökenlilere göre bir diğer fark ise, İngiltere'deki Türkiye kökenliler 1980'li yıllardan günümüze kadar çok büyük oranda tek bir kentte yaşamlarını sürdürmüşlerdir: *Londra*. Son 10-15 beş yıl içinde, Cambridge, Coventy, Bournemouth, Cardiff, Brighton gibi kentlerde de Türkiye kökenli insanlara ve ufak topluluklara (community) rastlamak mümkün olsa bile, bu kentler Londra'daki Türkiye kökenli nüfusla karşılaştırılabilir düzeyde değildir.

1.4.6. Londra Örneklem Seçimi ve Dağılımı

Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı İçişleri Bakanlığına Bağlı Mülteci Bürosu verilerine göre (UK-HM: Immigrant Office), Birleşik Krallık dışındaki bir ülkede doğulmuş olmasına rağmen Londra'da yaşamını sürdürenlerin oransal bilgileri Tablo 9'de sunulmuştur. Bu tabloya göre, doğum yerini Türkiye olarak ifade eden ama Londra'ya göç etmiş olanların yoğun olduğu ilçeler olarak Hackney (%38,8), Redbridge (%38,8), Haringey (%36,3) ve Enfield (%32,3) öne çıkmaktadır. Tabloda "Yüzdelik Payı (%)" olarak ifade edilen kısımda, ilgili ilçede yaşayan yabancı kökenliler arasındaki sayısal kıyas sonucu ortaya çıkan oranlardan en yüksek olanı sunulmuştur.

Tablo 9. *İngiltere Haricinde Doğum Ülkesi Dağılımı: Londra İlçeleri (Yüzde)*

	İlçe	***Doğum Ülkesi***	***Yüzdelik Payı (%)***
1	City of London	-	-
2	City of Westminster	Irak	50.9 %
3	Kensington & Chelsea	Fransa	51.8 %
4	Hammersmith & Fulham	Fransa	41.4 %
5	Wandsworth	Güney Afrika	28.1 %
6	Lambeth	Jamaika	36.2 %
7	Southwark	Nijerya	36.5 %
8	Tower Hamlets	Bangladeş	42.5 %
9	***Hackney***	***Türkiye***	***38.8 %***
10	Islington	İrlanda	32.0 %
11	Camden	Bangladeş	44.2 %
12	Brent	Hindistan	53.3 %
13	Ealing	Hindistan	46.9 %
14	Hounslow	Hindistan	47.1 %
15	Richmond upon Thames	Almanya	22.8 %
16	Kingston upon Thames	Polonya	28.7 %
17	Meron	Polonya	38.9 %
18	Sutton	Filipinler	21.2 %
19	Croydon	Hindistan	32.8 %
20	Bromley	Hindistan	15.9 %
21	Lewisham	Jamaika	30.7 %
22	Greenwich	Nijerya	31.6 %

23	Bexley	Nijerya	36.2 %
24	Havering	Nijerya	36.5 %
25	Barking & Dagenham	Bangladeş	42.5 %
26	***Redbridge***	***Türkiye***	***38.8 %***
27	Newham	İrlanda	32.0 %
28	Waltham Forest	Pakistan	39.7 %
29	***Haringey***	***Türkiye***	***36.3 %***
30	***Enfield***	***Türkiye***	***32.3 %***
31	Barney	Hindistan	35.9 %
32	Harrow	Hindistan	50.2 %
33	Hillingdon	Hindistan	30.4 %

Kaynak: *United Kindgom Home Office (2016).*

Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı'nın (2017) verilerinde Londra nüfusu 9.787.426 olarak sunulmuştur. Sadece kent merkezi baz alındığında 8.825.000 kişilik bir rakam ortaya çıkmakta, Londra sınırları içinde yaşamamakla birlikte gün içinde gelen-giden toplamıyla 12 milyonluk bir nüfusla büyük bir metropoldür Londra. Dünyanın pek çok yerinden insanların bulunduğu bir metropol olmasından kaynaklı, gün içinde 300'den fazla dil ve lehçenin (London, 2017) aktif olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Londra'da, İngilizce dışında konuşulan ikinci diller göz önüne alındığında, Türkçe altıncı sırada bulunmaktadır ve Birleşik Krallık'ın Hindistan, Pakistan, Jamaika, Bangladeş, İrlanda vb. ülkelerle kurduğu tarihsel ilişkilerden kaynaklı yoğun nüfusu olan göçmenler göz önüne alındığında Türkçe göz ardı edilemeyecek bir yoğunlukta kullanılmaktadır.

1980'li yıllardan günümüze uzanan bir hatta, Londra'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yoğunlaştıkları bölgeler büyük değişimlere uğramamıştır. Elbette kimi yer değişiklikleri olmuştur, lakin Londra kent merkezi baz alındığında kentin merkez ve kuzey bölümlerinde yaşamayı tercih eden Türkiye kökenliler; günümüzde Harringay, Hackney, Enfield ve Islington ilçelerinde daha yoğunluklu olarak ikamet etmektedirler.

Şekil 4. *İngilizceden Sonra En Çok Kullanılan İkinci Dil Haritası (Londra)*

Kaynak: *Dailymail.co.uk (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2016) verilerinden yeniden tasarlanmıştır.*

Son yıllarda daha belirgin bir topluluk olma yolunda ilerleyen İngiltere'de Türkçe konuşan topluluk (Türkiye Türkleri, Türkiye Kürtleri, Kıbrıs Türkleri), toplumsal politik yaşamda da kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Türkiye kökenliler, 2014 yılında Londra'da gerçekleşen yerel seçimlerde, sekiz ilçede toplam 32 Belediye Meclis Üyesi çıkarmışlardır. Bu sürecin nasıl geliştiği, nasıl bir hatta oturduğu gibi sorulara ilişkin daha açıklayıcı bilgiler bu tez çalışmasının üçüncü bölümünde sunulmuştur. Öte yandan, seçilen bu 32 Belediye Meclis Üyesinin tamamına yakını, Kuzey Londra'da yer alan ilçelerde bulunmaktadır.

Grafik 3. *İlçeler Bazında Nicel Uygulama Oranları (Londra)*

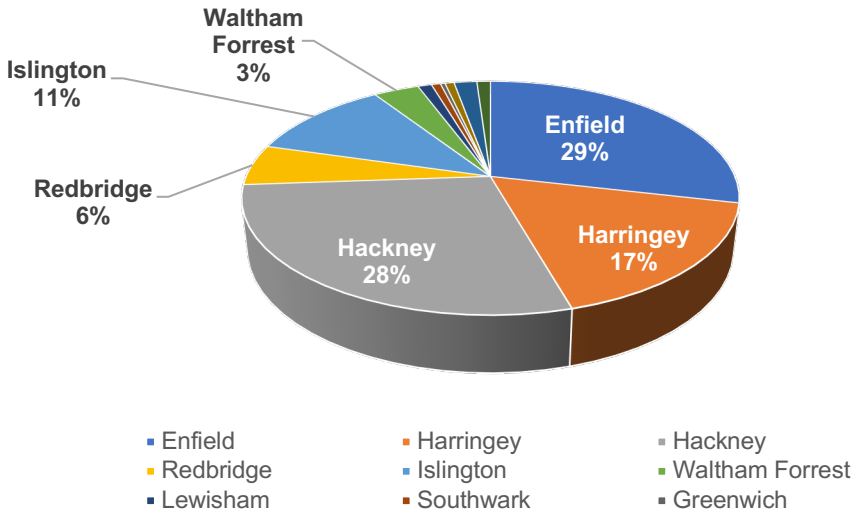

Tüm bu bilgiler ışığında, Londra için örneklem uygulaması ağırlıklı olarak Kuzey Londra'da bulunan ilçeler/semtler ve nüfusun göreceli daha az olduğu birkaç ilçe üzerinden belirlenmiştir. Bu çerçevede, Londra için 46 birim belirlenmiş ve her bir ilçe/semt için başlangıç noktası bir önceki görüşmenin referansı üzerinden alınmış ve ardından kartopu modeli uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 10. *Londra için Nicel Uygulama Sayıları: İlçe-Semt*

	Kent	***İlçe***	***Semt | Mahalle***	***Nicel Uygulama Sayısı***
1	Londra	Enfield	Wichmore Hill	5
2	Londra	Enfield	South Gate Green	10
3	Londra	Enfield	Bush Hill Park	6
4	Londra	Enfield	Jubilee	3
5	Londra	Enfield	Haselbury	5
6	Londra	Enfield	South Gate	7
7	Londra	Enfield	Ponders End	4
8	Londra	Enfield	Turkey Street	21
9	Londra	Enfield	Enfield Lock	5
10	Londra	Enfield	Palmers Green	3
11	Londra	Enfield	Edmonton Green	12
12	Londra	Harringey	Seven Sisters	6
13	Londra	Harringey	Harringey [Center]	4
14	Londra	Harringey	White Hartlane	4

15	Londra	Harringey	Tottenham Hale	9
16	Londra	Harringey	Tottenham Green	5
17	Londra	Harringey	Noel Park	7
18	Londra	Harringey	Hornsey	5
19	Londra	Harringey	Alexndra	3
20	Londra	Harringey	Bowes	5
21	Londra	Hackney	Dalston	19
22	Londra	Hackney	Stoke Newington	21
23	Londra	Hackney	Hackney [Center]	13
24	Londra	Hackney	King Park	1
25	Londra	Hackney	Lordship	2
26	Londra	Hackney	Hackney Down	14
27	Londra	Hackney	Chattam	2
28	Londra	Hackney	Brownswood	6
29	Londra	Hackney	Haggerston	2
30	Londra	Redbridge	Barking	4
31	Londra	Redbridge	Barkingside	5
32	Londra	Redbridge	Clayhall	4
33	Londra	Redbridge	Woodford	3
34	Londra	Islington	Finsbury Park	14
35	Londra	Islington	Caledonian	5
36	Londra	Islington	Holloway	7
37	Londra	Islington	Bunhill	6
38	Londra	Waltham Forrest	Chapel End	3
39	Londra	Waltham Forrest	Wood Street	5
40	Londra	Waltham Forrest	Leyton	2
41	Londra	Lewisham	Ladywell	3
42	Londra	Southwark	Faraday	2
43	Londra	Greenwich	Abbeywood	1
44	Londra	Croydon	Upper Norwood	2
45	Londra	Camden	Camden Town with Primrose Hill	5
46	Londra	Barnet	East Barnet	3

Toplam: 283

1.4.7. Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventy için Örneklem Seçimi

Üst başlıklarda da ifade edildiği üzere, Türkiye'den göç eden yahut kendini Türkiye kökenli olarak ifade edilen topluğun çok büyük bir kısmı hâlen Londra'da bulunmaktadır. Öte yandan, son yıllarda Londra dışında da Türkiye kökenli göçmenlere yahut Türkiye kökenli ailelerin ikinci/üçüncü kuşak bireylerine rastlamak mümkündür. Britanya adasının hemen hemen her kentinde bu minvalde Türkiye kökenliler bulunmaktadır. Özellikle yemek sektöründe İngilizcenin yanı sıra Türkçe ifadeli ya da Türkiye çağrışımlı pek çok işyerine Britanya adasının her kentinde rastlamak mümkündür. Öte yandan bu araştırma kapsamında veri temini sağlayabilmesi için, Türkiye kökenlilerin göreceli anlamda ufak topluluklar oluşturdukları kentler örneklem bağlamında değerlendirmiştir.

Londra dışında ikamet eden Türkiye kökenlilerin nispeten daha belirgin olduğu kentler olarak Cambridge, Coventry, Cardiff ve Bournemouth örneklem kapsamında belirlenmiştir. Nicel veri temini için, Londra dışında gerçekleştirilmiş olan soru kâğıdı uygulaması sayıları şu şekildedir:

Tablo 11. *Cambridge, Cardiff, Bournemouth ve Coventy için Nicel Uygulama Sayıları*

Kentler	***Nicel Uygulama Sayısı***
Cambridge	38
Cardiff	19
Bournemouth	19
Coventry	19
Toplam	***95***

Yukarıda ismi anılan kentlerde, Londra'dakine benzer bir nüfus yoğunlaşma alanı olmadığı için, soru kâğıdı uygulaması her bir kentte temas kurulan ilk görüşmecinin yönlendirmesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu kentlerde nicel verilerin temini için kartopu modeli kullanılmıştır.

1.4.8. Veri Toplama Araçları

Bu tez çalışmasının, alan araştırması kısmında kullanılan temel veri toplama aracı, soru kâğıdıdır. Örneklem dahilinde ulaşılan ve katılım sağlayan bireylerle yüz yüze görüşülerek soru kâğıtları doldurulmuştur.

Nicel veri toplama sürecinin yanı sıra, bu tez çalışmasının temel/ikincil sorunsalına ve kimi önceden planlanamayan konulara yönelik veriler de yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat (*semi-structured interview*) tekniğiyle elde edilmiştir.

Diğer bir nitel veri toplama tekniği olarak, odak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması planı dâhilinde 4-8 kişilik gruplar ile odak görüşme(ler) yapılmış ve tartışma ortamı yaratacak sorular aracılığıyla farklı/aynı görüş, fikir ya da bilginin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu vesileyle, kısa sürede farklı bilgiye ulaşım kolaylığı esnek *(beklenmedik, bilinmeyen)* bulguların ortaya çıkmasına olanak sağlanmış ve uç olgular *(extreme points)* yakalanabilmiştir.

1.4.9. Saha Çalışması: Nicel Veri

Üst başlıklarda ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, nicel verilerin toplanması aşamasında, belirlenen örneklem çerçevesinde soru kâğıdı tekniği uygulanmıştır. Soru kağıtlarından edinilen veriler, belirli tasniflemeler ve kodlamalar üzerinde yorumlanabilir, analiz edilebilir bulgulara dönüştürülmüştür. Bu başlık altında, verilerin nasıl değerlendirildiği açıklanmıştır.

1.4.9.1. Nicel Verilerin Bilgisayar Aracılığıyla Analizi

Sahada uygulanan soru kağıtları, önceden belirlenmiş olan her bir birimin tamamlanmasından sonra kontrol edilmiştir. Soru kağıdında bulunan kimi açık uçlu sorulara verilen cevapların kodlaması, kentler bazında karışıklığa neden olmaması açısından yine birim bazında gerçekleştirilmiştir.

Açık uçlu sorulara yönelik kodlamalar, öncelikle CsPro *(ver. 4.1)* yazılımı (The United Nations Software Package for Data Entry and Editing – Census Bureau) üzerinden kategorileştirilmiş; ardından sahadan toplanan nicel verilerin tamamı SPSS *(ver.24)* yazılımı (Statistical Package for the Social Sciences) üzerinden dijital ortama aktarılmıştır.

Şekil 5. *CsPro 4.1 Veri Giriş Ekranı*

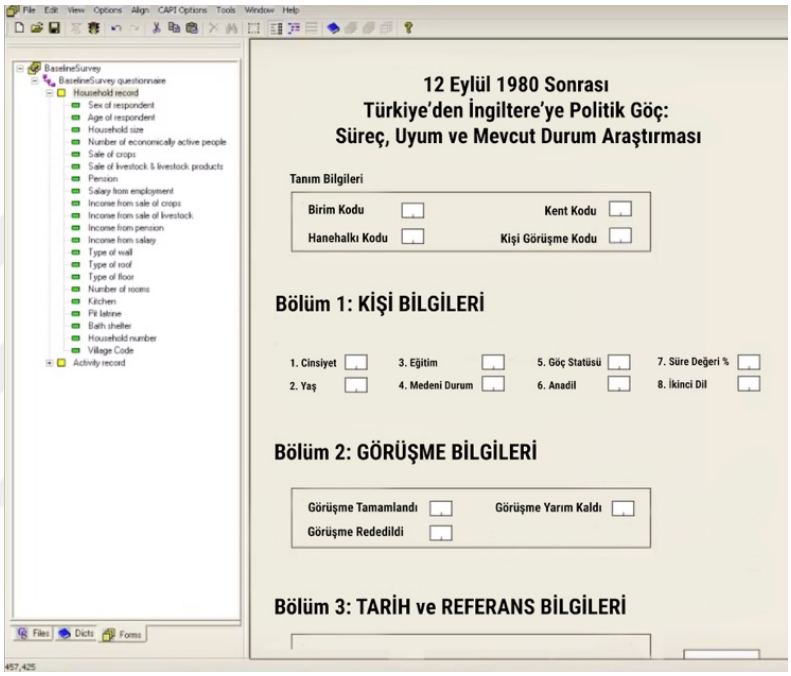

Veri girişi sürecinin bitmesinin ardından verinin iç tutarlılık kontrolleri yapılmış, karşılaşılan tutarsızlıklar içinden veri setinin yapısını etkileyebilecek olanlar soru kağıtlarına dönülerek çözülmüştür. Sahadan toplanan soru kâğıtları içerisinde "diğer" koduna yazılan cevapların tümü gözden geçirilmiş, bazı sorularda hâlihazırda mevcut kodlar içerisinde yer bulan diğer cevapları yerleştirilmiş, çok fazla sayıda benzer diğer cevaplarının olduğu durumlarda yeni kod açılmıştır. Veri setinin son haline getirilerek hane ve kişi görüşmeleri için ayrı ayrı hesaplanan ağırlık değişkenleri eklenmiştir. Veri setinin oluşturulması sırasında hazırlanmış olan CsPro data dosyaları üzerinden SPSS analizleri hazırlanmıştır. Bu süreçte kullanım kolaylığı olması için SPSS'te kullanılmak üzere (gerektiğinde birleştirilebilir) iki tip dosya oluşturulmuştur:

- Her bir görüşmenin bir birim olarak değerlendirildiği ***Kişi veri seti***
- Her bir birimden seçilen 15-75 yaş aralığında ***Hane Halkı veri seti***

1.4.9.2. Cevaplama Oranları

Araştırma sonucunda, belirlenmiş olan 378 kişi görüşmesinden şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 12. *Kişi Görüşmeleri (PG) Cevaplama Sayıları ve Oranları*

Kişi Görüşmeleri [Veri Seti]	***Sayı***	***Oran***
Soru Kâğıdı Dolduruldu	355	93,9 %
Katılımcı Görüşmeyi Reddetti	18	4,7 %
Görüşme Yarım Kaldı	5	1,4 %
Toplam	**378**	**100 %**

Nedenleri üst başlıklarda açılandığı üzere, hane halkı görüşmesi sadece Londra'da gerçekleştirilebilmiştir. Bu çerçevede, 46 birim üzerinden belirlenen hane halkı görüşmesinden şu sonuçlar elde edilmiştir:

Tablo 13. *Hane Halkı (HH) Görüşmeleri Cevaplama Sayıları ve Oranları*

Hane Halkı Veri Seti	***Sayı***	***Oran***
Soru Kâğıdı Doldurulu	43	93,4 %
Katılımcı Görüşmeyi Reddetti	1	2,2 %
Görüşme Yarım Kaldı	2	4,4 %
Toplam	**46**	**100 %**

Alandan nicel verilerin toplanması aşamasında hem kişi veri seti hem de hane halkı veri seti bazında 93%'lük cevaplama oranı yakalanabilmiştir.

1.4.9.3. Örneklem Ağırlığının Hesaplanması

Örneklem ağırlığı hesaplamasında, birim-küme bazında ele alınmış, genel örneklem ağırlığı ve kalibrasyon buradan çıkan sonuçlar bazında değerlendirilmiştir.

Birim/küme bazında ağırlık;

$f_{1:}$: 46 hane olan alanların seçim olasılığı,

$f_{2:}$: Seçilen alanlardan tanışıklık/referansa dayalı listeleme sonrası seçilen hanenin seçim olasılığı,

$f_{3:}$: Seçilen hanelerde *Kish* tablosu kullanılarak seçilen kişinin seçim olasılığı (küme bazında hesaplanmıştır) değerleri verilmiş,

$f = f_1 * f_2 * f_3$ ve $w = 1/f$ denklemlerine değer tanımlamaları verilerek hesaplanmıştır.

Örneklemin genel ağırlığı ise $W = w * R$ başarılı kişi görüşmesi bazında tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu ağırlıkların kullanımı ile elde edilen tahminlerde temel değişkenlerin kalibrasyon ile kontrolü yapılarak nihai ağırlıklar hesaplanmıştır.

1.4.9.4. Kalibrasyon Süreci

Nicel verilerin toplanmasına yönelik saha çalışmasında, örneklem dağılımını belirli karakteristikler itibari ile dışsal veri ile tutarlılığını test etmek ve bu dışsal kaynağa göre örneklem dağılımını düzeltmek için kalibrasyon aşağıdaki şekilde uygulanmıştır.

Dışsal kaynak olarak cinsiyet bazında yaş grupları dağılımı, kent bazında *(i)*Türkiye doğumlular – *(ii)*İngiltere doğumlular olarak belirlenmiş; örneklem dahilindeki kentlerin dağılımı üzerinden netleştirilmiştir. 2016 Yılı için Türkiye doğumlu ve İngiltere doğumluların sayıları BK İçişleri Bakanlığı'nın sunduğu veriler üzerinden belirlenmiştir. Kalibrasyon, bu değişkenlere göre aşağıdaki süreçlerin takibiyle gerçekleştirilmiştir:

Cinsiyet bazında yaş grubu dağılımı kontrolü $w_i^{(1)} = \frac{P_j}{P_j^{'}}, \ldots\ldots\ldots i \in j$ denklemi üzerinden belirlenmiştir.

$P_j =$ Cinsiyet bazında yaş gruplarının 2016 itibariyle İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenlilerin, evren belirleme aşamasında belirlenmiş nüfus dağılımı,

$P_j^{'} =$ Cinsiyet bazında yaş gruplarının *W* ile ağırlıklandırılmış dağılımı,

$W_1 = w_i^1 * W$ denklemine değer tanımlamaları verilerek hesaplanmıştır.

Türkiye doğumluların dağılımı kontrolü $w_i^{(2)} = \frac{P_k}{P_k^{'}}, \ldots\ldots\ldots k \in j$ denklemi üzerinden belirlenmiştir.

$P_k =$ Türkiye doğumluların 2016 itibariyle nüfus dağılımı,

$P_k^{'} =$ Türkiye doğumluların W_1 ile ağırlıklandırılmış dağılımı,

$W_2 = w_i^2 * W_1$ denklemine değer tanımlamaları verilerek hesaplanmıştır.

İngiltere doğumluların dağılımı kontrolü $w_i^{(3)} = \frac{P_t}{P_t^{'}}, \ldots\ldots\ldots t \in j$ denklemi üzerinden belirlenmiştir.

$P_t =$ İngiltere doğumluların 2016 itibariyle nüfus dağılımı,

$P_t^{'} =$ İngiltere doğumluların W_2 ile ağırlıklandırılmış dağılımı,

$W_3 = w_i^3 * W_2$ denklemine değer tanımlamaları verilerek hesaplanmıştır.

Kalibrasyon için tanımlanan üç aşamanın başına dönülerek işlemlerin tekrarı suretiyle işlem, dağılımlar birbirine yaklaşıncaya kadar yinelemeli (iterative)

olarak devam ettirilmiştir. Dağılımların birbirine yaklaştığı noktada nihai ağırlıklara ulaşılır.

Sonuç olarak, küme bazında hesaplanan ve cevaplanmama yansızlığını gideren bu ağırlıklar mevcut verilere eklenerek frekans ve diğer tablo analizleri, bu ağırlıklar kullanılarak üretilmiş, doldurulan soru kâğıtlarının tüm örneklemi en uygun şekilde temsil etmesi sağlanmıştır

1.4.10. Saha Çalışması: Nitel Veri

Üst başlıklarda ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, nitel verilerin toplanması için 81 adet görüşme gerçekleştirilmiştir. Ses kayıt cihazıyla (görüşme öncesinde onay alınarak) kaydedilen bu görüşmeler, belirli tasniflemeler ve kodlamalar üzerinde yorumlanabilir, analiz edilebilir bulgulara dönüştürülmüştür. Bu başlık altında, verilerin nasıl değerlendirildiği açıklanmıştır.

Tablo 14. *Kentlere Göre Nitel uygulama Sayıları ve Oranları (Yüzde)*

Kentler	**Nitel Uygulama Sayısı**	**Örneklem Dağılımı Oranı**
Londra	61	75%
Cambridge	8	10%
Cardiff	4	5%
Bournemouth	4	5%
Coventry	4	5%
Toplam	**81**	**100%**

1.4.10.1. Yarı-Yapılandırılmış ve Derinlemesine Mülakat Uygulaması

Yarı-yapılandırılmış mülakat teknikleriyle toplanan verilerle, nicel verilerin desteklenmesi, soru kâğıdı üzerinden elde edilen verilerin test edilmesi ve daha somut, derinlikli analizlerin yapılması hedeflenmiştir. Saha koşullarına bağlı olarak ya nicel ölçümlü soru kağıtlarına paralel olarak ya da tamamen bağımsız olarak uygulanmıştır. Nitel veri olarak değerlendirilen mülakatların tamamı, katılımcıların onayı alınarak kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiş, ilgili ses kayıtları

ve mülakat formları daha sonra deşifre edilmiş ve kimi kilit sözcüklerle ayrı olarak değerlendirilmiştir. Yarı-Yapılandırılmış mülakatlar için katılımcılara ait kişisel bilgilerin paylaşılmaması esasına uyulmuş ve bu çerçevede yarı-yapılandırılmış formlar için belirli kodlar oluşturulmuştur. İlgili kod ve kodlama stiline ilişkin ayrıntılı bilgiler bulgular bölümünde sunulmuştur.

Yarı-yapılandırılmış mülakatların tamamı, 1980-1989 yıllarında Türkiye'den İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç edenlerle gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan araştırmanın odağına yönelik bir sapma söz konusu olmamış, nicel veri toplamaya yönelik alan çalışmasında öngörülemeyen kimi sorunlar, nitel veri toplama sürecinde söz konusu olmamıştır. Doğru bilginin elde edilebilmesi için görüşülen kişilerin bir dönem ya da hâlen kimi sol örgütsel çevrelerden olmasına özen gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, görüşmeciler 80'li yıllarda (ya da hâlen) şu çevrelerde/meslek ilişkisinde bulunanlardan seçilmiştir: Basın/yayın çevresi, örgütsel çevre, sivil toplum kuruluşu çevresi, akademi çevresi ve kanaat önderi niteliği taşıyan kişiler…

Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlardaysa katılanlara ilişkin katılımcı bilgileri (yaş, cinsiyet, hangi yıldan beri göçmen olduğu vb.), araştırma bulgularında sunulmuştur. Derinlemesine mülakatlar için dijital kodlama ya da müdahalenin yapılmadığı betimsel-yorumlayıcı analiz yöntemi kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle, nicel veri üzerinden elde edilen bulguya eklenti olarak, derinlemesine mülakatın tamamı verilmemiş; ilgili bulunan kısmı değerlendirilmiştir.

Tablo 15. *Kentlere Göre Yarı-Yapılandırılmış ve Derinlemesine Mülakat Sayıları*

Kentler	**Yarı-Yapılandırılmış Mülakat Sayısı**	**Derinlemesine Mülakat Sayısı**
Londra	57	15
Cambridge	8	2
Cardiff	4	1
Bournemouth	4	2
Coventry	4	2
Toplam	**77**	**22**

1.4.10.2. Odak Görüşme Uygulaması

Diğer bir nitel veri toplama tekniği olarak odak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Londra dışındaki kentlerde, dörtten fazla insanı aynı yere toplayabilme olanağı mümkün olamadığı için, bu teknik sadece Londra kentinde dört kere uygulanabilmiştir. Farklı tarihler ve yerlerde, plan dâhilinde 4-8 kişilik gruplar ile odak görüşme(ler) yapılmış ve tartışma ortamı yaratacak sorular aracılığıyla farklı/aynı görüş, fikir ya da bilginin ortaya çıkması sağlanmıştır. Bu vesileyle, kısa sürede farklı bilgiye ulaşım kolaylığı esnek *(beklenmedik, bilinmeyen)* bulguların ortaya çıkmasına olanak sağlanmış ve uç olgular *(extreme points)* yakalanabilmiştir. Bu görüşlerden elde edilen bilgiler, araştırma bulguları kısmında değerlendirilmiştir. Odak görüşmelerin kodları ve uygulama bilgileri şu şekildedir:

Tablo 16. *Odak Görüşme Bilgileri*

	Kod	***Tarih***	***Görüşme Yeri***	***Katılımcı Sayısı***
Odak 1	ODK1	21.04.2016	Londra | Harringay (STK)	4 *Sonradan +1
Odak 2	ODK2	11.10.2016	Londra | Islington (STK – Eğitim Üzerine)	6 *Sonradan -2
Odak 3	ODK3	15.11.2016	Londra | Enfield (1980'ler Sol Örgüt Çevresi)	5
Odak 4	ODK4	04.12.2016	Londra | Hackney (STK – 1980'lerden beri faal Sol Örgüt Çevresi)	8 *Sonradan +3

* İşaretten sonra gösterilen sayı, sonradan katılım ya da sonradan eksilme sayısıdır.

1.4.10.3. Nitel Verilerin Bilgisayar Aracılığıyla Analizi

Alandan toplanan nitel veriler, öncelikle sabit kodlar üzerinden sınıflandırılmış, ardından MAXQDA *(ver.2018)* yazılımı üzerinden sınıflanma/kodlamaya tâbi tutularak çeşitli çıktılara dönüştürülmüş ve analiz edilmiştir. Bu bağlamda nitel

veriler: (i) veri indirgemesi, (ii) veri gösterimi ve (iii) sonuç çıkarma - doğrulama[17] süreçlerinin işlenmesi aşamalarıyla değerlendirilmiştir. Tüm bu veri aktarımı sürecinde, çeşitli kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Öte yandan, bu kodlama ve değişkenlerin kategorik açıklamasını burada sunmak çok yer kaplayacağı için, ilgili kodlamaların ne olduğu bulgular bölümünde, ilgili başlıklar altında sunulmuştur. Ayrıca; nitel veriler yarı-yapılandırılmış mülakatlar için ayrı, derinlemesine mülakatlar için ayrı olarak işlenmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularında, ilgili görülen kısımlarda kullanılmıştır.

[17] Soyutlama düzeyine bağlı olarak hem daraltmaya hem de genişletmeye imkân sağlayan *veri indirgeme* süreci; yazılı olarak toplanan nitel verinin tasniflenmesi, kodlanması ve çeşitli alt başlıklar altında sınıflandırılmasından oluşur. Nitel veri setinin içeriğine bağlı olarak ikincil bir organize sürecine veri gösterimi denir. Bu aşamada, sonuçların elde edilebilirliğine ilişkin yönlendirme yapabilmek mümkündür. *Sonuç çıkarma ve doğrulama* sürecinde ise çıkan verilerin ne anlama geldiğine karar verilir, çıktılar bu bağlamda ele alınır. Tutarlılık, mantık koşulları ve güvenilirlik bu aşamada ele alınır. Belirli bir neden-sonuç ilişkisi ve kuramsal dayanak yine bu süreçte gerçekleştirilir. Kısaca özetlenen bu üç aşama da geleneksel nitel veri analizi yöntemlerindendir.

Şekil 6. *MAXQDA 2018 Veri Giriş Ekranı*

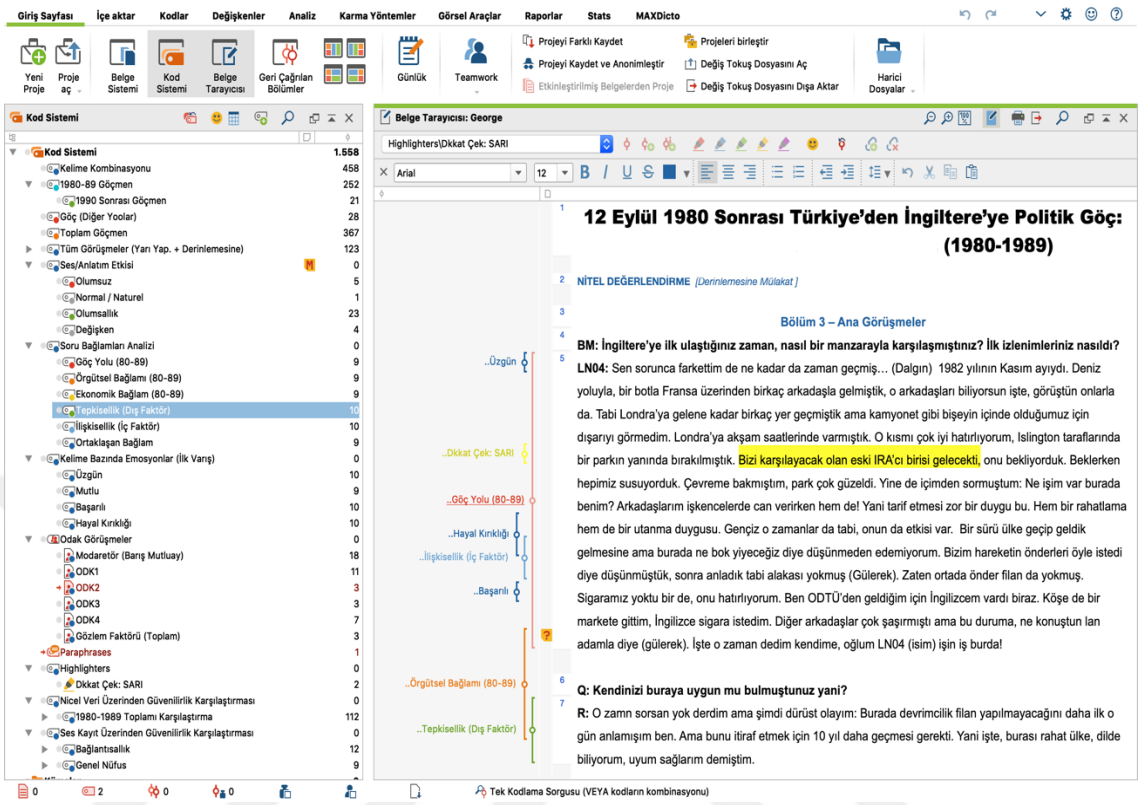

Sonuç olarak, 1980-1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç edenlere yönelik gerçekleştirilen bu tez çalışmasının problematiğinin ne olduğu; amaç, konu ve sınırlılıklarının neler olduğu, evren-örneklem seçiminin nasıl gerçekleştiği gibi konulara ilişkin bilgiler sunulmuştur. Bu bağlamda, İngiltere'de gerçekleştirilmiş olan alan çalışmasının nasıl gerçekleştiği ifade edilmeye çalışılmış, çeşitli yöntem-bilimsel açıklamalarla verilerin/bilgilerin nasıl yorumlandığının teknik arka planı sunulmuştur.

Tez çalışmasının ikinci bölümündeyse araştırmanın kavramsal ve kuramsal arka planı sunulmuştur.

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

"(…) İltica'yı sözlükler; 'koşup, kaçıp birine sığınma' olarak tanımlıyor. 'Mülteci' de iltica eden kişi demek. [Avrupa'da ki siyasi mülteciler] çeşitli takma adlar altında hâlâ ayakta, dimdik kaldıklarını göstermeye çalışsalar da; olabildiğince hüzünlü, kedere batmış, yurtsama duygusu [içindedirler] (Karaca, 2008: 18)."

"12 Eylül 1980'deki askeri darbe, Türkiye'de siyaset yapanlar için bir dönüm noktasıydı. Darbe sabahı yepyeni bir Türkiye'ye uyandılar. (…) Bir anda 650 bin kişi kendini göz altında buldu. Gözaltına alınanların bu denli çok olması … kaçak durumunda olanları da yeni arayışlara itti. Sahte pasaportlarla resmî sınır kapılarından ya da Meriç Nehri'ni yüzerek, Ege Deniz'inden küçük teknelerle veya Güneydoğu sınırından yürüyerek yurtdışına çıktılar. Bu sayı kısa sürede 30 bine ulaştı. Bunların büyük çoğunluğu Avrupa ülkelerine iltica etti (Celal, 2001: 5)."

Bu bölüm kapsamında, araştırmaya ilişkin çeşitli kavramsal ve kuramsal bilgiler sunulmuştur. Bu doktora tez çalışmasının yüklemi durumunda bulunan "göç" kavramı üzerinde durulmuştur. Bir kavram olarak göçün ve göç türlerinin neler olduğu tanımlanmış; literatür de dahi sıklıkla birbirinin yerine kullanılan göçmen, mülteci, sığınmacı, vatansız vb. kavramların ayrım noktaları belirtilmiştir. Bununla birlikte, literatürde kullanılagelen göç kuramlarının neler olduğu özetlenmiş, araştırmanın ana odağını oluşturan 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye'den İngiltere'ye politik nedenlerle göç edenlerin hangi kuramsal yaklaşımla açıklanabileceğine cevap verilmeye çalışılmıştır.

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Göç, bir tür olarak insanın varoluşundan bu yana süregelen bir yer değişim hâlidir. Her şeyden önce bir yer değişim olgusu olan göç, salt insan türünün gerçekleştirdiği bir eylem değildir. Pek çok farklı canlı türü de varoluşundan bu yana göç etmekte ve hatta kimi türler ancak bu şekilde hayatta kalabilmektedir. Çeşitli hayvan türlerinde olduğu gibi, henüz avcı-toplayıcı olduğu zaman periyodunda insan türü de besin bulabilmek, daha uygun iklimsel şartlarında olmak, yırtıcı hayvan türlerinden uzakta olabilmek gibi yaşamsal nedenlerle yer değişikliklerine gitmiş ve kendisi için daha güvenli olduğu yerlerde yaşamaya çalışmıştır.

Göç kavramına ve bu kavramın alt-kavramsallarına ilişkin pek çok farklı tanım söz konusudur. Lakin, Erder'in (1986: 9) yahut Güvenç'in (2002: 16) tanımlamalarında da olduğu gibi göç kavramını, "(…) farklı nedenlerle olmakla birlikte" insanların "bir yerden başka bir yere hareket etmesi" olarak genelleştirmek mümkündür.

Literatürde var olan göç türleri ve kuramlarına ilişkin bir değerlendirme, Türkiye kökenlilerin İngiltere'ye göç etme süreçlerini anlamlandırabilmek ve bu çalışmaya ilişkin kuramsal arka planın nasıl oluşturulduğunu ifade edebilmek açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede göç kavramı öncelikle farklı türleri üzerinden, oluşum türlerine göre bir başlıkta, süreklilik bağlamında başka bir başlıkta ve mesafe bağlamında diğer bir başlıkta değerlendirilmiştir.

Bu bölüm dahilinde, farklı göç kuramlarının değerlendirilmesi yapılmadan önce, günlük kullanım dilinde olduğu kadar literatürde de birbirlerinin yerine kullanılan göçmen, mülteci, sığınmacı, iltica, siyasi iltica[18] vb. kavramların ne olduğu ve birbirlerinden farkları anlatılmaya çalışılmıştır.

[18] Göç kavramlarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Çağlar, 2019: 169-182).

2.1.1. Göç Kavramı

Göç, Türk Dil Kurumu'nun (TDK: 2018) güncel Türkçe sözlüğünde "Ekonomik, toplumsal [ve] siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" olarak tanımlanmıştır.

Uluslararası Göç Örgütü'nün hazırladığı Göç Terimleri Sözlüğü (2009: 22), göç (migration) kavramını "uluslararası bir sınırı geçerek veya [belirli] bir devlet içinde yer değiştirme" olarak tanımlamıştır. "Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği (…)" (2009: 22-23) ve kavramsal anlamda pek çok alt başlığın oluşmasına vesile olan bu göç olgusu, ilgili sözlükte[19] üç yüzden fazla kavramla ilişkilendirilmiş veyahut durumu anlatabilmek için yeni kavramların oluşmasına neden olmuştur. Salt bir kavrama ilişkin bu denli alt başlığa ihtiyaç duyulması, bir tercih değil aksine bir zorunluluktur. Aynı zamanda "göç" kavramının, -en azından sosyal bilimler için- ne denli geniş bir ilişki ağı içinde olduğunun da bir göstergesidir.

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Göç denilince ilk akla gelen "bir yerden başka bir yere hareket etme" durumu olmakla birlikte, coğrafi bir hareketlilik halinden çok daha büyük bir muhtevaya sahip olan bir kavramdır. Bu açıdan göç, Özer'in de altını çizdiği üzere (2004: 11), coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla hem çıkış noktası hem de varış noktası açısından ilgili toplulukların -yahut bireylerin- yapılarını değiştiren nüfus hareketidir.

İnsanlık tarihi boyunca süregelen göç olgusu, her dönemde kendine özgü koşullarda gerek neden-sonuç ilişkisi bakımından gerek etki-tepki ilişkisi bakımından farklılıklar göstermektedir. Muhtemeldir ki, her tarihsel periyotta farklı

[19] Uluslararası Göç Örgütü'nün, Uluslararası Göç Hukuku kapsamında hazırladığı bir dizi çalışmanın on sekizincisi olan bu sözlükte, çeşitli sosyal bilim disiplinleri kapsamında değerlendirilebilecek 382 başlık bulunmaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Perruchoud, 2009).

gerekçeleri olan göç etme halinin en temel dürtüsü hayatta kalma ve/ya daha iyi koşullarda hayata devam etme isteğidir.

İnsan varoluşunun, tarımsal üretime başlaması ve buna mukabil yerleşik hayatı oluşturmasından bu yana, oluşmaya başlayan toplum yapılarının her daim değişimlere uğramasına, yeniden ve yeniden şekillenmesine; çeşitli toplum ve toplulukların oluşmasına neden olan göç etme hâli[20], 19. ve 20. yüzyıllarda çok daha belirgin bir kavram hâline gelmiştir. "Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle [birlikte], üretim yapısının da buna koşut olarak değişmesi ile birlikte tarihin eski devirlerinde yaşanan göç[lerden] farklı olarak üretim ilişkilerinin temel belirleyici olduğu, emeğin üretime bağlı olarak yer değiştirdiği bir göç süreci yaşanmaya başlamıştır" (Vicdan: 2007: 13).

Pek çok bilim dalı ve disiplinde olduğu gibi, modern anlamda göç olgusunun tanımlanması, tartışmaya açılması ve bilimsel bir perspektifle ele alınmaya başlaması da takribi 21. Yüzyıl'da başlamıştır. E. Georg Ravenstein'ın 1880li yıllarda Londra'da kaleme aldığı "Göç Yasaları"[21] isimli eseri, bilimsel anlamda göç olgusunun tartışılmaya açılmasını sağlamış ve ardı sıra üretilen çeşitli göç teorilerinin oluşmasına vesile olmuştur.

---

[20] Kitlesel göçlerden kaynaklı, yerleşik topluluğun biçim değiştirmesi ve yeniden yapılanmasına ilişkin en bilinen örneklerden birisi Kavimler Göçüdür. Tarihçilerin iki döneme ayırdıkları Kavimler Göçü, genel bir kabul olarak II. Yüzyıl ile VII. yüzyıl aralığında Orta Asya'da yaşayan konar-göçer toplulukların Mezopotamya, Kafkasya, Balkanlar, Anadolu ve Doğu Avrupa'ya doğru gerçekleştirdikleri göçlerdir. Kuşkusuz, Kavimler Göçü olarak adlandırılan göç dalgasından önce de sayısız kitlesel göçler meydana gelmiştir, lâkin hiçbirisi bu göç dalgası kadar büyük sonuçlara yol açmamıştır. Çeşitli Türk topluluklarının da içinde yer aldığı bu kitlesel göçlerin sonucunda, Avrupa'nın etnik yapısı değişmiş, zaman içinde yeni topluluk ve halklar oluşmuştur. Domino taşlarının devrilmesi misali, Hunlar, Slavlar, Bulgarlar, Alanlar gibi toplulukların Doğu Avrupa'ya girmesiyle; Gotlar, Anglo-Saksonlar, Vandallar, Frenkler ve Cermen kabileleri Avrupa'nın batı bölgelerine doğru göç etmişler ve günümüz Avrupa toplumlarının köklerinin oluşmasına vesile olmuşlardır.

[21] Aslen coğrafya alanında çalışmalar yürüten Alman kökenli harita uzmanı Ernst Georg Ravenstein, yaşamının büyük kısmını Londra'da geçirmiş ve çalışmalarının yine önemli bir kısmını Londra'da bulunan Royal Statistical Society bünyesinde gerçekleştirmiştir. Literatür açısından, Ravenstein'ı önemli kılan eseri ise, 1885 ve 1889 yıllarında kaleme aldığı *Göç Yasaları* çalışmasıdır ve bu yasalar günümüz göç teorileri açısından da bir temel oluşturmaktadır.

Günümüz dünyası açısından göç hem nedenleri hem de sonuçları itibariyle çok daha önemli bir olgu haline gelmiştir. Uluslararası Göç Örgütü verilerine göre (2018: 15-19) dünya nüfusunun yüzde 3,3'ü göçmen durumundadır. Diğer bir ifadeyle, her otuz kişiden biri hali hazırda göç ediyor. Göçmen statüsünde bulunan insan sayısı 250 milyonun üzerine çıkmış bulunuyor. Yine bu rapora göre, sadece 2018 yılı içinde dünya üzerinde 22,5 milyon mülteci ve 2.8 milyon sığınmacı bulunuyor.

2.1.2. Göç Türleri

Bireylerin veya toplulukların kendi tercihlerinde gerçekleşebileceği gibi kimi zorunlu ya da kısmen-zorunlu nedenlerin bir sonucu olarak da gerçekleşebilen göç, belirlenen ölçütler çerçevesinde farklı türler üzerinden değerlendirilebilir. Göç türleri; sürece, mesafeye, kitlesel dalgaya, zorunluluk ya da gönüllülük esası gibi nedenlerle ayrıştırılabilinirken, ele alınan somut örneğe bağlı olarak birden çok başlık altında da değerlendirilebilir. Keza, sosyal bir varlık olarak insan ve insan eylemlerini mutlaklaşmış bir şekilde tasnif etmek mümkün değildir. Lakin, kimi ölçütler üzerinden çeşitli genellemelere varmak, herhangi bir göçün nedenlerini ve muhtemel sonuçlarını anlayabilmek açısından önemlidir.

Petersen'in (1996) eserinde, göç biçimleri ilkel göç, zorlamayla gerçekleşmiş göç, özgür göç ve kitlesel göç olarak tasnif edilmişken; literatür ki önemli başvuru kaynaklarından birisi olma özelliğini hâlen sürdüren "A Theory of Migration" isimli makalesinde Lee (1969: 285) göç türlerine dair temel ayrımı zamansal ve mekânsal olarak belirlemiştir. Yaşamsal anlamda yer değiştirme hareketinin belirli bir ülkenin sınırları içinde olması ya da başka bir ülkeye doğru olması konusunun belirleyici bir ayrım olduğunu ifade eden Lewis (1982: 15-18), J. J. Mangalam'ın (1968: 8-9) "… göç [etme] halinin, *mobilite* kavramından farklı…" anlamları olduğu tespitini güncelleştirmiş velakin farklı göç türlerini yine zaman ve mekân bağlamında genelleştirmiştir.

Tüm bu farklı yaklaşımlardan gözlemlenebileceği üzere göç türleri, kuramsal yaklaşıma ve ihtiyaçlara göre farklı şekillerde tasnif edilebilmektedir. Göçler, en

temelde oluşumlarına (gönüllü-zorunlu), süreklilik hallerine (geçici-sürekli) ve mesafelerine (iç-dış) göre tasnif edilmektedir.

A noktasından B noktasına gerçekleşen bir göçe dair sorulabilecek en temel soru bu göçün gönüllük üzerinden mi yoksa zorunluluk üzerinden mi gerçekleştiğidir. Bu açıdan, göç olgusuna ilişkin en eski ve en temel tür ayrımı buradan başlamaktadır. Gönüllü yahut zorunlu göç türleri kategorisine alınan bir göç eylemi genellikle itme-çekme kuramı üzerinden açıklanmaktadır.

Birey yahut toplulukların, yaşam alan(lar)ını kendi iradeleriyle değiştirme hâli olarak özetlenebilecek olan gönüllü göçlerde, itici sebeplerden çok çekici sebepler söz konusudur. Genellikle kendi ülkesine göre daha iyi koşullarda eğitim almak ya da sağlık imkanlarından faydalanmak için göç etmek gönüllü göç olarak değerlendirilmektedir. Eğitim, sağlık vb. hizmetlerden faydalanmak dışında, macera aramak, çeşitli kültürel ve sanatsal imkanlardan yararlanmak gibi nedenlerle göç etme durumu da gönüllü göç kapsamında değerlendirmektedir.

Zorunlu göç en genel ifadesiyle, yaşam şartlarının sürdürülemez hale gelmesidir. Doğal afetler, savaşlar, ekonomik sorunlar, sosyal ihtiyaçlar, otoritelerin göçe zorlaması vb. pek çok nedenle gerçekleşen göçlerin tamamı “zorunlu göç” kapsamındadır. Bu açıdan, bir yerden başka bir yere gidilmesine neden olarak sunulabilecek pek çok gerekçe, zorunlu göç türü olarak değerlendirilebilir. Elbette bu açıklama tatmin eder nitelikte değildir. Fakat, erken dönem göç kuramları da genellikle bu çerçevede açıklamalar sunmuştur. Zaman geçtikçe ve yeni açıklamalara ihtiyaç duyuldukça, bu kategorik ayrımın pek bir faydasının olmadığı da literatürde sıklıkla bahsi geçen bir ifadedir.

Literatür de yer alan göç hareketlerinin sınıflandırılmasında, mesafe bağlamında uzaklık ölçütü önemli bir yer işgal etmektedir. Mesafeler ve çeşitli ülke sınırları üzerinde düşünüldüğünde göçler iç ve dış olarak iki şekilde değerlendirilebilir. İç göç, belirli bir ülke sınırları kapsamında, bir bölgeden başka bir bölgeye hareket edilmesini ifade eder. Dış göç ile, bir ülke sınırlarından başka bir ülkenin egemenlik alanına doğru gerçekleştirilen göç anlaşılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, bir

ülkenin ulusal sınırları içinde meydana gelen göçler iç göç, bir ülkeden diğer bir ülkeye doğru, siyasal egemenlik sınırlarının aşılarak gerçekleşen göç hareketliliğini tanımlamak için dış göç kavramları kullanılmaktadır (Lewis, 1985: 15).

Belirli bir ülke sınırları içinde vuku bulan, gerçekleştiği ülke de toplam nüfus sayısında bir değişime yol açmayan göç biçimi, iç göçler çerçevesinde değerlendirilir. Genel bir ifadeyle, bu tip göçlerde kır nüfusu azalırken kent nüfusu artmaktadır. Yine belirli bir ülke sınırları içinde, kentten kıra doğru da göçler ve kentten başka bir kente yönelik göçler de iç göç niteliğindedir.

İç göç, aslen 19. Yüzyıl sonrasını -ve dünyanın farklı bölgeleri için 20. Yüzyıl'ı ve sonrasını- işaret eden bir türdür. En genel ifadesiyle, ulus devlet formlarının dünya üzerinde yaygınlaşmasıyla birlikte, ülkeler arasındaki sınır kavramı daha belirgin olmaya başlamıştır. İç göç ile, Belirli sınırlar içinde yer alan ülkeler ve meşru devletlerin "…yasal ve idari yapısı içerisindeki yerleşim birimleri arasındaki göçler[i] tanımlanmaktadır. Ülkeden ülkeye değişebilen yerleşim birimleri, genel olarak eyalet, şehir, kent, metropol, mega kent, köy, kasaba, bucak, mahalle yaylak, kışlak, kanton, muhtariyet, özerk bölgeler vb. olarak farklı şekillerde ifade(…)" edilebilmektedir (Güreşci, 2016: 1059). Örneğin, Kuzey İrlanda'dan Galler'e ya da İskoçya'nın başkenti olan Edinburgh'dan İngiltere'de yer alan Manchester'a gerçekleşen göçlerin tamamı "iç göç" olarak değerlendirilmektedir. Keza, bu göçlerin tamamı Birleşik Krallık dahilinde gerçekleşmektedir ve Birleşik Krallık, resmî anlamda tanınmış ve sınırları belirlenmiş olan meşru bir idari yapıdır. Öte yandan, belirli bir meşru devlet sınırları içinde gerçekleşmiş olan bir iç göç, zaman içinde iç göç olma niteliğini kaybedebilmektedir. Yine bir örnek çerçevesinde düşünülecek olursa, Kırgızistan'dan Ukrayna'ya gerçekleşmiş bir göç hareketi, 1970'li yıllarda *iç göç* niteliğinde değerlendirilirken, 2000'li yıllarda *dış göç* niteliğindedir. Çünkü, 1970'li yıllarda her iki ülke de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin resmî egemenlik sınırları içinde yer alırken, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsız iki farklı devlet olarak varoluşlarını sürdürmüşlerdir. Bu örneklerden de gözlemlenebileceği üzere, mesafe

bağlamında gerçekleşmiş olan bir göçün, *iç göç* olarak tanımlanabilmesi için mutlak bir ülke-devlet sınırının içinde gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Muhtelif sebeplerle gerçekleşebilen iç göçler mevsimsel olabileceği gibi daimî-kalıcı da olabilir. Mevsimlik göçe örnek olarak, yılın belirli aylarında Türkiye'nin farklı bölgelerinden Karadeniz'e çay ya da fındık toplamaya veya Çukurova'ya pamuk toplamaya gelen işçilerin hareketliliği gösterilebilir. Benzer şekilde, çoğunlukla yaz aylarında sahil şeridinde bulunan çeşitli turistik bölgelere yönelik gerçekleşen, çalışma ya da tatil amaçlı olabilen göçler de bu kapsamdadır. Genel bir ifadeyle, mevsimlik göç eden topluluklar "… birden fazla sosyal ve kültürel yapıyı iç içe yaşamaktadır" (Sağlam, 2017: 34).

Mesafe bağlamında düşünüldüğünde, iç göçleri diğer göç tiplerinden ayırmak mümkün olsa bile, hangi durumun iç göç çerçevesinde sayılıp sayılmayacağı bazen çeşitli tartışmalara da yol açmaktadır. Mevsimlik göçlerde olduğu gibi, zaman kıstası üzerinden bir değerlendirilme yapıldığında, örneğin eğitim alma amacıyla şehir değiştiren bir öğrencinin durumunun ya da mesleki nedenlerle belirli bir mekândan başka yerlere yılın belirli zamanlarında gidip gelme durumunda kalan birisinin hareketliliğinin hangi çerçevede ele alınacağı belirsizleşebilmektedir. Örnekteki ve benzeri durumlardaki belirsizliği aşabilmek için, *Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme* isimli makalesinde, mekânsal bağlamın yanı sıra sosyal ve kültürel mesafenin de ölçüt alınabileceğini belirten Sağlam (2017: 34-35), tartışmaya ilişkin şunları eklemiştir:

> "Göçe ilişkin diğer bir ayırım da mekân ve mesafe ile ilgilidir. Bazı göçler çok kısa mesafelerdeki bölgelere olurken, bazıları daha uzak bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Meselâ, aynı şehir dahilindeki taşınmaların göç sayılıp sayılmayacağı da ciddi bir konudur. Bu durumda da sadece fizikî mesafeyi değil de sosyal ve kültürel mesafeyi ölçü aldığımız takdirde göç sayılıp sayılmayacağı konusunda bir ölçü elde etmiş olabiliriz. Meselâ, şehirdeki bir gecekondu veya sefalet mahallesinden, sosyo-ekonomik seviyesi daha yüksek bir semte daimî surette taşınmak kültürel boyutu ile bir göç olarak ele alınabilir. Bu daha çok büyük şehirler veya metropoller için geçerli sayılabilir."

Pek çok devlet, kendi ülke sınırları içinde gerçekleşen iç göçlere yönelik herhangi bir kısıtlama da bulunmaz, istisnai devletler ve olağanüstü durumlar dışında yasal bir engel yoktur. İç göçler, genellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin

gelişme surecinde yasadıkları bir süreç ve beklenilen bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Güreşçi, 2016: 1061).

Mesafe bağlamında düşünüldüğünde, meşru egemenlik alanı belirlenmiş en az iki farklı devletin sınırları arasında gerçekleşen göç tipi, dış göç olarak ifade edilmektedir. Dış göçün pek çok farklı nedeni olabilir; gönüllü, zorunlu, süreli ya da yasadışı nitelikli…

Türkçe ve İngilizce literatür göz önüne alındığında, dış göç kavramı için uluslararası göç kavramının da kullanıldığı yahut uluslararası göç kavramının dış göç kavramı içinde değerlendirildiği gözlemlenmiştir.

2.1.3. Kavram Kargaşası

Gerek ülkemizde gerek diğer pek çok ülkede, günlük yaşamda birbirinin yerine kullanılan mülteci, sığınmacı, ilticacı, göçmen, vatansız vb. kavramları konusunda ciddi bir kavram kargaşası söz konusudur. Her şeyden önce bu kavramların tümü çoğunlukla uluslararası anlamda göç etmiş birey yahut topluluklarla yakın ilişkilidir ve hukuksal durumla pratik işleyiş arasında kimi uyumsuzluklardan kaynaklı birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Örneğin, mülteci olarak başvuran bir kişinin, durumun ne olacağına ilişkin ilgili kurumlar nezdinde nihai karara bağlanmaması, kişinin kendisini hem sığınmacı hem de mülteci olarak tanımlamasına neden olmaktadır. Aynı şekilde, kişi kendisini siyasal bir çerçevede tanımlıyorsa, hukuksal ve yasal bir karşılığı olmamakla birlikte, yerine göre mülteci, yerine göre sığınmacı ve kimi yerlerde de siyasi mülteci olarak tanıtabilmektedir. Bu durum, örnekteki kişinin ilişkilendiği çevresi ve varmış olduğu ülke insanları için de kavramsal olarak bir karışıklığa neden olmaktadır. Kişinin tanımlamaları bir yana, durumun bir de çeşitli ülkeler açısından farklılığı söz konusudur; keza kimi ülkeler Birleşmiş Milletler temelinde yapılanan “mülteci olma” sözleşmesine taraf olmuş, kimi ülkelerse mülteci tanımlaması ve gerekliliklerine dair bir sözleşmeye taraf olmamıştır. Bu kavramsal kargaşanın yakın bir örneği Türkiye üzerinden rahatlıkla gözlenebilmektedir. Türkiye’deki Suriyelilerin sığınmacı mı, mülteci mi yoksa geçici misafir mi olduğu konusunda

ilgili kamu kurumlarının bile çelişik pek çok açıklaması söz konusudur.[22] Bu elbette Türkiye'ye özgü bir durum değil, diğer pek çok ülke içinde benzeri durumlar söz konudur. Peki bu kavramların birbirinden farkı nedir ve Birleşik Krallık açısından nasıl tanımlanmış ve Türkiye'den İngiltere'ye ulaşan göçmenler için nasıl bir zeminde değerlendirilmiştir? Bu soruların yanıtları takip eden başlıklarda sunulmuştur.

2.1.3.1. Göçmen

En genel ifadesiyle, belirli bir ikamet alanından başka bir ikamet alanına giden kişiye göçmen denilmektedir. Bu göç, siyasal, ekonomik, etnik, din veya inanç temelli nedenlerle gerçekleşebileceği gibi kültürel ve tarihsel de olabilir. Günümüz dünyasında sayıları oldukça azalmış olmakla birlikte Anadolu'nun son konar-göçer topluluğu olan Sarıkeçili Yörükleri[23] örneğinde olduğu gibi, sürekli yer değiştirerek yaşamayı tercih eden insan yahut topluluklar da göçmen kategorisindedir. Bu açıdan bakıldığında, yaşamsal nedenlerle ikamet değiştirme eyleminde bulunan herkes göçmendir.

Kavramsal açıdan bakıldığındaysa, mülteci olan / olmak isteyen, sığınmacı olan, illegal olarak ikamet eden vb. kişilerin tümü yine "göçmen" durumundadır. Diğer bir ifadeyle, statü ve durumu ne olursa olsun, bir yerden başka bir yere gitmiş olan herkes göçmendir.

Günlük kullanım dilindeyse "göçmen" tanımı, mülteci tanım kapsamı nedenlerinin dışında ve genellikle ekonomik nedenlerle ülkesini gönüllü olarak terk eden, varış

[22] Suriye'de süregelen iç savaşın hız kazanması üzerine, dünyanın kimi yeri yerlerinin yanı sıra Türkiye'ye de yoğun bir göç gerçekleşmiştir. 2018 sonu itibariyle, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü rakamlarına göre 3 milyon 618 bin 624 Suriye kökenli "geçici koruma" altındadır. Öte yandan, Suriyelilerin statüsüne ilişkin pek çok farklı kavram kullanılmaktadır. Basit bir haber taramasında dahi, Türkiye'de "geçici koruma" altında bulunan Suriyeliler için "mülteci", "sığınmacı" yahut "vatansız" kavramları kullanılmaktadır. Türkiye'de bulunan Suriyelilerin yasal statüsüne ilişkin bkz.: (Bianet: 2017), (Dünyabizim: 2017) ve (140Journos: 2017).

[23] Anadolu'nun son konar-göçer topluluğu olan Sarıkeçili Yörükleri ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: (Büyükşahin, 2018).

ülkesi kurumlarının bilgi ve izniyle yerleşen kişiler için kullanılmaktadır. Almanya'ya işçi anlaşması çerçevesinde gitmiş olan yahut Ankara Anlaşması[24] çerçevesinde İngiltere'ye yerleşmiş olan Türkiyelilerin önemli bir kısmı hem kendilerini tanımlamaları açısından hem de diğer yerli toplulukların tanımlaması açısından *göçmen* olarak anılmaktadır.

Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı (1996: 14-15), göçmenlik durumunu ülkeden ayrılanlar (emigrants) ve ülkeye gelenler (immigrants) olarak iki başlıkta değerlendirmiştir. Bu tez çalışması bulgularında, istisnaî sayılarda olmakla birlikte, İngiltere tarafından *emigrant* durumunda değerlendirilen Türkiye kökenli mültecilerle de karşılaşılmıştır. 1980'ler de Türkiye'den İngiltere'ye göç eden ve süreç içinde önce mültecilik statüsü kazanan daha sonra da Birleşik Krallık vatandaşlık hakkını alan birkaç kişi, -Birleşik Krallık'ın yakın tarihlere kadar Avrupa Birliği üyesi olmasının çeşitli imkânlarının da etkisiyle- daha sonraki yıllarda İspanya ve İtalya gibi üçüncü ülkelere göç etmişlerdir. Bu noktada Birleşik Krallık kurumları (Home Office), bu kişileri hâlen kendi vatandaşı olarak tanımlamakta ama artık *emigrants* olarak değerlendirmektedir. Birleşik Krallık yasalarına göre, *emigrant* durumda olan bir kişi herhangi bir nedenle vatandaşlıktan çıkarılmadıysa, hukuksal anlamda bir hak kaybına uğramamaktadır (Great Britain Home Office, 2015: 21); *emigrants* ifadesi durumu tanımlamak için kullanılmaktadır.

2.1.3.2. Kaçak / Düzensiz Göçmen

Varışmış olan ülkenin ilgili kurumlarına bilgi verilmeksizin ve onayı alınmaksızın yaşamın idame edilmesi durumuna, genel bir ifade olarak *kaçak-göçmen* (illegal immigrant) denilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), "kaçak göçmen" tanımlamasının kimi olumsuz ve kriminal çağrışımlara yol açabileceği nedeniyle, bu durumdaki göçmenlere "düzensiz göçmenlik" (irregular migration) denilmesini önermektedir. ILO'nun 2004 yılında yayınladığı *Towards a Fair Deal for Migrant*

[24] Ankara Anlaşması'nın tam metni, bu çalışmanın ek bölümünde sunulmuştur. Ankara Anlaşması'yla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: (Sirkeci vd., 2016: 63-100).

Workers in the Global Economy isimli raporunda (2004: 11-12) "düzensiz göçmenlik" için şu ifadeler yer almaktadır:

> "(…) Bulundukları ülkelere yasal izne sahip olmadan giren ve çalışan kişiler yasadışı, gizli, kağıtsız ya da düzensiz olarak damgalanmaktadır. 'Yasadışı Göçmenler' ifadesinin normatif bazı çağrışımları, yan anlamları vardır ve bir suçun işlendiği fikrini taşımaktadır. (…) Bu çerçevede, 1999 yılında Bangkok'da gerçekleşmiş olan Göçmen Sempozyumunda, kaçak göçmen / kaçak göçmenlik ifadesi yerine 'düzensiz göçmenlik' (irregular migration) ifadesinin kullanımı önerilmiştir."

Varılmış olan ülkede, yasal hakkı olmaksızın kalma hâlini ifade eden *düzensiz göçmenlik*, farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Kişilerin, kişisel nedenlerle belgelerini yenilememesinden, belirli bir ülkenin vermiş olduğu vize tarihi sonunda geri dönmemeyi, varışmış olan ülkenin politik ve/ya yasal mevzuat değişikliklerinden kaynaklı göçmen statüsünün değişmesinden, insan kaçakçılığı aracılığıyla belirli bir ülkede bulunma durumuna kadar çeşitli nedenlerle gerçekleşebilir.

İngiltere yasaları çerçevesinde, "(…) ülkeye yasal ya da yasal olmayan yollarla gelip, ikamet süresini doldurmalarına rağmen geri dönmeyen ve Birleşik Krallık topraklarında kaçak olarak yaşamaya devam eden yabancılar (…), durumlarının fark edilmesi veya yakalanmaları halinde sınır dışı edilme (…)" (GB Home Office, 1998: 7) hâlini "yasadışı yerleşimci" (illegal resident) olarak tanımlamıştır.

2.1.3.3. Mülteci

İngilizce'de *refugee* olarak ifade edilen kelimenin Türkçe karşılığı, Arapça kökenli Ar-Murtacî (ملتجي) kelimesinden *mülteci* olarak dilimize yerleşmiştir ve mülteci kelimesinin Arapça'daki anlamı "*iltica* eden" anlamına gelmektedir.

Öte yandan, TDK Sözlüğünde "mülteci" kelimesi için "sığınmacı" karşılığı sunulmuştur. Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan diğer bir kelime olan "iltica" (إلتجاء) kelimesiyse etimolojik açıdan mülteci kelimesinden türemiş ve öz-Türkçe karşılığı olarak "sığınma" sözcüğüne tekabül ettiği belirtilmiştir. Neredeyse birbirini türeten ve Arapça'dan Türkçe'ye birbirlerinin yerine kullanılan bu

sözcükler, günümüz Türkçesi açısından kimi noktalarda farklı anlamları karşılamaktadır.

Zaman zaman kamuoyu tarafından zaman zaman da çeşitli medya kuruluşları, politikacılar, yazarlar veya çeşitli kamu kurum yetkilileri tarafından, genellikle yaşadıkları yeri terk etmeye zorlanan insanları tarif etmek için eşanlamlıymışçasına kullanılan "mülteci" ve "sığınmacı" kavramları, günlük yaşam açısından büyük bir sorun yaratmamakla birlikte uluslararası hukuk açısından farklı anlamlar ihtiva etmektedir (Erdoğan, 2007: 5).

Birleşmiş Milletler üzerinden tanımlanmış ve uluslararası hukuk açısından da kabul görmüş *refugee* terimi, belirli bir zorunluluk nedeniyle ülkesini terk eden ve başka bir ülkede yaşamak için yapılan başvuru sürecini ve başvuru neticesinde kabul edilip edilmemeyi kapsamaktadır. Mülteci olmak için öncelikle sığınmacı (asylum seeker) başvurusu yapılır ve ilgili ülke tarafından başvuru değerlendirildikten sonra mülteci (refugee) hakları tanınır yahut tanınmaz.

Uluslararası hukuk açısından, mültecilerin hukuki statüsünün temeli, 1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nde belirlenmiş ve 1967 yılında kaleme alınan protokol üzerinden kimlerin mülteci olabileceği tanımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tüzüğünde yer alan Mültecilerin Hukuki Statülerine İlişkin Sözleşme'nin 1. Maddesinde (United Nations General Assembly & UNHCR, 1996: 16-20), "(…) mültecilerin hukuki statüsüne ilişkin 1967 protokolüne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması fark etmeksizin, Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazanan kişi[leri]" mülteci (refugee – mandate) olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi" (Göç Terimleri Sözlüğü: 2009: 43), BMMYK tarafından "tanınmış mülteci" (refugee – recognized) olarak tanımlanmıştır.

Türkiye'nin ve Birleşik Krallık'ın da içinde yer aldığı 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne taraf olan Avrupa ülkeleri, uluslararası koruma çeşitlerini dört başlıkta toplamıştır. Politik görüşü, etnik kimliği, dini inancı vb. nedenlerle kendisini baskı altında hisseden ve kendi ülkesine yönelik güvenini kaybeden; yaşamsal devamlılığını başka bir ülke çatısı altında sürdürmek amacıyla sığınma talebinde bulunan ve ilgili ülke tarafından bu talebi kabul edilmiş (statü tanınmış) kişilere *mülteci* denilmektedir.

Şartlı mülteci ise Avrupa dışında meydana gelen olaylar nedeniyle; kişinin siyasi düşünceleri, etnik kimliği, ırkı, dinsel inancı gibi sebeplerle zulme uğrayacağından korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin haklarından yararlanamayan -yahut söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen- resmî anlamda yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statüyü ifade eder. Buradaki *şart* hâli, kişinin üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar ilgili ülkede kalmasına izin verilmesidir. Şartlı mültecilik durumu, Cenevre Sözleşmesi gereğince İngiltere içinde geçerlidir. Lâkin uygulama anlamında karşılığı pek bulunmamaktadır. Şartlı mültecilik hâli, imkânları daha sınırlı durumdaki Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan gibi sığınmacılar tarafından da geçiş ülkesi olarak değerlendirilen ülkeler tarafından sağlanmaktadır.

2.1.3.4. Sığınmacı / Sığınma Arayan

Mülteci olma maksadıyla, bir ülkeden başka bir ülkeye gitmiş bulunan kişilerin hukuksal statülerinin nihaî karara bağlanmasına kadar ki süreç boyunca statü tanımlaması için sığınmacı terimi kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, "sığınmacı" yahut "sığınma arayan" (asylum seeker) geçici bir kavramdır ve mülteci olmak için başvuru yapan kişinin durumunun gidilen ülkenin yetkili kurumlarınca incelenmesi süreci için kullanılan bir terimdir. Bu sürecin sonunda sığınmacı durumunda kişi, mülteci statüsünde değerlendirilmeyebilir ve kimi durumlarda ülkesine geri gönderilebilir. Kimi durumlardaysa, "geri göndermeme ilkesi" (non-

refoulement) çerçevesinde mülteci olarak tanınmamakla birlikte, sığınmacı durumu süreklilik kazanabilir. Bu anlamda, çeşitli ülkelerin iç mevzuatları birbirinden farklı olabilmektedir. Lakin, sığınmacı durumundaki birisinin temel yaşamsal hakları, Cenevre Sözleşmesini imzalayan tüm ülkeler tarafından sağlanmak zorundadır. Bu süreci Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin, ilgili ülkelerdeki temsilcilikleri denetlemektedir. Sığınmacı statüsündeki bir kişiye mülteci olma hakkı tanınırsa, resmî anlamda sığınmacı durumunun başladığı ilk günden itibaren hukuksal hakları ilgili ülke nezdinde tanınır. Diğer bir ifadeyle, yasal statü geriye yönelik olarak da işleyebilmektedir. Bu tezin saha çalışmasında karşılaşılan kimi örnekler de bu durumu desteklemektedir. Örneğin, sığınmacı statüsü iki yıl kadar süren Türkiye kökenli bir göçmen, mülteci olma hakkını kazandıktan ve yıllar sonra emeklilik hakkına başvururken, emeklilik hâline ilişkin kimi düzenlemelerde tarih başlangıcını sığınmacı olduğu gün üzerinden hesaplatmıştır. Sunulan örnekteki durum elbette çalışma durumuna -ve emeklilik ödemesi miktarının belirlenmesine- ilişkin değil, çeşitli resmî evraklarda hak tanımlamasının sığınmacı olduğu ilk günün baz alınması açısından önemlidir.

2.1.3.5. Vatansız Kişiler

Herhangi bir ülkenin kanunları nezdinde vatandaş olarak tanınmayan kişiler için "vatansız" (stateless person) tabiri kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin, vatansız kişilerin hukuki statüsüne ilişkin düzenlediği sözleşmenin (1954: 2) birinci maddesinde "(…) vatansız kişiler, vatandaşlığın getirdiği haklardan, devlet[ler]in sağladığı diplomatik korumadan, ikamet edilen devlet [ülke] sınırları içinde doğal olarak kalma hakkından ve seyahat etmesi halinde ülkeye dönüş hakkından mahrum olan kişi" şeklinde tanımlanmıştır. Öte yandan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin on beşinci maddesindeyse (1948) "…herkesin bir uyrukluk [vatandaşlık] hakkı vardır ve hiç kimse keyfi olarak uyruğundan [vatandaşlığından] ve uyruğunu [vatandaşlığını] değiştirme hakkından mahrum bırakılamayacağı (…)" belirtilmiştir. Bu açıdan, vatandaşlık hakkı evrensel bir insan hakkı olarak tanımlanmış fakat *a priori* şekilde pek çok temel yaşamsal hak

ve korumadan faydalanabilmek için vatandaşlık hakkı esas olduğu için vatansız (stateless person) olarak tanımlanan kişilerin pratikteki durumlarına ilişkin net bir açıklama sunulamamıştır.

Salih Efe ve Orçun Ulusoy (2013: 22), herhangi bir kişinin *vatansız* kalabilme durumunu dört temel nedenle ilişkilendirmiştir. Ülkeler arasındaki uygulama ve düzenleme farklarından kaynaklı, kişinin vatansız kalabilme durumunu şu şekilde ifade etmişlerdir: *(i) yasaların uyuşmazlığı*; belirli bir alan üzerinde hak sahibi ülkenin el değiştirmesi, egemenlik şeklinin değişmesi vb. nedenleriyle vatansız kalabilme, *(ii) toprakların devredilmesi*; devletlerin iç hukuk ve mevzuatlarında gerçekleşen değişiklikler nedeniyle vatansız kalma hali *(iii) devletlerin uygulamaları* ve *(iv) bireylerin işlemleri* nedeniyle -istemli yahut istemsiz şekilde- vatansız kalabilecekleri öne sürülmüştür.

18. ve 19. Yüzyıllar itibariyle dünyada meydana gelen kimi köklü değişimler, insan varlığının ilk zamanlarından beri gerçekleştirdiği göç eylemlerinin niteliğinde de kimi değişimlerin gerçekleşmesine sebeptir. Bir yerden ayrılma konusunda artık pek çok farklı neden söz konusu olabilirken, gidilmek istenilen yere göre de pek çok başka neden olabilmektedir. Bu süreçleri açıklama konusunda 19. Yüzyıl'dan itibaren birbirinden farklı açılardan bakan kuramsal yaklaşımlar oluşmaya başlamıştır.

Erken dönem kuramlarından, çağdaş dönem kuramlarına kadar sayısız kuram, göçleri açıklamaya çalışmıştır: "Neo-Klasik Kuram", "Neo-Klasik Ekonominin Makro Kuramı", "Neo-Klasik Kuramın Mikro Kuramı", Dual İşgücü Piyasası Kuramı", "İlişkiler Ağı Kuramı", "Kümülatif Nedensellik Kuramı", "Göç Sistemleri Kuramı", "Neo-Ekonomik Kuram", Ravenstein'ın Göç Kuramı", Petersen'in Beş Göç Kuramı", "Merkez-Çevre Kuram" vb. daha pek çok kuram çeşitli bakış açılarına göre açıklamalar sunmaktadır. Tüm bu kuramların ne olduğu yahut hangi çerçevede değerlendirilip, neyi kapsadığı, neyi dışında bıraktığı, olgusallık yaklaşımlarının neler olduğu türünden konular ise doğrudan başka bir çalışma konusudur. Bu noktada belirtmek gerekir ki "…herhangi bir göç hareketinin tek bir kuram çerçevesinde tek veya sınırlı sayıdaki nedenle açıklanmasının gerçekçi

olmadığıdır. Kısaca karmaşık bir sosyal olgu olan göç, disiplinler arası yaklaşımlarla çözümlenmeli ve tek bir kuramla irdelenmemelidir" (Ünver, 2012: 179). Konuyu daha geniş bir yaklaşımla ele almak, daha sağlıklı analizlere imkân yaratacaktır.

III. BÖLÜM

İNGİLTERE'YE GÖÇÜN TARİHSEL ARKAPLANI

(…) Hani bir laf vardır: "Misafir misafiri, ev sahibi ikisini de istemez" diye. Bizim hikayemiz de biraz böyledir aslında. Londra'ya Lefkoşe'den 1967'de gelmiştik biz. 80'ler başında Türkiye'den solcular buraya yerleşmeye başladığında biz çoktan buralı olmuştuk bile. Kendilerini devrimci diye, solcu diye tanımlıyorlardı. (…) Sayıları çok olmasa bile çok ses çıkarırlardı. İşte biz, yani Kıbrıslılar olarak bu durumdan rahatsız olduk. Bu kadar dikkat çekmelerini istemiyorduk. Tamam biz kendi aramızda Kıbrıslı-Türkiyeli diye ayrılabiliyorduk ama elin İngiliz'i öyle bilmez ki! Sonuçta "hepsi Türkçe konuşuyor" deyip çıkıyor! (…) Sonra 90'larda Kürtler gelmeye başlayınca da bu sefer bizimle birlikte 80'lerde gelen solcuların bir kısmı da garipsedi durumu. Şimdi açıktan kimse demez ama bir önce gelen sonra geleni istemedi, en azından hoş karşılamadı. İşin gerçeği bu… 2000'li yıllardan sonra İngilizler de değişmeye başladı tabi. Bir anda bizi istemez oldular. (…) Tarih geçtikçe, yıllar devrildikçe yani en sonunda hepimiz fark ettik: Misafir misafiri, ev sahibi hiçbirimizi istemiyormuş! (DM-22, Erkek, Emekli, 76 Yaş. Londra).

Bu bölüm kapsamında, İngiltere'de yaşamını sürdüren Türkiye kökenlilerin (Türkiye Türkleri – Türkiye Kürtleri) ve Kıbrıs Türklerinin bu ülkeye göç süreçlerinin tarihsel seyri irdelenmiştir. Bu bağlamda hem akademik yazında sıklıkla hem de İngiltere'de gündelik dilde "İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar" olarak ifade edilen toplumun kimi benzer özellikleri ve kimi ayrım noktaları tartışılmıştır. "Kıbrıs Türkleri" bu tez çalışmasının ana odağını oluşturmamakla birlikte, İngiltere'ye yerleşmiş en eski Türkçe konuşan topluluk olmasından kaynaklı, göz ardı edilemez niteliktedir. Bu bağlamda Kıbrıs Türklerinin göç süreci bir açıdan tarihsel koşul durumundadır. Türkçe konuşan ikinci kuşak olarak İngiltere'ye yerleşen 12 Eylül 1980 sonrası politik göçmenlerin ilk ilişkilendiği kesim de Kıbrıs Türkleridir. Bölüm kapsamında, öncelikle bahsi geçen sürece ilişkin çeşitli bilgiler verilmiştir. Akabinde, İngiltere'ye göç sürecinin kuşakları, ayrı başlıklarda sunulmuştur. Çalışmanın ana sorunsalını oluşturan 12

Eylül sonrası politik göçmenlerinin, kendilerini göçe yönlendiren bireysel ve siyasal koşulların sosyolojik arka planı bu bölümde ifade edilmeye çalışılmıştır.

3.1. TARİHSEL ÇERÇEVE

Dışişleri Bakanlığı verilerine[25] göre 6 milyondan fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, Türkiye sınırları dışında yaşamını sürdürmektedir. Bilindiği üzere bu rakamın büyük bir kısmını (Tahmini 5,5 milyon kişi) Batı Avrupa ülkelerinde yaşamını sürdürenler oluşturmaktadır. Son 60 yıl içinde gerçekleşen çeşitli göç dalgaları baz alındığında; 3 milyon civarında kişinin Türkiye'ye kesin dönüş yapması da dahil edilirse 9 milyondan fazla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının - ve vatandaşlıktan çıkartılmış olanların- göç eylemliliği içinde olduğu söylenebilir. Sadece bu rakam bile pek çok ülkenin nüfusundan fazladır.

Bireyler ve topluluklar, farklı zaman dilimlerinde çeşitli nedenlerle bir yerden başka bir yere göç etmiştir ve bu durum elbette Türkiye coğrafyası için de geçerlidir. Daha bir asır kadar önce Balkanlardan ve Kafkasya'dan toplu göçlerle Türkiye'ye yüz binlerce insan gelmiş, buna paralel farklı nedenlerle farklı farkı yerlere toplu gidişler gerçekleşmiştir. Özellikle Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde pek çok acılara neden olan bu toplu göçler, hem Türkiye açısından hem de göç edenlerin gittikleri yerler açısından pek çok demografik, kültürel ve siyasal değişime yol açmıştır. Sadece bu çerçevede gerçekleşen göç sürecine dair sancıların ve çeşitli tartışmaların hâlen devam etmesi bile "göç" kavramının ne derece önemli ve etkileşime açık bir olgu olduğunun göstergesidir.

Türkiye açısından, farklı zaman dilimlerinde farklı nedenlerle gerçekleşen göç sürecinin en büyük parçasını ise 1960'lardan günümüze kadar uzanan kısmı oluşturmaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın ifade ettiği 5,5 milyon Türkiye kökenli insanın Batı Avrupa ülkelerinde yaşamlarını sürdürmeye başlaması, çeşitli Avrupa ülkelerinin işgücü açığını kapatmak için kendi ülkelerine işçi alımı süreci ile başlamıştır. Bu göç süreci aile birleşimi, mülk edinme, ikinci ve sonraki

[25] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı verileri için bkz.: (MFA, 2018).

kuşakların gidilen ülkeye uyum sağlaması, Türkiye'deki ekonomik ve siyasal krizler vb. zaman içinde farklı nedenlerle devam etmiştir. "Tarihsel Çerçeve" ismiyle sunulan bu başlık altında, Batı Avrupa'ya göçün kısa bir özeti sunulduktan sonra, İngiltere'ye göç eden Türkçe konuşan toplulukların süreci irdelenmiş ve tarihsel seyri sunulmuştur. Diğer bir üst başlık olarak sunulan "Sosyolojik Arkaplan" kısmındaysa, İngiltere'ye yerleşen Türkiye kökenlilerin yaklaşık 40 yıllık zaman diliminde nasıl bir topluluk oluşturdukları, kendi içlerindeki alt-topluluklar olarak nasıl bir ilişki içinde oldukları ve kendileri dışındaki topluluklarla ilişkileri değerlendirilmiştir. Tüm bu göç sürecinin nasıl başladığının ve çeşitli Batı Avrupa ülkelerinde tahmini 5,5 milyonluk bir nüfusa ulaşan Türkiye kökenlinin göç etme sürecinin nedensellik çerçevesinde ele alınması gerekmektedir.

3.1.1. Batı Avrupa'ya İlk Toplu Göçler

II. Dünya Savaşı'nda büyük yıkımlara uğrayan Avrupa ülkeleri, yeniden yapılanma ve kalkınma programları çerçevesinde, en çok kol emeğine dayalı işgücü açığı yaşamışlardır. Keza, Avrupa ülkelerinin neredeyse hepsi bu savaştan etkilenmiş ve ciddi nüfus kayıplarına uğramıştı. Öte yandan kimi ülkelerin siyasal, ekonomik, yapısal ve toplum nüfusuna dayalı kayıpları çok daha ileri boyutlara ulaşmıştır. Şüphesiz ki bu ülkelerin en başında Almanya gelmekteydi. Dagerman (2015: 23), 1946 yılında gezdiği Almanya'yı "…yıkıntının ve harabenin 'Reich'ı…" olarak ifade etmişti ve eklemişti: "…savaştan sağ çıkanların yaşamak zorunda kaldığı her Alman şehri bir diğerinden daha beter [durumdadır]".

1945'den önce, yani tamamen yıkılmadan ve işgal edilmeden önce Avrupa'nın en gelişkin endüstrilerinden birisine sahip olan Almanya, savaş sonunda ağır sanayiye dayalı sektörlerinin tamamına yakın bir kısmını kaybetmiştir. Resmî olarak iki farklı Almanya'nın var olmaya başlaması ve Soğuk Savaş (Cold War)[26]

[26] İlk olarak Bernard Baruch tarafından 1947 yılında kullanılan "Soğuk Savaş" kavramı en genel ifadesiyle, II. Dünya Savaşından galip çıkan iki büyük süper güç olan ABD ve SSCB'nin tarafları olduğu, 1947 yılından 1991 yılına kadar devam etmiş olan uluslararası gerginlikler toplamının adıdır. Kimi yorumlara göre bu "gerginlik dengesi" Mihver Devletleri ve Almanya'nın işgal edilmeye başlandığı 1944 yılında başlamış, kimi yorumlara göre 1947 yılında dönemin ABD Başkanı olan

olarak anılan gerginlik döneminin hız kazanmasıyla birlikte, resmî adı "Almanya Federal Cumhuriyeti" olan Batı Almanya; yeniden endüstrileşme yolunda öncelikle altyapı hazırlıklarını tamamlamış, ardından üretim ekonomisine -yeniden- geçmek istemiştir. Almanya'nın yeniden kalkınabilmesi için ekonomi-politik altyapı kadar doğrudan kol emeğine de ihtiyacı vardı. Öte yandan ihtiyaç duyduğu iş emeğini karşılayabilir durumda değildi; keza genç erkek nüfusunun büyük bir kısmını savaşta kaybetmişti.[27] Bu ihtiyacını karşılayabilmek için çeşitli ülkelerden "misafir işçi" alımı yapmak isteyen Batı Almanya, 1955 yılında İtalya'yla, 1960 yılındaysa İspanya ve Yunanistan ile çeşitli işçi alımı anlaşmaları gerçekleştirmişti. Almanya, göçmen işçilerin katkılarından ciddi bir verim elde ettiğini fark etmiş ve 1961 yılında Türkiye'den, 1963'te Fas'tan, 1964'te Portekiz'den, 1965'te Tunus'tan ve 1968'de Yugoslavya'dan "misafir işçi" alımı yapmaya devam etmiştir.

Almanya, uzun vadeli planlarında bu ihtiyacını giderdikten sonra ülkesine aldığı "yabancı insanları" tekrar ülkelerine göndermeyi öngörmüştür. Fakat, üzerinden geçilen 60 yıldan sonra bu öngörüsünün ne derece gerçekçi olduğu tartışmalıdır. Almanya nüfusunun yaklaşık beşte biri[28], son 60 yıl içinde Almanya'ya gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Türkiye'den Avrupa'ya doğru göç sürecinin başlangıç noktası ise burasıdır: Batı Almanya'ya giden ilk işçiler…

Truman'ın SSCB'yi tehdit olarak tanımlamasıyla başlamıştır. Başka bir yoruma göreyse, Soğuk Savaş 1949 yılında ABD önderliğinde Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun kurulmasıyla başlamıştır. Zamansal süreci ne olursa olsun 1955 yılında SSCB öncülüğünde Varşova Paktı'nın kurulmasıyla gerginlik süreci kesinleşmiştir. 1991 yılında SSCB'nin resmen dağılmasıyla sonlanan Soğuk Savaş döneminde dünyanın önemli bir bölümü, bu iki süper gücün hegemonyası altında kalmış; askeri, siyasal, bilimsel/teknolojik, ekonomik, sosyolojik, psikolojik vb. pek çok alanda rekabetlere ve yoğun gerginliklere neden olmuştur. Ancak her şeye karşın doğrudan bir sıcak çatışma hiç yaşanmamıştır. Soğuk Savaş döneminin en önemli olaylarından birisi ise savaş sonrası Almanya'nın paylaşılması ve ikiye ayrılmasıdır. Soğuk Savaş konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: (Axelrod, 2009).

[27] 1939 yılında yani II. Dünya Savaşı başlamadan önce, Almanya'nın nüfusu yaklaşık 69 milyondu (Destatis, 20108). Bu rakama ilhak edilen Avusturya, işgal edilen Norveç, Çekya, Polonya vb. dahil değildir. Almanya, savaş boyunca tahmini 7,5 milyon civarında insan kaybı yaşamıştır ve bu rakamın 1,5 milyon kadarlık kısmı doğrudan sivil kaybıdır.

[28] 2018 itibariyle 83 milyonun üzerinde nüfusu bulunan Almanya'da, 15 milyon 700 bin kadar yabancı ve/ya yabancı kökenlinin ikamet ettiği tahmin edilmektedir. Bu da toplam nüfusun yaklaşık %19'una tekabül etmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Almanya Federal İstatistik Ofisi (Destatis, 2018).

Aslında Türkiye'den Avrupa'ya doğru gelişen göç sürecinin ilk halkasını oluşturanlar, ilgili ülkelere çeşitli anlaşmalar imzalanmadan önce gitmeye başlamışlardı. 1961 yılından sonra gelişen sürece kıyasla sayısal olarak çok daha az olan bu göçmenler, ilgili ülkelere bireysel çabalarla ulaşmaktaydılar. Bir diğer yöntem olarak da kişiye yönelik davet çıkarılmasıydı. İlgili davetin çıkartılmasında, daha önce göç etmiş olan Türkiye kökenlilerin yönlendirmesi söz konusuydu ve bu açıdan ilgili süreç *kartopu* modelini andırmaktadır. "Emeğin yoğun olduğu çevre bölgelerden sermayenin başat olduğu merkez bölgelere yönelik gerçekleşen bu süreç, zamanla beklenmedik sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutlar kazanarak güncelliğini hiç yitirmeyen uluslararası işgücü göçünün ilk aşamasını oluşturmuştur (Kartal, 2006: 1)."

> Göçün 70'li yılların ortalarına kadar süren ilk yıllarında, göçmenlerin çoğunluğunu sağlık kontrollerinden başarıyla geçen, fizik bakımından sağlıklı erkekler oluşturmaktaydı. Bu akım, AET ile Türkiye arasında imzalanan Ortaklık Antlaşması ile 1963'ten sonra hız kazandı. Bundan sonra gelen hükümetlerde göçü desteklediler. İşçilerin göçünün teşvik edilmesi başından beri Türk devletlerinin resmî politikası olarak yürütülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin, petrol ambargosunun getirdiği ekonomik kriz nedeniyle özellikle 1973'ten sonra Türkiye'den işçi alımını durdurmaları üzerine Türk göçmenlerinin yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Mart 1974 başlarında ilk olarak o zamanki Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yürürlüğe giren 'Aile Birleşimi Yasası', Türk göçmen işçilerine aile üyelerini kendi bulundukları ülkelere getirmelerine olanak sağlayan bir durum yarattı. O günden beri aile birleştirme süreci Avrupa ülkelerine yasal göçün başlıca kanalı durumuna gelmiş ve bugün de devam eden evlenme, yasa dışı göç ve siyasi amaçlı sığınma başvuruları ile birlikte süregelmiştir (Hak-İş, 1999:16).

30 Ekim 1961 tarihinde[29], Almanya Federal Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri arasında "Türk Firmaların İşçilerinin İstisna Akdi Çerçevesinde İstihdamına İlişkin Anlaşma", Batı Almanya'nın Bad Godesberg kentinde imzalanmıştır. İlk etapta 6.500 işçinin "geçici olarak" istihdam edilmesi planlanan göç süreci, 1970'li yıllarda milyonlara ulaşan rakamlarla devam etmiştir. Federal Almanya, Türkiye'nin de içinde yer aldığı pek çok ülkeden işçi alımı gerçekleştirmiş ve kalkınma hamlesinde bunun ekonomik büyüme anlamında karşılığını görmüştür. Öte yandan 1970'li yıllarında başında, "işçi göçü" dalgası

[29] *Dışişleri Bakanlığı:* 30 Ekim 1961 tarih ve 505-83 SZV/3-92-42 numaralı belge.

Almanya açısından belirli bir doygunluğa ulaşmaya başlamış ve 1973 yılında tüm ekonomik ve endüstriyel iş kollarında geçerli olmak üzere işçi alımını yasaklamıştır. Dönemin Federal Alman Hükümeti tarafından çıkarılan bu yasa[30] Türkiye'den Almanya'ya doğru gelişen göç sürecini göreceli olarak yavaşlatsa da tamamen durduramamıştır.

> (…) Almanya'ya gitmenin zorlaşmasıyla, öncelikle aile birleşmesi yoluyla yasal yollardan olmak üzere, turist vizesi ile giderek kaçak çalışmak ya da iltica etme gibi yollarla Almanya'ya Türkiye'den göç devam etmiştir. Bu durum Alman hükümetini yeni önlemler almaya itmiş ve 1980 Ekim'inden itibaren Türkiye'ye vize uygulamaya başlamıştır (Adıgüzel, 2007: 881).

Almanya ile gerçekleştirilmiş olan yasal ve toplu işçi istihdamı anlaşmasının "geçici" nitelikte olması ve üretim ekonomisi açısında faydalı görülmesi, diğer Avrupa ülkelerinin de dikkatini çekmiştir. Buna mukabil, farklı Batı Avrupa devletleriyle Türkiye arasında çeşitli anlaşmaların imzalanmasının kapısı açılmıştır. Bu çerçevede, 15 Mayıs 1964 tarihinde Viyana'da Avusturya hükümetiyle[31], 16 Temmuz 1964 tarihinde Brüksel'de Belçika hükümetiyle[32], 19 Ağustos 1964 tarihinde Lahey'de Hollanda hükümetiyle[33], 8 Nisan 1965 tarihinde Ankara'da Fransa hükümetiyle[34] ve 10 Mart 1967 tarihinde Stockholm'de İsveç hükümetiyle[35] gerçekleştirilen anlaşmalar ilk olma niteliği taşımaktadır. Böylece, Türkiye'den Avrupa'ya doğru göç akımı başlamıştır.

---

[30] 23 Kasım 1973 tarihinde Federal Hükümet tarafından çıkartılan yasa (*Anwerbestop*) ile AET/AB ülkeleri dışından işçi ve göçmen alımı yasaklanmıştır. Almanya, ilgili yıllarda dünyanın tamamını etkisi altına alan petrol krizi nedeniyle bu yasayı çıkardığını açıklamış, 1974 yılının ağustos ayına kadar göçmen alımı yapmama konusunda katı kurallar işletmiştir. 1974 sonları itibariyle ilgili yasa revize edilmiş, hali hazırda Almanya'da ikamet eden işçilerin ailelerinin Almanya'ya ulaşmalarına izin verilmesi ve 'geçici işçi alımı' yasağının gevşetilmesi tercih etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak lütfen bkz: (Bade, 2013).

1961-1973 yılı arasındaki Türkiye kökenli göçmen işçileri I. kuşak misafir işçi olarak tanımlayan Alman kökenli İsviçreli yazar Frisch'in ifadesi, Almanya'nın bu ülkede yaşayan -Türkiye kökenli göçmen işçiler de dahil- tüm yabancı işçilere bakış açısını özetlemektedir: "… işçi bekliyorduk, insan geldi" (Akalın: 2012: 89).

[31] *Resmî Gazete:* 17 Eylül 1964 tarih ve 11809 sayı.

[32] *Resmî Gazete:* 22 Haziran 1965 tarih ve 12029 sayı.

[33] *Resmî Gazete:* 22 Haziran 1965 tarih ve 12029 sayı.

[34] *Resmî Gazete:* 2 Ekim 1965 tarih ve 12117 sayı.

[35] *Resmî Gazete:* 31 Ekim 1967 tarih ve 12738 sayı.

1975 yılına gelindiğinde sadece Batı Almanya'da 1.077.100 kişilik (Destatis, 2018) Türk / Türkiye kökenli bir nüfus mevcuttu. Üstelik bu rakama yasadışı yollarla Almanya'ya ulaşanlar yahut kaçak olarak ikamet edenler dahil değildir. Aynı yıllarda Fransa'da 150 bin civarında, Hollanda'da 100 bin civarında ve Belçika'da 50 bin civarında Türk / Türkiye kökenli nüfusu oluşmuştur. Benzeri çevre ülkelerde de çeşitli topluluklar oluşturmaya başlayan Türkiye kökenli göçmenler, 1970'li yılların sonuna doğru artık "misafir işçi" olarak anılmıyorlardı. "Türkiye ile ikili anlaşmalarını imzalamış olan Avrupa devletleri, yabancı işçileri sosyal güvenlik kapsamına alarak; işçilere sağlık bakımı, iş kazaları, ölüm halinde sosyal sigorta kapsamına almış, kendilerine doğum ve çocuk yardımı gibi bazı haklar vermiştir" (Kartal, 2006: 5). Öte yandan bu "kabul" durumu tek yönlü olarak işlememiş, ilgili ülkelerin bir kısmında göçmenlere yönelik tepkilerin de gelişmesine neden olmuştur. Örneğin, 1974'den sonra Federal Almanya'da hem siyasal hem de sosyal baskılar başlamış, ciddi nüfusu olmasından kaynaklı özellikle Türkiye kökenli göçmen işçilere yönelik basınç oluşmaya başlamıştır. Öte yandan, ucuz işgücü niteliği taşımasından kaynaklı işverenlerin önemli bir kısmı bu baskı sürecine karşı çıkmayı tercih etmiştir. Keza, Türkiye kökenli işçiler hem ucuz iş gücü niteliği taşıyor hem de sendikalaşma oranı açısından diğer işçilere göre çok daha gerilerde seyrediyordu.[36] Almanya özelinde "entegrasyon" ilkesini ilk dile getiren ve savunmaya başlayan kurumun Alman İşverenler Birliği olması da ilginç bir örnektir ve kapital birikimin öyle ya da böyle kârlılık zemininden hareket ettiğinin güzel örneklerinden birisidir. Federal Almanya'ya misafir işçi alımının ilk zamanlarından beri, Almanya'ya ulaşan göçmen işçilerin barınma, sağlık, sosyal hizmetler vb. çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasından birinci dereceden sorumlu tutulan çeşitli işveren kuruluşları, 1974 itibariyle bu yükü tek

[36] İlgili zaman zarfında yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de Köln'de bulunan Ford fabrikası grevidir. Bu greve kadar, diğer pek çok fabrikada yaşandığı gibi Ford fabrikasında da Alman işçiler 8-9 Mark aralığında ücret alırken, Türkiye kökenlilerin çoğunluk oluşturduğu yabancı işçiler (misafir işçiler) 4-6 Mark aralığında ücret alıyorlardı. Ücret ayrımı konusunda eşitlik sağlanması ve yakın tarihte işten atılan 500 Türk işçinin işe yeniden alınması başta olmak üzere çeşitli konularda taleplerin karşılanması için 24.08.1973 tarihinde iş bırakma grevi başlamıştır. Grev işçilerin lehine başarıyla sonuçlanmış; atılan işçiler işe alınmış ve eşit ücret uygulamasına geçilmiştir. Bu grevin işçiler lehine başarıyla sonuçlanması diğer "misafir işçiler" içinde emsal teşkil etmiş ve sendikalaşma oranı hızla artmıştır. Konuyla daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (İşçi Dayanışma Bülteni, 2018).

taraflı olarak taşımak istememiş ve ilgili göçmenlerin “misafir” olmadıklarını beyan etmişlerdir (Bate, 2013). Aynı zaman diliminde, çalışma hakkı kazanamayan kimi göçmen işçiler, yine Almanya başta olmak üzere ilgili ülkelere, yasal yahut yasadışı yollarla ulaşmış ve kaçak yollarla çalışmaya devam etmişlerdir. Tüm bu nedenlerden kaynaklı, göçmen işçilerin yoğun olarak ikamet ettiği ülkeler yasadışı/kaçak göçmen işçileri koruma altına almayı tercih etmişlerdir. Federal Almanya’da 1972, 1973 ve 1976 yıllarında, Fransa’da 1973 yılında, Hollanda’da ise 1975 yılında çıkartılmış yasalar aşağı yukarı aynı minvaldedir ve temel olarak iki şeyi hedeflemektedir: Yasadışı göçmen popülasyonunu entegre etmek ve büyük kapitalist üreticilerin yükünü hafifletmek…

Grafik 4. *Avrupa'da yaşayan Türkiye Kökenli Dağılımı-2018 (Tahmini)*

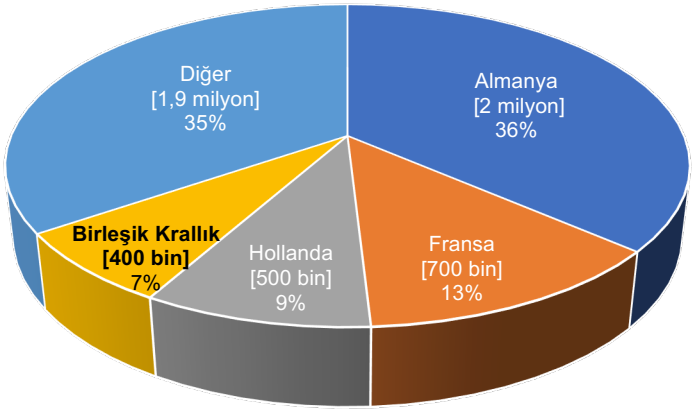

Kaynak: *T.C Dışişleri Bakanlığı web sayfası (2018).*

Federal Almanya başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkeleri açısından, Türkiye kökenli yabancı işçilerin “geçici” yahut “misafir” olmadıkları 1970’li yılların ortalarında fark edilmeye başlanmıştır. Bu noktada iki yöntem devreye girmiştir: Türkiye kökenlilerin ağırlıklı olduğu “yabancı işçileri” anavatanlarına geri döndürmeye teşvik etmek ve kalanları ilgili ülkelerin toplumuna entegre etmek… Fakat Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde bulunan Türkiye kökenli aileler, özellikle 1970’li yılların ikinci yarısında Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasal, sosyolojik vb. kimi krizlerden kaynaklı olarak anavatana dönme konusunda

çekimser olmuşlardır. İlgili ülkeler nezdinde oluşturulan kimi geri dönüş teşviklerinden yararlananların sayısı, dönmek istemeyenlere nazaran çok daha az olumştur. Önemli maddi destekler de barındıran bu kampanyalar anavatana dönüşü teşvik etmemiş, aksine Türkiye'de kalan aile fertlerinin de ilgili ülkelere gidebilmesinin önünü açmıştır:

> Daha önce Almanya'da yerli [veya] yabancı farkı gözetmeksizin ödenen çocuk ödeneklerinde 1 Ocak 1975'ten sonra parasal anlamda önemli bir ayrım yapıldı. Anayurtta kalan çocuklar için ödenecek yardımlarla, Almanya'da anne babaları ile birlikte yaşayan çocuklar arasında farklılık gözetildi. Ancak yapılan reform beklenenin tam aksine sonuç verdi: …yeni yasa yürürlüğe girince, işçi aileleri çocuklarını yanlarına getirmeye başladıkları gibi, Türk göçmen nüfusundaki doğurganlık oranında da önemli bir artış kaydedildi. (Turan, 1997: 67).

Yabancı uyruklu göçmenlerin anayurtlarına geri dönüşlerini özendirmek için gerçekleştiren en büyük kampanya ise dönemin Kohl hükümeti (Federal Almanya) tarafından 1983 yılında yürürlüğe giren "Geri Dönüşü Teşvik"[37] geçici-yasasıdır. İlgili yasanın Türkiye kökenliler açısından da ciddi avantajlar barındırmasıyla Almanya'da yaşamını sürdüren Türkiye kökenli sayısı yaklaşık 250 bin kişi (Almanya'daki toplam yabancı kökenlilerin %5,4'ü kadar) azalmıştır. Bu kampanyayla Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli nüfus ilk kez azalma eğilimi göstermiştir. Benzeri nitelikte geri dönüşü teşvik eden kampanyalar 1990'lı yıllarda da sürmüştür. Yine benzeri nitelikte teşvikler Fransa, Belçika ve İsveç hükümetleri tarafından da zaman zaman düzenlenmiştir. Bu kampanyalarla ilgili ülkelerde yaşayan Türkiye kökenli nüfusu dönemsel anlamda düşüş eğiliminde olsa bile genel nüfus eğilimi açısından sürekli yükselme halinde kalmıştır. 2018 yılı itibariyle toplamda 5,5 milyonun üzerinde Türkiye kökenlinin Avrupa'da yaşamını sürdürüyor olması bunun doğrudan göstergesidir.

Türkiye kökenlilerin Avrupa ülkelerine doğru göç süreci, 1960'lı ve 1970'li yıllarda olduğu kadar yoğun olmamakla birlikte devam etmiştir. Öte yandan, 1970'li

[37] İlgili yasa Federal Almanya tarafından 28.11.1983 tarihinde kabul edilmiş ve 31.10.1983 ile 30.06.1984 tarihleri arasında yürürlükte kalmıştır. Bu geçici yasa çerçevesinde, belirli koşulları karşılayan yabancı uyruklu işçilerin anayurtlarına dönmeleri halinde 10.500 Mark ve her çocuk başına 1.500 Mark nakdi yardım yapılmıştır. Kimi koşulları sağlayan işçilerin, emeklilik koşullarında da ciddi avantajlar sağlanmasıyla Federal Almanya'da ikamet eden Türkiye kökenli sayısı ilk kez gerilemiştir.

yıllardan sonra göçün niteliği de çeşitlenmeye başlamıştır. Ekonomik nedenlerle göç edenler her daim en büyük kitleyi oluşturmakla birlikte, 80'li ve 90'lı yıllar boyunca Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal çatışma ortamından uzaklaşmak isteyenler, can güvenliği tehlikesi yaşadığı için Türkiye'yi terk etmek zorunda olanlar yahut terk etmeyi tercih edenler, daha iyi yaşam şartlarında bulunmak isteyenler, daha nitelikli eğitim almak isteyenler vb. de Avrupa'nın değişik ülkelerinde göçmen olmuşlardır.

1960-1980 yılları arasında Türkiye'den Avrupa'ya doğru yoğun biçimde işleyen göç dalgasından pek çok kıta Avrupa ülkesi etkilenmiştir. Öte yandan, 1960-1980 zaman dilimi baz alındığında, gelişmiş ülke statüsünde bulunmasına rağmen bu göç dalgasından en az etkilenen ülke ise Birleşik Krallık'tır.

3.1.2. İngiltere'ye Göç

Konuya ilişkin İngilizce literatürün bir kısmında, İngiltere'deki "Türk" varlığı 17. Yüzyıl'a kadar dayandırılmaktadır. Öte yandan, çeşitli eserlerde ismi anılan "Türk" varlığı etnik bir tanımlama değil, "Müslüman" olma hâlinin bir ifadesidir. "…her ne kadar bu kişiler Türk olarak adlandırılıyorsa da bunlar İslam dünyasının çeşitli yerlerinden gelmiş kişilerdi ve aralarında Türk olanların sayısı pek azdı (Yılmaz: 2001: 141). Bahsi geçen bu kategorik ifade, tarihsel olduğu kadar günümüz İngiltere'si açısından da benzerlikler taşımaktadır. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Balkan yahut Kafkas bölgelerinden İngiltere'ye, yakın tarihte dahi göç eden pek çok kişi, Britanyalılar için "Türk" olarak görülmektedir. Üstelik bu algı sadece gündelik yaşam açısından sürmemekte, Birleşik Krallık'ta bulunan kimi kamu kuruluşları açısından da geçerlidir.[38]

[38] Birleşik Krallık, 2011 yılının şubat ayına kadar Türkçe konuşan topluluklar yahut Türkiye kökenlilerin sayıları hakkında herhangi bir resmî istatistik paylaşmamıştır. Paylaşımını gerçekleştirdikleri ilk istatistik, parlamentoya gönderilen bir belge üzerinden sunulmuştur. Bu belgeye göre (Home Office, 2011) Birleşik Krallık bünyesinde 498.322 kişilik bir "Türk" nüfusundan bahsedilmiştir. Lakin, bu rakama KKTC kökenliler, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg gibi Batı Avrupa ülkeleri ve Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk gibi Balkan ülkelerinden göç etmiş çifte vatandaşlık hakkına sahip "Türkler" ve etnik yahut coğrafi anlamda Türk/Türkiye kökenli olmamakla birlikte İslam inancına sahip olmalarından kaynaklı, Balkanlar

İngiltere'ye doğru a-tipik kimi göçler bir kenara konulursa, etnik ve/ya coğrafi anlamda gerçekleşen ilk Türk göçü 20. Yüzyıl itibariyle başlamıştır. Türkiye kökenlilerin İngiltere'ye göçü, Almanya ya da diğer Batı Avrupa ülkelerine yönelik göçten farklı dinamiklerle gerçekleşmiştir. Önceki başlık altında da ifade edildiği üzere, Almanya ve diğer ülkelere yönelik Türkiye'den gerçekleşen göç, temelde işçi göçü şeklinde gelişmiştir. Öte yandan Türkiye ve İngiltere'nin taraflarını oluşturduğu, hukuksal zemine oturan yasal bir işçi istihdamı göçü söz konusu olmamıştır.[39] 1960'lar sonu ile 1970'ler başında gerçekleşen işçi göçü ise istisnaî bir durumdadır. 60'lar sonunda Kıbrıs Türklerinin tekstile dayalı çeşitli orta ölçekli işletmelerde çalıştırmak için Türkiye'den getirdikleri işçiler diğer Avrupa ülkelerine kıyasla hem sayısal olarak çok daha azdılar hem de diğer Avrupa ülkelerindekine benzer bir statüyle "misafir işçi" olarak davet edilmemişlerdi. Sonraki başlıkta sunulan "Ankara Antlaşması" ise farklı bir statüdür. Türkiye'den İngiltere'ye doğru işçi göçü olarak gösterilebilecek tek göç ise 1960'lı yılların sonunda gerçekleşen ve çoğunluğu konfeksiyon alanında çalışmak için göç eden nispeten ufak bir topluluktur. Aynı dönem zarfında, Almanya'da milyonun üzerinde, İsveç'te yüzbinleri geçen yahut Belçika'da on binin üzerinde bir Türk nüfusu olduğu düşünüldüğünde, sayıları yüzlerle ifade edilen bu işçi göçü çok daha mütevazi niteliktedir.

başta olmak üzere Rusya-Sibirya havzası, Orta Asya havzası ve çeşitli Kuzey Afrika ülkelerinde kendilerini Türk olarak tanımlayan yahut tanımlananlar da dahildir.

[39] Çalışmanın alan araştırmasında gerçekleştirilen derinlemesine mülakatların (DM-3 ve DM-22) iki tanesinde, 1967-1973 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye işçi statüsünde göçlerin olduğu ifade edilmiştir. Görüşmecilerin her ikisi de bu göçün 350-500 kişi ile sınırlı kaldığını ifade etmiştir. Ağırlıklı olarak konfeksiyon alanında çalışmak üzere göç eden bu işçilerin neredeyse tamamının Bursa, İzmir, Gümüşhane, Niğde ve Aksaray kökenli olduğu belirtilmiş ancak bu göçün Almanya benzeri bir anlaşma çerçevesinde mi olduğu konusu görüşmeciler tarafından da netleştirilememiştir. Aynı şekilde, ilgili literatürde de Almanya-Fransa-Hollanda vb. ülkelerle Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmanın benzerine rastlanmamıştır. Bu nedenlerle sayısal anlamda sınırlı olan bu göç, çeşitli kurumlar tarafından yönlendirilen ve/ya istihdam edilen "yabancı işçi göçü" statüsünde değerlendirilmemiştir.

Şekil 7. *İngiltere'ye Göç Eden Kıbrıs ve Türkiye Kökenlilerin Dört Katmanı*

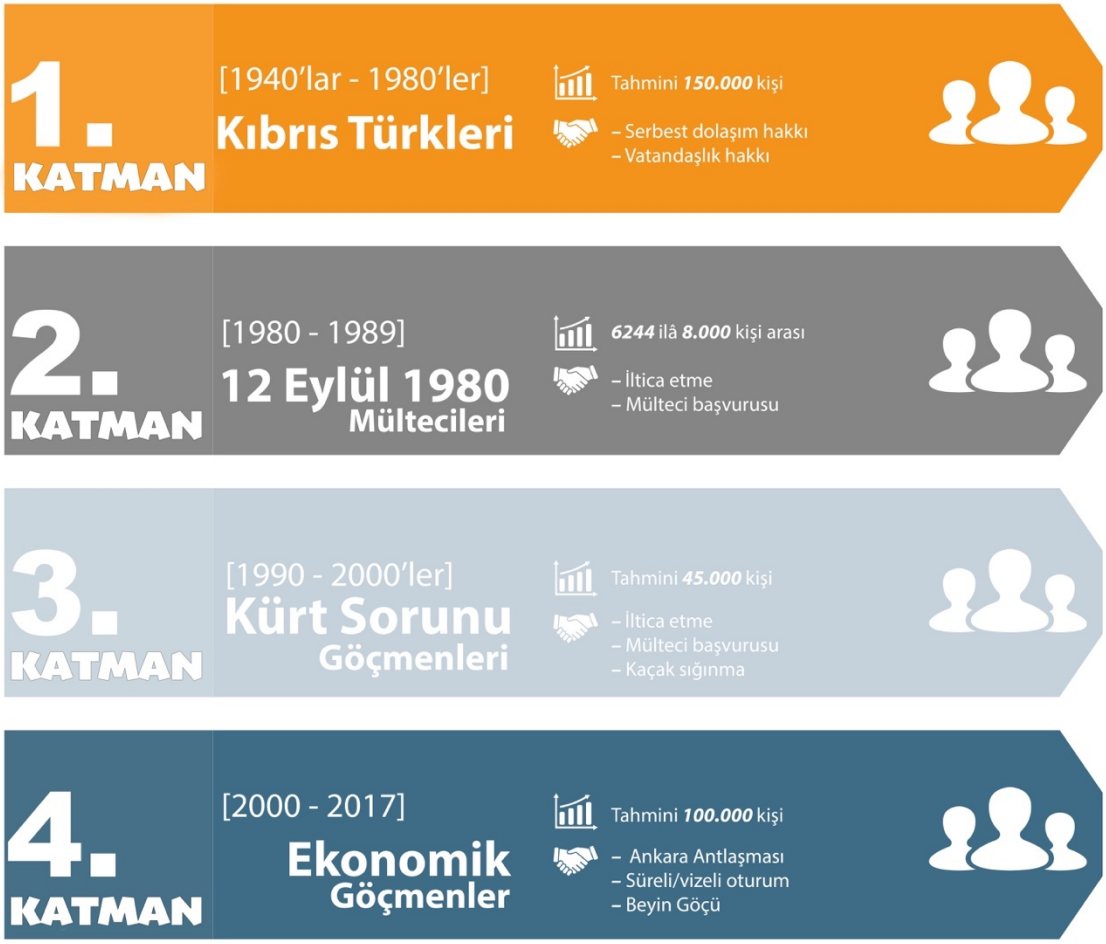

Kaynak: *İlgili şekil, Düvel (2000: 34-45)'den esinlenilerek, araştırmacı tarafından yapılmıştır.*

Türkçe konuşan toplulukların İngiltere'ye yönelik göç dalgalarını temel olarak dört katmandan ele almak mümkündür. Düvel (2000: 34-45), birinci dönem olarak 1940'lardan 1970'lere kadar devam eden göç sürecini işaret eder. Bu göç dalgasının öznesi Kıbrıslı Türklerdir. Elbette, 1940'lardan önce ve 1970'lerden sonra da Kıbrıslı Türklerin İngiltere'ye göçü devam etmiş ancak 1940-1970 aralığındaki kadar yoğunluklu olmamıştır. İkinci dalgayı, 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra İngiltere'ye ulaşanlar oluşturmuştur. 1990'lı yıllarla birlikte, ağırlıklı olarak "Kürt Sorunu" çerçevesinde toplu göçlerin yaşandığı üçüncü dalga başlamıştır. 2000'li yıllardan günümüze kadar uzanan süreçte meydana gelen dördüncü göç dalgasının öznesiyse, daha çok ekonomik ve sosyal gerekçelerle

göç edenlerin oluşturduğu öğrenci, turist, iş insanı vb. vizesi alıp, "bir şekilde"[40] kalıcı olanlar oluşturmuştur. Bu noktada altını çizmek gerekir ki, dört dönem üzerinden kategorize edilen göç dalgaları mutlak sınırlarla ayrıştırılmamış, ilgili dönem aralığının genel karakteristik özellikleri üzerinden belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu dört göç dalgasının farklılıkları olduğu kadar, benzerlikleri de söz konusudur. Örneğin, ikinci ve üçüncü dönem göç dalgası, politik nedenlerle göç edilmesinden kaynaklı benzerlikler taşıdığı kadar, ayrı politik düsturlara sahip olunmasından kaynaklı pek çok farklılık da taşımaktadır. Yahut 2000'li yılların ilk yarısında, etnik ve politik gerekçeleri neden göstererek iltica edenlerin önemli bir kısmı aslında ekonomik nedenlerle göç etmişlerdir. Bu örnekler, farklı dönemler çerçevesinde çoğaltılabilir.

Dört döneme ayrılarak kategorileştirilmeye çalışılan İngiltere'deki "Türk" varlığı için, literatürün farklı kaynaklarında *Türkçe konuşan topluluklar* terimi kullanılmaktadır. Küçükcan'ın (2001: 179-180) ifade ettiğine göre Türkçe konuşan topluluklar tabirinin kullanılmaya başlanması, 1970'lerin sonundan beri Londra'da faaliyet gösteren Turkish Education Group (Türk Eğitim Birliği) ve çevresinin etkisiyle gerçekleşmiştir. İngiltere'deki Kıbrıs Türklerini, Türkiye Türklerini ve Türkiye Kürtlerini kümülatif anlamda tanımlamak için kullanılan *Türkçe konuşan topluluklar* terimi gerçekten de kullanışlıdır. Zaman için literatüre de yerleşen *Turkish speaking communities* terimi, Pınar Enneli'nin (2001) "Turkish-Speaking Young People in North London: A Case of Diversity and Disadvantage" isimli doktora tezinin yanı sıra, Tariq Modood ile birlikte kaleme aldıkları (2009) "Turks in Europe: Culture, Identity, Integration" isimli kitap bölümlerinde ve benzeri pek çok yazılarında geçmektedir. Mehmet Ali Aydın'ın (2001) "Turkish Speaking Communities & Education: No Delight" isimli kitabı, Issa Tözün'ün (2004) "Turkish-Speaking Communities in Britain: Migration for

[40] Atay'ın (2006: 38-39), "Bir şekilde" tabirine benzer anlamlarda kullandığı "bir yolunu bulup" ve "ne yapıp edip" ifadeleri önemli saptamalar barındırmaktadır. Atay, "bir yolunu bulmak" ile, Birleşik Krallık vatandaşı birisiyle -ama gerçek ama sahte- evlenip, önce oturma izni sonra da pasaport alınmasını kast etmektedir. "Ne yapıp edip" İngiltere'de kalanlar/kalmak isteyenlerinse oturma izni ve vizesi dolduktan sonra da kaçak şekilde ikamet edilmesini kast etmektedir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren "ne yapıp edip" İngiltere'de kalanların/kalmak isteyenlerin tercih ettiği yol ise -ama gerçek ama sahte- iltica yoludur.

Education" isimli makalesi, Talip Küçükcan'ın (1996) "The Political of Ethnicity, Identity and Religion Among Turks in London" isimli doktora tezi benzeri 1990'lı ve 2000'li yıllarda yazılan pek çok yazılı eserde sıklıkla kullanılan bu ifade günümüz açısından literatüre yerleşmiş durumdadır.

İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar, temel de üç alt topluluktan meydana gelmektedir: Kıbrıs Türkler, Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleri. İsmi anılan bu topluluklar dışında, aynı terim bağlamında değerlendirilebilecek kimi başka topluluklar da vardır elbette; hane içinde Çerkes dillerini (sıklıkla Adigece) kullanmaya devam eden Türkiye Çerkesleri buna örnek gösterilebilir. Londra'da yaşayan ve Türkiye'den göç eden bu Çerkesler, yaşamlarını üç dil üzerinden devam ettirmektedir: hane içinde Çerkesce (Adigece), Kıbrıs veya Türkiye kökenli diğer topluluklarla Türkçe ve elbette İngilizce. Benzeri şekilde Ordu ilinin Fatsa ilçesinden göç eden Türkiye Gürcüleri de benzer şekilde yaşamlarını Londra'da sürdürmektedir. Tüm zıtlıklarına ve kimi anlaşmazlıklara rağmen Anadolu ve İstanbul Ermenilerinin bir kısmı bile bu kategoride değerlendirilebilir. Keza İngiltere'de yaşamını sürdüren İstanbul Rumlarının bir kısmı da bu gruba dahil edilebilir. Tüm bu alt topluluklar da yer yer Türkçe konuşan topluluklar terimi içinde değerlendirilebilir. Lâkin gerek Çerkesler/Gürcüler gerek Ermeniler ya da Rumlar; Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtlerine göre çok daha az sayıda oldukları ya da bir kısmı kendilerini bir üst kimlik olarak "Türk" biçiminde tanımladıkları için, terimin kapsadığı asıl üçlü topluluğun bağlamı dışında değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, İngiltere'de Türkçe konuşan topluluklar denildiğinde akla gelenler Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleridir. Çünkü, bu toplamı oluşturan toplulukların nicel ve nitel ağırlığı Türkiye kökenli diğer etnisitelerden ve/ya topluluklardan çok daha fazladır. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, saha araştırmasından elde edilen bulgular da bunu doğrular niteliktedir.

İngiltere'de yaşamını sürdüren Türkçe konuşan topluluklar terimi için Coştu'nun (2018: 82-83); Mehmet Ali Aydın (2001), Tözün Issa (2005) ve Tayfun Atay'ı (2006) referans göstererek yaptığı açıklama ise önemlidir:

> Anılan bu üç alt grubun her biri, kendisini bir diğerinden farklı söylem ve pratikle ayrıştırırken, içinde yaşadıkları toplumun (İngiltere) geri kalan kesimiyle karşılaştıklarında ise birbiriyle görece daha yoğun ve yakın bir ilişki içerisine girmektedirler. Bu ilişkinin temelinde, sahip olunan ortak kültür ve dil yer almaktadır. Yabancı bir ülkede göçmen olarak yaşayan bu toplulukların yerleşim örüntülerinden iş alanlarına kadar hemen hemen tüm alanlardaki benzerliklerde, anavatandan getirilen ortak kültür, gelenek ve dil alışkanlıklarının önemli bir rolü bulunmaktadır. (…) …hemen hepsi tarafından birinci dil, yani etkin konuşma dili olarak "Türkçe" kullanılmaktadır.

Bu tezin saha çalışmasından toplanan verilerde de bu yoruma benzer bir sonuçla karşılaşılmıştır. Örneğin, Londra'da dikkat çekici bir ilişki ağı ve etki alanıyla dikkat çeken Kurdish Community Centre'nin bir yetkilisi de bu durumu doğrular nitelikte ifadeler kullanmıştır: "(…) Fakat diğer siyasal çevreler olsun, işte dini çevreler olsun bunlarla hep Türkçe iletişim kuruyoruz. Bir açıdan Türkçe ortak dil gibi de oldu sanırım" (*DM-14, Kadın, 46 Yaş. Londra*). Benzeri nitelikte bir örneği, geçmiş zamanlarına kıyasla daha sönük bir varoluş gösteren Turkish Education Group (TEG) üzerinden vermek de mümkündür. Bu dernek ilk olarak Kıbrıs Türkleri tarafından kurulmuş ve yasal statü kazanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte, Türkiye'den gelen politik göçmenlerin bu dernek çevresinde yoğunlaşmasıyla, zaman içinde neredeyse tamamı Türkiye kökenlilerin yürüttüğü bir dernek hâlini kazanmıştır. Türkiye'de politik yaşamını sürdüren Halkevleri hareketiyle bir ilgisi olmamakla birlikte, Londra'daki "Halkevi" içinde benzeri bir durum söz konusudur; 1980'li yıllarda Türkiye'den İngiltere'ye iltica eden TKP çevresinin elinde bulunan kurum, 1990'lı yıllarla beraber Kürt siyasal hareketinin etki alanına girmiştir ve varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. TEG ya da Halkevi benzeri kurum ve kuruluşların "el değiştirme" durumu, Londra'da yaşamını sürdüren Türkçe konuşan topluluklar için normal karşılanmaktır. Benzeri nitelikte pek çok farklı örneğin ortaklaştığı nokta ise aynıdır: Tüm dernek yahut kuruluşlar Kıbrıs Türkleri, Türkiye Türkleri ve Türkiye Kürtleri arasında zaman zaman el değiştirmekte ve genellikle bu üç alt topluluğun yaşam alanını oluşturmaktadır.

Türkçe konuşan topluluklar teriminin geçerli pek çok nedeni olmakla birlikte, ikinci ve/ya üçüncü kuşakların İngilizce konusunda çok daha yetkin olduğu ve Kıbrıs Türkleri başta olmak üzere Türkçe konuşan toplulukların görece kapalı sosyalleşme alanlarının dışına çıkmaya başladığı da gözden kaçırılmamalıdır.

Özellikle, İngiltere'de doğmuş ve eğitimini bu ülkede almış, Londra'nın diğer kozmopolit yapısıyla ilişkilenerek büyümüş kuşakların hem meslek-iş alanı seçiminde hem de sosyalleşme alanlarında Türkçe, Kürtçe vb. yanı sıra İngilizceyi "ikincil anadil" olarak konuştukları bâkidir. Bu açıdan, Türkçe konuşan topluluklar terimine dair anlam kapsamının, zaman içinde çeşitli değişikliklere uğraması yahut yerini başka bir kavramsala bırakması mümkündür. Türkiye kökenlilere nazaran daha erken tarihlerde İngiltere'ye göç eden Kıbrıs Türklerinde bu ivme çok daha hızlı seyretmektedir. Bu bağlamda, Kıbrıs Türklerinin İngiltere'ye göçünün tarihsel seyrini özetlemek, durumu daha anlaşılır kılabilir.

3.1.2.1. Birinci Katman: Kıbrıs Türkleri

Kimi istisnaî örnekler göz ardı edilirse, Türkiye kökenlilerin İngiltere'de var olmaya başlamalarında önce Türkçe konuşan tek topluluk Kıbrıs Türkleridir ve "… bu ülkedeki Türk varlığının diğer Avrupa ülkelerinden farkını da ortaya çıkaran en özgün boyut, Kıbrıslı Türk göçmenlerin varlığıdır" (Atay, 2006: 9). Kıbrıslı Türkler, Türkiye kökenli Türk ve Kürt toplulukları içerisinde en eski olan alt-grubu oluşturmaktadır (Enneli, 2001: 6). Kıbrıs Türklerinin önemli özgünlüklerinden birisi de "…diğer Avrupa ülkelerinde büyük bir mevcudiyetlerinin bulunmamasıdır" (Enneli ve Modood, 2009).

Ruslarla gerçekleşen 93 Harbinde (1877-1878) yenilen Osmanlı Devleti, barış antlaşmasının bir maddesi uyarınca İngiltere'nin Kıbrıs adasına fiilen girmesine ve yerleşmesine izin vermiştir. Yaklaşık 35 yıl boyunca fiilen İngiliz hakimiyetinde olan Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla 5 Kasım 1914 tarihinde resmen ilhak edilmiş ve Britanya İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, bu tarih itibariyle Britanya tebaası olmuşlar ve Britanya İmparatorluğu içinde serbest dolaşım hakkı kazanmışlardır. 1920'li yıllarda, ağırlıklı olarak ekonomik nedenlerle başlayan göç dalgası II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanmıştır. 1920'li ve 1930'lı yıllarda ilk göç edenler çoğunluklu Kıbrıs Rumlarıdır fakat 1950'li ve 1960'lı yıllarda Kıbrıs Türkleri de

İngiltere'ye göç etmeye başlamışlardır (Yılmaz, 2001: 141, 142). 1931 yılına ait bir belge kaydında, İngiltere'de bulunan Kıbrıs Türkü sayısı 1075 olarak ifade edilmiştir (Alicik, 1997: 23). Buna paralel, Atay'ın gerçekleştirdiği bir söyleşide görüşmenin dile getirdiğine göre (2006: 31), II. Dünya Savaşı'nda İngiltere saflarında savaşmak üzere silah altına alınan Kıbrıslıların (Rum ve Türk) önemli bir kısmı Kıbrıs'a dönmemiş, savaş sonrasında Londra'da yaşamlarını sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Bahsi geçen bu topluğun sayısı için kesin ifadeler kullanılamamakla birlikte, Kıbrıs Rumlarının sayısının daha fazla olduğu yine bu görüşmede dile getirilmiştir.

1960'lı yıllara gelindiğinde, Kıbrıs artık bağımsız bir devletti. Lakin, adada yaşayan Türklerin ve Rumların çatışmaları sonucunda büyük bir gerginlik hâli hakimdi. Öte yandan, 1954 yılına kadar Kıbrıs Türklerinin İngiltere'ye yerleşebilmesi ancak bir Birleşik Krallık vatandaşı garantör olursa mümkündü. Bu nedenle de 1954 yılına kadar Kıbrıs Türklerinin göçü düşük yoğunlukta seyretmiş, bu tarihten sonra İngiltere'ye göç süreci hızlanmaya başlamıştır. 1958 yılına gelindiğinde, İngiltere'deki Kıbrıs Türkü sayısının 10 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Atay, 2006:32). Kıbrıs içinde yaşam şartlarının kötüleşmesiyle, kendilerinden önceki kuşakların yaptığı gibi İngiltere'ye göç eden Kıbrıslılar, 1964 yılı itibariyle Birleşik Krallık içinde 78.846 kişilik bir nüfusa sahip olmuşlardır ve tahmini olarak bu rakamın üçte birini Kıbrıs Türkleri oluşturmuştur (Küçükcan, 1999: 61).

1980'li yıllara gelindiğinde, dünyanın pek çok yerinden İngiltere'ye doğru gerçekleşen göçün önünü almak için bir dizi yeni kanun uygulanmaya alındıysa da İngiltere'ye yönelik göç hızı büyük bir düşüş emaresi göstermemiştir. Buna paralel, 80'li ve hatta 90'lı yıllar boyunca Kıbrıs Türkleri İngiltere'ye göç etmeye devam etmişlerdir. Kesin istatistiklerden bahsetmek mümkün olmamakla birlikte, 1980'li yıllarda 70 bin civarı, 2000'li yıllar itibariyle de 120-150 binlik bir Kıbrıs Türkü İngiltere'de yaşamaya devam etmiştir. 2011 yılı itibariyle, KKTC'de 280 bin civarında bir nüfus bulunduğu düşünülecek olursa, İngiltere'deki Kıbrıs Türkü sayısı yadsınamayacak boyuttadır. KKTC Turizm ve Çevre Bakanı Fikri Ataoğlu'nun 2018 yılının kasım ayında İngiltere'yi ziyaretine ilişkin verdiği bir

demeçteyse[41] İngiltere'de yaşayan 300 bini aşkın Kıbrıs Türkü olduğunu dile getirmiştir.

Grafik 5. *İngiltere'de Yaşayan Kıbrıs Türklerinin Yıllara Göre Nüfus Dağılımı (Tahmini)*

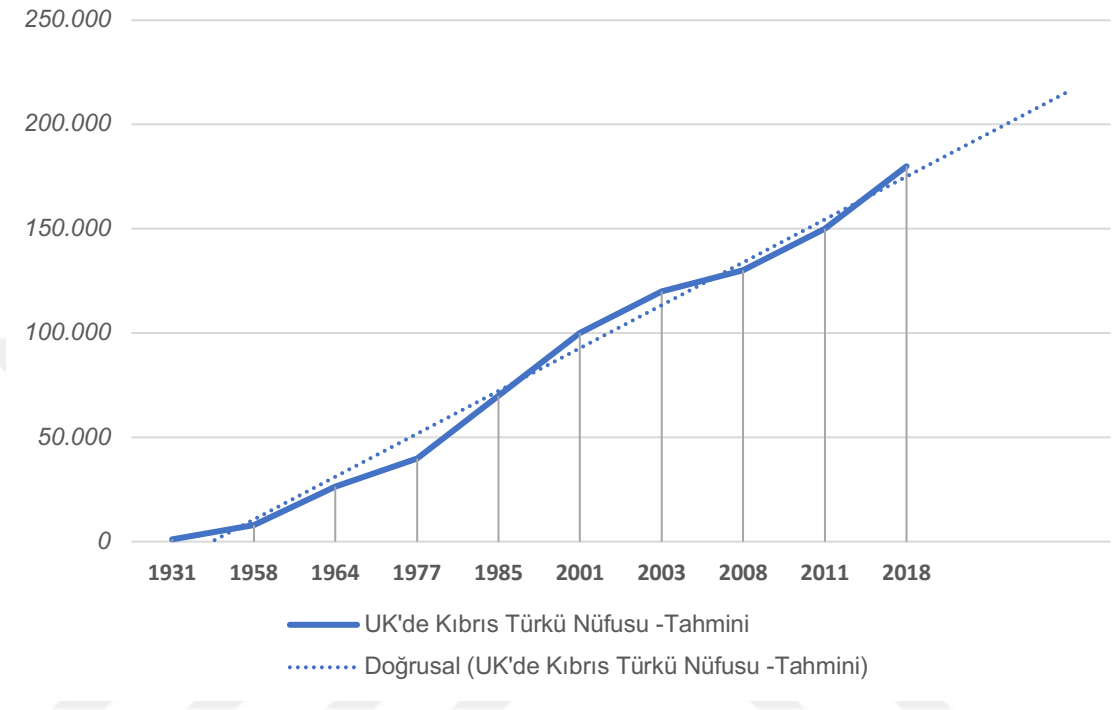

Kaynak: *İlgili grafiğin nasıl oluşturulduğuna ilişkin bilgi dipnotta[42] sunulmuştur.*

Kıbrıs Türkleri, 1950'lerden 1980'li yıllara kadar yoğun bir şekilde İngiltere'ye göç etmişler, 1990'lı yılların ikinci yarısından sonra göç süreçlerini yavaşlatmışlardır.

---

[41] BRT. (2019). *İngiltere'de yaşayan Kıbrıslı Türkler ile var olan bağımızı daha da güçlendireceğiz.* Erişim Tarihi: 10.04.2019 Erişim Adresi: http://www.brtk.net/ingilterede-yasayan-kibrisli-turkler-ile-var-olan-bagimizi-daha-da-guclendirecegiz/

[42] Birleşik Krallık / İngiltere dahilinde kaç Kıbrıs kökenli Türkün yaşadığı kesin olarak ifade edilememektedir. Kıbrıs Türkleriyle ilgili çeşitli akademik çalışmaların yer aldığı literatürden yola çıkılarak hazırlanan bu grafiğe dair bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1931 yılı için 1075 rakamı (Alicik, 1997: 23)'den; 1958 yılı için 8.000-10.000 rakamı (Atay, 2006:32)'dan; 1964 yılı için 26.283 rakamı (Küçükcan, 1999: 61)'dan; 1977 yılı için 40.000 rakamı (Landbury, 1977)'den; 1985 yılı için 70.000 rakamı (Ostergaard-Nielsen, 2003)'den; 2001 yılı için 100.000 rakamı (Robins ve Aksoy, 2001)'den; 2003 yılı için 120.000 rakamı (Atay, 2006: 35)'dan; 2008 yılı için 130.000 rakamı (Issa, 2008)'dan; 2011 yılı için 150.000 rakamı (Şimşek, 2016: 32-35)'den; 2018 yılı için 180.000 rakamı (Londra'da faaliyet gösteren çeşitli kurumlar, 2017)'den elde edilmiştir. Hak verileceği üzere, bu rakamlar mutlak değildir ve herhangi bir resmiyet barındırmamaktadır. Öte yandan literatürdeki diğer eserlerde telaffuz edilen rakamlarla örtüşmekte ve İngiltere'de faaliyet gösteren Türkiye/Kıbrıs kökenli pek çok STK'da bu rakamlara yakın sayılar ifade etmektedir.

1950'lerden 1980'li yıllara kadarsa ağırlıklı olarak tekstil ve konfeksiyona dayalı iş kollarında istihdam edilmişlerdir. Kuru temizleme, bireysel terzilik gibi yan meslek dallarında da çalışmışlardır. Bugün bile, Londra'da bulunan kuru temizleme işletmelerin bir kısmında Kıbrıs Türkleriyle karşılaşmak mümkündür. Kimi istisna başka iş kollarında da çalışan Kıbrıs Türklerinin asıl kümelendikleri sektör çoğunlukla tekstil ve konfeksiyona dayalı üretim alanları olmuştur. 1980'li yıllarda Türkiye'den gelenlerin ilk tutundukları iş alanın da tekstil ve konfeksiyon olmasının önemli nedenlerinden birisi, Kıbrıs Türklerinin bu alanda yoğun istihdam gösteriyor olmalarıdır. 1970'li yıllarda Almanya'ya göç edenlerin ilk adımını attıkları iş kolunun otomotiv sektörü olmasına benzer şekilde, 1990'lı yıllara kadar Kıbrıs ve Türkiye'den göç edenlerin ilk durağı da çoğunlukla tekstil olmuş, bu alanda zincirleme bir süreç izlenmiştir. Bhatti, "Turkish Cypriots in London" isimli eserinde (1981: 10-13) bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

> (…) [Kıbrıs Türklerinin] yerleştiği Londra'da farklı bir endüstriyel üretim alanı yoktu. Ayrıca, bu alanda ciddi bir istihdam açığı mevcuttu ve İngilizlere cazip gelmeyen bu iş koluna [Kıbrıs Türklerinin] girmesi çok daha kolaydı. (…) tekstil anında çalışmak için çok kalifiye olmaya gerek yoktu. (…) Kıbrıs Türklerinin çoğunluğu da anavatanlarında bu alanda çalışmışlardı ve belirli bir deneyimleri vardı. (…) Bu alan kadınların çalışabilmesi içinde çeşitli imkanlar sağlıyordu ve (…) eşlerinin denetiminde oldukları için erkeklerin de 'içlerinin rahat olmasını' sağlıyordu.

Kıbrıs Türklerinin İngiltere'de var olma süreci daha geniş bir zamana yayılmıştır. Bu göç, sayısal anlamda istikrarlı ama göze batmayan nitelikte görünmektedir. Özellikle 1960-1980 arasında İngiltere'ye göç eden Rum yahut Türk fark etmeksizin Kıbrıslıların kimi başka avantajları da vardı: Uzun yıllar Birleşik Krallık'ın etki alanında olmalarından kaynaklı hem kültürel anlamda hem de çeşitli yasal çerçevelerde İngiltere'ye uzak değillerdi. Göreceli bir ifadeyle İngiliz diline ve İngilizce yaşamaya daha kolay uyum sağlamışlardı. Kıbrıs Rumları, Kıbrıs Türklerinde daha önce İngiltere'de var olmaya başlamışlardı ve topluluk (*community*) oluşturmuşlardı. Kıbrıs'ta yaşanan siyasal gerilimlerden ve çatışmalardan kaynaklı kimi anlaşmazlıkları olsa dahi, Kıbrıs kökenli Rumlar, Kıbrıs kökenli Türklerle iyi ilişkiler geliştirmeyi tercih etmişti. Nihayetinde aynı coğrafyanın, kültürün, alışkanlıkların, gündelik yaşamların vb. kısaca aynı ülkenin iki yarısı niteliğindeydiler. Bu nedenlerle de her iki toplum da Londra'nın aynı

bölgelerinde yaşamayı sürdürmüşlerdir; bu yaşam alanı seçimi günümüze kadar da devam etmiştir. Saha çalışmasında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış mülakatların bir kısmı da bu yorumu doğrular niteliktedir. "(…) Tabi 1974 Çıkarması'ndan sonra Rumlarla biraz gerildik ama öyle kavga olsun, çatışma olsun gibi şeyler yaşamadık. Sonuçta onlarda bizde aynı *zone* (bölge) içinde yaşıyorduk, aynı *pub*'lara meyhanelere gidiyor, aynı rakıyı içiyorduk. (…) 'Kıbrıs'ta olan orada kalsın gibi' sessiz bir anlaşma oldu aramızda." *(YYM-67, Erkek, 69 Yaş. Londra).* 2007 yılında Londra'dan Coventry'ye yerleşen bir diğer Kıbrıs kökenli görüşmecinin söyledikleri de bu minvaldedir: "Zaman zaman gerginlikler oluyordu ama bunun ne bize ne Rumlara ne de Kıbrıs'a bir faydası olmadığını hepimiz biliyorduk. (…) Birde burada kavgaya tutuşursak İngilizlerin bakışı hepimize değişirdi, bu da kimsenin işine gelmezdi. (…) Buralardaki kavga işlerine biz [Rumları da katarak] hiç girmedik. O işler Türkiyeliler gelmeye başlayınca oldu. İşte hem Türkler hem Kürtler gelir gelmez olaylarla, çatışmalarla, eylemlerle girdiler Londra'ya!" *(YYM-65, Erkek, 63 Yaş. Coventry).* Atay'ın (2006: 34-35), Bhatti'yi (1981: 32) referans göstererek yazdıkları da bu paraleldedir:

> …Kıbrıs'ta yayılan Türk-Rum düşmanlığının İngiltere'ye taşınmadığına da değinmek gerekir. Her iki topluluk, kültürel yönden (yeme-içme, sosyal ilişki, mizaç vb.) ortak özelliklere sahip olup, ilk zamanlar Türklerin Rum marketlerinden alışveriş yapması, Rumlara ait tekstil fabrikalarında Türk işçiler çalıştırılması adetten olmuştur. Türkler gibi Rumların da İngiltere'de en çok istihdam imkânı bulduğu alanların terzilik, gıda, toptancılık, kuaförlük, taksicilik olması, iki topluluk arasındaki ortak paydanın ne kadar büyük olduğunun bir başka göstergesidir."

Kıbrıs Türkleri, kendilerinden sonra İngiltere'ye gelen Türkiye kökenlilere nazaran daha yüksek bir sosyo-ekonomik profil çizmektedirler. Türkiye kökenli Türk ve Kürtlere göre daha dışa açık bir sosyalleşme yönelimi izlemişler; İngilizlerle daha entegre olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, özellikle Londra'da Türkiye kökenlilerin daha içe dönük (gündelik yaşamın sürdürüldüğü kafe, pub, restoran vb. yerlerde Türkiye kökenlilerin hep çoğunlukta olması gibi) ilişki ağlarına sahipken, günümüz Kıbrıs Türkleri için aynı yoğunlukta bir içe kapanma durumundan bahsetmek zordur. Elbette bunun temel nedenlerinden birisi Kıbrıs Türklerinin, Türkiye kökenlilere göre çok daha uzun yıllardır İngiltere'de bulunuyor olmasıdır. Kıbrıs Türklerinin, Türkiye kökenlilere nazaran İngiliz toplumuyla daha iç içe geçmeleri

ve entegre olmaları konusunda Aksoy ve Robins (2001: 686-687), bu süreci üç etkenle açıklamışlardır. Kıbrıs Türkleri; Kıbrıs Rumlarıyla iyi ilişkiler geliştirmeyi tercih etmiş ve bu da yerleşme süreçlerini kolaylaştırmış, kendi kültürel dokularını korumaya çalışmakla birlikte İngiliz toplumuna doğrudan entegre olmaya çalışmış ve kısa bir zamanda sosyo-ekonomik düzeylerini yükseltebilmişlerdir. Bu nedenlerle de daha kentsoylu ve entegre bir izlenim vermektedirler. Diğer bir faktör olarak Şimşek'in (2016: 34) gerçekleştirdiği bir söyleşide Kıbrıs kökenli bir Türkün ifadeleri de değerlendirilmeli ve söyleşi dilinin Türkçe olduğu gözden kaçmamalıdır:

> İngiliz toplumunun bir parçası olduğumuzu hissettik. İngiliz olduğumuzu söyleyemem, fakat İngiliz toplumu ile güçlü bağlar kurduk. Uzun süredir İngiltere'de yaşayınca ve en önemlisi İngilizlerle sosyalleşince Kıbrıslı Türk kimliğimizi korumak zor oluyor. Biz, Türkiyeli göçmenlerden farklıyız çünkü göç ettiğimiz zaman burada Türk yoktu ve biz İngilizlerle sosyalleştik. İngilizlerle çalıştık; İngilizler bizim komşularımız oldular. İngilizceyi etkin biçimde kullandığımız için İngilizlerle iletişim kurabildik ve toplumun bir parçası olduk. İngilizce televizyon kanallarını seyrettik; İngiliz ürünlerini tükettik.

İngiltere'de yaşayan Kıbrıs Türklerinin belirgin bir nüfusu olmasına karşın görünürden uzak bir etki alanı olduğu söylenebilir. Oakley (1987: 13-15), "Changing Patterns of Distribution of Cypriot Settlement" isimli makalesinde bu durumu "II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'ye daha büyük rakamlarla göç eden pek çok farklı topluluk olduğu için, genel anlamda Kıbrıslılar, özel bir bölümü olarak Kıbrıs Türklerinin kendilerini öne çıkaramadıkları" şeklinde açıklamıştır. "Görünmez topluluk" konusunda Ladbury (1977: 21-24) ise, Kıbrıs Türkleri ile ilgili yazdığı eserinde İngiltere'de bulunan kimi azınlıkların suça karışma oranlarından kaynaklı çok daha fazla dikkat çektiğini, Kıbrıs Türklerininse tam tersine üzerlerine dikkat çekmemek için kendilerini daha da görünmez kılmaya çalıştıklarını dile getirmiştir.

Türkçe'nin anadilleri olmasının yanı sıra, sosyo-kültürel ve sosyo-politik açıdan Türkiye Türkleriyle pek çok benzerlikleri bulunan Kıbrıs Türkleri; özetlendiği üzere İngiltere'ye göçün ilk katmanını oluşturmaktadır. Türkiye üzerinden İngiltere'ye göç eden ilk büyük kitle ise 12 Eylül 1980 askeri darbesinin akabinde, siyasal nedenlerle Türkiye'yi terk edenlerdir.

3.1.2.2. İkinci Katman: Türkiye Göçmenleri

12 Eylül 1980 sonrasında başlayan yoğun göç dalgasından önce bu ülkeye göç etmiş kimi gruplar da vardı ve ne Kıbrıs Türkleriyle ne de 1980'lerde başlayan göç dalgasıyla karşılaştırılamayacak ölçekte olan bu grupların asıl önemi, sayılarla ilgili değil, emsal teşkil ettikleri göç süreciyle ilgilidir. Bu başlık kapsamında, 1960'lar sonundan 1970'ler başına kadar süren işçi göçü, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra bu ülkeye politik nedenlerle göç edenler ve ilk toplu göç örneklerini sunan Maraşlıların göçü incelenmiştir.

3.1.2.2.1. İlk Türkiye Kökenliler: Seyrek İşçi Göçü

1970'li yıllarda, Almanya temalı onlarca Türk sinema filmine rastlamak mümkündür. Yeşilçam sinemasının Almanya ile ilgili çektiği filmlerde, "acı vatan", "sıla", "hasret", "sefalet", "emek sömürüsü" vb. vurgular öne çıkmaktadır. Keza, Türkiye'nin dört bir yanından ekonomik gerekçelerle Almanya'ya göç edenlerin neredeyse tamamı işçi olarak bu ülkeye yerleşmişlerdir. Aynı dönem zarfında, Almanya temalı sinema filmlerine nazaran, çok daha az olmakla birlikte Fransa'ya giden göçmen işçilerle ilgili, kaçak yollardan Avusturya'ya ulaşmaya çalışan göçmenlerle ilgili, hatta Tunç Okan'ın (1974) "Otobüs" isimli sinema filminde olduğu gibi İsveç'e giden kaçak-işçilerle ilgili bile sinema filmlerine ve çeşitli yazılı esere rastlamak mümkündür.[43] Lakin, İngiltere'ye göçün mevzu bahis edildiği -

[43] "Göç" temasının işlendiği Türk sinema filmografisi incelendiğinde, Almanya'ya dair çekilen sinema filmlerinin sayısı epey fazladır. Yeşilçam'da 1965-1985 arasında çekilen Avrupa'ya göç konulu filmlerin genel karakteristiği göçün zorlukları, uyum sağlayamama, sıla hasreti çekme, emek sömürüsü vb. minvalindedir. 1990'lardan günümüze çekilen filmlerin odağındaysa daha çok ikinci ve daha sonraki kuşakların yabancılığı, uyum sağlayamama, kimlik sorunları vb. çerçevesindeki sorunları oluşturmaktadır. Kabaca ölçütlenen 1965-1985 arası sinema filmlerinin en bilinenleri arasında 1979'da gösterime giren "Almanya Acı Vatan" (Yön. Şerif Gönen), 1974'de gösterime giren "Otobüs" (Yön. Tunç Okan), 1979'da gösterime giren "Kara Kafa" (Yön. Korhan Yurtsever), 1974'de gösterime giren "Almanyalı Yârim" (Yön. Orhan Aksoy), 1970'de gösterime giren "Tatort-Tod" (Yön. Wolf Gremm), 1978'de gösterime giren "Yıkılış" (Yön. Natuk Baytan) ve 1984'de gösterime giren "Acı Ekmek" (Yön. Yılmaz Duru) gösterilebilir. 1980'lerin sonlarından günümüze kadar çekilen ve odağına aldığı konular anlamında ilk döneme göre çeşitlenen sinema filmleri için 1986'da gösterime giren "40 Metre Kare: Almanya" (Yön. Tevfik Başer), 1988'de gösterime giren "Polizei" (Yön. Şerif Gören), 1989'da gösterime giren "Sahte Cennete Veda" (Yön. Tevfik Başer), 1990'da gösterime giren "Umuda Yolculuk" (Yön. Xavier Koller), 1993'de gösterime giren "Sarı Mercedes: Fikrimin İnce Gülü" (Yön. Tunç Okan), 1992'de gösterime giren "Doğum Günün Kutlu olsun Türk" (Yön. Doris Dörnie), 1992'de gösterime giren "Langer Lang"

tek örnek dışında-[44] bir sinema filmine yahut "İngiltere'deki Türk işçiler" vb. konulu bir romana rastlamak mümkün değildir. Olsa ola, varlıklı ailenin genç erkek/kadın çocuğunun eğitim almak için, dil öğrenmek için ya da eğlenmek için gittiği bir yerdir İngiltere. Ki bu yaklaşım çok da haksız değildir.

1980'li yılların ilk yarısına kadar -Kıbrıs Türkleri bir kenarda tutulacak olursa-, İngiltere'de Türkiye kökenli bir toplumun varoluşundan bahsetmek çok mümkün değildir. "İngiltere hiçbir zaman (…) yurtdışına göç açısından birincil önem taşıyan bir ülke olmamıştır" (Atay, 2006: 37). 12 Mart 1971 muhtırasından sonra İngiltere'ye iltica eden az sayıdaki politik göçmen, 1960'lar sonu ve 1970'ler başı arasında İngiltere'ye göç eden görece az sayıdaki işçi ve çeşitli bireysel göçler dışında İngiltere'deki tek Türk varlığı Kıbrıslılardır. Anılan bu istisna göçmenler de Kıbrıs Türklerinin yaşam alanına eklemlenmişlerdir.

Üst başlıklarda da ifade edildiği üzere, 1980 öncesinde Türkiye'den İngiltere'ye doğru, Almanya'dakine benzer nicelik ve/ya nitelikte toplu bir işçi göçü yaşanmamıştır. Yaşanmış olan tek işçi göçü ise, Çiçekçi'nin belirttiğine göre (1996: 191-193) 1960'ların sonu ilâ 1970'lerin başında yaşanmıştır. Sayısı dört haneli rakamlara ulaşmayan bu göç, küçük ölçeklidir ve bireysel çabalarla gerçekleşmiştir. Aynı zamanda, ilgili göçün tetikleyici öznesi Kıbrıs Türkleridir. Daha eski yıllardan beri İngiltere'de bulunan Kıbrıs Türkleri, 60'lı yıllar itibariyle küçük/orta ölçekli işletmelerin sahibi olmaya başlamışlar ve üretimde kârlılıklarını arttırmak – maliyetlerini düşürmek için İngiliz işçi sınıfının dışında arayışlara başlamışlardır. O yıllarda İngiltere'nin Türkiye'den vize istememesinin de avantajıyla, Türkiye'den göçmen işçi arayışına girişmişlerdir. Bu sürecin kaç kişiyle tamamlandığı kesin olarak ifade edilememekle birlikte, literatürdeki farklı

(Yön. Yılmaz Arslan), 1993'de gösterime giren "Berlin in Berlin" (Yön. Sinan Çetin) ve 1999'da gösterime giren "Dealer" (Yön. Thomas Arslan) ilk akla gelen örnekler olarak sunulabilir. Özellikle 1990'lı yılların sonuna doğru, göç ve uyum konusunda çekilmiş sinema filmlerinin sayısı artmış ve Fatih Akın sinemasında olduğu gibi başarılı pek çok örnek verilmiştir.

[44] Türkiye kökenlilerin İngiltere'ye göçünü konu edinen tek örnek 2007 yılında çekimleri tamamlanan "Umut Adası" (Yön. Mustafa Kara) isimli sinema filmdir. Bilinen bu tek örnekte ki film, dört ana karakterin İngiltere'ye göç sürecini işlemektedir. Karakterlerin birisi Türkiye kökenli Kürt, diğer üç karakter ise orta/üst sınıf profilli ve iyi eğitimli kimseleri sembolize etmektedir. Tipolojiler, İngiltere'ye göç sürecinin dördüncü katmanına benzer niteliklerdedir.

çalışmalara göre 350-500 kişi civarında olduğunu tahmin edilmektedir. Bu araştırmanın saha çalışmasında yapılan görüşmeler de bu rakamı doğrulamaktadır. Bu ilk göç sürecinin tarihi için Atay'da (2006: 37-30), Çiçek'te (1996: 191-193), Şimşek'te aynı zaman zarfını dile getirmişlerdir: 1966-1967 başlangıç tarihi ve 1972-1973 bitiş tarihi… Ağırlıklı olarak Kıbrıs Türklerinin sahibi olduğu konfeksiyon alanında istihdam edilmek üzere İngiltere'ye getirilen bu insanlar ya aracılar-komisyoncular üzerinden bu ülkeye gelmiş[45] ya da hali hazırda İngiltere'ye gitmiş kimselerin kendi ailelerini, akrabalarını, çevrelerini vb. çağırmalarıyla devam etmiştir. Aracılar eliyle İngiltere'ye gelen işçilerin sürecine ilişkin Atay (2006: 39) şunları aktarmıştır:

> Permi ile [çalışma izni ile] gelişe ilişkin olarak, konuyu iyi bilen bazı kişilerin aktardıklarından çıkan sonuç şudur: İngiltere'de bir işyeri ya da işveren özel olarak yaptığı işin uzmanı olduğunu belirttiği birini kendi işinde çalışması için Türkiye'den istekte bulunarak İngiliz makamları (Çalışma Bakanlığı) aracılığıyla çağırtır; ilgili kişi de istek yapılan yerde çalışmak üzere bu ülkeye giriş yapar. Konuştuğumuz Aksaraylı bir göçmen, 1970'lerde bu yolla ilk giriş yapanların, daha sonra pek çok kişiyi aynı şekilde (Komisyon'da alarak) bu ülkeye getirdiklerini kaydetmiştir.

Issa'nın aktardığına göre (2005: 34) bu sınırlı göç süreci 1968 ilâ 1972 yılları arasında sürmüş, ağırlıklı olarak tekstil ve gıda sektörlerinde istihdamla sonuçlanmıştır. Tamamı ekonomik nedenlerle gelişen bu göç süreci, istihdam açığı kapanana kadar sürmüştür. İlk elde 350-500 kişi olduğu tahmin edilen bu göçmenler, zaman içinde kendi ailelerini de İngiltere'ye aldırmışlar ve 1970'ler sonunda tahmini 1500 kişilik bir kümenin oluşmasını vesile olmuşlardır. Tekstil ve gıda sektörünün yavaş yavaş Kıbrıs Rumlarından Kıbrıs Türklerine doğru el değiştirmesi gibi, bu ilk Türkiye Türkleri de ağırlıklı olarak Kıbrıs Türklerinden aldıkları iş yerlerinin sahibi olmaya başlamışlardır. Bahsi geçen iş yerlerinin çoğunluğu küçük/orta ölçekli işletmeler olarak değerlendirilmektedir. Konuya ilişkin, o yıllarda Londra'da yaşayan tekstil atölyesi sahibi birisiyle yapılan derinlemesine mülakatta şunlar dile getirilmiştir:

---

[45] Atay'ın belirttiğine göre (2006: 38-39) "1968'den itibaren Niğde-Aksaray, İzmir ve Gümüşhane'den, konfeksiyon işinde çalışmak üzere…" ilk olarak 50 kişilik bir işçi grubu toplanmıştır. İşçileri seçenler ve İngiltere'ye ulaştıranlar 15-20 Sterlin civarında bir komisyon karşılığında aracılık etmişlerdir.

> (…) Londra'dayken, -tabi ben de o zaman delikanlı yaşlardayım- ilk işi babam bulmuştu. Hepimize bulmuştu çünkü ailecek çalışıyorduk, annem, babam, erkek kardeşim, kız kardeşim… Bahsettiğim yer 90-100 kişinin çalıştığı bir tekstil atölyesiydi ama içinde bir sürü bölümü vardı. İşte iplik üretiminden, terziliğe, fason yani kopya iş yapmaktan, kalıpçılıktan tut kişiye özel takım hazırlamaya kadar ne ararsan yapılırdı o zamanlar. (…) Buranın sahibi bizim köyden Eilokinis isminde bir Rum idi. Aslında o Kıbrıs'ta hiç yaşamamış ama onun babası benim babamı tanıyordu, gençliklerinde arkadaşlarmış. O vesileyle bizi işe almıştı hemen. Koşullarımız da öyle kötü değildi, o zamanın şartlarına göre... (…) Orada uzun yıllar çalıştık. Hem biz işçiler hem de bizim *Rum Bosse* (Patron) iyi kazandı (gülerek). Sanıyorum '70ler başında Türkiye'den işçiler gelmişlerdi. O zamanlar geldiğinde önce annemle babam *retire* etti (emekli) sonra da biz yavaş yavaş işyerini aldık. Eilokinis'in çocukları bu işi devam ettirmek istemediler, işletmeyi satacağını öğrenince babama dedim, böyle diye. …orayı aldık biz, aynı işi devam ettirdik 12 yıl kadar. Biz de sonra aynı şekilde Türkiyeli birisine sattık o da bir süre aynı işi yaptı ama sonra Londra'da endüstri tamamen kapandı *(DM-22, Erkek, Emekli, 76 Yaş. Londra).*

Yıllar içinde sayısı artmakla birlikte tekstil sektörü 1990'lar itibariyle sönümlenmeye başlamıştır. Doğu Blok'u ve SSCB'nin dağılmasıyla, üretim alanları çevre ülkelere doğru kaymış ve Londra'da konfeksiyon sektörü büyük oranda kapanma yoluna gitmiştir. Kaçak işçi çalıştırma, vergi kaçırma vb. konularda daha sert tedbirler almaya başlayan yetkili kurumların baskıları da eklenince, 1990'ların ikinci yarısı itibariyle Londra'nın merkez ilçelerinde tekstil atölyesi kalmamış, şehrin dışına doğru taşınan küçük ve orta ölçekli işletmeler de zaman içinde kepenk kapatmışlardır. Günümüze kadar ulaşan işletmelerse artık büyük fabrikasyon üretimi gerçekleştirenlerdir. Hem Kıbrıs kökenliler hem de Türkiye kökenliler için çok önemli olan tekstile dayalı ekonomik faaliyetlerin durması elbette bu iki alt grubu da etkilemiştir. Öte yandan, sosyo-ekonomik anlamda daha varsıl bir statüye erişen Kıbrıs Türkleri farklı alanlarda çeşitli işler kurmaya devam etmiş; aynı oranda olmasa bile Türkiye Türkleri de gıda sektörü başta olmak üzere yeni arayışlara yönelmişlerdir.

3.1.2.2.2. İlk Politik Göçmenler: 12 Mart 1971 Göçmenleri

1980 öncesinde İngiltere'ye ulaşan Türkiye kökenliler kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir grup ise 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında bu ülkeye politik nedenlerle göç edenlerdir. 12 Mart sonrasında İngiltere'ye ulaşan

politik göçmenlerin sayısına ilişkin ortalama bir sayı belirtmek zordur. Literatürdeki eserlerin ancak bir kısmında 12 Mart'tan sonra politik nedenlerle bir göç yaşandığı yer almakta ama sayısal bir ifade hiçbir eserde yer almamaktadır. Öte yandan, a-tipik nitelikte seyreden bu göçün asıl önemi sayısal ölçeği değil, 12 Eylül 1980 sonrasında İngiltere'ye ulaşanlara çeşitli anlamlarda yol gösterici olmaları ve bir açıdan emsal teşkil etmeleridir.

Gündelik dile "politik/siyasi göçmen" tabiri, ilk olarak 12 Mart 1971[46] muhtırası sonrasında, Türkiye'den Avrupa'ya gidenler için kullanıldı. 1971 Muhtırasının nasıl geliştiği, nelere yol açtığı yahut sonuçlarının Türk siyasi hayatındaki etkilerine yönelik soru ve konular bu araştırmanın konusu değildir. Dönemin baskı sürecinden uzaklaşmak için genellikle Avrupa ülkelerine gidebilenlerin oluşturduğu 12 Mart göçmenlerinin önemli bir kısmı, 1974 yılında TBMM'de çıkartılan afla[47] Türkiye'ye yeniden dönmüşler ve siyasal mücadelelerine devam etmişlerdir. Öte yandan, 1971-1974 yılları arasında göç edip, Türkiye'ye geri dönmeyenler de vardır. Örneğin, 1971 muhtırası sonrasında Almanya'ya giden

[46] Tarihe "12 Mart Muhtırası" olarak geçen müdahale 12 Mart 1971 yılında TSK Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Güler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un imzaladıkları; dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Hükümetin istifa etmesine yönelik taleplerin iletildiği metnin adıdır. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in istifa etmesi ve kabinenin dağıtılmasıyla başlayan süreçte, hak ve hürriyetlere yönelik pek çok uygulama gerçekleştirilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edilmesi, Türkiye devrimci tarihi açısından önemi tartışma götürmez Kızıldere Katliamı, TİP ve DİSK'in kapatılması, Balyoz Harekâtı gibi pek çok olay yaşanan bu dönem için "ara rejim" tabiri kullanılagelmektedir. 12 Mart sonrasında başlayan baskı ortamı ve sürek avından pek çok aydın da etkilenmiş, hali hazırda tutuklu bulunmayanlar çareyi Avrupa'ya göç etmekte bulmuşlardır. 12 Mart dönemi, 14 Ekim 1973 yılında gerçekleştirilen ve Bülent Ecevit'in başında olduğu CHP'nin iktidara geldiği genel seçimlerle sonlamıştır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: (Birand, Dündar, Çaplı, 2007).

[47] Türk siyasal hayatına "1974 Affı" olarak geçen 1803 Sayılı af kanunu, 7 Şubat 1974 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere TBMM'de görüşülmüş ve onaylanmıştır. İlgili af görüşmelerinden önce, dönemin iktidar koalisyonunu oluşturan CHP ve Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki MSP; sol ya da sağ tandanslı tüm siyasi mahkumlara siyasi af çıkarılması konusunda anlaşmışlardır. Kanun teklifinin TBMM'de görüşülmesi sırasında önce TCK'nin 163. Maddesi (Kimi İslamcılar ve muhafazakarların tutuklanmasına neden olan) kapsamında cezaevinde bulunanlara yönelik af görüşülmüş ve CHP-MSP başta, diğer partilerin de oylarıyla af kanunu genel kurulda kabul edilmiştir. TCK'nin 141. 142. 146. Maddeleri kapsamında (Çoğu sosyal demokratın, sosyalistin ve komünistin vb. tutuklanmasına neden olan) tutuklu bulunanlara yönelik af kanunu görüşmesinde MSP'li milletvekilleri TBMM'den ayrılmışlar ve bu kapsamdaki tutuklulara yönelik af kanunu genel kuruldan geçememiştir. 141, 142 ve 146'dan tutuklu bulunanlar, CHP'nin daha sonra Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurusu sonunda, ancak 12 Temmuz 1974 tarihinde cezaevlerinden çıkabilmişlerdir. 1974 affıyla Türkiye sol sosyalist hareketi yeni bir döneme girmiş ve bu dönem 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle son bulmuştur.

siyasi göçmenlerin bir kısmı, Almanya'daki Türkiye kökenli işçi sınıfını doğrudan gözlemleyebilmiş ve politik faaliyetlerine Almanya'da devam etmeye karar vermiştir. Elbette bu karar, bireysel olmaktan ziyade örgütlü bir davranıştı. Bunun yanı sıra, bireysel nedenlerle de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kalıcı olanlarda vardır.

12 Mart sürecinde (1971-1974) Türkiye'den İngiltere'ye politik göçmen olarak kaç kişinin geldiği bilinmemektedir. Bu konuda Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı'na bağlı Mülteci Bürosu'na yapılan başvurudan da somut bir bilgi edinilememiştir. İlgili kurumda çalışan bir yetkili, ellerinde somut bir veri olmayışını iki nedene bağlamaktadır: İlgili tarihler arasında gelenler ya resmî anlamda mülteci başvurusu yapmamışlardır ya da kalınan süre bağlamında geçici/sürekli oturum iznini başka araçlarla sağlamışlardır. Ayrıca yetkili kişi, ilgili evrakların kaybolmuş ya da yok edilmiş olma ihtimalini sıfıra yakın olarak değerlendirmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde de 12 Mart sürecinde tahmini kaç kişinin İngiltere'ye geldiğine ilişkin hiçbir bilgi bulunamamıştır. Bu noktada, 12 Mart göçmenlerine ilişkin bilgi edinilebilmesinin tek yolu ya o dönemde bizzat göç etmiş birisine ya da o döneme ilişkin bilgi sahibi olan birisine ulaşmaktı. Bu amaçla, konu hakkında bilgi sahibi olan bir kişiye ulaşılabilmiştir. 1978 yılında öğrenim görme amacıyla İngiltere'ye gelen eski bir TKP üyesiyle yapılan görüşmeden şu bilgiler elde edilmiştir:

> Ben buraya 78 senesinde yüksek lisans eğitimi için gelmiştim. (…) O zamanlar TKP'ye İGD (TKP'nin gençlik örgütü) üzerinden sempatim vardı. Türkiye'den tanıdıklarım da vardı ama buraya gelirken o konular benim dışımdaydı aslında. (…) 12 Mart döneminde buraya gelen tahmini 40-50 kişi olmuş, bunlardan birkaçı kalıcı olmuşlardı. İşte bizimkiler [TKP'yi kastederek] sonra burada başka bir grup örgütlemişler, ben de onlara katılmıştım. (…) 'İşçinin Sesi'[48] ismiyle anılırdık. (…) 12 Mart koşulları kalktıktan sonra bir

[48] TKP-İS (İşçinin Sesi) ya da TKP-L (Leninist), TKP içinde meydana gelen kimi tartışmalardan sonra, TKP yönetimi tarafından 1979 yılında tasfiye edilen, liderliğini Rıza Yörükoğlu'nun (İsmail Nihat Akseymen) gerçekleştirdiği Londra merkezli komünist harekettir. Bu grup, TKP yönetimi tarafından tasfiye edilmiş olmasına rağmen, tasfiye sürecinde bu grupla birlikte hareket eden Rıza Yörükoğlu ve Haluk Yurtsever'in de TKP MK üyesi olmasından kaynaklı, TKP ismini kullanmaya

> kısmı mücadele için geri dönmüştü Türkiye'ye ama dediğim gibi kalanlarda olmuştu. İşte kalanlarda bizim buradaki önceki kuşak oldular. (…) Fakat 12 Mart sürecinde burada olanlar [1980'li ve 1990'lı yıllarda gelenlere nazaran] daha iyi İngilizce bilen, daha eğitimli kişilerdi. Onlar mülteci işini ilk öğretenlerdir zaten. Belki 70'ler de çok gerek yoktu ama özellikle 12 Eylül'den sonra çok işe yaradılar. (…) 12 Eylül'den sonra bizim grubu bastırmak için diğer TKP'den adam gönderdiler buraya. (…) Bana sorarsan, Türkiye'den gelenleri sahiplenme konusunda her iki TKP'nin de yönlendirmesi, çabası çok büyüktür. İşte o TKP'nin de bu işleri öğrenmesi 12 Mart göçmenleri dediğin, az sayıdaki insandır. (…) Peki biz niye destekledik, sahip çıktık? Güçlenip, Türkiye'de darbecilerle savaşmaya göndereceğiz diye! O örgütten, bu bölgeden, bilmem nereden Kürttü, Türktü kim varsa kucak açtık. (…) Ha sonra fark ettik ki biz; onu getir, bunu getir bunlar bizi bas bayağı kullanmışlar. (…) İş işten geçmişti o zamanlar tabi [1980'lerin sonunu kastederek] adam o saatten sonra bize selam mı verir? Selamı geç, bizim elimizde ne varsa bir bir elimizden aldılar zaten*! (DM-13, Erkek, 67 Yaş. Londra).*

3.1.2.2.3. Toplu Göç Yolunu Açanlar: Maraşlılar ve Sivaslılar

İngiltere'ye 1980 öncesi göç eden Türkiye kökenliler kapsamına alınabilecek son grup ise Maraşlı ve Sivaslı göçüdür. Özellikle 1980'lerin ikinci yarısı ve sonrasında Kahramanmaraş iline bağlı Pazarcık ve Elbistan başta olmak üzere, büyük sayılarda toplu göçler yaşanmıştır. Öte yandan, ilk gelenler 1979 Maraş katliamından[49] hemen sonra İngiltere'ye ulaşanlardır. Tahmin edileceği üzere,

---

devam etmiştir. 1980'li yıllarda ana gövdeyi oluşturan TKP'lilerin de İngiltere'ye göç etmeye başlamasıyla, her iki grup arasında çatışmalar meydana gelmiştir.

Kıbrıs Türklerinin sahibi olduğu Wimpy isimli hazır yemek zincirinde çalışan Kıbrıs ve Türkiye kökenli işçilerin, 1974 yılında grev başlatması üzerine, bu işçilerle birlikte "Grev" isimli Türkçe bir gazete çıkartılmış ve grevin işçiler lehine sonuçlanmasından sonra ilgili gazetenin ismi "İşçinin Sesi" adını almıştır. Ana gövde TKP tarafından hizip olarak anılan TKP-İS grubunun, "İşçinin Sesi" ismiyle anılmasının temel nedeni bu yayın organıdır. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için *bkz*.: (Yurtsever, 2007: 11-12).

[49] "Maraş Katliamı", 19 Aralık 1979 tarihiyle 26 Aralık 1979 tarihleri arasında Kahramanmaraş ilinde gerçekleşen şiddet sürecinin ifadesidir. 26 Aralık tarihinden sonra yürütülen soruşturma kapsamındaki resmî evraklarda da geçen sürecin başlangıcı, milliyetçi temaların işlendiği "Güneş Ne Zaman Doğacak?" isimli filmin gösterimi sırasında sinema salonuna bomba atılmasıyla başlamıştır. Bombayı atan kişinin ülkücü Ökkeş Kenger olduğu iddiası resmî tutanaklara geçirilmiştir (Tunç, 2011: 213,244,410). Bu eylem neticesinde, akşam saatlerinde galeyana getirilen sağ tandanslı kitlenin de katılımıyla, önce PTT, CHP ve TÖB-DER binalarına saldırılar düzenlenmiş, bir gün sonra Alevilerin yoğunlukta olduğu bir kıraathaneye bombalı saldırı düzenlenmiştir. Aynı gün, Alevi mezhebinde olan sol görüşlü üç kişi daha silahlı saldırılar neticesinde öldürülmüştü. Dönemin Kahramanmaraş Valisi Tahsin Soylu'nun güvenliği sağlamak için asker gönderilmesi talebi kabul edilmemiş ve çatışmaların üçüncü gününde kaos ortamı kentin bütününe ve doğrudan Alevilerin yoğun yaşadığı mahallelere doğru yayılmıştır. 26 Aralık 1979 tarihinde, yani saldırı ve çatışmaların yedinci gününde Kahramanmaraş'ın da içinde yer

Maraş katliamından sonra Türkiye'den çıkanların önemli bir kısmı Almanya'ya ulaşmış ancak başka ülkelere doğru yol alanlarda olmuştur: Avusturya, İsviçre, Fransa ve İngiltere. 12 Mart göçmenlerinde olduğu gibi, 1980 yılına kadar İngiltere'de kaç Maraşlı olduğuna ilişkin güvenilir bir bilgi bulunmamaktadır yahut bulunamamıştır. Öte yandan, yarı-yapılandırılmış mülakatlar çerçevesinde, İngiltere'ye 1980 öncesinde göç ettiğini söyleyen yedi kişiyle görüşme yapılabilmiştir. Bu yedi kişinin altısı Kahramanmaraş'a bağlı Pazarcık ilçesinden, biri ise yine Kahramanmaraş'a bağlı Elbistan ilçesinden göç ettiklerini dile getirmişlerdir. Elbistan kökenli göçmen, Almanya üzerinden İngiltere'ye ulaştığını, diğerleri ise geniş aileleriyle birlikte henüz çocuk yaştayken doğrudan İngiltere'ye ulaştıkları bilgisini sunmuşlardır. Görüşme yapıldığında 48 yaşında olduğunu dile getiren Pazarcık kökenli bir kadının dile getirdikleri şu şekildedir: "… evet, hatırlıyorum elbette. Ben o zaman çocuk yaşlardaydım ama merkez de [Kahramanmaraş il merkezi] saldırılar başladığında abim oradaydı. (…) Abimin cesedini getirmişti babam, öldürmüşler işte. (…) Olaylardan bir süre sonra toplayabildiğimizi aldık yanımıza ve İstanbul'dan uçakla buraya geldik. (…) Uçağın yarısı tanıdıktı zaten. Dediğim yolculuk 1980 başlarında olmuştu" *(YYM-29, Kadın, 48 Yaş. Londra).* Bir diğer görüşmecinin dile getirdikleri ise şu şekildedir: "Tam sayıyı bilemiyorum tabi ama 1980'li yılların başına kadar muhtemelen 450-500 kişi gelmiştir. Çoğu Pazarcıklıdır bu gelenlerin, arada az sayıda Elbistan ya da Kadıncık tarafından gelenlerde vardı ama onlar daha azdı" *(YYM-12, Kadın, 44 Yaş. Londra).* Yaşam alanlarının yok edilmesi ve can güvenliği tehlikesiyle İngiltere'ye göç eden bu tip göçmenlerle ilgili Gülcan (2001: 59) "zincirleme göç" kavramını kullanmaktadır ve eklemektedir: "Türkiyeli göçmenlerin çok kullandıkları bir diğer yöntem de zincirleme göç oldu. Bazı örneklerde, Türkiye'de bir köyden bir tek kişinin İngiltere'ye gelmesi, köyün

aldığı 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu tarihler arasında resmî verilere göre 150 kişi, gayri resmî verilere göre yaklaşık 500 kişi öldürülmüş; 176 kişi yaralanmış ve 400'ün üzerinde ev yahut işyeri yakılmıştır. Öldürülenlerin, yaralananların, evi yakılanların, iş yeri tahrip edilenlerin vb. neredeyse tamamı sol görüşlü ve/ya Alevi mezhebinde yer alan kimselerdir. "Maraş Katliamı" olarak anılan saldırı ve şiddet eylemleri 12 Eylül 1980 darbesinin mihenk taşlarından birisi olarak anılmaktadır. "TBMM Tutanak Dergisi 51. Birleşim" (Ancak 2012 yılında erişime açılmıştır) isimli rapora göre, olaylardan sonra Kahramanmaraş ilinde bulunan Alevi nüfusunun %80 dolayında azaldığı tahmin edilmektedir. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Nurhak, 2016), (Tunç, 2011) ve (Besun, 2016).

tamamını taşıdı". Özellikle 1980'ler itibariyle, Gülcan'ın bu açıklamasına benzer pek çok göç meydana gelmiştir. Alan çalışmasında yapılan görüşmelerin bir kısmı da bu tespiti doğrular niteliktedir. Zincirleme göç sürecinin başlangıç noktası ise, 1979-1980 yıllarında İngiltere'ye ulaşan Maraş kökenlilerdir. "Maraş kökenli Aleviler ilk olarak ne zaman ve nasıl İngiltere'ye geldiler?" sorusuna yönelik Avrupa'nın en büyük Cemevi'ne sahip olan "İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi" yetkililerinden birisinin aktardıkları ise 1980'li yıllar boyu sürecek olan göç dalgasını anlamak açısından önemlidir:

> 12 Mart göçmenleri olarak ifade ettiğiniz kitle için kesin bir bilgim yok. Fakat Alevilerin İngiltere'ye ilk gelme tarihi dediğiniz gibi 12 Eylül öncesindedir. Daha doğrusu Maraş Katliamından sonradır. (…) İlk kimin geldiğini ben de bilmiyorum açıkçası ama ilk gelen 50-100 kişi ya Maraş'ta yaşayan ve katliamdan sağ kurtulanlardı ya da Pazarcık gibi çevre ilçelerden gelenlerdir. (…) Eski zamanlarda, 1990'lar da yani, *dede*lerimizin de olduğu bir sohbeti anımsıyorum. Ali Ekber'den çok bahsederlerdi, kendisi 1980'lerin ortasında Almanya'da ölmüştü sanırım. (…) Kendisi o zamanlar Dev-Yol'cu olan, üniversite okumuş birisiymiş. Maraş'ta saldırılar başladığında da Alevi mahallelerini korumak için bu arkadaşın da olduğu bir grup devrimci savunma amaçlı yer almış. Sonra da devlet tarafından aranmış, tutuklanması için yani. Tabi bunlar 12 Eylül'den önce. (…) Bildiğim kadarıyla, yani bana da anlattıkları kadarıyla buraya ilk gelenlerden birisi bu Ali Ekber'miş. 1980 başlarında kendi ailesini de buraya getirmiş. Sonra başkaları da gelmeye başlamış. (…) O ilk gelenlerin tamamı ailesinden kayıplar yaşamış, evi, malı, mülkü hep gasp edilmiş insanlardı. İngiltere'de o yıllarda vize istemediği için ve olayları da az biraz bildiği için kolaylık sağlamış sığınma isteyenlere. Yanlış bilmiyorsam, o zamanlarda tercümanlık yapan ya da işte çeşitli konularda yardımcı olanlar o eskinin TKP'lileriymiş. (…) Tabi 1980'ler sonuna doğru göç öyle bir boyuta geldi ki, bazı köylerde insan bile kalmadı. Bugün mesela, burada [Londra] yaşayan Pazarcıklı sayısı, Maraş-Pazarcık'ta yaşayandan fazladır *(DM-06, Erkek, 59 Yaş. Londra).*

1980 öncesinde İngiltere'ye göçün ilk örneklerini oluşturan tekstil işçileri, 12 Mart göçmenleri ve ilk Maraşlı/Alevi göçmenler, 1980'lerin sonuna doğru hız kazanan göç dalgasının da prototipleri durumundadırlar. Sayıları çok olmasa bile, kendilerinden sonra gelen ve her birisi ayrı ayrı kendi göç yolunu çizen sürecin yapıcılarıdır.

3.1.2.2.4. 12 Eylül Göçmenleri

12 Eylül 1980 darbesi, 12 Mart 1971 muhtırasından farklı dinamiklerle gelişmiş ve farklı sonuçlara yol almış, doğrudan siyasal hayatın durdurulmasıyla başlamıştır. 12 Eylül darbesinin nasıl gerçekleştiği, nasıl etkiler bıraktığı yahut sonuçlarının ne olduğu bu tez çalışmasının doğrudan konusu değildir.

1970'li yıllarda siyasal faaliyetlerde yer alan insanların bir kısmı,12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yurtdışına çıkmayı hedeflemişlerdir. Suriye, Ürdün, Lübnan gibi Türkiye'nin güney hattında bulunan ülkelere gidenler olduğu gibi, çoğunlukla Avrupa ülkelerine doğru bir rota da izlenmiştir. Bu çıkış rotasının nihai ülkesi çoğunlukla Federal Almanya olmuştur. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra yurtdışına çıkanlara göre sayısı çok daha büyük olan kitle, bir önceki sürek avına göre farklı rotaları da takip etmiştir. Örneğin, SSCB, Alman Demokratik Cumhuriyeti (Doğu Almanya), Bulgaristan vb. gibi sosyalist blokta yer alan ülkelere doğru da bir göç süreci olmuştur. Tam rakam telaffuz etmek mümkün olmamakla birlikte, o dönemin TKP'sinde örgütlenenlerin bir kısmı bu ülkelere gitmiştir. Örneğin, 1980'li yılların ikinci yarısında, TKP tarafından İngiltere'ye gönderilen bir sığınmacının öyküsü *(DM-14, Erkek, 65 Yaş. Londra)* çeşitli Doğu Blok'u ülkelerinde başlamıştır. 12 Eylül gerçekleştiğinde uzun yol şoförlüğü yapan DM-14, henüz tutuklanmayan kimseleri Bulgaristan üzerinden yurtdışına çıkarmaya başlamış ancak 1981 yılında durumu yetkili makamlarca fark edilmiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'ye dönemeyen DM-14, önce Bulgaristan sonra Doğu Almanya'da bulunmuş, TKP ve Politbüro'nun isteğiyle İngiltere'ye yönlendirilmiştir. İngiltere'de bulunan Fatsa kökenlilerin ilklerinden olan DM'nin göç rotasına benzer göçmenlere İngiltere'de rastlamak mümkündür.

12 Eylül'den sonra iltica edenlerin önemli bir kısmıysa elbette Batı Almanya'ya gidenlerdir. 1980'li yıllar boyunca, siyasal nedenlerle Avrupa'ya iltica edenlerin rakamı tahminen 30 bin civarıdır (Karaca, 2008: 18). Yine tahminlere göre bu rakamın 10 bini Batı Almanya'ya iltica etmiş; Fransa, Belçika, Hollanda, İsveç, Avusturya ve İngiltere'ye de yaklaşık 20 bin kişi siyasal nedenlerle göç etmiştir.

Kıbrıs Türkleri ve üst bölümlerde açıklanan görece az sayıdaki Türkiye kökenlilerden sonra İngiltere'ye göç eden kitle ise 12 Eylül mülteciliderdir. 1980'li yıllar boyunca süren bu göç süreci, öncel örneklerden farklı olarak büyük oranda siyasal nedenlerle gerçekleşmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru, İngiltere'deki Türkiye kökenlilerin sayısı 40 bini aşmıştır ve bu sayının büyük bölümü siyasi mülteci olarak bu ülkeye gelenlerden oluşmaktadır. Elbette bu sayının tamamı gerçek anlamda siyasal göçmenlerden oluşmuyordu, "o dönemde iltica edenlerin çoğu siyasi nedenlerden dolayı iltica etse de ülkedeki ekonomik ve politik belirsizlik de birçok insanı…" (Şimşek, 2016: 35) İngiltere'ye yönlendirmiştir.

Konuyla ilgili literatür tarandığında "Türkiye Türkleri" göçünün, genellikle 1980'li yıllarla 1990'lı yılların iç içe değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Tayfun Atay'ın (2006) çalışması haricinde neredeyse tüm kaynaklar, 12 Eylül 1980'den sonra bu ülkeye ulaşan siyasal göçmenlerle, 1980'lerin sonunda özellikle Maraş-Pazarcık, Maraş-Elbistan ve Sivas-İmranlı'dan başlayan toplu göçleri ve 1990'lı yıllar boyunca süren çoğunluğunu Türkiye Kürtlerinin oluşturduğu göç dalgasını kümülatif olarak değerlendirmişlerdir. Zamansal anlamda bu göçlerin tamamı 1980-2000 yılları arasında gerçekleşmiştir, doğru. Hatta ismi anılan bu üç göç çıkışının kimi ortak yönleri de vardır. Örneğin, 12 Eylül'den sonra İngiltere'ye ulaşan göçmenlerin bu ülkede kalıcı olmak için değerlendirdikleri yöntemlerle 1900'lı yıllarda gelen çoğu Türkiye Kürt'ünün kalıcı olma yöntemleri benzeşmektedir: Mülteci olmak… Öte yandan, bu üç ayaklı göç çıkışının kimi ayrımları da söz konusudur.

Tablo 17. *Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi (1983-1989)*

Kategori	***Sığınma Başvuru Sayıları (1983-1989)***
Toplam Başvuru	3090
Geri Çekilen Başvurular	-79
Kabul Edilmeyen Dosyalar	-12
Sol [Örgüt Davaları Üzerinden Kabul Edilen Beyan]	2758
Diğer	241

Kaynak: *1997 yılında (Londra: Haringey Council) yayınlanan "Refugees and Asylum Seekers in Haringey: Research Project Report" üzerinden oluşturulmuştur.*

12 Eylül'den sonra İngiltere'ye ulaşan siyasal göçmenlerin önemli bir boyutu, her şeyden önce *doğrudan* siyasal nedenlerle bu ülkede kalıcı olmuşlardır. Ufak sayılarla başlayan bu dalga 80'li yılların sonunda 3000'li rakamlara kadar ulaşmıştır. Bu kitlenin yaklaşık %89'luk kısmı sol tandanslı kimselerdir ve yine önemli bir kısmı o yıllarda sol sosyalist örgütsel ilişki ağlarına sahiptirler.

Grafik 6. *Türk Vatandaşlarının Belgelerde Yer Alan Politik Eğilimi Oranı (1983-1989)*

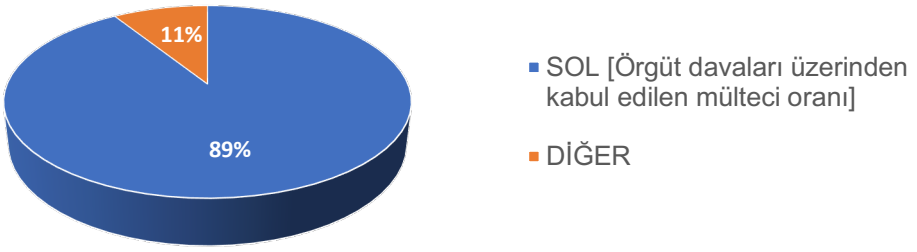

"Refugees and Asylum Seekers in Haringey: Research Project Report" ismiyle Türkiye kökenlilere yönelik gerçekleştirilen çalışma, çeşitli istatistikler için kendisine Birleşik Krallık: Göçmen Bürosu'nu referans göstermiştir. Bu rapor üzerinden elde edilen çeşitli bilgilerle, araştırma tarafından İçişleri Bakanlığı'na (Home Office) bir başvuru gerçekleştirilmiştir. Başvuru dilekçesinde 1980-1989 yılları arasında Birleşik Krallık kurumlarına yönelik sığınmacı başvurularının incelenmek istediği belirtilmiş, tahmin edileceği üzere olumsuz geri dönüş alınmıştır. İkinci kez yapılan başvuruda, "kişisel bilgilerin istenilmediği, Türkiye kökenlilerin sığınma başvurusu yaparken durumlarının ispati için genellikle çeşitli politik yapıların isimlerini dile getirdikleri ve avukatlar aracılığıyla çeşitli deliller sundukları" belirtilmiş, ilgili bilgilerin tamamen bilimsel amaçlarla kullanılacağı ifade edilmiştir. İlgili başvuru son derece hızlı bir şekilde, yine "olumsuz" olarak cevaplanmıştır. Benzeri nitelikte üç başvuru daha yapıldıktan ve bir kez yetkili bir arşiv görevlisiyle yüz yüze görüşülebildikten sonra, ancak bir yetkilinin gözetiminde ve herhangi bir dijital cihaz olmaksızın (fotoğraf ve video çekimini engellemek için), belgelerin kendisini değil ancak belge dökümlerinin kısa bir

süreliğine de olsa incelenmesine izin verilmiştir. Bu cevabın alınması bile başlı başına mucizedir denebilir.

Bu dökümde, 1980-1989 yılları arasında sığınmacı olmak için Birleşik Krallık'a başvuran Türkiye kökenlilerin tüm bilgileri mevcut değildir. Bu yıllar arasında sığınma talebi gerçekleştirilirken, belgelere herhangi bir örgüt isminin dahil edilip edilmediği ve varsa bunun sayısal karşılığı belirlenmek istenmiştir. İlgili döküm, beklentilerin tamamını karşılamasa bile, tabloların yan sütunlarında "can güvenliği tehlikesi kararı verilmiştir", "dönüşün mümkün olmadığı kararı verilmiştir" vb. anlamlarına gelen İngilizce ifadeler yer almıştır. Yine bir yan sütunda da çeşitli kanun maddeleri ve sayıları döküme eklenmiştir. Bu araştırma için asıl önemli olan kısım ise, bu dökümlerin "açıklama" ve "ekler" anlamına gelen bölümlerinde bulunmuştur. Döküm belgelerinde, (Bazıları yanlış yazılmış olsa bile büyük kısmını tahmin etmek zor olmamıştır) ismi geçen ve kimisi hâlen varlığını sürdüren kimisi tarihe karışan politik yapı ve örgütler şunlardır: TKP, TDKP, TKP/ML, TKP/ML: TİKKO, THKP-C, THKP-C: MLSPB, Devrimci Yol, Devrimci Sol, Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, PKK. 1980-1989 yılları arasında sığınma talebinde bulunanların tamamı bu örgüt ve/ya yapılarda bulunuyorlar mıydı, bilinmez. Ya da bu örgüt ve/ya yapılarda bulunanların tamamı can güvenliği tehlikesi taşıyorlar mıydı, bunu da bilmek mümkün değildir. Öte yandan, alan çalışmasında gerçekleştirilen görüşmelerin önemli bir kısmında ismi anılan örgütsel yapıların -en azından bir dönem- içinde ve/ya çevresinde yer almış kişilere ulaşılabilmiştir. Benzer şekilde, İngiltere'de hali hazırda faaliyette olan kimi STK'lar ismi anılan örgütsel ilişkilerin tamamı olmasa bile büyük kısmının varlığını (yoğun ya da seyrek) onaylamışlardır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, dikkat çekilmek istenilen şey örgütlerin isimleri ya da sayısal değerleri değildir. 1980-1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye doğru siyasal nedenlerle göç edenlerin yoğunluklu olarak Türkiye solunda yer alan sosyalist örgütlenmeler içinde/çevresinde yer alanlardan meydana geldiğidir. Bu konuda çeşitli tartışmalar ve karışıklıklar literatürde de gözlemlenebilmektedir. Genel eğilim, 1980'li yıllarda İngiltere'ye siyasal nedenlerle göç edenlerin tamamına

yakınını PKK üyesi olduğu yahut sempatizanı olduğu şeklindedir. Örneğin, Gülcan'ın (2001: 42) bu konudaki yorumu tartışmaya açıktır:

> …bölgeden İngiltere'ye PKK'nın yönlendirmesiyle akan on binlerce Kürt kökenli Türkiye vatandaşı ve PKK'nın kurduğu sahte sivil toplum örgütleri (…) [nedeniyle], 1980'ler sonuna gelindiğinde (…) on binlerce insan İngiltere'ye yerleşmiş (…)

Her şeyden önce, "1980'lerin sonunda İngiltere'de 'on binlerce' Türkiye Kürt'ü vardı" tespitinde bulunulurken herhangi bir kaynak gösterilmemiş ya da herhangi bir alan çalışması verisi kullanılmamıştır. İkinci olarak, tamamen kimi belirsiz ön görülere dayalı yapılan bu tespitin temel sorunu, muhtemelen İngiltere'de bulunan tüm siyasal göçmenleri aynı kertede toplamasıdır. Ki buna benzer yaklaşımları literatürdeki kimi başka eserlerde de görmek mümkündür. 1989 yılında, PKK'nın yurtdışına bir yönlendirmesi olmuştur, bu konuya ilişkin çeşitli bilgiler de alt başlıkta sunulmuştur. Ancak, yukarıda alıntısı yapılan vb. tespitler, sanki ortada bir turizm şirketinin kampanyası varmışçasına ve her şeyle ilgilenen bir nakliye firması varmış gibisinden algılar oluşturmaktadır. 1989 yılı itibariyle, İngiltere'de yaşayan kaç Türkiye kökenlinin olduğu kesin olarak ifade edilemese bile, Kıbrıs Türkleri bir yanda tutulur ancak 12 Mart göçmenleri, çeşitli işçi göçmenler, 80'ler sonuna doğru yeni yeni başlayan toplu göçler ve 12 Eylül mültecilerinin tamamı dahil edilirse, en iyimser tahminlerde bile 20 binin üzerinde bir rakamdan bahsetmek mümkün değildir. 2011 sayımlarında bile kendisini etnik olarak Kürt ve/ya Türkiye Kürt'ü olarak tanımlayanların sayısı 47.871'dir (Census, 2011: CT0010). Bu rakamın çok dar kapsamlı, yanlış veyahut eksik olduğu düşünülse dahi 2017 yılı itibariyle 75 binin üzerinde bir rakam telaffuz edilememektedir (TEG, GIK-DER, Kurdish Community Center vb. STK'ların yanı sıra T.C Londra Konsolosluk yetkilisinin tahminleri de bu yöndedir). Günümüz açısından bile tahmini nüfus bu şekilde ifade edilirken, 1980'ler sonu için "on binlerce PKK'lı" gibi ifadeler, en hafif tabirle yanılgılar barındırmaktadır.

Elbette, ilgili literatür incelendiğinde -ve bu araştırmanın alan çalışmasında da gözlemlendiği üzere- 80'li yıllarda İngiltere'ye ulaşanların tamamı sol tandanslı ya da sosyalist örgütlenmelerin üyesi/sempatizanı değildir. Kimi başka kesimlerden

insanlarda siyasal nedenlerle göç etmişlerdir; Kürt kökenli ya da değil. Öte yandan (gözlemlenebildiği ölçüde) Göçmen Bürosu'nun dökümünde, kaydına rastlanan herhangi bir sağ tandanslı örgütlenmeye ve/ya siyasal harekete ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu durumu iki nedenle açıklamak mümkündür: Ya sağ tandanslı bir örgütlenmenin ismini anmak reddedilmeye neden olabilir kaygısı oluşmuştur ya da hali hazırda hiçbir siyasal faaliyeti/ilgisi olmadığı halde mülteci statüsü kazanmak için çeşitli sol/sosyalist örgütlerin ismini kullanmak kolaylaştırıcı olarak değerlendirilmiştir.

1980-1989 yılları arasında siyasal nedenlerle göç etmek isteyen ya da siyasal nedenlerle göç etme zorunluluğu hisseden sağ görüşlü kişiler, bu ülkede mülteci olabilmek için kendi siyasal yelpazelerinden bir politik örgütlenmenin ismini anmak yerine çeşitli sol/sosyalist örgütlenmelerin ismini anmışlardır. Muhtemeldir ki, aksini yaparlarsa sığınma sürecinin başlamayacağı kaygısını taşımaktadırlar. "Türkiye'de sol/sosyalist bir örgütlenmenin içinde yer aldığı için Türkiye'ye dönemeyeceğini, can güvenliği tehlikesi altında olduğunu" dile getiren ancak siyasal hiçbir bağı ve/ya ilgisi olmadığı halde tamamen ekonomik ya da yaşamsal nedenlerle İngiltere'de mülteci olan ciddi bir nüfus da yer almaktadır. Bu tip göçmenlerin ilk örnekleriyse 80'li yılların sonunda ortaya çıkmıştır: Almanya, Fransa, İsveç, Avusturya, İngiltere vb. mültecileri kabul eden ve uluslararası anlaşmalarla yükümlülüklerini yerine getiren ülkelere yönelik "aslen ekonomik/yaşamsal" ama "şeklen siyasal" göç neticesinde Türkiye'den İngiltere'ye ciddi rakamlarda bir göç yaşanmıştır. Yılmaz'ın (2001: 145) anekdotu da bu çerçevede değerlendirilebilir:

> Hukuki olarak ispatlamak güç olsa da (…) "ülkücü" geçmişi olduğu halde Dev-Solcu olduğunu beyan eden veya Kürt orijinli olmadığı halde, (…) PKK'lı olduğunu iddia eden (…) Türkler siyasi sığınmacı olarak ülkeye gelmektedir. Bu işleri ayarlayan ve nasıl bir dilekçe verilip, hangi serüvenin İngiliz resmî makamlarına anlatılacağını, siyasi mültecilere "öğreten" avukatlar bulmak için herhangi bir Türk kahvesine gitmek yeterlidir. "Geleneksel Türk yardımseverliği" kısa sürede gözlemlenebilecektir.

1989 yılında ağabey-kardeş olarak İngiltere'ye göç etmiş olan iki kişiyle yapılan görüşme *(YYM-74, Erkek, 48 Yaş Coventry* ve *YYM-75, Erkek, 45 Yaş. Coventry)*

bu noktada önemlidir. Niğde'den Londra'ya ilk geldiklerinde tekstil atölyelerinde çalışan bu iki kardeş, yıllar içinde farklı iş kollarında çalışmışlar ve 2016 itibariyle Coventry'de restoranın sahibi olmuşlardır. Henüz 19 ve 22 yaşlarındayken İngiltere'ye göç eden bu iki kardeş, daha erken yıllarda Niğde'den Londra'ya göç edenlerin kendilerine emsal olduğunu dile getirmişlerdir. Öncesinde bilgi verilerek ses kaydı alınan bu görüşmeye ilişkin, aşağıda sunulan kısa diyaloğu olduğu gibi sunmak durum açısından güzel bir örnektir:

B.M: Burada mülteci olarak bulunduğunuzu söylediniz. Hangi dava ya da örgüt çevresinden gelmiştiniz?

YYM-74: (…) işte sonra bizim hemşeriler uyarmıştı o zaman, çalışma izniyle filan uğraşmayın. Avukat beyin söyleyeceklerini ezberleyin, o zaman buralı olursunuz diye. Sığınma talebini kastediyorlardı işte.

B.M: Peki avukat ne ezberletmişti size?

YYM-74: Şimdi hepsini hatırlamıyorum tabi. (…) bir de örgüt ismi vermişti, adını da hep unutuyorum. PKK değildi ama… O sıkıntı olur size sonra diye uyarmışlardı. İKOM'du galiba ya da öyle bir şey…

B.M: İKOM?

YYM-74: (İsmini anarak kardeşine sesleniyor) Neydi bu örgütün adı ya, kaç yıl geçmiş bak unutmuşum (gülerek).

YYM-75: (Biraz uzaktan seslenerek) TİKKO TİKKO, hayır yarın bir gün başımıza olmayacak iş açacaksın. Neyse ki Londra'da değiliz, bağırttırıyorsun beni!

YYM-74: Hah işte, TİKKO. Onun adını vermiştik o zaman. Yani avukat öncesinde ezberletmişti.

B.M: Peki sizin TİKKO ya da Kaypakkaya hareketiyle bir ilginiz, sempatiniz var mıydı?

YYM-74: Yok be kardeşim, ne işimiz olur. Ama o zaman öyleydi, İngilizler kabul ediyordu bu terör şeylerini…

B.M: Yani TİKKO demeniz yeterli oldu, öyle mi?

YYM-75: Yok be genç arkadaşım, o kadar da değil. Bir sürü şey demiştik işte o zaman. (…) İşte bir de biz Kürt'üz demiştik.

B.M: Kürt müsünüz peki?

YYM-74: Ya sen bizi hiç dinlemiyorsun ki (gülerek)! Kürt değiliz ama o zamanlar öyleymiş, avukat da cevval bir avukattı. Böyle bir sürü kişiyi aldırmış buraya. (…) Görevli sormuştu, Kürtçe biliyor musunuz diye bize. Çevirmen vardı, onu da bizim avukat ayarlamıştı zaten. (…) Uzatmayım, işte devlet dilimizi aldı elimizden, dilimizi unutturdu gibi bir şeyler daha demiştik. Artık çevirmen nasıl anlattıysa, biz bir cümle kurduk adam beş cümle çevirmişti. (…) Ama Avukat beye yaklaşık 5 yıl boyunca komisyon verdik, o da boşuna yapmıyordu sonuçta.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra İngiltere'ye ulaşan 8 bin civarı siyasal göçmen olduğu tahmin edilmektedir. Büyük çoğunluğunu Türkiyeli sosyalistlerin oluşturduğu bu göç sürecinin nasıl işlediği, İngiltere'ye nasıl yerleşildiği, bu göçmen kitlesinin kimi değişim süreçleri vb. konular bu tez çalışmasının bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak sunulduğu için tarihsel çerçeve Türkiye kökenlilerin üçüncü katmanın oluşturan "Kürt Dalgası" üzerinden devam ettirilmiştir.

4.1.2.3. Üçüncü Katman: Kürt Dalgası

Türkiye kökenli Kürt dalgası başlamadan önce, bu ülkeye daha erken tarihlerde göç etmiş Irak, Suriye ve İran Kürtleri İngiltere'de bulunuyorlardı. Hussein (2008: 35) belirttiğine göre, Irak kökenli Kürtler 1960'lı yıllarda bu ülkeye gelmeye başlamış; Suriye ve İran kökenli Kürtler ise daha çok 1970'lerde İngiltere'ye göç etmişlerdir. Türkiye Kürtlerinin İngiltere'ye göç süreci ise 1980'li yılların sonuna doğru başlamış ve 1990'lı yıllarda yoğun olarak devam etmiştir. Bu göç dalgasında yer alan göçmenlerin İngiltere'ye yerleşme sürecinde kullandıkları temel yöntem ise siyasal nedenlerle iltica etmek ve mülteci olmaktır (Griffiths, 1999).

1980'li yılların sonuna doğru başlayan ve 1990'lı yılların ilk yarısında yoğunlaşan ve sonraki yıllarda da devam eden bu göç dalgasının temel nedeni Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde yaşanan çatışmalardır. PKK'nın 1984'te Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla başlayan çatışma hali, 1990'lı yılların başında dönemin Başbakanı olan Süleyman Demirel tarafından da "düşük yoğunluklu savaş"[50] olarak ifade edilmiştir. Bu yoğun çatışma döneminde uygulanan "köy boşaltma" ya da "zorunlu göç" olarak literatüre giren kimi politikalar neticesinde Güneydoğu bölgesinin

[50] 1984 yılından beri süregelen ve 1990'lı yılların ilk yarısında şiddetlenen PKK ile çatışma halini tarif etmek için kullanılan terimdir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş, 1990'lı yıllarda süren çatışma halini "düşük yoğunluklu savaş" olarak adlandırmış ve "…biz bu savaşı düşük yoğunluklu bir konseptte tutuyoruz" demişti (Yılmaz, 2014). "Düşük yoğunluklu savaş" ifadesi, ilk olarak Doğan Güreş tarafından dile getirilmiş olsa da popülerlik kazanması Demirel'in çeşitli demeçlerinde ifadeyi kullanmasıyla gerçekleşmiştir.

özellikle kırsal kısımlarında hem Türkiye'nin batısına doğru hem de yurtdışına doğru bir göç yaşanmıştır. Bu göç dalgasının neticesinde İngiltere'ye de pek çok Türkiye Kürt'ü göç etmiştir.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek ilk göçmenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Öte yandan, 1980'lerde Kahramanmaraş çevresinden göç etmiş, çoğunlukla Alevi mezhebinde bulunan göçmenlere benzer nitelikte "zincirleme göç" dalgası 1990'larda da sürmüştür. Bu göç dalgasının omurgası 1990'lı yıllarda biçimlenmekle birlikte daha sonraki yıllarda da benzeri nitelikte göç süreçleri yaşanmıştır. Öte yandan 2000'li yıllar itibariyle siyasi nedenlerle göç gerekçesi, Birleşik Krallık yetkili kurumları tarafından 90'lı yıllardaki kadar kabul edilmemeye başlamış ve iltica süreci yöntem değiştirmeye başlamıştır.

Daha öncel örneklerde de görüldüğü üzere, bu göç dalgasının bütününün siyasal nedenlerle olduğunu dile getirmek mümkün değildir. "(…) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da birçok Kürt kökenli kişi İngiltere'ye göç konusunda 'ikna edildi'. Göçmenlerin büyük bir kısmı ekonomik sebeplerden dolayı bu yolu seçmişti, fakat olay kısa sürede siyasi boyutlar kazandı" (Gülcan, 2001: 57).

Atay'a göre, (2006: 46) 2000'li yılların başında, İngiltere'de bulunan Türkiye Kürt'ü sayısının 40 bin civarı olduğu tahmin edilmektedir. Yine aynı eserde bu 40 bin kişinin büyük kısmının yasal anlamda "mülteci" statüsünde İngiltere'ye göç ettiği bilgisi verilmiştir. Siyasal nedenlerle iltica edenlerin büyük bir bölümüyse Kahramanmaraş'a bağlı Pazarcık ve Elbistan, Sivas'a bağlı İmranlı ve Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı'ndan gelenler oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu bölgelerinden gelenlerin etki alanını Londra'da görmek hâlen mümkündür. Örneğin, Londra'da İmranlıların kurduğu pek çok STK'nın yanında bir kolej de bulunmaktadır. Benzer şekilde Pazarcıklıların ve Elbistanlıların kurduğu çeşitli dernekleri kuzey Londra'da bulanan Harringey'in caddeleri üzerinde görmek mümkündür.

O yıllardan günümüze, siyasal iltica edenlerin tamamının bu bölgelerden geldiğini söylemek mümkün değildir. Tunceli, Bingöl, Gümüşhane benzeri hemşeri ilişkileri geliştiren başka dernek ve çevreler de elbette vardır. Fakat hiçbirisi Pazarcık,

Elbistan ve İmranlı kökenliler kadar kalabalık ve etki alanı anlamında yoğun değildir. 1990'lı yıllarda Türkiye'de yaşanan çatışma ortamı elbette ismi anılan bu illerde yaşayanları da etkilemiş, pek çok yıkıma ve zorluğa neden olmuştur. Öte yandan, Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kimi illerdeki olağanüstü hâl, yıkım ve şiddet ortamının etkileri düşünüldüğünde, ismi anılan il ve ilçelerin görece daha az etkilendiğini söylemek de mümkündür. Dolayısıyla, İngiltere'ye siyasal iltica edenlerin tamamının ya da büyük bölümünün "köy boşaltmalar" ve/ya "zorunda bırakılmış göç" ile bu ülkeye geldiğini söylemek, en azından tartışmalı niteliktedir.

Grafik 7. *Türkiye Kökenlilerin Sığınma Başvurusu Dağılımı (1988-1999)*

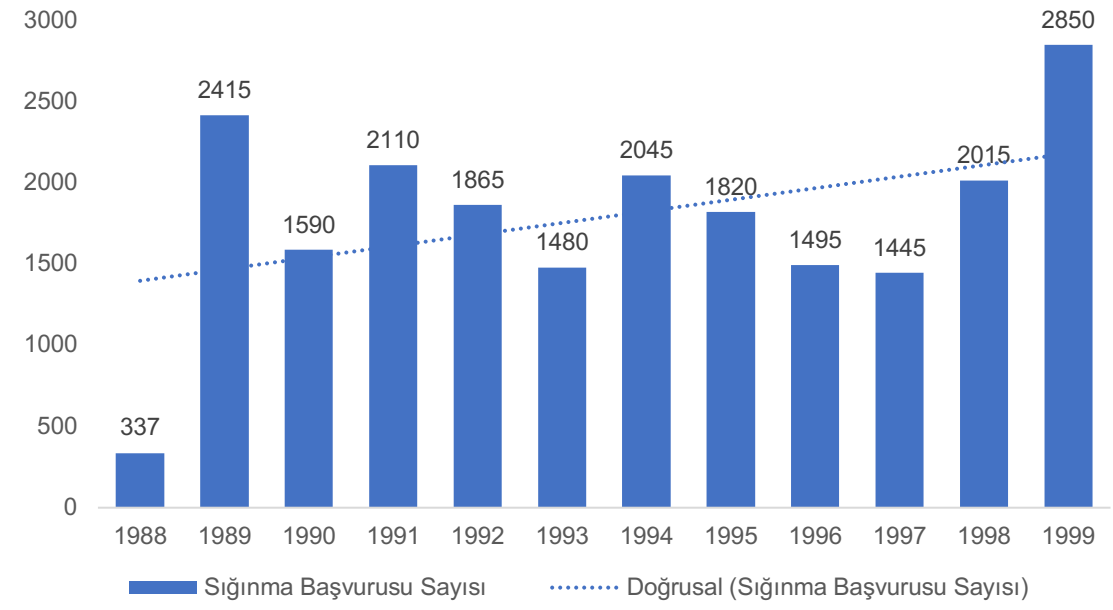

Kaynak: *(Yılmaz, 2001: 149)'in paylaştığı veriler üzerinden oluşturulmuştur.*

Türkiye Kürtlerinin İngiltere'de belirginleşmeye başlamasıyla, 1980'ler itibariyle Kıbrıs Türkleri ve Türkiye Türklerinin oluşturduğu demografik ve sosyo-kültürel yapı çeşitli değişimlere uğramıştır. "…Londra'da Kıbrıslılarla başlayan, 1970'lerden itibaren Türkiye'den göç edenlerle zenginleşen ve karmaşıklaşan 'Türkçe-konuşan' nüfusa, 1990'lardan başlayarak yine Türkiye'den ama kendilerini etnik temelde Kürt olarak kimliklendiren insanlar katılmış… (Atay, 2006: 46)" ve 90'lı yılların sonlarına doğru İngiltere'deki Türkiye ve Kıbrıs

kökenlilerin oluşturduğu “Türkçe konuşan topluluk” alt-gruplar halinde bölünmeye uğramıştır. Öte yandan Şimşek’in belirttiğine göre (2016:36), Türkiye Kürtleri kendilerini “Türkçe konuşan topluluklar” nezdinde tanımlanmasını istememektedir. “… çoğu Kürt göçmen ve Kürt dernekleri bu terminoloji içinde tanımlanmak istememişlerdir.” Şimşek’in aktardığı bu rahatsızlığa rağmen, İngiltere’de yaşayan Türkiye Kürtlerinin önemli bir kısmı Türkçe’yi yoğun olarak kullanmaya devam etmektedir. Bu konudaki çeşitli istatistikler ve analizler, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Türkiye Kürtlerinin göçü 2000’li yıllar itibariyle düşüşe geçmiştir, keza İngiltere bu konuda uyguladığı politikaları değiştirmiş, çok daha zor şartlara bağlamıştır. Türkiye’den İngiltere’ye doğru göç süreci elbette burada bitmemiştir. Lakin, gerek İngiltere’deki Türkiye kökenlilerin demografik özellikleri ve sosyal profili gerek İngiltere’de kalıcı olma araçları kimi değişimlere uğramıştır.

4.1.2.4. Dördüncü Katman: Nitelikli Göçmenler ve 2000’li Yıllar

1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca Türkiye kökenlilerin yoğun göçüne maruz kalan İngiltere, göçün hızını düşürebilmek için öncelikle 1989 yılından itibaren Türkiye’den gelenlere yönelik vize uygulamasına başlamıştır. Buna rağmen, sığınmacı olmak için yapılan başvuru sayıları yükselmeye devam etmiştir. Birleşik Krallık yetkili kurumları, Türkiye’den siyasal nedenlerle göç ettiğini dile getirenlerin önemli bir kısmının ekonomik göçmen olduğunu fark etmiş olsa gerek ki, 1990’ları sonu itibariyle sığınmacı olarak başvuru yapanların %5’inden fazlasına (Hansard, 1997) sığınmacı statüsü vermemeyi tercih etmiştir. Aynı şekilde, “siyasal nedenlerle sığınma” arayanlara yönelik başvuru koşul ve hükümlerini de revize eden İngiltere, bu araçlarla İngiltere’ye doğru süren Türkiyeli göçünün önünü almak istemiştir. Tüm bunlarla birlikte, Türkiye’den İngiltere’ye doğru göç, 1990’lı yıllardaki yoğunlukta olmamakla birlikte devam etmiştir.

Daha önceki dönemler de nadiren değerlendirilen ECAA Agreement (Ankara Anlaşması) yoluyla İngiltere’de süresiz oturum izni almak, 2000’li yılların

ortalarına doğru kullanılmaya başlanmış; 2013 yılından sonraysa İngiltere'ye yerleşmenin temel aracı haline gelmiştir.

Grafik 8. *Yasal Süreçte İngiltere'deki Türkiye Kökenli Sayısı (1996-2007)*

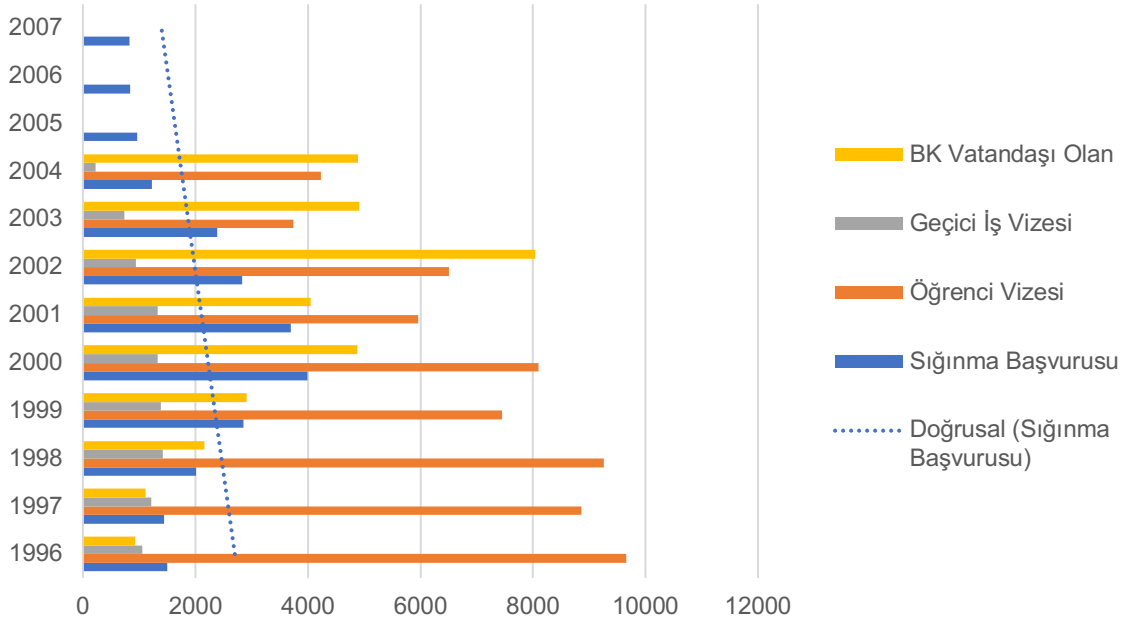

Kaynak: *BK İçişleri Bakanlığı Göçmen Bürosu (Home Office) 2017 istatistikleri ve (Ekingen, 2012).*

Birleşik Krallık yetkili kurumları, 1999 yılında Türkiye kökenli 2850 iltica başvurusunun yalnızca 143'üne (%5) sığınma hakkı tanımıştır. Grafik 8'de de sunulduğu üzere, 2000'li yıllar boyunca iltica başvuru rakamları ve kabul edilme rakamları genel eğilim açısından düşmüştür. Öte yandan, 2017 yılında Ankara Anlaşması yoluyla İngiltere'de göç eden kişi sayısı 5.205'dir. 2018 yılındaysa, bu rakam 7.607'ye çıkmıştır (BBC: 2019).

Herhangi bir istatistiki veri bulunamamasına karşın, son yıllarda İngiltere'ye doğru gerçekleşen göçün önemli bir ayağını da beyin göçü oluşturmaktadır. Araştırmanın saha çalışması kısmında gerçekleştirilen görüşmelerde, pek çok katılımcı bu duruma dikkat çekmişlerdir. Örneğin, Türkiye kökenli bir akademisyen olarak Londra'da ikamet eden bir katılımcı, özellikle 2013 yılından sonra İngiltere'ye gelen Türkiye kökenli göçmenlerin nitelik değiştirdiğini belirtmiş ve şunları eklemiştir:

> Daha önceki yıllarda gelenler ya politik nedenlerle ya da ekonomik nedenlerle bu ülkeye göç ediyorlardı. Artık ilgili yılın koşullarına göre pek çok araç değerlendirilebiliyordu: sığınma başvurusu, evlilik, geçici vizeler ve hatta illegal göçmenlik… Fakat, zaman içinde bu yollar büyük oranda kapandı. (…) 2013'ten sonra gelenler ise, öncelik dönem göçmenleri gibi iş bulmak için, para kazanmak için gelmiyorlar. Bu nedenlere gelenler mutlaka var ama Türkiye'de iyi şartlarda yaşayan, ekonomik gücü çok da kötü olmayan pek çok insan buraya gelmeye başladı. Bu şekilde gelenler için denilebilir ki pek çoğu Türkiye'dekine göre daha az kazanıyor ya da daha zor şartlarda yaşamaya başlıyorlar. (…) Bu kitlenin en büyük göç nedeni ise Türkiye'deki baskı ortamı… Türkiye'de yaşamanın daha da zorlaşacağını düşünen bu insanlar ya beyin göçü olarak ifade edilen yollarla İngiltere'de göçmen oluyor ya da Ankara Anlaşması gibi yolları deniyor *(YYM-05, Kadın, 29 Yaş. Londra).*

Kıbrıs ve Türkiye kökenlilerin İngiltere'ye göçünün özetlendiği bu bölüm üzerinden, 12 Eylül'den sonra bu ülkeye siyasal nedenlerle göç edenlerin tarihsel arkaplanı oluşturulmaya çalışılmıştır.

IV. BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

"(…) 1988 yılında 14 Mayıs'ta 'vatandaşlıktan çıkarıldığım' haberini aldım. Vatandaş olmadığıma göre 'vatan haini' statümü de kaybetmiş olmalıyım. Vatandaşlıktan atılmam babamı çok üzdüğü için, telefonda ona 'Meraklanma baba, Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığımda, geri alırlar!' şeklinde şaka yaptım (…) Doğduğum ve halen kokusunu aldığım köyümün ve evimin olduğu yere bir daha dönememe düşüncesi son derece can sıkıcıydı. (…) Şu anda 'vatansız'ım. …doğduğum, büyüdüğüm, ilk âşık olduğum topraklara döneceğim. …günü geldiğinde, köyüme kadar gidecek, iki katlı ağaçtan baba evinde, çocukluk odamda sabah güneşi beni uyandırıncaya değin gül, çam ve anne kokuları arasında uyuyacağım (Akhanlı: 2008: 131-132)."

"Avrupa Türkiye'den çok farklı bir yer. Gerçi siyasi mülteciler dünyanın bir sürü yerine gittiler ama büyük çoğunluk buraya geldi. (…) 1981-1983 arası esas en yoğun gelinen dönem. Fakat daha sonra [ki yıllarda da] siyasi akını devam etti buraya ama bunların yüzde kaçı Türkiye'de takibat altındaydı, yüzde kaçı değildi kestirmek zor. Fakat büyük çoğunluk ekonomik ilticacı[dır]. (…) Burada çalışmak ve para kazanmak için ilticacı olmanın dışında başka hiçbir yol yok. Ama 1981-1983 yılları arasında gelenlerin büyük çoğunluğunun 'sol siyasi mülteci' veya 'gerçek mülteci' olduğunu söyleyebiliriz (Erkiner: 2008: 194)"

Bu bölümde, alandan toplanan verilere bağlı sonuçlar analiz edilerek sunulmuştur. Araştırma kapsamında değerlendirilen çeşitli soruların, genel olarak nitel ve nicel yaklaşımlarla, karma bir şekilde değerlendirilmesi tercih edilmekle birlikte, kimi istisnaî durumlarda sadece nicel yahut sadece nitel verilere dayalı bulgular da yer almaktadır. Bu çerçevede, nicel verilerin temini için 46 adreste *hane halkı* (HH) soru kâğıdı uygulaması ve 332 kişiyle *kişi/politik göçmen* (PG) soru kâğıdı uygulaması gerçekleştirilmiştir. HH'ye dair bilgilerin toplandığı soru kâğıdı uygulamalarının 43 adeti "sorunsuz" olarak değerlendirilmiş; PG kategorisinde olan soru kâğıdı uygulamalarının ise 309 adeti "sorunsuz" olarak değerlendirmeye alınmıştır. Diğer bir ifadeyle, alan çalışmasının nicel veri toplama aşamasında, PG kişi görüşmelerinden %93,9'luk ve HH görüşmelerinden %93,4'lük cevaplama oranı yakalanabilmiştir.

Çeşitli bulguların ve yorumların yer aldığı bölüm, üç başlıktan oluşturulmuştur. Birinci kısımda, ağırlığını nicel verilerin oluşturduğu ancak kimi nitel verilerin de değerlendirildiği demografik bilgiler verilmiştir. "Göç Süreci" isimli ikinci ara başlıkta, 1980 ilâ 1989 yılları arasında Türkiye'den bu ülkeye siyasal nedenlerle göç edenlere yönelik çeşitli bilgiler sunulmuştur. Başka deyişle, bu kitlenin İngiltere'ye dair ilk izlenimlerinin neler olduğu, bu ülkeye hangi yollardan geldikleri vb. bilgiler paylaşılmış ve buna paralel kimi katılımcı yorumlarına yer verilmiştir. "Süreç ve Uyum" ismiyle sunulan üçüncü ara başlıkta, araştırma konusunu oluşturan göçmenlerin İngiltere'ye uyum süreci irdelenmiştir. 1980'li yıllarda Türkiye'yi ve İngiltere'yi nasıl değerlendirdikleri, Kıbrıs Türkleri başta Türkçe konuşan topluluklar ve diğer göçmen toplumuyla ilişkilerinin nasıl olduğu, kendi süreçlerine ilişkin siyasal değerlendirmelerinin ne yönde olduğu türünden sorulara, sosyo-politik çıkarsamalar üzerinden cevap aranmıştır.

Tüm bu değerlendirmelere geçmeden önce, alandan toplanan verilerin niteliğine ve içeriğine ilişkin çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

4.1. SAHADAN TOPLANAN VERİLERİN KULLANIM BİÇİMİ

Grafik 9. *Değerlendirmeye Alınan (Sorunsuz) Nicel Veri Sayıları*

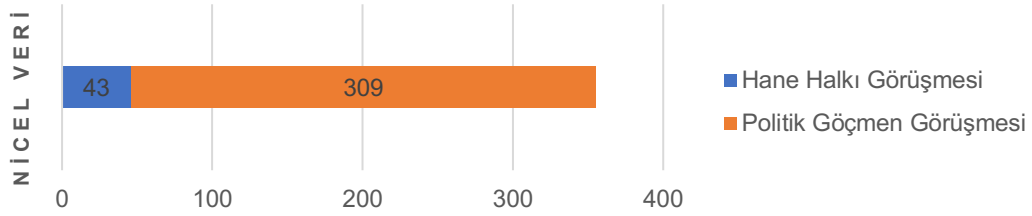

Nicel veri temininde gerçekleştirilen 46 HH görüşmesi üzerinden 187 kişiye dair bilgiler edinilebilmiştir. Katılımcılardan 1 kişi görüşme anında görüşmeye devam etmek istememiş, 2 görüşme ise soru kâğıdı tamamlanamadan sonuçlanmıştır. Bu durumda, HH verileri için 43 sorunsuz görüşme gerçekleştirilmiş ve değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıntısı, Tablo 18'de sunulduğu üzere, bu 43 soru kâğıdı uygulamasıyla, hane içinde bulunan bir kişiden aynı hanede yaşayan diğer kişilere ilişkin çeşitli bilgilerin toplanması mümkün olmuştur.

Tablo 18. *Hane Halkı Uygulaması Kodları ve Hane Temsil Sayıları*

HH Uygulama Kodu	***Hanede Yaşayan Sayısı (Sürekli)***	***HH Uygulama Kodu***	***Hanede Yaşayan Sayısı (Sürekli)***
HH 1	**6 *kişi***	HH 23	**4 *kişi***
HH 2	**5 *kişi***	HH 24	**5 *kişi***
HH 3	**4 *kişi***	HH 25	**5 *kişi***
HH 4	**5 *kişi***	HH 26	**5 *kişi***
HH 5	**3 *kişi***	HH 27	**5 *kişi***
HH 6	**5 *kişi***	HH 28	**6 *kişi***
HH 7	**5 *kişi***	HH 29	**2 *kişi***
HH 8	**4 *kişi***	HH 30	**3 *kişi***
HH 9	**5 *kişi***	HH 31	**6 *kişi***
HH 10	**5 *kişi***	HH 32	**4 *kişi***
HH 11	**6 *kişi***	HH 33	**6 *kişi***
HH 12	**3 *kişi***	HH 34	**3 *kişi***
HH 13	**4 *kişi***	HH 35	**5 *kişi***
HH 14	**6 *kişi***	HH 36	**4 *kişi***
HH 15	**3 *kişi***	HH 37	**5 *kişi***
HH 16	**2 *kişi***	HH 38	**5 *kişi***
HH 17	**4 *kişi***	HH 39	**2 *kişi***
HH 18	**7 *kişi***	HH 40	**2 *kişi***
HH 19	**4 *kişi***	HH 41	**3 *kişi***
HH 20	**5 *kişi***	HH 42	**4 *kişi***
HH 21	**3 *kişi***	HH 43	**7 *kişi***
HH 22	**2 *kişi***		
			***TOPLAM*: 187 kişi**

HH soru kâğıdı uygulaması üzerinden elde edilen veriler, 1980-1989 yıllarına dair göç sürecinden ziyade, hâli hazırda Londra'da yaşamını sürdüren farklı katmanlara ilişkin demografik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel profilin oluşturulması için değerlendirilmiştir. Bu vesileyle, araştırma odağında yer alan 1980-1989 yılları arasında politik göçmen olarak bu ülkeye yerleşenlerle, farklı zaman dilimlerinde, farklı nedenlerle İngiltere'ye göç edenler arasında kimi karşılaştırmaların yapılabilmesi mümkün olmuştur.

Grafik 10. *Değerlendirmeye Alınan Nitel Verilerin Kentlere Göre Dağılım Sayıları*

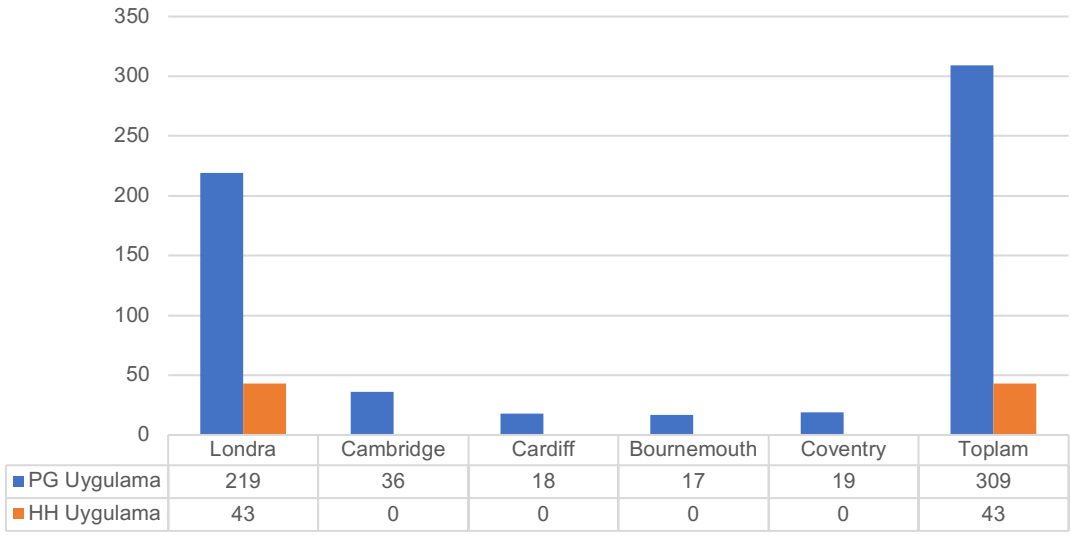

	Londra	Cambridge	Cardiff	Bournemouth	Coventry	Toplam
PG Uygulama	219	36	18	17	19	309
HH Uygulama	43	0	0	0	0	43

Sahadan toplanan nicel verilerin tamamı öncelikle CsPro *(ver. 4.1)* yazılımı (The United Nations Software Package for Data Entry and Editing – Census Bureau) üzerinden kodlanmış/kategorileştirilmiş; ardından sahadan toplanan nicel verilerin tamamı SPSS *(ver.24)* yazılımı (Statistical Package for the Social Sciences) üzerinden dijital ortama aktarılmıştır. Diğer bir ifadeyle, ortaya çıkan frekans tabloları, bulgular ve dağılımlar SPSS yazılımı üzerinden oluşturulmuş; çeşitli tablolar, grafikler ve şekiller halinde analiz edilmiştir.

Nitel verilerin toplanması için alana çıkmadan önce 81 adet yarı-yapılandırılmış mülakat (YYM) planlanmış, bu hedef doğrultusunda 81 kişiye ulaşılmış ancak katılımcıların görüşmeye devam etmek istememesi, görüşme sonrasındaki bir tarihte mülakatını geri çekmek istemeleri, görüşmelerin yarım kalması vb. nedenlerden ötürü ancak 77 YYM araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Buna paralel olarak, 22 kişiyle derinlemesine (yapılandırılmamış) mülakat (DM) uygulanmıştır ve çeşitli konu başlıklarında, ilgili görüldüğü ölçüde değerlendirilmiştir. Yine nitel veriler için 4 adet odak görüşme (ODK) yapılmıştır ve bu görüşmelere toplam 27 kişi katılmıştır. ODK görüşmeler de DM'ler de olduğu gibi, gereksinilen yerlerde analizi derinleştirmek için kullanılmıştır.

Grafik 11. *Değerlendirmeye Alınan (Sorunsuz) Nitel Veri Sayıları*

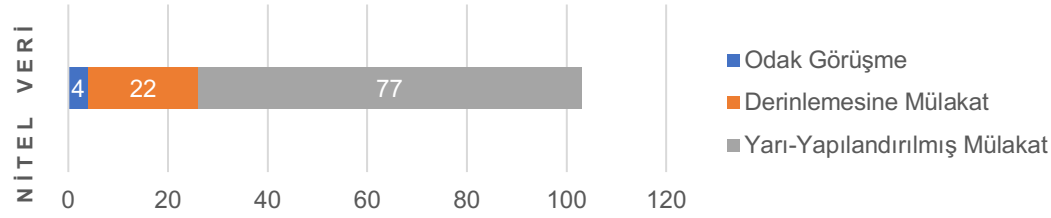

Nedenleri bu tez çalışmasının birinci bölümünde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere, HH soru kâğıdı uygulaması ve odak görüşmeler[51] sadece Londra'da gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen odak görüşmelere ilişkin bilgiler, Tablo 19'da sunulmuştur.

Tablo 19. *Odak Görüşmeler (ODK) Kaynak Bilgileri*

	Kod	***Odak Niteliği***	***Katılımcı Sayısı***	***Görüşme Yeri***
Odak 1	ODK1	**[STK / Dernek]** Politik/akademik düşünce kuruluşu *(Think Tank)*	4 *(+1)	Londra | Harringay
Odak 2	ODK2	**[STK / Dernek]** Türkçe eğitim odaklı dernek	6 *(-2)	Londra | Islington
Odak 3	ODK3	**[Arkadaş grubu]** 1980'ler Sol Örgüt Çevresi	5	Londra | Enfield
Odak 4	ODK4	**[STK / Dernek]** 1980'lerden beri faal sol tandanslı dernek	8 *(+3)	Londra | Hackney

* İşaretinden sonra parantez içine alınan sayı, görüşme başladıktan sonra katılan kişi sayısını ya da görüşme tamamlanmadan ayrılanların sayısını belirtmektedir.

Başarılı olarak değerlendirilmeye alınmış nitel verilerin dökümü ise Grafik 12'de sunulmuştur. İlgili nitel veri toplama araçlarının neler olduğu ve hangi kentler üzerinden toplandığı bilgileri de bu grafikte paylaşılmıştır.

[51] Londra dışındaki kentlerde, araştırma konusunu oluşturan siyasal göçmenlerin aynı yere toplanabilmesi (dört ve/ya dörtten fazla kişi) mümkün olamadığı için, odak görüşme (ODK) tekniği sadece Londra'da, dört kere uygulanabilmiştir.

Grafik 12. *Değerlendirmeye Alınan Nitel Verilerin Kentlere Göre Dağılım Sayıları*

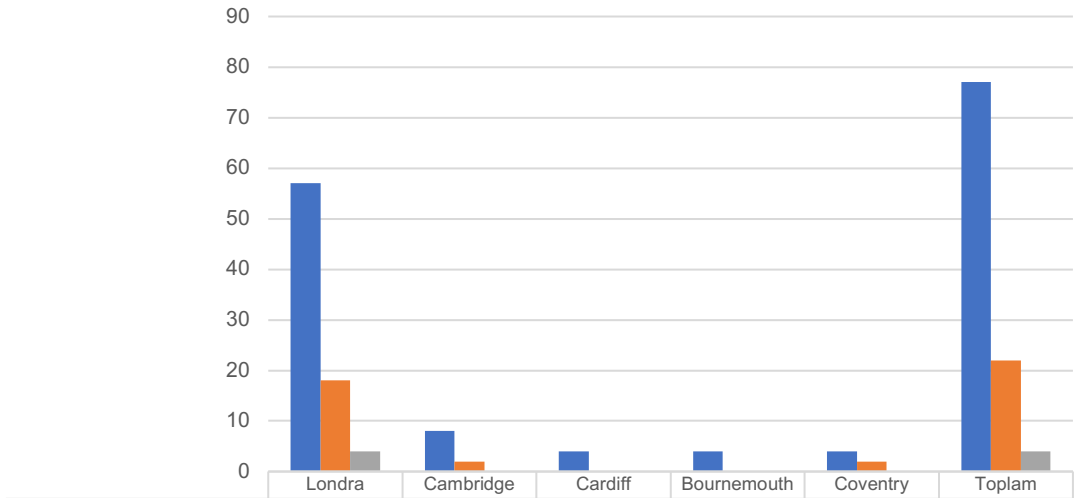

	Londra	Cambridge	Cardiff	Bournemouth	Coventry	Toplam
Yarı-Yapılandırılmış Mülakat	57	8	4	4	4	77
Derinlemesine Mülakat	18	2	0	0	2	22
Odak Görüşme	4	0	0	0	0	4

Yarı-yapılandırılmış mülakatların bir bölümü, çeşitli tablo ve grafiklerin oluşturulmasında, diğer bir bölümü ise konuyu derinleştirilme amacıyla kullanılmıştır. YYM görüşmelerinde, ilgili soru sorulduktan sonra soru formuna notlar alınmış, aynı zamanda önceden bilgi verilip onay alındıktan sonra ses kayıt cihazı aracılığıyla görüşmeler kaydedilmiştir. Görüşmeciden elde edilen cevaplar, daha sonraki bir zamanda deşifre edilmiş ve yalnızca ilgili yerlerde değerlendirilmiştir. YYM için, mümkün olabildiğince 50 yaş ve üstünde "birinci kuşak" göçmenlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Tamamlanan her bir görüşmeden sonra, görüşmecinin yönlendirmesi ve referansıyla başka bir görüşmeciye ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle, YYM'ler için *kartopu* tekniği uygulanmış ve YYM sayısı arttıkça araştırma odağını oluşturan 80'li yılların politik göçmenlerine daha fazla ulaşılabilmiştir.

YYM'lere katılım gösteren kişilere ilişkin çeşitli bilgiler Tablo 20'de sunulmuştur. Bu mülakatlara katılan 77 kişinin 47'si erkek, 30'u kadındır. İlgili tablo incelendiğinde, 1980'li ve 1990'lı yıllarda bu ülkeye göç edenlerin "sığınmacı / sığınma arayan" statüsünde olduğu, öte yandan 2000'li yıllar itibariyle göç edenlerinse "Ankara Anlaşması" yolunu tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Bu konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgiler "Göç Süreci" başlığı altında sunulmuştur.

Tablo 20. *Yarı-Yapılandırılmış Mülakat (YYM) Kaynakları Bilgileri*

Kod		*Yaş*	*Göç Yılı*	*Göç Kenti*	*Göç Statüsü*	*Meslek*	*Yaşadığı Yer*
YYM-01	E	32	2013	İSTANBUL	Yasadışı İkamet	İşsiz	Haringey | LONDRA
YYM-02	E	29	2015	İSTANBUL	Süreli Oturum (TIER 5 Vize)	Lisans Öğrencisi	Haringey | LONDRA
YYM-03	E	39	2014	ESKİŞEHİR	Ankara Anlaşması	Restoran Çalışanı	Haringey | LONDRA
YYM-04	K	47	1994	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi	Haringey | LONDRA
YYM-05	K	29	2016	ANKARA	Geçici Oturum İzni	Akademisyen (İşsiz)	Haringey | LONDRA
YYM-06	E	58	1986	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Kafe Sahibi	Haringey | LONDRA
YYM-07	E	44	2001	İSTANBUL	Sığınmacı	Geçici İşler (İşsiz)	Haringey | LONDRA
YYM-08	E	62	1983	ANKARA	Sığınmacı	Yönetici (Emekli)	Haringey | LONDRA
YYM-09	E	63	1982	ANKARA	Sığınmacı	Öğretmen (Emekli)	Wood Green | LONDRA
YYM-10	K	56	1989	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Ev Kadını (İşsiz)	Wood Green | LONDRA
YYM-11	K	45	1989	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Ev Kadını (İşsiz)	Wood Green | LONDRA
YYM-12	K	44	1989	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Geçici İşler (İşsiz)	Wood Green | LONDRA
YYM-13	E	61	1989	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Wood Green | LONDRA
YYM-14	E	42	1989	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Wood Green | LONDRA
YYM-15	E	57	1987	TRABZON	Sığınmacı	Öğretmen	Wood Green | LONDRA
YYM-16	K	56	1987	TRABZON	Sığınmacı	Öğretmen	Wood Green | LONDRA
YYM-17	E	62	1986	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Tottenham | LONDRA
YYM-18	E	38	1986	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Tottenham | LONDRA
YYM-19	E	37	1986	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Tottenham | LONDRA
YYM-20	K	41	1986	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Tottenham | LONDRA
YYM-21	E	65	1982	GÜMÜŞHANE	Sığınmacı	Öğretmen (Emekli)	Tottenham | LONDRA
YYM-22	E	61	1982	KIBRIS	Özel Statü	Öğretmen (Emekli)	Tottenham | LONDRA
YYM-23	K	34	2009	BURSA	Süresiz Oturum İzni (Evlilik)	Restoran Çalışanı	Hackney | LONDRA
YYM-24	E	41	2013	ANKARA	Ankara Anlaşması	Akademisyen (Çalışan)	Hackney | LONDRA
YYM-25	E	58	1987	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Hackney | LONDRA
YYM-26	E	57	1987	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Hackney | LONDRA
YYM-27	E	56	1987	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Hackney | LONDRA
YYM-28	E	70	1980	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Gazeteci (Emekli)	Hackney | LONDRA
YYM-29	K	67	1980	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	Ev Kadını (İşsiz)	Hackney | LONDRA
YYM-30	E	47	2002	SİVAS	Süresiz Oturum İzni (Evlilik)	Tamirci	Hackney | LONDRA
YYM-31	K	45	1999	TUNCELİ	Sığınmacı	Kafe Çalışanı	Dalston | LONDRA
YYM-32	E	54	1991	VAN	Sığınmacı	Restoran Sahibi	Hackney | LONDRA
YYM-33	E	49	1994	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Belirsiz (Yazılmamış)	Enfield | LONDRA
YYM-34	K	49	1994	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Ev Kadını (İşsiz)	Enfield | LONDRA
YYM-35	K	46	1994	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Çalışanı	Enfield | LONDRA
YYM-36	E	45	1994	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Restoran Çalışanı	Enfield | LONDRA
YYM-37	K	46	1994	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	Grafik Tasarımcısı	Enfield | LONDRA
YYM-38	E	48	1992	TUNCELİ	Sığınmacı	Antrenör	Enfield | LONDRA
YYM-39	E	47	1992	TUNCELİ	Sığınmacı	Antrenör	Enfield | LONDRA
YYM-40	E	51	1990	ŞIRNAK	Sığınmacı	Tamirci	Dalston | LONDRA
YYM-41	K	49	1996	SİİRT	Sığınmacı	Cafe Sahibi	Dalston | LONDRA
YYM-42	E	62	1983	Magosa | KIBRIS	Özel Statü	Mühendis (Emekli)	Manor House | LONDRA

YYM-43	E	59	1987	İSTANBUL	Sığınmacı	Teknisyen	Camden Town | LONDRA
YYM-44	E	64	1985	İSTANBUL	Sığınmacı	Yönetici (Kobi)	Camden Town | LONDRA
YYM-45	K	29	2013	ANKARA	Ankara Anlaşması	Barista / Barmen	S. Newington | LONDRA
YYM-46	K	28	2012	İZMİR	Süresiz Oturum İzni (Evlilik)	Çocuk Bakıcısı	S. Newington | LONDRA
YYM-47	E	57	1984	İZMİR	Sığınmacı	Psikolog	Red Bridge | LONDRA
YYM-48	K	59	1988	Yıldızeli | SİVAS	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	Islington | LONDRA
YYM-49	K	57	1988	Yıldızeli | SİVAS	Sığınmacı	Emekli (Restoran Çalışanı)	Islington | LONDRA
YYM-50	E	57	1988	Yıldızeli | SİVAS	Sığınmacı	Emekli (Restoran Çalışanı)	Islington | LONDRA
YYM-51	K	55	1988	Yıldızeli | SİVAS	Sığınmacı	Emekli (Restoran Çalışanı)	Islington | LONDRA
YYM-52	E	59	1984	Şavşat | ARTVİN	Sığınmacı	Akademisyen	E. Barnet | LONDRA
YYM-53	E	36	2015	MARDİN	Ankara Anlaşması	Eğitim Kurumu Sahibi	N. Barnet | LONDRA
YYM-54	K	39	2009	DİYARBAKIR	Sığınmacı	İşsiz	Jubilee | LONDRA
YYM-55	E	67	1981	DENİZLİ	Sığınmacı	Emekli (Belirsiz)	Greenwich | LONDRA
YYM-56	K	63	1983	HATAY	Sığınmacı	Muhasebeci (Emekli)	Croyden | LONDRA
YYM-57	E	41	2015	İSTANBUL	Ankara Anlaşması	IT (Yazılım) Uzmanı	Peckham | LONDRA
YYM-58	K	25	2016	İSTANBUL	Süreli Oturum (TIER 5 Vize)	Doktora Öğrencisi	| CAMBRIDGE
YYM-59	E	29	2015	İZMİR	Süreli Oturum (TIER 5 Vize)	Doktora Öğrencisi	| CAMBRIDGE
YYM-60	E	49	1992	BATMAN	Sığınmacı	Taksi – Uber	| CAMBRIDGE
YYM-61	E	58	1983	Fatsa | ORDU	Sığınmacı	Akademisyen (Emekli)	| CAMBRIDGE
YYM-62	E	59	1986	GÜMÜŞHANE	Sığınmacı	Tekstil Çalışanı (Emekli)	| CAMBRIDGE
YYM-63	K	57	1986	GÜMÜŞHANE	Sığınmacı	Tekstil Çalışanı (Emekli)	| CAMBRIDGE
YYM-64	K	56	2014	SAMSUN	Süresiz Oturum (Evlilik)	Tıp Doktoru (Emekli)	| CAMBRIDGE
YYM-65	E	73	1976	KIBRIS	Özel Statü	Tekstil İşvereni (Emekli)	| CAMBRIDGE
YYM-66	E	33	2015	ANTALYA	Ankara Anlaşması	Kafe Sahibi	| CARDIFF
YYM-67	E	69	1973	Girne | KIBRIS	Özel Statü	Tekstik İşvereni (Emekli)	| CARDIFF
YYM-68	K	57	1986	ADANA	Sığınmacı	Konfeksiyon Tasarımcısı	| CARDIFF
YYM-69	E	55	1986	ADANA	Sığınmacı	Çevirmen	| CARDIFF
YYM-70	E	62	1988	ANKARA	Sığınmacı	Öğretmen (Emekli)	| BOURNEMOUTH
YYM-71	K	59	1988	ANKARA	Sığınmacı	Öğretmen (Emekli)	| BOURNEMOUTH
YYM-72	K	45	2006	ANKARA	Ankara Anlaşması	Yazar	| BOURNEMOUTH
YYM-73	K	59	1984	MERSİN	Sığınmacı	Gazeteci	| BOURNEMOUTH
YYM-74	E	48	1989	NİĞDE	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	| COVENTRY
YYM-75	E	45	1989	NİĞDE	Sığınmacı	Restoran Sahibi (Aile İşi)	| COVENTRY
YYM-76	E	37	2004	BOLU	Süresiz Oturum (Evlilik)	Kafe Çalışanı	| COVENTRY
YYM-77	K	49	1999	AKSARAY	Süresiz Oturum (Evlilik)	Restoran Sahibi (Aile)	| COVENTRY

Tablo 20'de bulunan "Sığınmacı" ifadesi resmî süreç sonunda İngiltere'de kalıcı olanları; "Süreli Oturum / TIER 5 Vizesi" öğrenci olunması halinde birkaç yılı bulabilen -duruma göre yenilenen- özel bir vize türünü; "Özel Statü" ise Kıbrıs Türklerinin Birleşik Krallık dahilinde ikamet edebilmelerine olanak sağlayan özel bir statüyü kapsamaktadır.

DM çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin çeşitli bilgiler ise Tablo 21'de sunulmuştur. Herhangi bir sıralı soru formuna ve soru sırasına uyulmadan, göç sürecine ilişkin çeşitli konular hakkında yapılandırılmamış (derinlemesine) mülakat tekniğiyle, 22 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakatlar için belirlenen katılımcıların, bu tezin sorunsalı çerçevesinde fikir sahibi kişiler olması ya da bu tezin odaklandığı kimi temel/yan konular üzerinde bilgisi olan kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Derinlemesine mülakatların 4 tanesi 1970'li yıllarda (1 kişi 1969 yılından) göç etmiş sığınmacılardan, 14 tanesi 1980'li yıllarda göç eden sığınmacılardan oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 22 görüşmenin 16'sı araştırma odağında yer alan politik göçmen niteliğindedir. 1990'lı yahut 2000'li yıllarda göç edenlerle gerçekleştirilen diğer 4 görüşme ise, İngiltere'deki Türkiye kökenliler konusunda bilgi sahibi olduğu düşünülen kişilerdir. İlgili kişilerin tümü siyasal faaliyetleri nedeniyle İngiltere'ye sığınmacı olarak gelen kişilerdir. Erken dönem göç örneği olması ve nihayetinde Türkçe'nin ana dili olması nedenleriyle bir Kıbrıs Türküyle de derinlemesine mülakat yapılmıştır. Benzeri nitelikte, politik kimliğini "Türk milliyetçisi" ve "Müslüman" olarak tarif eden iki sığınmacıyla da mülakat yapılmıştır. A-tipik niteliğe sahip bu üç derinlemesine mülakatın yapılmasındaki temel neden, araştırma sorunsalını oluşturan göç süreci yaşanırken, bu kişilerin kendilerinin nasıl değerlendirdikleri ve Türkiye sol-sosyalist hareketinden gelenleri nasıl gördüklerini anlamaya çalışmaktır. Ayrıca belirtmek gerekiyor ki, görüşmelere katılacak bireylerin cinsiyet dağılımlarında bir dengenin yakalanması hedeflendiyse de bu hedef gerçekleştirilememiştir. Tablo 21'den de görüleceği üzere, katılımcılardan ancak dört tanesi kadındır. DM'ler de cinsiyet dağılımına dair bir dengenin olmamasına ilişkin çeşitli yorumlar, "Göç Süreci" başlığı altında daha ayrıntılı olarak tartışılmıştır.

Tablo 21'de "Siyasal Çerçeve" kolonunun altında çeşitli siyasal parti, örgüt ve hareket isimleri göze çarpacaktır. İlgili kısaltmalar, aynı satır içinde bilgileri sunulan herhangi bir görüşmecinin; göç sürecinden önce (henüz Türkiye'deyken), göç sürecinde yahut İngiltere'ye göç ettikten sonra ilgili siyasal parti-örgüt-hareketin üyesi ya da sempatizanı olduğunu göstermektedir. Bu ifadeler katılımcının kendi beyanlarıdır. İlgili örgütlülük durumuysa çeşitlilik

göstermektedir: Kısa süreli örgütlü kalan da vardır, uzun yıllar çeşitli görevler üstleneni de vardır. Henüz Türkiye'deyken, ilgili örgütlenmeleri uzaktan uzağa takip edeni de vardır, daha sonraları çok farklı politik değerlendirmelere sahip olanı da… İlgili örgütlenme isimleri, herhangi bir görüşmecinin İngiltere'ye sığınma başvurusu yaptığı süreçte bu örgütlenmelerin içinde, çevresinde vb. olma durumunu ifade etmektedir. Yapılan tüm derinlemesine mülakatlar, görüşme öncesinde bilgi verilerek sesli olarak kaydedilmiştir. Nitekim, mülakattan sonra verilerin (anlattıklarının) kullanılmamasını isteyen üç görüşme bu araştırma kapsamından çıkartılmış ve ilgili ses kayıtları ve görüşme notları yok edilmiştir.

Tablo 21. *Derinlemesine Mülakat (DM) Kaynakları Bilgileri*

Kod		*Yaş*	*Göç Yılı*	*Göç Kenti*	*Göç Statüsü*	*Siyasal Çerçeve**	*Yaşadığı Yer*
DM-01	E	66	1986	İSTANBUL	Sığınmacı	DEV-YOL	LONDRA
DM-02	E	58	1993	ADANA	Sığınmacı	DEV-SOL (Yağan Grubu)	LONDRA
DM-03	E	41	2008	MARDİN	Ankara Anlaşması	PKK	COVENTRY
DM-04	K	69	1975	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	THKO	LONDRA
DM-05	K	32	2015	ANKARA	Süresiz Oturum İzni	DHKP-C	BRIGHTON
DM-06	E	59	1987	Elbistan | K. MARAŞ	Sığınmacı	TDKP	LONDRA
DM-07	E	58	1989	İSTANBUL	Sığınmacı	DEV-YOL	LONDRA
DM-08	E	47	1997	ANKARA	Sığınmacı	MLKP	LONDRA
DM-09	E	52	1992	HATAY	Sığınmacı	DEV-SOL	BOURNEMOUTH
DM-10	E	61	1988	TUNCELİ	Sığınmacı	TKP/ML TİKKO	LONDRA
DM-11	E	68	1981	TOKAT	Sığınmacı	THKP-C (MLSPB)	COVENTRY
DM-12	K	59	1988	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	TDKP	BRIGHTON
DM-13	E	59	1985	ARTVİN	Sığınmacı	TKP	LONDRA
DM-14	E	57	1986	Pazarcık | K. MARAŞ	Sığınmacı	TKP	LONDRA
DM-15	E	65	1981	TRABZON	Ankara Anlaşması	KURTULUŞ	COVENTRY
DM-16	K	67	1980	DİYARBAKIR	Sığınmacı	RIZGARİ / ALA RIZGARİ	LONDRA
DM-17	E	71	1979	İmranlı | SİVAS	Sığınmacı	TDKP (İnşa Örgütü)	CAMBRIDGE
DM-18	E	77	1969	AKSARAY	Sığınmacı	-	LONDRA
DM-19	E	46	2001	BATMAN	Sığınmacı	İPDA-C	LONDRA
DM-20	E	64	1981	AFYON	Sığınmacı	MHP	BRIGHTON
DM-21	E	64	1989	GÜMÜŞHANE	Sığınmacı	DEV-YOL	LONDRA
DM-22	E	76	1971	KIBRIS	Özel Statü	AKEL	LONDRA

Tüm bu açıklamalar ışığında, alandan toplanan nitel veriler öncelikle sabit kodlar üzerinden sınıflandırılmış, ardından MAXQDA *(ver.2018)* yazılımı üzerinden

sınıflama/kodlamaya tâbi tutularak çeşitli çıktılara dönüştürülmüş ve analiz edilmiştir. Buna paralel, YYM, DM ya da ODK tekniklerle elde edilmiş veriler, bazı durumlarda doğrudan sunulmuş, bazı durumlardaysa görüşmeye yönelik kısa göndermeler yoluyla kullanılmıştır.

Bir sonraki alt başlıkta ise araştırma örneklemini oluşturan ve ağırlıklı olarak 1990'lı yıllardan sonra İngiltere'ye göç eden kişilere ilişkin demografik bilgi ve bulgular sunulmuştur.

4.2. DEMOGRAFİK BİLGİLER

"12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç ve Uyum (1980-1989)" başlıklı bu tez çalışmasının ana odağını 1980 ilâ 1989 yılları arasında göç edenler oluşturmakla birlikte; farklı tarihlerde İngiltere'ye ulaşan göçmenlerin demografik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özellikleri de belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sayede, HH görüşmeleri üzerinden elde edilen verilerle farklı zaman dilimlerinde göç eden Türkiye kökenlilerin genel profiline dair çeşitli korelasyonlar kurulmaya çalışılmış ve mümkün olabildiğince PG soru kağıtlarından elde edilen verilerle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu başlık altında, saha çalışmasından elde edilen yaş, cinsiyet, anadil, eğitim düzeyi, medeni durumu, çalışma/meslek, gelir düzeyi vb. ilişkin bilgiler sunulmuştur.

4.2.1. Yaş ve Cinsiyet Dağılımı Bilgileri

HH bilgilerine yönelik soru kâğıdı uygulamasından elde edilen verilerde, kişilerin yaş ve cinsiyet dağılımları Grafik 13'te sunulmuştur. Görüşmecilerin %48'i (89 kişi) erkek, %52'si (98 kişi) kadındır. Cinsiyet bazında, HH görüşmelerinde dengeli bir dağılım oranı yakalanabilmiştir. Öte yandan, HH görüşmecilerinin kayda değer bir kısmı 45 ilâ 60 yaş aralığındadır. Türkiye'den İngiltere'ye doğru gerçekleşen göç dalgasının en büyük kısmının 1980'li yılların ikinci yarısı ilâ 1990'lı yılların ikinci yarısı arasında olduğu göz önünde tutulduğunda, hane halkı görüşmelerinin de bu göç dalgasına paralellik arz ettiği söylenebilir.

Grafik 13. *HH – Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (Nicel)*

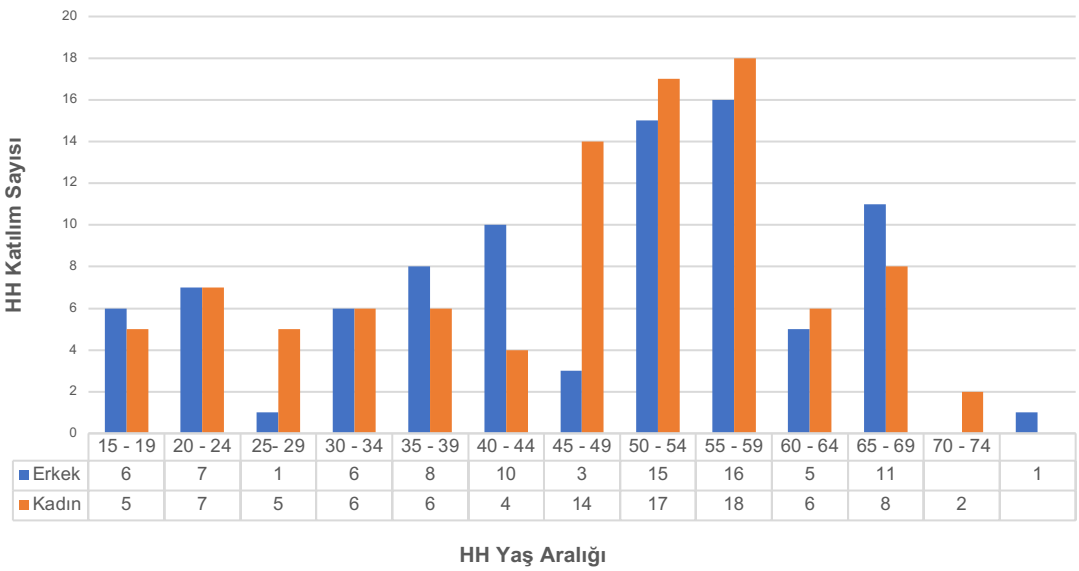

	15 - 19	20 - 24	25- 29	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 - 59	60 - 64	65 - 69	70 - 74	
Erkek	6	7	1	6	8	10	3	15	16	5	11		1
Kadın	5	7	5	6	6	4	14	17	18	6	8	2	

PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen verilere göre, cinsiyet ve yaş dağılımı Grafik 14'deki gibidir. Bu tez çalışmasının ana odağı İngiltere'ye ulaşan Türkiye kökenli politik göçmenler olduğu için, PG soru kâğıdı uygulaması sadece 30 yaş ve üzeri yaşlarda olanlarla gerçekleştirilmiştir. Örneklem için belirlenen kentler ve semtlerde, mümkün olabildiğince 50 yaşının üzerindeki politik göçmenlere ulaşılmaya çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda, 50 yaşının üzerinde olan PG soru kâğıdı katılımcısı olarak 241 kişiyle görüşme gerçekleştirilmiştir. PG soru kâğıdı uygulaması katılımcılarının %63'ü (151 kişi) erkek, %37'si (90 kişi) kadındır.

Grafik 14. *PG – Cinsiyet-Yaş Dağılımı (Nicel)*

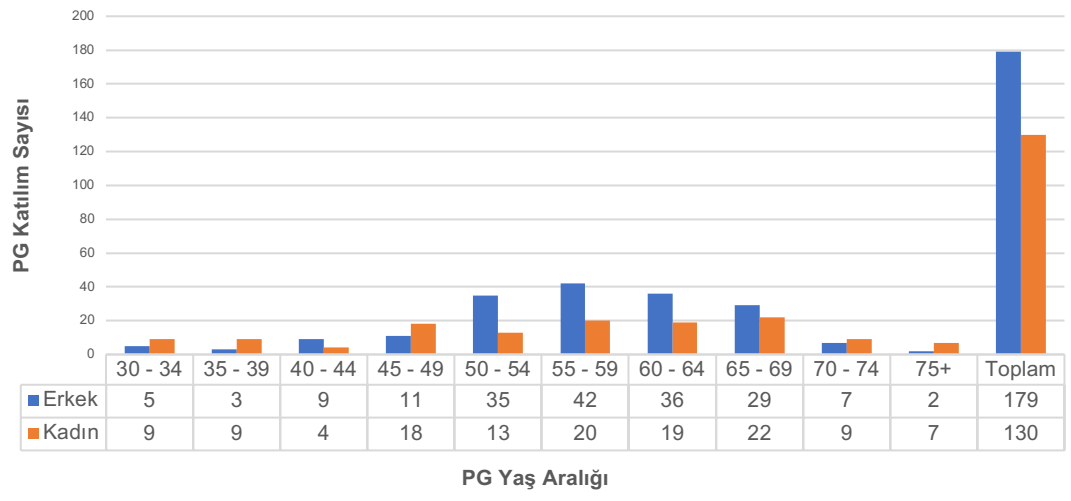

	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 - 59	60 - 64	65 - 69	70 - 74	75+	Toplam
Erkek	5	3	9	11	35	42	36	29	7	2	179
Kadın	9	9	4	18	13	20	19	22	9	7	130

Nitel tekniklerle toplanan (*Yarı-Yapılandırılmış Mülakatlar:* 77 kişi*, Derinlemesine-Yapılandırılmamış- Mülakatlar:* 22 kişi ve *Odak Görüşmeler:* 4 görüşmede toplam 27 kişi) verilerdeyse toplam erkek sayısı 71, toplam kadın sayısı ise 55'dir. Oransal olarak ifade etmek gerekirse, nitel örneklemin %56'sı erkek ve %44'ü kadındır. Nitel verilerin toplanması sürecinde araştırmanın ana odağını kaçırmamak için görüşmelerin %94'ü 50 yaş ve üzerindekilerle gerçekleştirilmiştir. Nitel verilere ilişkin bilgiler Grafik 15'de sunulmuştur.

Grafik 15. *YYM-DM-ODK Cinsiyet ve Yaş Dağılımı (Nitel)*

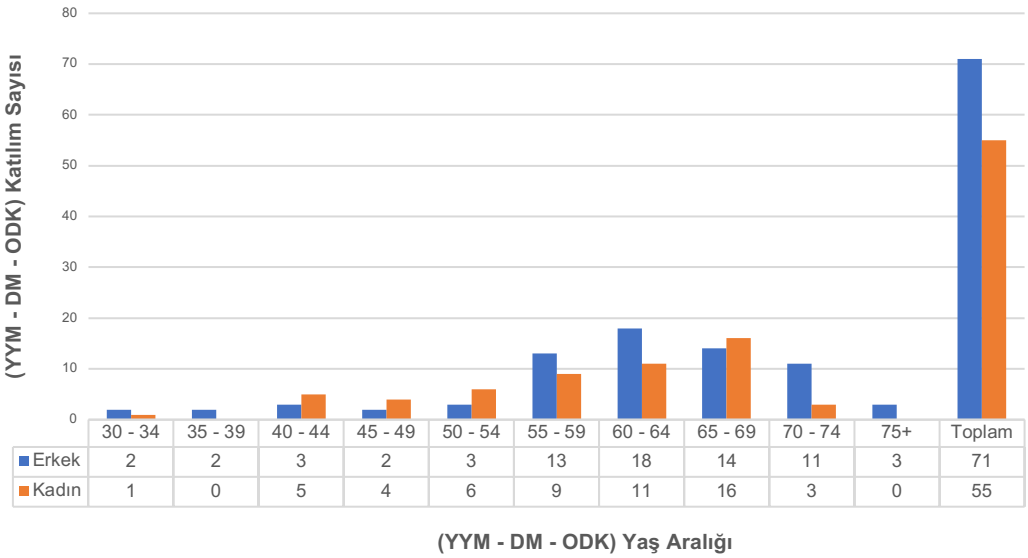

	30 - 34	35 - 39	40 - 44	45 - 49	50 - 54	55 - 59	60 - 64	65 - 69	70 - 74	75+	Toplam
Erkek	2	2	3	2	3	13	18	14	11	3	71
Kadın	1	0	5	4	6	9	11	16	3	0	55

4.2.2. Medeni Durum Bilgileri

Çalışma kapsamında bilgisi toplanan 15 yaş ve üstü HH nüfusunun medeni durumu Tablo 22'de (iki sayfa sonra) sunulmuştur. Hiç evlenmemiş kadın ve erkeklerin yüzdesinin 15-19[52] yaş grubundan, sırasıyla 60-64 ve 65-69 yaş

[52] Evlenme yaşı, diğer adıyla evlilik yaşı, kişilerin kanunen evlenmesine izin verilen yaştır. İngiltere'de evlilik yaşı 18'dir. Türkiye'de, 2002 yılında Türk Medeni Kanunu'nda yapılan düzenlemelerden önce, erkeklerin 17 yaşını, kadınların ise 15 yaşını doldurmuş olması kaidesine bakılıyordu. Diğer bir deyişle, 2002 yılından önce, ebeveynlerin de rızası olursa kız çocuklarının 16 yaşında evlendirilmesi kanunen mümkündü. Bu tarihten sonra evlilik yaşı 18'e çıkartılmıştır. Tüm kanun yükümlülüklerine rağmen, örneğin imam nikahı kıyılmasıyla, Türkiye'de daha erken yaşlarda evliliklerin yapılması, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. İngiltere'de yaşayan Türkiye kökenliler açısından da benzeri örnekler vardır. Bu nedenlerle, evlilik statüsünün belirlenmesinde 15 yaş baz alınmıştır.

grubuna değin azalma gösterdiği ancak bu yaş grubundan sonra her iki cinsiyet için hiç evlenmemişlerin oranının nispeten yükseldiği görülmektedir. Hâlen evli olan kadın ve erkeklerin oranı neredeyse aynı iken, eşi ölmüş ve boşanmış veya eşinden ayrı yaşayan kadınların oranı erkeklere nazaran daha yüksektir. Erkeklerin, kadınlara nazaran evlenmemesi, eşinin ölmesi veya boşanma durumunda tekrar evlenme olasılığının yüksek oluşu, erkekler açısından bu iki medeni durumun kadınlara göre daha düşük olmasına yol açmaktadır. Hiç evlenmemiş erkekler ve kadınların oranı arasında, erkek nüfusunun lehine %8'lik bir fark bulunmaktadır. Medeni duruma ilişkin doğum yeri bilgisi göz önüne alındığında ise, erkek nüfusunun -hem Türkiye'de doğanlar açısından hem de İngiltere'de doğanlar açısından- kadın nüfusuna göre yaklaşık %10'luk bir baskınlığı söz konusudur. HH verilerine göre, İngiltere'de doğmuş olan Türkiye kökenli erkek nüfusu daha fazladır.

İlgili hanelerde yaşayan Türkiye kökenli nüfus sayısı göz önüne alındığında, günümüz koşullarında görece "kalabalık" bir yaşam sürdürme alışkanlığının devam ettiği gözlemlenmiştir. Yine kimi hanelerde, ebeveynlerin yanı sıra, çocuklardan birisinin evlenmesi durumunda dahi, aynı hane içinde yaşamlarını sürdürme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Aynı hane içinde, yaşamlarını "geniş aile" statüsünde sürdürmeyi tercih eden nüfusun göz ardı edilemeyecek boyutta olmasına dair, 30 yılı aşkın bir süredir Londra'da ikamet eden bir görüşmecinin değerlendirmesi şu şekildedir:

> Söylediğiniz doğrudur hocam. Hatta sizin belirttiğiniz rakamların çok daha ötesinde bir geçerliliği vardır: Türk ya da Kürt ya da neyse adı, kalabalık aile yaşamının… Durumun böyle olmasının elbette nedenleri vardır. Öncelikle, buraya [Londra'ya] 1980'li yılların sonunda gelmeye başlayanların ve 1990'lı yıllar boyunca devam eden göç furyasının temel kitlesini Maraşlılar ve Sivaslılar oluşturuyor. Buna paralel, köy boşaltmalardan kaynaklı başka gelenler de var, onlar daha çok Güneydoğu tarafından… İşte tüm bu kitle, daha Ankara'yı, İstanbul'u hatta kendi yaşadığı şehrin merkezini bile görmeden Londra'ya geldi. Çoluk çocuk, anne baba hatta dedelerini getirenler bile var. Dil bilmez, iş tutmaz durumdalar henüz o zamanlar. Bunun için de birbirlerine kitleniyor bu insanlar. Hem hemşericilik açısından hem de ailesi açısından... Yıllar içinde de böyle sürüyor. Bu gelenlerin çocukları büyüdükçe durum biraz değişiyor ama öyle çok büyük bir değişim yok, mümkün olursa aynı ev içinde, değilse de hemen çok yakın bir eve yerleşerek yaşamaya devam ediyorlar. (…) Buradakilerin tümü için diyemem ama böyle

> bir tercihte bulunulmasının bir sebebi de *council house*[53]lardır. Böyle bir nimetten kimse vaz geçmek istemiyor sonuçta. *Zone-3*'te[54], *zone-2*'de hatta *zone-1*'de bile evi olanlar var. Ev geniş yapılıysa bir de! Adam niye barınmaya para versin? (…) O büyüyen çocukların annesinin babasının yanında yaşama istediği biraz da kültüreldir, bunun da etkisi var. Feodal-kırsal kültürel alışkanlıkların değişmesi bir yana, daha da sahiplenilen bir şey haline geliyor. Bunun yanı sıra Londra çok pahalı bir yer, kiralar da yüksek. Onun için geçici bir süre aynı evde kalmak zorunda olanlar da oluyor *(DM-06, Erkek, 59 Yaş. Londra).*

[53] *Council house*, mülkiyeti ilgili belediyeye ait olan sosyal konutlardır. Bu tip evler, (sığınma talebinin Birleşik Krallık yetkili kurumlarınca kabul edilmesinden sonra) tamamen ücretsiz ya da çok uygun bir bedel karşılığı sığınmacılara sunulmaktadır. 1980'li yıllarda Türkiye'den İngiltere'ye göç eden sığınmacıların önemli bir kısmı da bu haktan faydalanmıştır. 1990'lı yıllar itibariyle council house'ların sayısı azaltılmış, ilgili evlerin sığınmacılara verilme koşulları zorlaştırılmış ve bir kısmı belediyeler tarafından özelleştirilmiş-satılmış olsa dahi *council house* hakkından faydalanan pek çok Türkiye kökenli hâlen bu konutlarda kalmaktadır. Yetkili belediyelerin, sığınmacıları destekleme amacıyla ücretsiz yahut düşük bedeller karşılığı kullanıma açtığı bu konutlarda kalan sığınmacıların, ilgili evin bir bölümünü ya da tamamını başka birilerine (alt-kiracı) kiraladıkları ise sır değildir. Bu alt-kiralama uygulaması kayıt dışı yöntemlerle yürütülmektedir. İlgili konutun hangi bölgede (*zone*) olduğuna ve evin koşullarına bağlı olarak, kira bedeli değişmektedir. Bu açıdan, sığınmacıların barınma ihtiyacının desteklenmesi amacıyla tanımlanan bu sosyal hakkın istismar edildiği sıklıkla karşılaşılan bir durumdur ve sığınmacılar açısından iki yönlü bir ekonomik getiri sağlamaktadır.

[54] *Zone* (bölge), Londra'nın en merkezi yerlerinden başlayarak şehir dışına doğru dairesel olarak genişleyen şehir planlama yöntemidir. Londra'da toplam 9 bölge vardır ve ulaşımdan adres kodlamasına kadar pek çok şey bu şekilde sınıflandırılır. Herhangi bir yerin değeri, bölge kodlamasında geçen rakamın küçüklüğüne göre artar. Örneğin, tarihi, siyasi ya da idari pek çok yerleşimin olduğu *zone-1* ya da *zone-2*, şehrin epey dışında yer alan *zone-7*'den kat ve kat daha değerlidir.

Tablo 22. *Cinsiyetler Bazında HH Medeni Durum – Doğum Yeri (TR/UK) Korelasyonu*

	Hiç Evlenmedi	***Halen Evli***	***Eşi Ölmüş***	***Boşandı-Ayrı Yaşıyor***	**TOPLAM**
K A D I N **Yaş Aralığı**					
15 – 19 Arası Yaş	90.9	8.6	0.1	0.4	100.0
20 – 24 Arası Yaş	57.3	41.3	0.3	1.1	100.0
25 – 29 Arası Yaş	29.2	68.7	1.7	0.5	100.0
30 – 34 Arası Yaş	9.1	87.1	2.2	1.6	100.0
35 – 39 Arası Yaş	7.5	88.3	2.6	1.6	100.0
40 – 44 Arası Yaş	5.0	87.5	4.8	2.7	100.0
45 – 49 Arası Yaş	3.5	84.8	9.3	2.3	100.0
50 – 54 Arası Yaş	1.2	83.7	12.0	3.1	100.0
55 – 59 Arası Yaş	1.1	78.1	19.0	1.9	100.0
60 – 64 Arası Yaş	1.0	68.2	29.8	1.0	100.0
65 – 69 Arası Yaş	2.3	62.3	32.0	3.4	100.0
70 – 74 Arası Yaş	2.2	58.0	39.8	0	100.0
75+ Yaş	0	0	0	0	100.0
Doğum Yeri | TR-UK					
TR [Türkiye] Doğumlu	31.9	58.6	7.8	1.8	100.0
UK [İngiltere] Doğumlu	34.3	57.9	7.0	0.8	100.0
Toplam (*Kadın*)	32.8	58.3	7.5	1.4	100.0
E R K E K **Yaş Aralığı**					
15 – 19 Arası Yaş	98.6	1.2	0.2	0	100.0
20 – 24 Arası Yaş	84.2	15.4	0.1	0.3	100.0
25 – 29 Arası Yaş	39.6	59.0	1.1	0.3	100.0
30 – 34 Arası Yaş	15.2	84.0	0.5	0.3	100.0
35 – 39 Arası Yaş	2.8	96.4	0.6	0.2	100.0
40 – 44 Arası Yaş	2.8	96.3	0	0.9	100.0
45 – 49 Arası Yaş	1.8	97.5	0.7	0	100.0
50 – 54 Arası Yaş	1.2	95.8	1.3	1.7	100.0
55 – 59 Arası Yaş	1.1	97.9	1.0	0	100.0
60 – 64 Arası Yaş	2.4	92.7	4.9	0	100.0
65 – 69 Arası Yaş	0.7	91.2	8.1	0	100.0
70 – 74 Arası Yaş	0	0	0	0	100.0
75+ Yaş	4.6	86.4	9.0	0	100.0
Doğum Yeri | TR-UK					
TR [Türkiye] Doğumlu	40.0	57.9	1.6	0.5	100.0
UK [İngiltere] Doğumlu	42.3	56.4	1.2	0.1	100.0
Toplam (*Erkek*)	40.9	57.3	1.4	0.3	100.0

15-30 yaş aralığında olan nüfusun büyük bölümümün (%90'ların üzerinde) hiç evlenmemiş olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, 1980'li ve 1990'lı yıllarda göç eden 40-69 yaş aralığındaki nüfusun %90'lar civarında oranla hâlen evli kaldığı

gözlemlenmiştir. Saha çalışmasında yapılan bir görüşmede bu durum sorulmuş ve görüşmeciden şu cevap alınmıştır:

> Evet doğru. Yani, söylediğiniz sayılar açısından doğru. Fakat bu durum sadece Türklere özgü bir durum değildir. Aynı şekilde, örneğin 1990'larda buraya [Londra'ya] gelmiş olan Hindu [Hindistanlı] ya da Paki [Pakistanlı] için de durum böyledir. Hatta Latin Amerika ya da Uzak Doğu'dan gelenler için de… Yaşı benim gibi ellilerinin sonunda olanların çoğu aynı şeyi diyeceklerdir: Biz buraya zor koşullarda geldik ve çok yabancıydık. Hâlen de öyleyiz ya (gülerek), o başka konu. Şimdi ben karıma tutunmayacağım da ne yapacağım? Koca İngiliz'in Londra'sında yapayalnız durumdasın, düşünsene… Hem istesek bile nereye boşanacağız, ben nereye gideceğim, karım nereye gidecek? Hadi Türkiye'ye dönse birimiz, o da mümkün değil. Sonuçta gelirken yakmışız gemileri, mültecilik için demediğimiz kalmamış devlete. Yani senin anlayacağın çaresizlikten boşanma filan olmadı o zamanlar. Bu Hindu [Hindistanlı] için de Paki [Pakistanlı] için de işte zencisi [Siyahi] için de geçerli. Ha ama bizim çocuklar burada büyüyünce işler değişti. Onlar için evlilikmiş, töreymiş, adetlermiş filan çok önemli değil. Onların bizim zamanlarımızdaki gibi bir çaresizliği, yabancılığı da yok. Bak bunu sadece solcusu, teröristi filan için demiyorum. Ülkücünün, vatanseverin çocuğu için de Müslümanın çoluğu çocuğu için de böyle bu. *(YYM-15, 57 Yaş. Londra).*

PG kapsamında gerçekleştirilen soru kâğıdı uygulamalarındaysa, evlilik statüsüne ilişkin daha ayrıntılı bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. 1980'lı yıllarda, Türkiye'de evlilik yaşının[55] günümüze oranla daha yüksek olması da göz önünde bulundurulduğunda (Tezcan ve Yadigar, 2004), politik göçmen statüsünden Türkiye'den İngiltere'ye ulaşanların bir bölümünün Türkiye'de evli iken göç etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durularak çeşitli sorular oluşturulmuştur. Benzeri çerçevede, yarı-yapılandırılmış mülakatlarda da evlilik statüsüne ilişkin sorular sorulmuştur. Bu bağlamda, 1980-1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye politik nedenlere göç edenlerin %26,5'lik kısmının evli olduğu, %73,5'lik kısmının evli olmadığı bilgisi edinilmiştir.

[55] Türkiye Doğurganlık Araştırması 1978 verilerine göre, ilk evliliklerini 15-17 yaş aralığında yapanların Türkiye geneli oranı %41,1 iken, aynı yaş aralığında 2003 yılı ortalaması %27,8' gerilemiştir. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Tezcan ve Yadigar, 2004).

Grafik 16. *PG Evlilik Statüsü 1 (Nicel)*

Grafik 16'da sunulduğu üzere, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenli her dört kişiden ancak birinin evli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Evlilik konusunda, 1984 yılında politik nedenlere İngiltere'ye göç eden DM-07 kodlu görüşmecinin ifade ettikleriyse, sosyolojik anlamda "evlilik kurumunun" tek başına ele alınamayacağının, pek çok farklı sosyal olgunun iç içe geçmiş olduğunu göstermesi açısından önemlidir:

> Şimdi o dönemlerdeki evlilik algısı şimdikinden farklıydı. O yıllarda devrimci olmamıza rağmen kimi açmazlarımız da vardı. Özellikle kırsal kesimlerden gelen benim gibilerinde. Ben bir yıllık öğrenciydim ODTÜ'de, yani 12 Eylül'den önce. Darbe günü doğum günüm olduğu için tam yaşımı biliyorum, 20 yaşındaydım (gülerek). Ben Erzurum'dan ODTÜ'ye, 1979 senesinde gelmiştim. (…) Erzurum'da bizim aile geniştir, söylemesi ayıp varlıklı da bir aileydik. İşte tarlalar, bağlar, mal, mülk gibi şeyler… Uzatmayım, ben ODTÜ'yü kazanınca, bizimki gibi varlıklı bir aile vardı ilçede, işte onların kızıyla evlendirdiler beni. Babamın, dedemin, abilerimin filan canına minnet. Sonuçta daha eski zamanlarda çatışmalar, anlaşmazlıklar yaşadığımız bir aile-aşiret olduğu için kalıcı barış olur derdinde onlar. Kızın ailesi de aynı düşünüyor, üstelik onlara göre damat da mühendis çıkacak; okumuş, güçlü adam olur düşünceleri var. Rahmetli anneme sorsan o da çok mutlu. Sonuçta ta Ankaralarda ben bir başıma ne yaparım? Gelin kızı benim yanıma vardığında, işte yemeğimi yapar, çamaşırımı yıkar, kısaca çekip çevirir beni. Yani ben ve kız dışında herkes durumdan memnun (gülerek). O kızcağız da ben de ses edemedik tabi, hem kime itiraz edeceğiz? O zamanlar diri diri gömerler bizi, şimdi nedir durum bilmiyorum, onu da sen anlatırsın (…) Bu şekilde Ankara'ya yerleştik işte, ikimiz de çocuk yaştayız. Ev filan tutuldu, gelin kız evde, ev işleri filan. Ben de okuldayım ilk başlarda. Henüz bilmiyorum bu siyaset işlerini, bizim sülale dededen Demirelci, bir onu biliyorum o kadar. ODTÜ ise o yıllarda bambaşka bir yer, hâlen tüylerimi diken diken eder düşününce (coşkulu). Ezcümle, ben orada politikleşmeye başladım, zaten aksi mümkün değildi. Daha neyin ne olduğunu anlamadan kendimi devrimci diye; hatta direk söyleyeyim Dev-Yol'cu diye tanıtır olmuştum, belimde de tabancam var ki! (…) Evlilik filan yürümüyor, ben eve

> gitmek istemiyorum. Kızı sevmiyorum, rahmetli de beni sevmiyordu işin gerçeği. Yani o da benim eve gelmememden memnun. O yüzden biz Erzurum'a hiç ses etmedik, ikimiz de ayrı evlerde kalır olduk. O bizim evde, ben de arkadaşların evinde. Sadece akrabalar gelince aynı evdeyiz. Bir çeşit tiyatro sergiliyoruz işte. (…) Sonra darbe oldu, beni de aldılar bir süre. İçerde de epey ezdiler, bazı tırnaklarımın olmayışı oradan hatıra işte, meşhur DAL'dan. (…) Biraz da ailemin bastırmasıyla, uğraşıyla ben 1984'de çıktım içerden. Çıkar çıkmaz da buraya kaçırdılar beni. (…) Öylece geldim ama benim şansım, ailem cebime para koymuştu epey. Ha benim o karım kaldı orada, Erzurum'da yani. Daha sonra sülaleden başka birisiyle evlendirmişler; yoksa kan davası çıkacak. O kızcağız da 1991'de intihar etti zaten, hep beraber toprak attılar üstüne… (…) Bu kadar şeyi anlattım çünkü bil istedim, benimki gibi bir sürü şeyin iç içe geçtiği o kadar çok hikâye var ki burada. Kimisi benim gibi aileden zengin, kimisi de ser sefil... Öylece geldik işte buralara. Ben çok sonraları yeniden evlendim ama o da yürümedi (*DM-07, Erkek, 60 Yaş. Coventry*).

1986 yılından beri Londra'da yaşayan DM-10 kodlu görüşmecinin aktardıkları ise, göç ve evlilik ilişkisinin kimi açılardan kolaylaştırıcı olarak değerlendirilebildiğinin çarpıcı bir örneğidir:

> Ben 1986'da buraya geldiğimde 29 yaşındaydım. (…) yok, öyle aranmam filan yoktu dediğiniz gibi. Darbeden sonra gözaltına almışlardı beni. Gerçi epey uzundu o gözaltı, biraz da ezmişlerdi beni. Ben önemli birisi de değildim örgütte [Kastedilen TKP/ML TİKKO]. Kendimce bir bağım var örgütle, zaten bizim oralarda kendiliğinden olurdu bazı şeyler. Yani bağım var ama uzaktan uzağa. (…) O yıllarda benim işler yerlerde, borç batağındayım. …Almanya'dan akrabalar aklıma geldi, bunlar ne güzel yırttılar diyordum kendi kendime. Onlardan bir şeyler öğrendim ama Almanya o yıllarda işçi almayı durdurmuştu, aksine geri göndermeye çalışıyordu Türkleri. O zaman ben de ya kaçak olarak Almanya'ya gidecektim ya da işte örgütten filan içerde olmayan birilerini bulup, devrimcilik yapacağım diye İngiltere'ye gidecektim. Daha sonra, yani buraya gelince fark ettim ki ortada örgüt filan da yok. Hepi topu iki arkadaş var. Onlarda benim gibi memleketten tanışıklar. Kendilerince bir şeyler yapıyorlar ama temiz işler değil pek. Onu sonra anlatırım.
>
> Daha önceden ismini bildiğim birileri vardı. (…) İngiltere'ye gideceğiz gitmesine de orada nasıl kalıcı olacağım? Ya adamlar [Birleşik Krallık yetkili kurumları kastediliyor] beni geri gönderirse? Ya da örgüt istemezse beni? Bunları düşünürken bir akrabam fikir vermişti: "Karını, çocuklarını filan da al götür, başta en kötü *dormitory*'ye (yurt – zorunlu barınak) alırlar ama çoluk çocuk geri göndermezler. İşkence filan gördüm de" gibisinden şeyler söyledi. Benim de aklıma yattı, öylece geldik buraya işte. Gerçekten de işe yaradı. (…) Yani kampa gönderilmedik ve sığınma sürecimiz çok daha hızlı geçti, çünkü çoluk çocuk var. İngilizler de anlayışlı davranmıştı. (…) Bu Fatsalı takımı, işte Altanlar, Aptullahlar, Mustafalar [TKP'li] filan çok sahip çıktılar o zamanlar. Halkevi'nde iki ay kadar kaldıktan sonra kendi evimize geçtik. Ha sonra burada sürmedi evlilik. Daha sonra boşandık. O İskoçya'ya kuzeye gitti başkasıyla evlenip. Çocukları da götürdü. Ben de kaldım böyle işte. *(DM-10, Erkek, 61 Yaş. Londra).*

Birleşik Krallık 1989 yılına kadar kısa süreli kalımlar için Türkiye'den vize istemediği için[56], İngiltere'ye ulaşmak nispeten daha kolaydı. Bu nedenle, Birleşik Krallık sınırlarından bir kere girildikten sonra, sürecin "siyasi iltica" – "sığınma arayan" şeklinde ilerlemesi kimi ülkelere göre daha kolay oluyordu. 1980'li yıllarda, evlilik hâlinin kimi göçmenler nazarında pek çok zorluğunun yanı sıra bazı durumlarda kolaylaştırıcı olabildiği de kimi başka görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

İngiltere'ye ilk ulaştığında evli olduğunu dile getiren 81 kişiden, 2017 yılı itibariyle hâlen evli olduğunu dile getirenlerin sayısı 21'dir. Bu 21 kişinin "İngiltere'ye ilk ulaştığınızda evliyseniz, şu anda ki eşiniz (karınız/kocanız) aynı kişi midir?" sorusuna ancak 7 kişi evet cevabını vermiştir.

Grafik 17. *PG Evlilik Statüsü 2 (Nicel)*

Tüm bu veriler ışığında, 1980'li yıllarda göç edenlerin dörtte birinin evli olarak İngiltere'ye ulaştıkları, İngiltere'ye göç etmeden önce evlenenlerin de ancak üçte birinin günümüze kadar (2017) aynı kişilerle hukuksal anlamda evli kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden 241 kişiden elde edilen verilere göre (Grafik 18), "herhangi bir tarihte evlilik

[56] Birleşik Krallık, 23 Haziran 1989 tarihinden geçerli olmak üzere Türkiye'den gelenlere yönelik vize uygulamasına başlamıştır. Yıllar içinde bu vizeye dair içerik genişlemiş, buna paralel pek çok vize çeşidi oluşturulmuştur. Vize uygulamasının uygulamaya konduğu tarihten önce, Birleşik Krallık sınırlarından göreli olarak daha rahat geçilebildiğini söylemek mümkündür. Daha ayrıntılı bilgi için *bkz*.: (Korkmaz, 2017)

gerçekleştirenlerin", en çok 10-14 yıl kadar evli kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. İngiltere'ye göç edildikten sonra gerçekleşen bu evliliklerden, erkek göçmenler %51,6 oranında 10-14 yıl arası evli kalmış, kadın göçmenler ise %72,2 oranında 10-14 yıl arası evliliklerini devam etmişlerdir. Bu açıdan, 10-14 yıl arası evli kalan erkek göçmenlerin, evliliğini sürdürmeme isteğinin ya da boşanma yüzdesinin, kadın göçmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, 80'li yıllarda İngiltere'ye göç edenlerin kayda değer bir kısmının (Erkek ve kadın birlikte: %61,5), sürekliliği olan bir evlilik sürecinde olmadıklarını söylemek mümkündür.

Grafik 18. *PG – 1980'li Yıllarda Göç Edenlerin Evli Kaldıkları Yıl Aralığı*

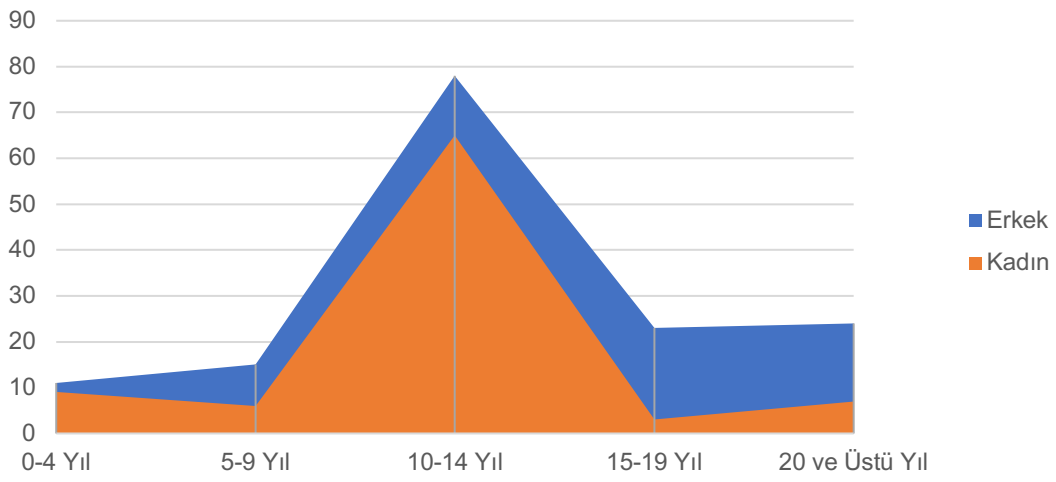

4.2.3. Anadil Bilgileri

Soru kâğıdı uygulaması gerçekleştirilen 43 haneden, 187 kişinin anadil bilgileri Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23. *HH – Yaş ve Anadil Bilgileri Korelasyonu*

Yaş Aralığı	*Türkçe*	*Kürtçe**	*Zazaca*	*Arapça*	*Süryanice*	*Çerkesce***	*Gürcüce*	*Lazca*	*Ermenice*	*İngilizce*	*Diğer****
Toplam (Sayı)	**81**	**38**	**14**	**6**	**2**	**6**	**5**	**11**	**9**	**12**	**3**
15 – 19 Arası Yaş	6	4	1	0	0	2	0	1	1	2	1
20 – 24 Arası Yaş	7	2	1	0	0	0	0	1	1	3	1
25 – 29 Arası Yaş	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
30 – 34 Arası Yaş	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
35 – 39 Arası Yaş	4	12	2	0	0	0	0	2	0	0	0
40 – 44 Arası Yaş	8	14	6	0	0	0	0	3	0	0	0
45 – 49 Arası Yaş	11	0	3	0	0	4	0	2	4	0	0
50 – 54 Arası Yaş	17	2	1	4	0	0	0	2	3	2	0
55 – 59 Arası Yaş	7	0	0	2	0	0	1	0	0	4	0
60 – 64 Arası Yaş	8	0	0	0	2	0	3	0	0	0	0
65 – 69 Arası Yaş	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
70 – 74 Arası Yaş	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
75+ Yaş	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

* *Kürtçe…….:* Kurmanci – Soranice
***Çerkesce..:* Adigece – Şapsığca – Kabarteyce
****Diğer…...:* Yunanca – Rumca, Keltce – Galce

HH soru kâğıdı sonuçlarına göre, aynı hane içinde yaşayan kişilerin yaş aralıklarına göre anadil bilgileri değerlendirildiğinde, anadilini Türkçe olarak ifade edenlerin yaşı 45 – 60 aralığında yoğunlaşmaktadır. Ki, bu yaş aralığı 1980'li yıllarda göç eden kuşağa daha yakındır. Öte yandan, yine yaş bazında bakıldığında anadilini Kürtçe -lehçeleri de dâhil- ve Zazaca olarak ifade edenlerin 1990'lı yıllarda göç eden katmana (Kürt Dalgası) daha yakın olduğu gözlemlenmiştir. HH araştırması kısmında, anadil olarak Arapça, Süryanice ve Ermenice dillerini cevaplayanlar a-tipik niteliktedir. Keza, ismi anılan bu dilleri anadil olarak belirtenlerin hepsi, aynı hane içinde yaşamlarını sürdürmektedir.

Öte yandan, anadilini İngilizce olarak belirtenlerin tamamı Britanya kökenlidir ve öğrendikleri ilk dil İngilizcedir. Bu kategoridekilerin tamamı, evlilik yoluyla aynı hanede yaşayan eşlerden oluşmaktadır.

PG soru kâğıdı ve yarı-yapılandırılmış mülakatlardan toplanan anadil verileri, birlikte değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, 309 PG ve 77 YYM için alınan sonuçlar Grafik 19'daki gibidir.

Grafik 19. *PG ve YYM Verilerine Göre Anadil Bilgileri*

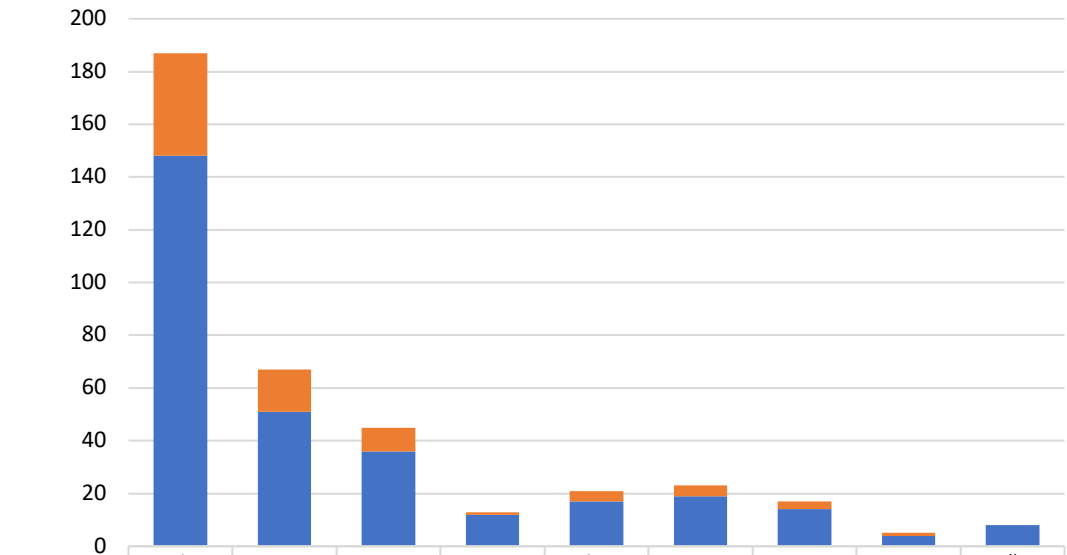

	Türkçe	Kürtçe	Zazaca	Arapça	Çerkesce	Gürcüce	Lazca	Ermenice	Diğer
YYM (77)	39	16	9	1	4	4	3	1	0
PG (309)	148	51	36	12	17	19	14	4	8

Gerek PG soru kâğıdı gerek YYM'ler, 30 yaş ve üzeri olanlardan seçildiği için 1980'lerde göç edenlere ilişkin anadil bilgilerinden Türkçe'nin baskın dil (%48,4) olduğu gözlenebilir. Türkçeyi, Kürtçe (%17) ve Zazaca (%5) takip etmektedir. PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen verilere, yani 1980'li yıllarda bu ülkeye göç edenlerin çoğunlukta olduğu verilere göre, anadilini Gürcüce, Çerkesce ve Lazca olarak belirtenlerin sayısı da (50 kişi) dikkat çekici boyuttadır. İsmin anılan bu dilleri, anadili olarak belirtenlerin tamamı Türkiye kökenlidir. Aynı zamanda, Gürcüce, Çerkesce ve Lazcayı anadilleri olarak belirtenlerin neredeyse tamamı (44 kişi) Karadenizlidir: Pazar (Rize), Of ve Tonya (Trabzon), Şavşat ve Hopa (Artvin), Fatsa (Ordu) ve Çarşamba (Samsun). Bu dillerin, hane içinde hâlen konuşulduğunun ve daha sonra İngiltere'de doğan/büyüyen kuşaklara da

öğretildiğinin, katılımcılar tarafından vurgulanmasıyla birlikte, ismi anılan etnik kökenlilerin durumu epey ilginç bir hâl almaktadır. Çünkü, katılımcıların kendilerini "kimlikler" üzerinden ifade edişleri yahut tanımlamaları çok çeşitli olmaktadır. Örneğin, "Kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusuna, 1999 yılında İngiltere'ye göç eden YYM-31'in verdiği cevap, tam olarak şu şekilde olmuştur: "Ben öncelikle Çerkesim, sonra Samsunluyum. Övünmek gibi olmasın, iyi Karadenizliyimdir. (…) Tabi Türküm ama demokrat bir Türküm. (…) aynı zamanda Birleşik Krallık vatandaşıyım. …karışık gibi oldu ama bunların hepsiyim. (…) Benim çocuklara sorarsan, bunlara ek olarak *British*'im de (Britanyalı) derler." *(YYM-31, Erkek, 46 Yaş. Londra).* İkinci dereceden aile yakınlarının İngiltere'de yaşıyor olmasıyla, Trabzon iline bağlı Tonya ilçesinden 2001 yılında doğrudan bu ülkeye göç eden YYM-07'nin "Kendinizi nasıl tanımlarsınız?" sorusuna cevaben dile getirdikleri de benzeri niteliktedir: "…önce Türküm ben. (…) Lazcam gayet iyidir, hatta burada ki tüm Lazlardan çok daha iyidir. (…) ama o açıdan Karadenizliyim. (…) Sığınmacı olarak geldim ben de. (…) Aile büyüklerim solcu ama ben milliyetçiyim. (…) Onların zamanında varmış bu sağ-sol işleri, şimdiyse burada biz Türkler ve işte bölücü Kürtler var. (…) Eskiden Newington Green Bozkurt'uydum ama o biraz eskilerde kaldı benim için." *(YYM-07, Erkek, 37 Yaş. Londra).*

Tamamını aktarmanın mümkün olmadığı, benzeri içeriğe sahip başka mülakatlardan da gözlemlendiği üzere, katılımcıların kendini tanımlama aşamasında pek çok kimliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, alt kimliklerin, aşamalı olarak üst kimliği tanımladığı söylenebilir. Konuya, zamana, bulunulan yere ya da kişinin atfettiği öneme bağlı olarak, farklı kimliklerin de kapsanabilmesi durumu, İngiltere'ye göç etmiş Türkiye kökenlilerin ortak özellikleri arasında gelmektedir. Bu bağlamda, bir "kimlik biçimi" olarak anadilin önemi de artmaktadır. Daha önce de değinildiği üzere, PG soru kâğıdı uygulamasından ve YYM görüşmelerinden elde edilen verilere göre, anadilini Gürcüce, Çerkesce ve Lazca olarak belirten 50 kişi vardır. Buda, örneklemin %12,9'luk bir kısmına tekabül etmektedir. 2009 yılında UNESCO'nun (Bianet, 2009) açıkladığı rapora göre; Adigece, Şapsığca ve Kabarteyce (Çerkesce) "Kesinlikle tehlike altında olan diller", Lazca ise "Güvensiz durumda olan diller"

kategorilerinde değerlendirilmiştir. Daha yalın biçimde ifade etmek gerekirse, bu dillerin kuşaktan kuşağa aktarımı durma noktasına gelmiştir ve yakın bir gelecek itibariyle yok olmaları mümkün görülmektedir. PG ve YYM verilerine göre, adı anılan dillerin, en azından hane içinde hâlen konuşulduğu ve sonraki kuşaklara da aktarıldığı göz önünde tutulduğunda, bulgunun beklenilmeyen bir sonucu ortaya çıkardığını ifade etmek mümkündür.

HH, PG ve YYM (toplamda 573 cevap) verilerinin kümülatif değerlendirmesine ilişin diğer bir sonuç, Tablo 24'de sunulmuştur. Anadil bilgileri ve öğrenim düzeyi arasında kurulan korelasyonda, anadilini Türkçe olarak ifade eden kesimin öğrenim düzeyinin, anadilini Türkçe dışından belirtenlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lise, lisans/ön-lisans düzeyinde üniversite ve yüksek lisans düzeyinde mezun yahut terk oranları baz alındığında anadilini Türkçe olarak ifade edenleri, anadilini Zazaca olarak ifade edenler takip etmektedir.

Tablo 24. *HH-PG-YYM Öğrenim Durumu ve Anadil Korelasyonu*

	Türkçe	**Kürtçe**	**Zazaca**	**Arapça**	**Diğer**
Öğrenim Durumu					
Kademe | 1	18.9	42.3	26.1	41.3	24.5
Kademe | 2	35.0	35.6	41.0	38.3	34.8
Kademe | 3	17.6	12.4	12.8	10.9	6.5
Kademe | 4	19.5	8.0	15.6	8.4	22.8
Kademe | 5	8.9	1.7	4.5	1.1	11.5
Yüzde (%)	*100.0*	*100.0*	*100.0*	*100.0*	*100.0*

Kademe | 1 : Hiç okula gitmedi, Okuma yazma biliyor / bilmiyor.
Kademe | 2 : İlkokul – Ortaokul (Tamamlandı / terk edildi.)
Kademe | 3 : Lise (Tamamlandı / terk edildi.)
Kademe | 4 : Üniversite (Tamamlandı / terk edildi.)
Kademe | 5 : Yüksel Lisans – Doktora (Tamamlandı / terk edildi.)

Anadil ve konuşulan dil bilgilerinde en dikkat çekici korelasyonlardan birisi ise Grafik 20'de sunulmuştur.

Grafik 20. *HH – Diğer Türkiye Kökenlilerin Günlük Konuşma Dili Oranları*

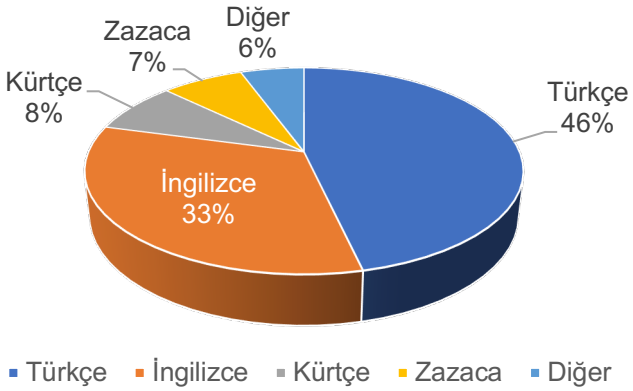

Sahada uygulanan HH, PG ve YYM sonuçlarına göre, anadilini Türkçe dışında belirtenlerin önemli bir kısmı, hane içinde Türkçeyi ve belirtilen anadili (Kürtçe, Zazaca vd.) bir arada konuştuklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde, anadillerini Türkçe dışında tanımlayan Türkiye kökenli diğer topluluklarla da (*community*) iletişim dili olarak Türkçe tercih edilmektedir. Örneğin, Londra'da yaşayan Türkiye Kürtlerinin kurduğu Kurdish Community Centre'de (Kürt Halk Merkezi) gerçekleşen kimi etkinliklerin Türkçe yapıldığı gözlemlenmiştir. İlgili merkezin yetkililerinden birisiyle gerçektirilen derinlemesine mülakatta, "Kendisini hem etnik hem siyasal hem de kültürel açıdan Kürt olarak tanımlayan bir kuruluşun, Türkçeyi bu kadar yoğun kullanmasını nasıl açıklıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Cevaben dile getirilenler ilgi çekicidir:

> Haklısınız, yani şu anda bile Türkçe konuşuyoruz. Fakat ben şimdi Türkçe konuşmasam siz Kürtçe bilmediğiniz için ya İngilizce konuşacağız ya da hiç konuşamayacağız. (…) *Kurdish Centre* eski bir kuruluştur ve üyelerinin desteğiyle ayakta kalmaktadır. Dikkat ederseniz, 1990'lardan sonra Londra'ya göç etmiş olanlar çoğunlukla ya Pazarcıklıdır veya Elbistanlıdır [Kahramanmaraş] ya Sivaslıdır ya da Kuzey Kürdistan'da boşaltılan köylerden gelenlerdir. (…) Evet, Pazarcıklıyım. Ben de sonradan Kürtçe öğrendim, hatta çocukken ailem Kürt olduğumuzu inkâr ederdi, saklardı. Bu Pazarcıklıların çoğu için geçerlidir. Sivaslılar için de geçerlidir, başka yerden gelenler için de. (…) Çünkü, devletin eskilerden bu yana uyguladığı asimilasyon politikaları yüzünden dilimizi unutmuşuz. Dilimizi bilenler, bilmeyenlerden azdır. (…) Bunu burada aşıyoruz. Görüyorsunuz, Kürtçe okuma yazma kursundan tutun, edebiyat çalışmalarına, siyaset okulundan, çeşitli sanatsal faaliyetlere kadar kurslarımız var. (…) Fakat diğer siyasal yapılar olsun, nadiren görüştüğümüz İslami çevreler olsun bunlarla hep Türkçe iletişim kuruyoruz. Öbür türlü anlaşamayacağız, nasıl iletişim kuralım yoksa? (…) Evet, belki bir açıdan ama ona da şerh düşerek, 'Türkçe ortak dil gibi oldu' yorumunu kabul edebilirim (*DM-08, Kadın, 47 Yaş. Londra*).

Mülakatın ilerleyen bölümlerinde, ilgili görüşmeciye “Peki, diğer Kürt topluluklarıyla nasıl iletişim kuruyorsunuz, örneğin Kuzey Irak Kürtleriyle?” sorusuna cevaben, şunlar ifade edilmiştir:

> “Sonuçta hepimiz Kürt’üz, Türklerin dediği gibi soydaşız (gülerek). …ama Soranice biraz farklıdır. Dil olarak, lehçe olarak kısaca anlaşmak zor olabiliyor bazen. Onun için ya İngilizce konuşuyoruz ya da Soranice bilen bir arkadaşımızdan yardım rica ediyoruz. Fakat Güney Kürdistanlılarla -en azından Londra’da- iletişimimiz çok yok, hem sayı olarak bizim kadar çok değiller hem de kültürel olarak farklılıklarımız var biraz. Onun için biz daha çok Türkiye Kürtleri olarak bir arada duruyoruz. Ayrıca aramızda pek çok Türk arkadaşımız da var, aktif olarak bizimle hareket eden ya da ortak çalışmalar yapan… (*DM-08, Kadın, 47 Yaş. Londra*).

HH soru kâğıdı uygulamasında, anadilini Türkçe dışında dile getiren hanelerde, “Türkiye kökenli diğer çevreyle hangi dilde iletişim kuruyorsunuz?” soruna ise %46 oranında Türkçe cevabı alınmış, Türkçeyi %33’le İngilizce takip etmiştir.

4.2.4. Çalışma ve Ekonomik Faaliyet Bilgileri

Tablo 25’te, 15 yaş ve üstü HH üyelerinin, çalıştıkları işin sektörel tanımı ve tipi sunulmuştur. HH verilerine göre, Türkiye kökenlilerin tamamına yakın bir kısmı hizmet sektöründe çalışırken, orta/üst düzey şirketlerde çalışanların oranı yalnızca %4, çeşitli kamu kuruluşlarında çalışanların oranı %2, küçük/orta ölçekli sanayi sektöründe çalışanların oranı ise %7’dir. Tahmin edileceği üzere, eğitim seviyesi yükseldikçe orta/üst düzey şirketlerde ve çeşitli kamu kuruluşlarında çalışma yüzdesi yükselmiş, eğitim seviyesi düştükçe hizmet sektöründe çalışma oranları yükselmiştir.

Tablo 25. *HH – Yaş Bazında Çalışma Durumu ve Doğum Yeri (TR/UK) Korelasyonu*

	Hizmet Sektörü	*Orta/Üst Düzey Şirket Çalışanı*	*Çeşitli Kamu Kuruluşları*	*Sanayi Sektörü*
Yaş Aralığı				
15 – 19 Arası Yaş	62.3	0.1	2	34.3
20 – 24 Arası Yaş	65.6	2.4	3.1	19.7
25 – 29 Arası Yaş	76.9	4.5	2.13	28.7
30 – 34 Arası Yaş	55.3	7.7	4	22.1
35 – 39 Arası Yaş	65.2	11.1	3.3	14
40 – 44 Arası Yaş	59.6	7.5	1.4	5.2
45 – 49 Arası Yaş	50.8	6.6	3.2	3.9
50 – 54 Arası Yaş	68.7	9.1	1.7	2.7
55 – 59 Arası Yaş	58.2	3.2	0.1	4.6
60 – 64 Arası Yaş	59.1	0.8	0.8	1.1
65 – 69 Arası Yaş	40.3	0.0	0.0	0.0
70 – 74 Arası Yaş	60.8	0.0	0.0	0.0
75+ Yaş	66.1	0.0	0.0	0.0
Doğum Yeri | TR-UK				
TR [Türkiye] Doğumlu	31.9	58.6	7.8	1.8
UK [İngiltere] Doğumlu	34.3	57.9	7.0	0.8
Eğitim Düzeyi				
Kademe | 1	39.2	9.1	7	82.1
Kademe | 2	67.5	6.7	34.2	55.5
Kademe | 3	23.7	12.5	43.7	17.2
Kademe | 4	12.6	67.9	84.2	2.1
Kademe | 5	1.3	73.1	57.6	0.0

Diğer pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, İngiltere'de yaşamını sürdüren Türkiye kökenlilerin önemli bir kısmı da yemek ve eğlence sektörü üzerinden yaşamlarını idame ettirmektedirler. Birleşik Krallık'ın bütünü değerlendirildiğinde, kebap, döner vb. yemek sektörünün yıllık cirosu tahminlere göre yıllık 2,2 milyon

Sterlini[57] bulmaktadır. Home Office verilerine göre (2018), Birleşik Krallık genelinde 50 binin üzerinde kebapçı vardır ve 27 binden fazlası sadece Londra'da yer almaktadır. Tahmin edileceği üzere, bu rakamın büyük bir kısmını Türkiye kökenliler oluşturmaktadır. HH veri setinde, ekonomik faaliyet alanı olarak hizmet sektörüne dahil edilenlerin büyük bir bölümü (%67,3) ya restoran çalışanı ya da restoran işletmesi sahibidir. Katılımcıların, Türkiye ya da İngiltere (UK) doğumlu olmalarının, bu yönelimde bir fark yaratmadığı gözlemlenmiştir. 1990'lar da ya da 2000'li yıllarda bu ülkeye göç edenler yahut bu ülkede doğanlar da aynı sektörde (gıda sektörü) hayatını ikame ettirme eğilimini sürdürmekle birlikte, kebapçılık dışındaki *pub*-bar, kahveci (*coffee house*), *bistro* vb. işletmelere de yöneldiği gözlemlenmiştir.

Tüm bunlarla birlikte, ikinci yahut üçüncü kuşak olarak İngiltere'de doğmuş ve/ya büyümüş olanlarda (düşük yüzdelerde olmakla birlikte), son yıllarda değişim emareleri görülmeye başlamıştır. Keza, yeme-içme üzerine kurulan hizmet sektörü bir tür doygunluğa ulaşmıştır.

[57] İlgili Haberim tamamı için bkz.: http://www.ingiltere-is-vizesi.com/vize/genel/ingilterede-kebap-ve-doner-sektorune-buyuk-darbe/

Tablo 26. *HH – Çalışmama Nedeni ve Cinsiyet Korelasyonu*

Çalışmama Nedeni	Yerleşim Yeri		Cinsiyet		
	Londra	Diğer*	Erkek	Kadın	%
Yeni İşe Başlayacak	0.1	0.1	0.3	-	0.1
Öğrenci	28.5	20.9	41.9	17.3	25.6
Ev Kadını	41.1	45.7	-	63.6	42.9
Emekli	6.4	2.0	11.6	1.2	4.7
İrat Sahibi [Kira, Faiz, Kâr Payı vb.]	0.1	-	0.1	-	0.0
Aile İşçisi	-	0.4	0.2	0.2	0.2
Engelli / Hasta	4.3	6.0	8.0	3.4	4.9
Yaşlıya Bakıyor	-	0.1	-	0.1	0.1
Çocuk Bakıyor	0.3	0.3	-	0.4	0.3
Evlilik Sürecinde	0.3	0.4	0.1	0.5	0.4
İş Arıyor	10.5	10.2	20.7	5.1	10.4
Okulu Yeni Bitirdi	0.9	0.5	1.4	0.4	0.7
Eşi / Ailesi İzin Vermiyor	1.9	1.8	0.1	2.8	1.9
Buraya Yeni Göç Etmiş / Gelmiş	-	0.1	-	-	0.0
İhtiyacı Yok	1.3	1.3	1.5	1.2	1.3
Diğer	2.2	4.9	6.9	1.4	3.2
Bilmiyor	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
Toplam (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Diğer*: Coventry, Cambridge, Cardiff, Bournemouth

HH uygulamasında, şu anda “işsiz” olduğunu dile getirenlerin, “işsiz olmanızın nedeni nedir?” sorusuna verdikleri cevaplardan oluşturulan Tablo 26’da, “ev kadını” olma hâli (%42,9) en büyük gerekçe olarak öne çıkmaktadır. Öğrenimi devam ettiği için profesyonel bir meslek sahibi olmadığını dile getirenler, ikinci sırada (%25,6) yer almaktadır. “Öğrenci olduğu – öğrenimi devam ettiği için çalışmıyor” cevabında dikkat çeken sonuç ise, erkekler için bu durum %41,9 seviyesindeyken, kadınlar için ancak %17,3’de kalmıştır. Cinsiyetler bazında değerlendirildiğinde, öğrenim sürecindeki çeşitli imkanların eşit değerlendirilmediği yahut kullandırılmadığı gibi nedensel yorumlar yapmak da mümkün olabilir. HH soru kâğıdı uygulamasının yapıldığı zamanda, iş arama

sürecinde olduğunu belirtenlerin yüzdesi ise ancak 10,4'tür. HH verilerine göre, veri setinin toplam işsizlik oranının %32,2 olduğu düşünülecek olursa, iş arama sürecinde olanların %10'dan daha yüksek bir oranda olması beklenmiştir. Geriye kalan yaklaşık %20'lik işsiz kesimin, hayatını nasıl idame ettirebildiğiyse çeşitli yorumlara açıktır. Kesin bir ifade kullanabilmek mümkün olmamakla birlikte, herhangi bir işte çalışmayan (%32,2) ve başka bir iş arayışında (%10,4) olmayan %20'lik kesimin ihtiyaçlarını, ya işsizlik maaşı üzerinden (BK vatandaşı olanlar) ya sığınmalara yönelik sosyal desteklerden (BK sığınmacı statüsünde olanlar) ya da ailelerinden ekonomik destek alarak karşıladıklarını düşünebilmek mümkündür.

1980-1989 yılları arasında İngiltere'ye göç edenlerin çeşitli demografik bilgilerinin sunulduğu bu başlık altında, nicel veriler PG soru kâğıdı uygulamasından, nitel veriler ise YYM ve DM görüşmelerinden elde edilmiştir. 1980'li yıllardan sonra da İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenlilere ilişkin çeşitli verilerse, HH soru kâğıdı uygulaması üzerinden sunulmuştur. Bölüm başında da açıklandığı üzere, HH veri seti farklı zamanlarda İngiltere'ye göç eden yahut İngiltere'de doğan ikinci ve sonraki kuşaklar hakkında genel bilgiler vermek için, sadece bu başlık altında değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, "Göç Süreci" ve "Uyum" başlıkları altında hane halkı verileri kullanılmamış, sadece 1980 ilâ 1989 yılları arasında İngiltere'ye göç edenlere dair veriler değerlendirilmiştir.

4.3. GÖÇ STATÜSÜ

Bu başlıkta hem PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen nicel veriler hem de YYM, DM ve ODK uygulamalarından elde edilen nitel veriler, bazı sosyo-demografik özelliklere göre incelenmiştir. Daha geniş bir ifadeyle, İngiltere'ye göç sürecinin genel bilgileri sunulmuş ve araştırma odağı olan 1980-1989 yılları arasında bu ülkeye göç edenlerin hangi nedenlerle göç ettikleri, nasıl bir göç yolu izledikleri, gerçekleşen göçün nasıl ele alınabileceği gibi konulara ilişkin çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

4.3.1. Göç Statüsü ve Nedenleri

PG kişi görüşmelerinin gerçekleştirildiği soru kâğıdı uygulamalarında, 1980 ilâ 1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye göç ettiğini belirten 241 kişi bulunmaktadır (Grafik 21). Bu 241 kişinin 151'i (%62) erkek ve 90'ı (%38) kadındır. Nitel tekniklerin kullanıldığı YYM ve DM uygulamalarındaysa, aynı yıllar arasında bu ülkeye göç eden 59 kişini 46'sı (%78) erkek ve 13'ü (%22) kadındır.

Grafik 21. *PG Katılımcılarının 1980-1989 Arası ve 1990 Sonrası Dağılımları*

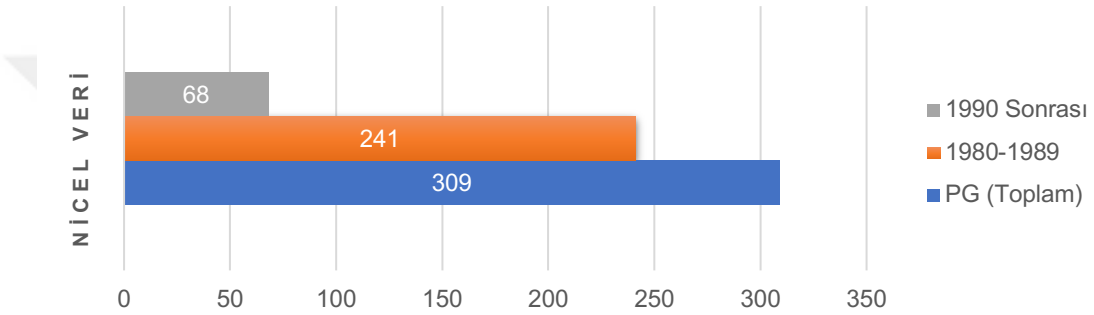

Beklenildiği üzere, politik göçmenlerin büyük bir bölümü (%81) doğrudan İngiltere'ye göç ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte; Cardiff, Bournemouth, Coventry ve Cambridge'de gerçekleştirilen PG, YYM ve DM'ler de göstermiştir ki, ismi anılan bu kentlere yerleşilmeden önce, neredeyse tüm göçmenler Londra'da bir süre ikamet etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Londra dışındaki kentlerde yaşayanlar yaşadıkları kente, Londra'dan göç etmişlerdir. İlgili bulguya ilişkin bilgiler Grafik 22'de sunulmuştur.

Grafik 22. *İngiltere'de En Uzun Süre İkamet Edilen Kentler*

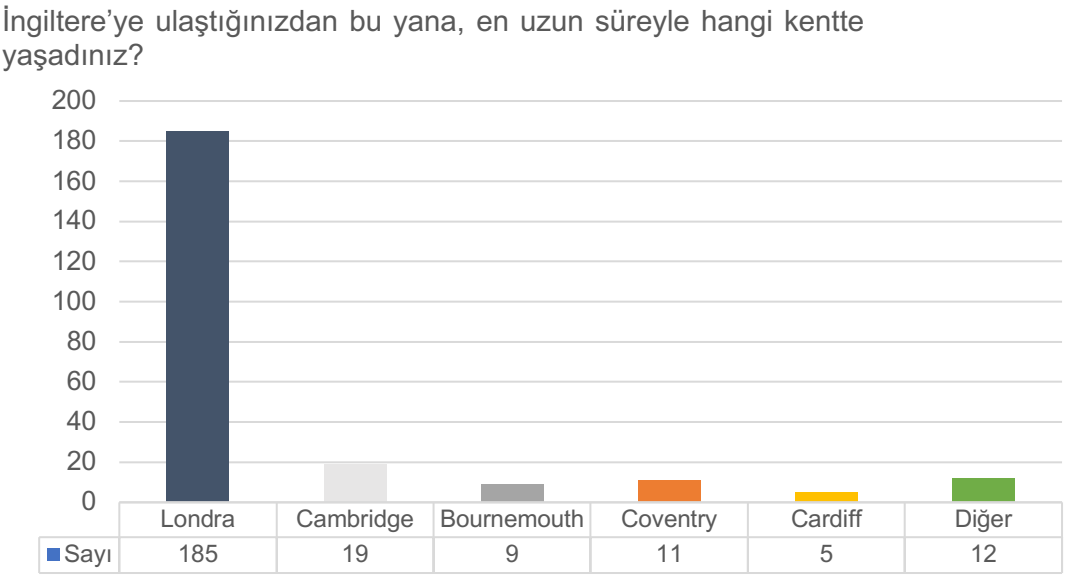

Tablo 27'de, Türkiye'den İngiltere'ye göç nedeni, yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve köken üzerinden üretilmiş bir korelasyon sunulmuştur. PG soru kağıdından elde edilen bu verilerde, politik nedenlerle gerçekleşmiş göçün (%52,4), ilk sırada olduğu göze çarpmaktadır. Yaş aralığı üzerinden bakıldığında, 65-69 yaş aralığında yer alan göçmenlerin %62,5'i politik nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Politik göçmenlerin yaş grubu dağılımlarına göre, en yüksek oran bu yaş grubunda yer alanlardan oluşmaktadır. Soru kağıdının uygulandığı tarihte, yaşı 55 ve üzerinde olanların öğrenim durumunun kademe 3 ve 4'te (Lise veya üniversite mezunu/terk) yer aldığı da sonuçlara yansımıştır. Bu yaş grubunun İngiltere'ye göç etme gerekçelerini, politik nedenlerle (%61,6) açıklamaları da göz önünde bulundurulduğunda, ilgili kümenin eğitimli olduğu söylenebilir. İngiltere'ye ailevi gerekçelerle gittiğini belirtenlerin büyük kısmıysa, eşinin bu ülkede bulunmasından kaynaklı göç etmiştir. Bu konuya ilişkin nitel tekniklerle gerçekleştirilen görüşmeler de bu yorumu doğrulamaktadır. Tüm bunlarla birlikte, İngiltere'ye ekonomik nedenlerle göç edenler, göz ardı edilemez durumdadır. Daha önceki bölümlerde çeşitli örneklerinin verildiği üzere, 1980'li yıllarda "siyasi iltica" gerçekleştirenlerin önemli bir kısmı aslen ekonomik nedenlerle bu ülkeye göç etmiştir.

Tablo 27. *PG – Cinsiyetler Bazında Yaş, Öğrenim Durumu ve Göç Nedeni Korelasyonu*

	Politik	***Bireysel***	***Ekonomik***	***Ailevi***	***Diğer***	***Toplam (%)***
Yaş Grubu						
50-54	42.8	12.2	27.6	6.3	10.1	100.0
55-59	38.2	9.7	17.1	18.2	16.8	100.0
60-64	52.3	10.7	21	8.4	6.6	100.0
65-69	62.5	6.4	18.1	12.6	0.4	100.0
70-74	44.2	19.6	21.2	11.7	2.7	100.0
75+	78	0	0	22	0	100.0
Cinsiyet						
Erkek	40.0	17.4	39.8	1.0	1.8	100.0
Kadın	28.5	32.2	7.4	30.4	1.5	100.0
Eğitim Düzeyi						
Kademe | 1	0	0	0	0	0	100.0
Kademe | 2	30.6	11.3	41.1	3.5	13.5	100.0
Kademe | 3	38.4	13.3	9.2	21.1	18	100.0
Kademe | 4	53.7	17.1	12.1	15.1	2	100.0
Kademe | 5	88	3	4.5	2	2.5	100.0
Köken						
Türk	23.4	25.5	49.3	0.5	1.3	100.0
Kürt	26.1	21.4	46.4	2.2	3.9	100.0
Diğer	17.2	20.4	62.4	0.0	0.0	100.0
Toplam	*23.9*	*24.7*	*49.1*	*0.7*	*1.7*	*100.0*

Kademe | 1 : Hiç okula gitmedi, Okuma yazma biliyor / bilmiyor.

Kademe | 2 : İlkokul – Ortaokul (Tamamlandı / terk edildi.)

Kademe | 3 : Lise (Tamamlandı / terk edildi.)

Kademe | 4 : Üniversite (Tamamlandı / terk edildi.)

Kademe | 5 : Yüksel Lisans – Doktora (Tamamlandı / terk edildi.)

PG soru kâğıdı uygulamasında, görüşmecilere sorulan göç nedeni sorusuna ilişkin indirgeme kümeleri şu şekildedir:

Şekil 8. *PG – Göç Süreci Kodları ve İndirgeme Kümeleri*

(300 – 307 Sorular)

EKONOMİK NEDENLER **01** İŞ OLANAKLARI **02** DAHA YÜKSEK GELİR **03** İŞ ARAMAK **04** PARA BİRİKTİRMEK **05** DAHA İYİ BİR YAŞAM STANDARDI **06** DİĞER EKONOMİK NEDENLER	**AİLEVİ NEDENLER** **21** AİLENİN YANINA GİTMEK **22** AİLENİN İŞ DEĞİŞİKLİĞİ **23** AİLENİN İŞ ARAMASI **24** EŞİNİN YANINA GİTMEK **25** EŞİNİN İŞ DEĞİŞİKLİĞİ/TAYİNİ **26** EŞİNİN İŞ ARAMASI **27** EBEVEYNİN GÖÇ ETMESİ **28** DİĞER AİLEVİ NEDENLER	**ÖRGÜTSEL NEDENLERİ** **41** ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN ÇAĞRISI / YÖNLENDİRMESİ **42** ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN BEKLENTİSİ / ZORLAMASI **43** ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN OLANAKLARI (BİREYSEL ÇIKIŞ) **44** YURTDIŞINDA POLİTİK FAALİYETTEBULUNMA İSTEĞİ
BİREYSEL NEDENLER **11** EVLİLİK **12** EĞİTİM **13** İŞ DEĞİŞİKLİĞİ/TAYİN **14** GERİ GÖNÜŞ **16** DİĞER BİREYSEL NEDENLER	**POLİTİK NEDENLER** **31** YETKİLİ KURUMLARCA ARANIYOR OLMAK **32** DAVA SÜRECİNDE TUTUKSUZ YARGILANMAK **33** DAVA SÜRECİNDE ŞARTLI SALIVERİLMEK **36** HÜKÜM ve İNFAZIN TAMAMLANMASI **37** CEZAEVİNDEN FİRAR **38** DİĞER POLİTİK NEDENLER	**51** KAN DAVASINDAN KAÇMAK İÇİN **61** DİĞER AİLE ÜYELERİNİN MEVCUDİYETİ **62** AKRABALARIN MEVCUDİYETİ **63** HEMŞEHRİLERİN / TANIDIKLARIN MEVCUDİYETİ **71** SAĞLIK NEDENLERİ **72** CAN GÜVENLİĞİ NEDENİ **73** TÜRKİYE'DE YAŞAMAMA İSTEĞİ **74** ……. 'ÜLKESİNDE YAŞAMAMA İSTEĞİ **75** IRKÇI TEPKİLERDEN KAÇINMA İSTEĞİ **96** DİĞER NEDENLER

İngiltere'ye göç gerekçesini "örgütsel" nedenlere bağlayanların cevapları da "politik" nedenler çerçevesinde ele alınmıştır. Göç nedenlerini "diğer" olarak belirtenlerin oranı ise göz ardı edilebilir niteliktedir.

Korelasyona ilişkin yapılabilecek bir diğer yorumsa şudur: Kadın katılımcılar için göçün temel nedeni olarak, ailevi ve bireysel nedenler ön plana çıkarken (yaklaşık %62 ve %21), erkek katılımcılar için politik ve ekonomik nedenler daha önemli görünmektedir. Öğrenim durumu yükseldikçe –özellikle lise ve/ya üstü- politik nedenlerle gerçekleşen göçlerin daha yoğun olduğunu söylemek mümkündür.

Etnik kökenler açısından bakıldığında, İngiltere'ye göçün politik nedenlerle gerçekleşme yüzdesinin hem Türk hem Kürt hem de diğer kökenliler açısından birbirine oldukça yakın oranlarda olduğunu söylemek mümkündür.

PG, YYM ve DM'lerin kümülatif olarak değerlendirildiği "göç nedeni", Grafik 23'te sunulmuştur. Sadece 1980-1989 yılları arasında göç edenlerin değerlendirilmeye alındığı bu grafikte, İngiltere'ye göç nedenini "politik", "ekonomik" ve "diğer" olarak belirtenlerin sonuçları şu şekildedir:

Grafik 23. *1980-1989 Yılları Arası Göç Nedenlerinin Sayısal Dağılımı (PG-YYM-DM)*

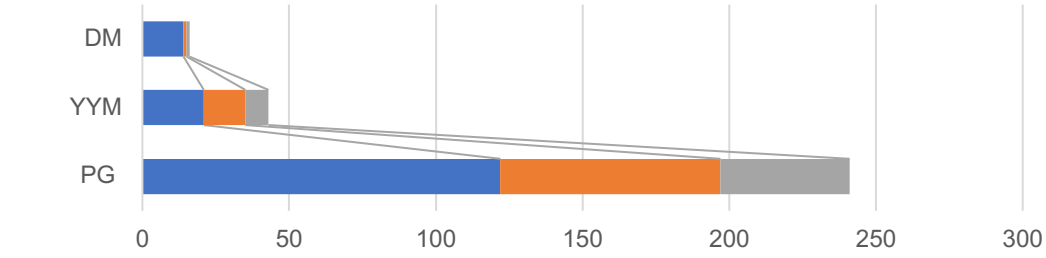

	PG	YYM	DM
Politik	122	21	14
Ekonomik	75	14	1
Diğer	44	8	1

1980 ilâ 1989 yılları arasında Türkiye'den İngiltere'ye göç ettiğini belirten 300 kişinin "göç nedeni", Şekil 9'da sunulan (önceki sayfa) indirgeme kümeleri üzerinden, birleştirilerek sunulmuştur. Grafik 23'te de görüldüğü üzere, 157 kişi "politik" nedenlerle bu ülkeye göç ettiğini belirtmiştir. "Ekonomik" gerekçelerle göç ettiğini belirten Türkiye kökenli sayısı ise 90'dır. Bu iki ana sebep dışında İngiltere'ye göç edenlerin sayısı ise 53'tür. Daha anlaşılır kılması açısında, ilgili sonuçlar Grafik 24'te, oransal dağılımlarıyla sunulmuştur.

Grafik 24. *1980-1989 Yılları Arası Göç Nedenlerinin Oransal Dağılımı (PG-YYM-DM)*

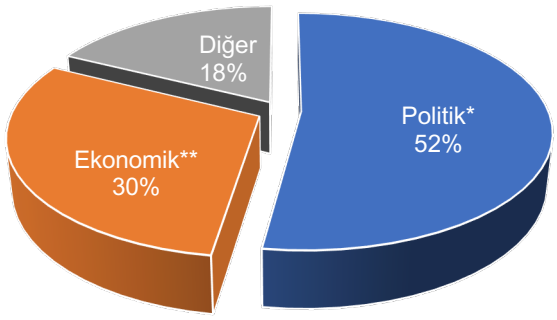

* *"Politik" kategorisinde değerlendirilen göç nedenleri:* • Yetkili kurumlarca aranıyor olmak • Dava sürecince tutuksuz yargılanmak Dava sürecinde şartlı salıverilmek • Hüküm ve infazın tamamlanması • Cezaevinden firar • Politik nedenlerle öldürülme korkusu – Can güvenliği tehlikesi • Örgütsel çevrenin çağrısı – yönlendirmesi • Örgütsel çevrenin beklentisi – zorlaması • Örgütsel Çevrenin olanakları (bireysel çıkış) • Yurtdışında politik faaliyette bulunma isteği • Diğer politik nedenler.

** “Ekonomik” kategorisinde değerlendirilen göç nedenleri: • İş olanakları • Daha yüksek gelir beklentisi • Para biriktirme (geçici göç) • Daha iyi yaşam standartlarına sahip olmak • Diğer ekonomik nedenler.

Grafik 24’te oransal dağılımı sunulan 1980-1989 arası İngiltere’ye göç eden Türkiye kökenlilerin, %52’si “politik” nedenlerle, %30’u ekonomik nedenlerle, %18’i ise diğer nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Daha önceki bölümlerde de sunulduğu üzere, “Türkiye’de can güvenliği olmadığı” gerekçesiyle Birleşik Krallık kurumlarına siyasi sığınma talebinde bulunan ve değerlendirme sonunda “sığınmacı” olanların önemli bir kısmı, aslen ekonomik göçmendir. Bu nedenle, sonuçları Grafik 23 ve Grafik 24’te sunulan verilerin sahadan toplanması aşamasında, göçün gerçek nedeni sorgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle, yukarıda sonuçları sunulan göç gerekçeleri, Birleşik Krallık’a hangi resmi statüyle göç edildiğinin değil, katılımcıların “gerçek” göç nedeni olarak ifade ettiği sebeplerdir.

Araştırma örnekleminin yaklaşık yarısı (%52), politik nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Ekonomik nedenlerle göç edenlerin oranı ise %30’u bulmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, aslen ekonomik nedenlere sahip olmakla birlikte İngiltere’de kalıcı olabilme aracı olarak “sığınma” statüsünün yoğun biçimde “değerlendirildiği” zaman olarak, genellikle 1990’lı yıllar gösterilmektedir. Aynı şekilde, bu çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan “Tarihsel Arkaplan” başlığı altında da anlatıldığı üzere, 1990’lı yıllarda İngiltere’ye göç hem çok daha yoğun bir şekilde gerçekleşmiş hem de “siyasi sığınmacılık” bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, araştırma örnekleminin %30’luk bir kesiminin “ekonomik göçmen” olması, literatürdeki yorumları da bir açıdan doğrulamaktadır: 1990’lı yıllarda yoğun biçimde değerlendirilen siyasi “sığınma” statüsüne dayalı “ekonomik” göçmenlik, 1980’li yılların ortaları itibariyle başlamış ve 80’li yılların sonuna doğru hız kazanmıştır. Bu konuda, 1990 yılında sığınmacı olarak Birleşik Krallık’a göç eden bir görüşmecinin ifade ettikleri de bu yorumu doğrular niteliktedir:

> (…) Buraya ilk gelenler, diğer Maraşlılardı. Ben de bu şekilde gelmiştim. Yani, 1987 ya da 1988'de birçok akrabam buraya sığınmacı olarak gelmişti. …tanıdıklarımın olması elbette bir güvenceydi benim için. (…) Lise bittikten sonra işsiz kalmıştım. Arada amcamlarla konuşurduk telefonda ya da mektuplaşırdık. Onların durumu çok iyiydi, bunu da bildiğim için ben lise bitmeden kafaya koymuştum buraya gelmeyi zaten. (…) Evet, ben siyasi iltica yapmıştım, yani Türkiye'de yaşayamam filan demiştim, ama *officer*'a [memura] dediğim gibi yaşayamaz bir durumum, işte ölüm tehlikem filan yoktu. [Türkiye'de] işsizdim o zamanlar. Çalışabileceğim işleri de ben istememiştim. (…) Buraya geldiğim de öyle politik bir şeyim yoktu. Türkiye'de olanı biteni daha sonra burada öğrendim. *(YYM-37, 46 Yaş, Londra).*

Ankara'da üniversite öğrencisiyken, katıldığı bir protesto eyleminden sonra kısa bir süre tutuklanan ve tutukluluğunun ardından 1989 yılında İngiltere'ye göç eden diğer bir görüşmecinin aktardıkları da benzerdir. YYM-27 kodlu görüşmecinin ifadeleri, siyasal ve ekonomik göç nedenlerinin birbirinin yerine ve/ya bir arada değerlendirilebildiğinin göstergesi niteliğindedir:

> (…) Açık bir şekilde ifade etmem gerekirse, buraya [Londra] gelişimin iki nedeni vardı, yani sizin dediğini gibi hem siyasi hem de ekonomik nedenlerim vardı. (…) O yıllarda, 90'lar başında savaş çok yoğun olarak sürüyordu. Devlette, bir tedbir yolu olarak köyleri, mezraları, işte sözüm ona PKK'ye destek verdiğini söylediği yerleşim yerlerini boşaltıyordu. Daha doğrusu zorla göç ettiriyordu (…) Bizim köyün boşaltılması gibi bir durum yoktu, zaten ben de Ankara'da, Dil Tarih'te [DTCF] öğrenciydim. Yani Elbistan'dan [Kahramanmaraş] çıkalı olmuştu bir süre. Üniversite öncesinde de yatılı okumuştum. (…) Ankara'da bir eyleme katılmıştım. Yanlış hatırlamıyorsam, göz altında, polis gözetiminde öldürülen bir öğrenciyle ilgiliydi. (…) O eylemden sonra işkence görmüştüm. (…) 5-6 ay kadar Ulucanlar'da [Hapishane] yatmıştım. İşin ilginci, benim kendimce bir siyasi görüşüm olmasına rağmen, örgütlü bir tutumum yoktu önceden. Mahpusken politikleşmiştim yani (gülerek). (…) Çıkar çıkmaz da İngiltere'ye gelmek istemiştim. Çünkü burada hem iş bulabilirdim, para kazanabilirdim hem de siyasal anlamda daha rahat olabilirdim. *(YYM-27, 47 Yaş. Londra).*

PG soru kâğıdı sonuçlarına göre, ekonomik ve politik göç olgusunun bir arada değerlendirilmesi, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç etmiş Türkiye kökenliler için olağan bir durumdur. Saha da gerçekleşen çeşitli mülakatlar da bu yorumu doğrular niteliktedir. Tüm bunlarla birlikte, alan toplanan verilere göre doğrudan politik nedenlerle göç edenlerin oranı doğrudan ekonomik nedenlerle göç edenlerden daha fazladır. Bu konuya ilişkin çeşitli bilgiler, "Süreç ve Uyum" isimli başlıkta daha ayrıntılı olarak sunulmuştur. Lakin, İngiltere'ye göç edenlerin hangi yöntemlerle ve nasıl bir yoldan bu ülkeye geldikleri üzerinde durulmadan, ilgili göçlerin nedenselliği havada kalacaktır.

4.3.2. Göç Süreci ve Yolu

PG soru kâğıdı katılımcılarının İngiltere'ye doğrudan mı yoksa başka bir ülkede belirli bir süre ikamet ettikten sonra mı geldikleri sorulmuştur. Katılımcıların %81'i "doğrudan Türkiye'den" cevabını vermişlerdir. (Grafik 25)

Grafik 25. *PG – Göç Yolu 1*

"İngiltere'ye göç süreciniz doğrudan Türkiye'den mi gerçekleşti, yoksa başka bir ülkede belirli bir süre ikamet ettikten sonra mı İngiltere'ye göç ettiniz?"

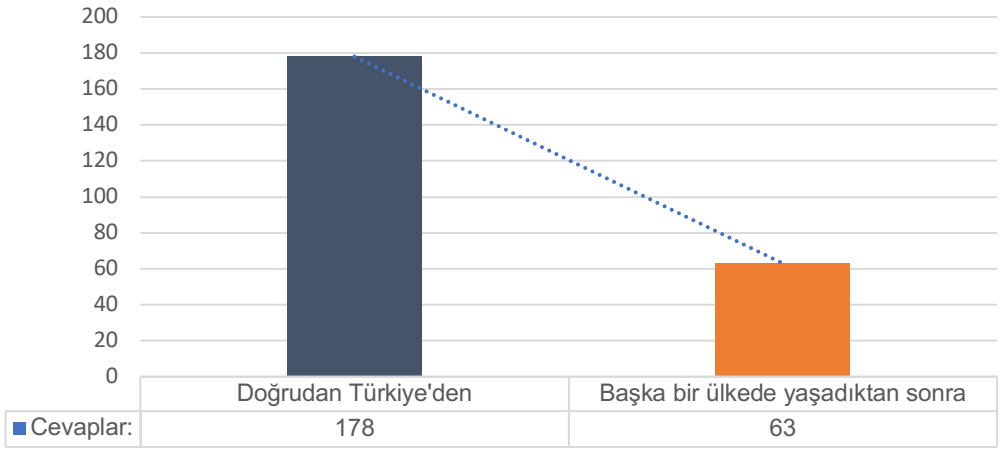

PG görüşmecilerinin yaklaşık %20'si İngiltere'ye başka bir ülkeden sonra göç ettiğini ifade etmiştir. Beklenildiği üzere, başka bir ülkede belirli bir süre ikamet ettikten sonra İngiltere'ye ulaştığını belirten göçmenlerin önemli bir kısmı (%42) Federal Almanya (Batı Almanya) üzerinden İngiltere'ye ulaştığını belirtmiştir. Bu noktada şaşırtıcı olan ise, Demokratik Almanya (Doğu Almanya), SSCB ve Bulgaristan üzerinde de İngiltere'ye göçün yaşanmış olmasıdır. 1980'li yıllarda sosyalist blokta yer alan bu ülkelerden basamaklı göçlerin yaşanmış olması, pek rastlanılmayan bir durumdur (Grafik 26). Türkiye'den İngiltere'ye ulaşmadan önce bu ülkelerde belirli bir süre yaşayan kişilerin büyük bir bölümü, dönemin TKP üyeleridir.

Grafik 26. *PG – Göç Yolu 2: İngiltere'ye Ara-Göç Üzerinden Ulaşanların Kaldıkları Ülkeler*

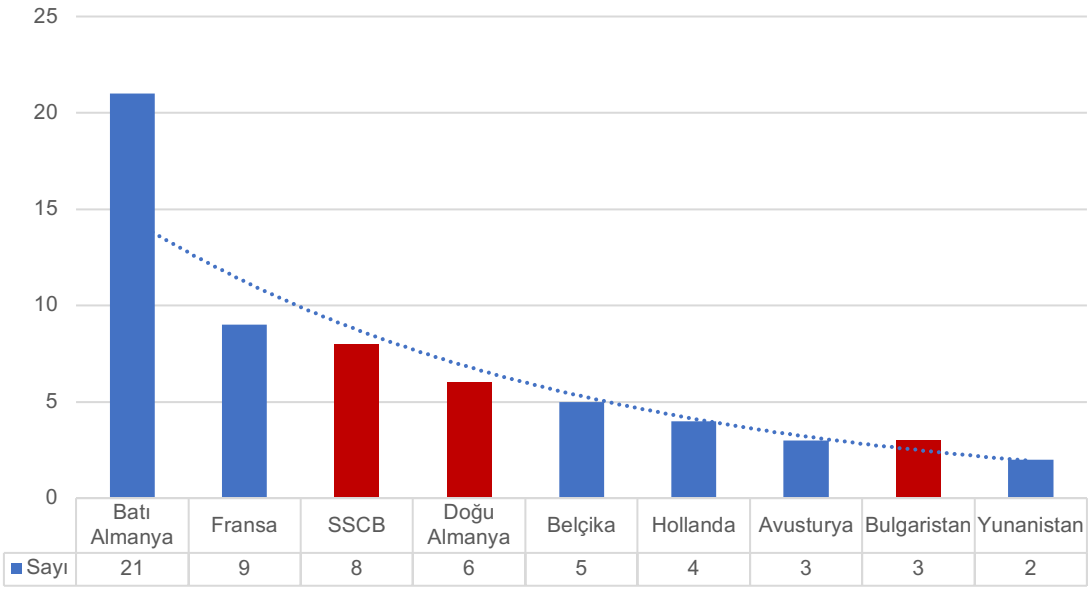

1980'li yıllarda bu ülkeye siyasal nedenlerle göç ettiğini belirtenlerle gerçekleştirilen odak görüşmede (ODK3) bu konu üzerinde durulmuştur. Bu odak görüşme, 5 kişinin katılımıyla Londra'da gerçekleştirilmiştir. Görüşmede yer alan 5 kişinin 3'ü doğrudan Türkiye üzerinden İngiltere'ye gelmiş, diğer 2 kişi farklı ülkelerde bir süre ikamet ettikten sonra bu ülkeye göç etmiştir:

> BM: (…) Peki sizler hangi yıllarda Türkiye'den çıktınız ve neden ilk göç ettiğiniz ülkelerde yaşamınızı sürdürmediniz?
>
> ODK3-A: Ben 1981'in şubat ayında Türkiye'den çıkmıştım. Çıkış o çıkış zaten. Henüz göz altına alınmamıştım ama eli kulağındaydı. Onun için bir an önce çıkmak istemiştim. (…) Direk buraya gelmiştim, daha önce de anlatmıştım, 12 Mart sürecinden birkaç arkadaş buradaydı o zamanlar. Parti aracılığıyla [TKP] onlarla irtibata geçmiştim, o şekilde de gelmiştim.
>
> ODK3-C: Ben de ODK3-A'ya (ismini anıyor) benzer şekilde gelmiştim, neredeyse aynı zamanlar da. Tabi o zamanlar tanışmıyorduk. Zaten ben de İzmir İGD'deydim o zamanlar, yani parti çevresi işte [TKP kastediliyor].

ODK3-B ve ODK3-E'nin İngiltere'ye göç süreci ise, kimi farklılıklar barındırmaktadır. Her şeyden önce, o yıllarda Türkiye'den İngiltere'ye doğru göç, -Grafik 25'de de sunulduğu üzere- çoğunlukla doğrudan gerçekleşiyordu. Yani başka bir ülkede bir süre kalındıysa bile bu yaşama amacıyla değil, zorunlu koşullar neticesinde İngiltere'ye ulaşmak için beklenilen süreydi. İkinci olarak, başka bir ülkeden ama özellikle de sosyalist blokta (Doğu Bloğu) yer alan

ülkelerde bir süre kalıp, İngiltere'ye gelenler çoğunlukla dönemin TKP üyelerinden oluşuyordu. ODK3-B ve ODK3-E ise hem TKP üyesi değillerdi hem de birkaç farklı ülkeden sonra İngiltere'ye göç etmişlerdi. Kendi ifadeleriyle, durum şu şekilde gelişmiştir:

> ODK3-B: Benim ki bunlarınki gibi sıkıcı değil (gülerek). Ben epey gezip geldim buraya. 1985'e kadar içerdeydim, cezaevinden çıkınca da geze geze geldim (gülerek). ODK3-E'de benim gibidir (…). Bir de biz bunların partisinden de değildik, hatta 12 Eylül öncesi bize goşist[58] derlerdi (…). İçerden çıkınca, bir süre kendime gelmeye çalıştım ama Türkiye'de kalamayacağımı, kalmak istemediğimi biliyordum. Yani kafaya koymuştum. ODK3-E'nin de yakın bir tarihte salıverileceğini biliyordum, onu bekledim önce. (…) O da benim kadar delifişekti 12 Eylül'den önce, bizim çevrede adımız çıkmıştı bu yüzden. Bilmiyorum şimdi tabi, ama belki de o manyaklığın verdiği bir tür cesaret vardı.
>
> ODK-3E: Onları bırak şimdi, karıştırmadan anlat adama (gülerek). Ben anlatayım ya da: Cezaevinden çıkınca, bu ODK3-B beni karşıladı zaten. Aslında çıkmamız da kolay olmadı, biraz da şansımız yaver gitti diyeyim, yoksa 91'e kadar biz de içerde kalırdık (…). Dedi ki işte ODK3-B, 'bizim Türkiye'den çıkmamız lazım, bizi ne yaşatırlar burada ne de iş yaptırırlar'. (…) Biz de birkaç eski tanıdığın bağlantıları üzerinden Bulgaristan'a geçtik, sözüm ona daha kolay olacaktı. Gittik gitmesine ama Bulgaristan o yıllarda çok karışık, sistem çöküyor bir, ekonomi bitmiş iki… Ayrıca Türklere de hiç öyle sıcak bakmıyorlardı, biliyorsundur işte Türkçe isimleri filan değiştirdikleri dönemler. Biz de kalkmışız, sözüm ona sosyalist ülke diye Bulgaristan'a gitmişiz. Neyse, daha yola çıkmadan önce, Bulgaristan üzerinden DDR'ye [Doğu Almanya] çok daha rahat geçeriz diye düşünmüştük. Tamam TKP'li değiliz ama biz de devrimciyiz sonuçta. (…) İşin ilginci o zamanlar bu TKP'liler, İGD'liler filan bize küçük burjuva derlerdi ama asıl burjuva olanlar bunlarmış (gülerek). Biz düz halk çocuğuyduk, alınca da silahı elimize böyle devrim yaparız sanmıştık. Bunu anlatıyorum çünkü Bulgaristan'mış, Doğu Blok'uymuş vb. bize çok uymayacağını bilecek kadar bile ne teorik ne politik ne de tarihi bilgimiz vardı. Halbuki bunlar hep okumuş takımıdır bak, asıl küçük burjuva olanlar da bunlardı (gülerek ve diğer görüşmecilere şaka yollu sataşarak).

Sohbetin bir kısmında, Bulgaristan'a yönelik dile getirilen "sözüm ona sosyalist" ifadesini doğru bulmayan ODK3-A, tartışmanın hattını değiştirmiş ve konu hakkında fikirlerini dile getirmiştir. Bu diyaloğun önemli kısmıysa, bunca yıl

[58] Fransızca *gauche* kelimesinden Türkçe'ye geçen goşist, 1970'li yıllarda Türkiye sosyalist hareketi içindeki kimi stratejik ayrımlardan kaynaklı kullanılmaya başlanmıştır. Fransızca da "uç sol" anlamında kullanılan kelime, 1970'li yıllar Türkiye'sinde, silahlı mücadeleyi benimseyen THKP-C ve THKO kökenli sol-sosyalist çevreleri tarif etmek için TKP taraftarlarınca kullanılıyordu.

geçmiş olmasına rağmen kimi değerlendirme farklarının önemini günümüzde dahi koruduğudur:

> ODK3A: Ya şimdi sen nesini beğenmedin Bulgaristan'ın sosyalizmini? Tamam dört başı mamur değildi belki ama elin adamları gibi niye küçümsüyorsun şimdi?
>
> ODK3-E: E ne diyeyim? Çok güzel, çok şahane sosyalizm miydi diyeyim? Hayır orada 6 ay yaşayan da biziz. İzin ver de biz yorum yapalım o konuda! Hem madem o kadar güzeldi de her şey, bizim ne işimiz vardı burada [İngiltere'yi kastederek]. Bak şimdiki zaman için demiyorum, o dönemler için diyorum!
>
> ODK3-A: Hayır size de sosyalizm beğendiremedik (gülerek). O öyle kötü, bu şöyle rezil, öteki gerçek sosyalizm değil... Arkadaş birini de beğenemediniz gitti. İşte ne güzel cümleten cenazesini kaldırdınız da kurtulduk.
>
> ODK3-B: Bunlar başka konular karıştırmayın şimdi. Nerede kalmıştık arkadaşım? (…) Evet, ben devam edeyim. Bulgaristan gibi sosyalizmin en ileri, en muhteşem olduğu bir ülkede, sırf macera olsun diye kurtlandık, biraz daha gezelim dedik (gülerek). Sırf olay olsun diye işte, her imkânımız olmasına rağmen biz kalktık DDR'ye geçtik. (…) Yolculuk öyle kolay olmadı, sonuçta bu işlerden sorumlu komiserler, yetkililer filan var. (…) Onlarda bir şekilde TKP'den bilgi isteyip onay alınca, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya derken sonunda vardık DDR'ye. (…) Orada bunların arkadaşları (diğer katılımcıları kast ederek) vardı neyse ki Doğu Berlin'de aç susuz kalmadık. Şimdi hakkını yemeyim ama: Berlin, Sofya gibi değildi. Epey gelişmiş, ileri bir yerdi. Tabi kıstasım Batı Almanya'yla değil, Bulgaristan ve Yugoslavya ile... Pek çok açıdan daha iyiydi koşulları şehrin, altyapının vb. Ama orası da kaynıyor alttan alta, belirli bir düzeyde hissediliyordu bence.
>
> ODK3-E: Sene 1987 olmuş muydu? Tabi o zamanlardı, biz bu Oyaları [Oya Baydar], Nurileri, Haydarları [Haydar Kutlu] filan o zaman mı görmüştük Berlin'de?
>
> ODK3-B: Evet, onlar yasal parti derdindelerdi o zamanlar, ha kuruldu ha kurulacak hikayesi işte. [TBKP[59]] Şimdi biz TKP'li değiliz ama onlardan gibiyiz biraz da. Onun için onlar yönlendiriyor bizi de. Biz de ses etmiyoruz işte. (…) Derken bunların partisi (gülerek) bizi İngiltere'ye görevlendirdi. Senin Fatsalılar ayrılmışlar mıydı, ayrılmak üzereler miydi anımsayamadım şimdi. (…) Bizim buraya gelişimiz 1 yıldan fazla sürdü. Arada da dünyanın en güzel sosyalizmini Bulgaristan'da gördük (gülerek) sonra da DDR'de kaldık bir süre işte. Derken geliş o geliş, 30 yıl olmuş…

[59] TİP Genel Başkanı Behice Boran ve TKP Genel Sekreteri Haydar Kutlu'nun katılımıyla, 7 Ekim 1987 tarihinde Brüksel'de düzenlenen bir basın toplantısında, iki partinin birleştiği ve Türkiye'de yasal bir komünist parti kurulması amacında oldukları duyurulmuştu. TBKP, 4 Haziran 1990'da Ankara'da resmen kurulmuş ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (a) bendine aykırı faaliyetleri nedeniyle, 16 Temmuz 1991 tarihinde kapatılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz.: (Mutluay, 2007: 235).

> ODK3-A: E buraya [İngiltere] geldikten sonrasını da anlatsana madem? Bunlar, bizimkiler [TKP] üzerinden buraya geldiler ama bizim çevrede kaldıkları üç beş aydır en fazla. İşlerini görene kadar yani (gülerek).
>
> ODK3-E: Kısmen doğru. Yine de saptırmayalım. Buraya gelirken daha yolda biliyorduk, "bu saatten sonra memleket siyaseti buralardan yapılmaz" diye. Madem vatandaşlıktan da çıkartıldık, madem Türkiye yok daha, onun için kendimize kalacak ülke bulalım diyorduk içimizden. O yüzden çok kalmadık bunların çevreyle. (…) Şaka bir yana tabi, her şey çöktü işte. Ne memleket kaldı ne sosyalizm kaldı ne de eskinin mert, düzgün insanları, devrimcileri. Hikâyenin sonraki kısımlarını sen bizden daha biliyorsun. (…) Birbirimize takıldığımıza, uğraştığımıza bakma sen. Bir tek dostluğumuz kaldı geriye…

İlgili kısmının sunulduğu bu odak görüşmeye (ODK3) katılanların üçü dönemin TKP çevresinde yer almış, diğer ikisi ise MLSPB çevresinde yer almış kişilerdir. 1970'li yıllarda Türkiye solundaki kimi ayrımların (ideolojik, pratik, stratejik ya da fraksiyonel) zaman zaman silahlı çatışmaya varan gerilimi göz önünde bulundurulacak olursa, bu odak görüşmeye katılanların eski anlaşmazlıkları en fazla şaka yoluyla gündeme getirmedikleri ve dostane ilişkilerini zedelememeye gayret ettikleri gözlemlenmiştir. Ancak bu durum, 1980'li yıllarda politik göçmen olanların tümü için geçerli değildir. Kimi örneklerde, çeşitli siyasal hareket ya da örgütlerin artık var olmamasına ya da kimi sol içi anlaşmazlıkların üzerinden yaklaşık 40 yıl geçmiş olmasına rağmen, süreci kızgınlık ve/ya suçlamalarla anımsayanlar da vardır. Bu açıdan, 1987 yılında Londra'ya iltica eden DM-06'nın aktardıkları önemli bir örnektir:

> (…) Burada elini attığın her yerde ya Pazarcık ya Elbistan ya da İmranlı birisine mutlaka denk gelirsin. Ben de Elbistanlıyım [Kahramanmaraş] ama benim buraya gelişim diğer Maraşlılar gibi değil pek. Yani aynı zamanlarda geldim onlarla ama ben gerçekten siyasi mülteci olarak geldim. (…) THKO kökenliydim ama THKO bittiği için, daha doğrusu o zamanlarda artık başka bir parti olma yolunda ilerlediğimiz için TDKP'liyim desem daha doğru olur. 1990'lardan sonra TDKP'den ayrılmıştım. Hiç EMEP'li olmadım yani. (…)
>
> BM: Buraya Yunanistan üzerinden geldiğinizi söylediniz. O konuyu açmadan önce, az önce bahsettiğiniz kavga neydi buradaki?
>
> DM-6: TKP'lilerle olanı mı diyorsun? O kavga daha öncesine dayanır, yani burada başlamış bir kavga değil o. …işte o vakitler ben de İzmir'deyim. 1978 ya da 79 olması lazım, tam anımsayamadım şimdi. (…) İzmir'de TKP'lilerle, bunları gençlik örgütüyle [İGD] çatışma halimiz vardı bizim. (…) Yeşildere tarafında silahlı çatışmalarımız olurdu, neyse ki ne onlardan ne de bizden ölen olmamıştı. (…) İşte o çatışmaların, o sürecin bir sonucuydu buradaki kavgamız da. (…) Buraya geldiğimde bizden birkaç arkadaş vardı ama asıl güç TKP'lilerdeydi. Bizimkilerde [TDKP] maşallah bunlarla gayet içli dışlılar.

> Kısaca, ben bu durumu hoş karşılamamıştım. Gerisini anlatmayım, kendileri anlatsınlar. *(DM-06, 59 Yaş. Londra).*

Bu mülakatın ilerleyen kısmında, DM-06'nın göç süreci üzerinde durulmuştur. 1987 yılında, Yunanistan üzerinden İngiltere'ye ulaştığını belirten DM-06, bu ülkede yaklaşık bir ay kaldığını belirtmiştir. Aynı siyasal hareketten birisinin vasıtasıyla önce Midilliye oradan da Girit'e geçen DM-06, kuru yük gemisi üzerinden de İngiltere'ye varmıştır. Bu göç sürecinin tamamı, yasadışı yollarla gerçekleşmiştir.

Gerek 1980'li yıllarda gerek daha sonraki yıllarda Türkiye'den İngiltere'ye doğru gerçekleşen (gerekçesi fark etmeksizin) göç süreci, çoğunlukla uzun ve tehlikeli yolculuklarla sürmüştür. İngiltere'de sığınma arayanların bir avantajı varsa, o da İngiltere'nin 1989 yılına kadar Türkiye'den gelenlerden vize istememesidir. Öte yandan, 1980'li yıllarda siyasal nedenlerle Türkiye'den iltica edenlerin temel sorunu İngiltere'ye ulaşmak değil, Türkiye'den çıkabilmektir. Keza, bu kitlenin önemli bir kısmı Türkiye'de ya kaçak durumdadır ya da henüz cezaevinden çıkmış durumdadır. Dolayısıyla, yasal yollarla Türkiye'den çıkamayanlar, genellikle birkaç vasıta üzerinden ve birkaç ülke üzerinden İngiltere'ye ulaşmıştır.

Grafik 27. *PG-YYM-DM Örnekleminin (Kümülatif) Yıllara Göre Göç Dağılımı (1980-1989)*

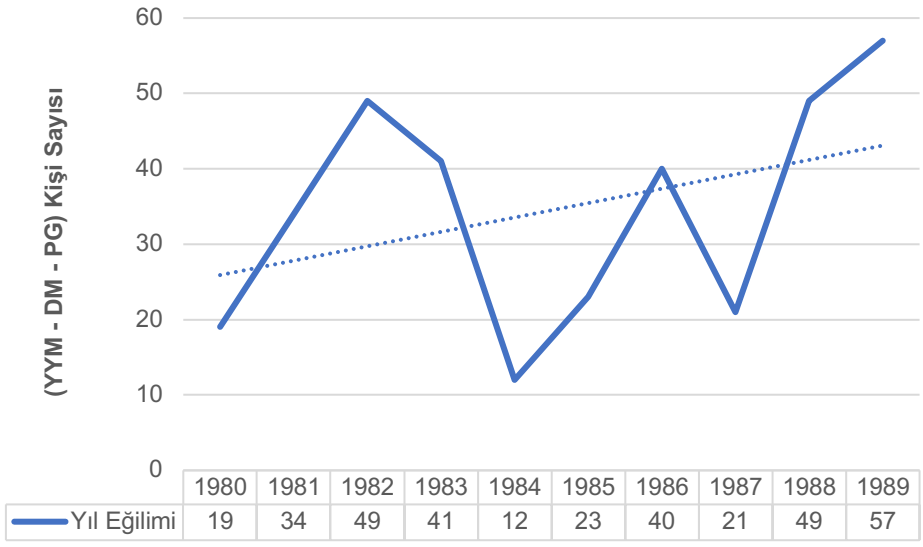

PG kişi görüşmeleri (soru kâğıdı), YYM ve DM görüşmelerinde İngiltere'ye 1980 ilâ 1989 yılları arasında göç ettiğini belirten 345 kişinin yıllara göre dağılımı Grafik 27'de sunulmuştur. Bu veri kümesinde yer alanların yalnızca %2,3'ü, bir günden az bir sürede İngiltere'ye ulaştığını belirtmiştir. Yine bu veri kümesi sonuçlarına göre, göçmenlerin %45,6'ı iki hafta ilâ bir ay içinde İngiltere'ye ulaşmışlardır. Geriye kalan %52,1'lik kısım, bir aydan daha fazla bir zamanda İngiltere'ye ulaşmıştır.

1980-1989 yılları arasında İngiltere'ye iltica eden 345 kişinin neredeyse tamamı (%97,7) birden fazla araçla seyahat etmiştir. Bu seyahatler genellikle hem deniz yolu araçlarının hem de kara yolu araçlarının bir arada kullanımıyla gerçekleşmiştir. Sadece hava yoluyla İngiltere'ye ulaşanların oranı %2,3'tür.

4.4. İNGİLTERE SÜRECİ: 1980-1989

Bu başlık altında hem PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen nicel verilere hem de YYM, DM ve ODK uygulamalarından elde edilen nitel verilere dayalı kimi bulgular, üç alt başlıkta sunulmuştur: 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nden doğrudan etkilenenlere dair çeşitli bilgilerin sunulduğu "12 Eylül Göçmenleri" ilk alt başlığı oluşturmaktadır. "İlk İzlenimler" isimli alt başlıkta, 1980'li yıllar boyunca Türkiye'den İngiltere'ye göç edenlerin, ilk değerlendirmelerinin, duygularının ve izlenimlerinin neler olduğu gibi konulara ilişkin analizler yapılmıştır. "Zorluklar ve İmkânlar" isimli alt başlıkta ise, sığınmacı statüsünde bulunan göçmenlerin, ne gibi haklarının olduğu, Birleşik Krallık kurumlarının hangi hizmetleri hak olarak sunduğu ve politik göçmenlerin bunlardan nasıl faydalandıklarına ilişkin çeşitli bilgiler sunulmuştur.

4.4.1. 12 Eylül Göçmenleri

PG soru kâğıdı uygulamasında, 12 Eylül Askeri Darbesi'nden doğrudan etkilenenlere yönelik çeşitli sorular yer almıştır. Bu amaçla, literatürdeki kimi kaynaklarda "12 Eylül Mültecileri" olarak anılan politik göçmenlerin, kimi öznel

durumlarına ilişkin bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. İngiltere'ye 1980-1989 yılları arasında göç eden Türkiye kökenli 241 kişinin değerlendirmeye alındığı verilere göre, 12 Eylül'den doğrudan etkilenenlerin oranı yaklaşık %38'dir (Grafik 28). "Doğrudan etkilenme" ile kast edilen, 1980-1983 yılları arasında, politik faaliyetleri nedeniyle hakkında soruşturma başlatılan, tahkikat altında olan, tutuklu ya da tutuksuz olarak yargılanan vb. kimselerdir. Daha sonraki yıllarda, yani 1983 sonrasında, politik faaliyette bulundukları için Türkiye'yi terk eden ancak yukarı da ki gibi süreçler atlatmayanlar içinse, "dolaylı etkilenme" ifadesi kullanılmıştır.

Grafik 28. *12 Eylül Sürecinde Siyasal Örgütlenme İçinde Yer Alma Dağılımı*

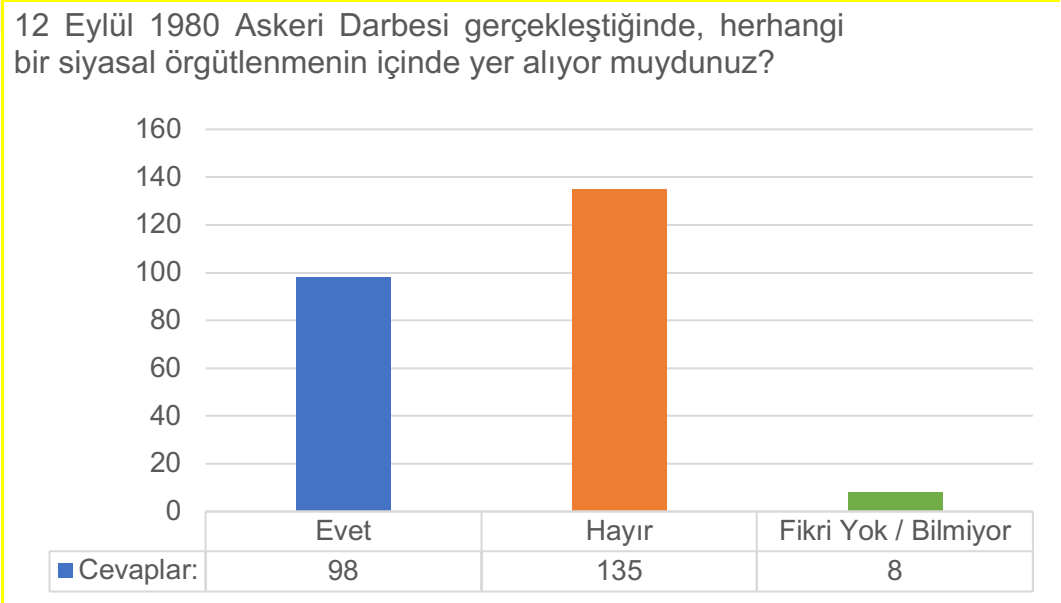

12 Eylül darbesi gerçekleştiğinde, herhangi bir siyasal örgütlenme içinde yer aldığını belirten 98 kişinin neredeyse tamamı (%95), kendisini sol görüşlü olarak tanımlamıştır. 12 Eylül sürecinde, sağ görüşlü olduğu için Türkiye'yi terk ettiğini belirtenlerin oranı ise %2'te kalmıştır. Politik görüşlerini sol ya da sağ olarak tanımlamayanların oranı ise %3'tür. Bu kategoriye dahil edilenler, kendilerinin sol görüşlü ya da sağ görüşlü olarak tanımlamak istememiş olan kimselerdir.

Grafik 29. *PG – Sol Görüşlü, Sağ Görüşlü Dağılımı*

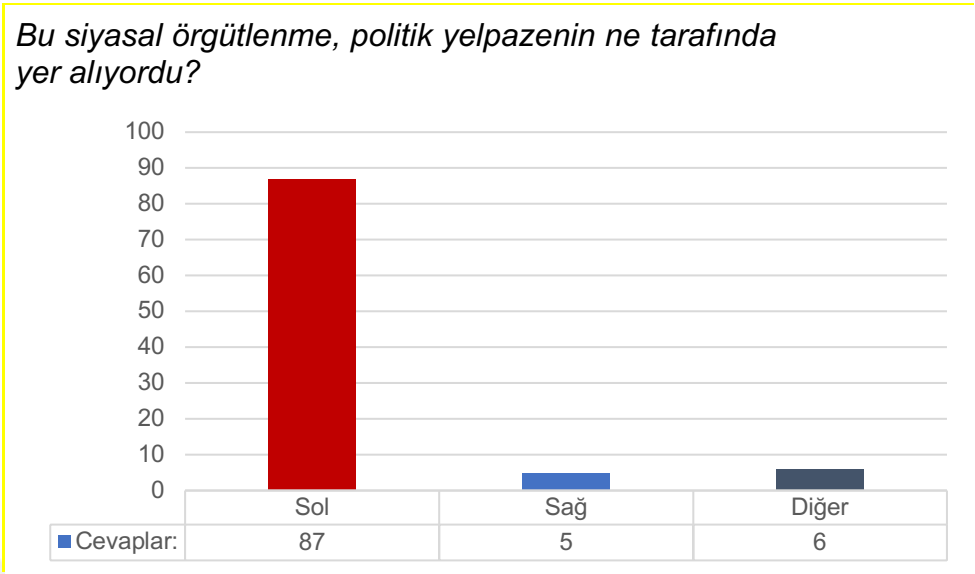

Kendisini sol görüşlü olarak tanımlayanlara, sunulmuş seçeneklerden (Devrimci, komünist, Sosyalist, Demokrat, Solcu ve diğer) tek birini seçmeleri halinde, bunun hangisi olacağı sorulmuş ve alınan cevaplara göre oluşturulan oransal dağılım Grafik 30'da sunulmuştur.

Grafik 30. *PG – Sol Politik Kimlik Tanımı*

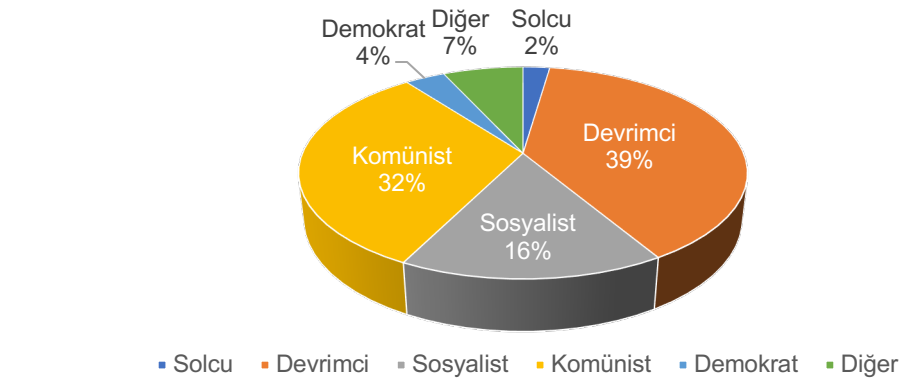

Bir önceki soruda kendisini "solcu" olarak tanımlayanların, daha ayrıntılı politik tanımları sorulduğunda, kendisini "devrimci" olarak tanımlayanların %39 (34 kişi), kendisini "komünist" olarak tanımlayanların %32 (28 kişi) ve kendisini "sosyalist"

olarak tanımlayanlarınsa %16 (14 kişi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kendisini, sadece “solcu” olarak tanımlayan 2 kişidir.

12 Eylül darbesinden sonra, hakkında dava açılan ve/ya arananların oranı ise %92’dir. Ardından sorulan, “Peki, 12 Eylül 1980 sonrasında cezaevinde tutuklu bulundunuz mu?” sorusuna “Evet” cevabını verenlerin orasıysa %19’dur. Bu sonuçlar da göstermektedir ki, politik faaliyetleri nedeniyle, tahkikat altında olanların büyük bir kısmı, güvenlik kuvvetlerine yakalanmadan ve cezaevine girmeden Türkiye’den ayrılmıştır. Bu bağlamda, tahkikat altında olduğu için yasadışı yöntemlerle yurtdışına çıkanların sayısı, yasal yollarla ülkeden ayrılanlardan çok daha fazladır. (Grafik 31).

Grafik 31. *PG – 12 Eylül Sürecindeki Yasal Durum Dağılımı*

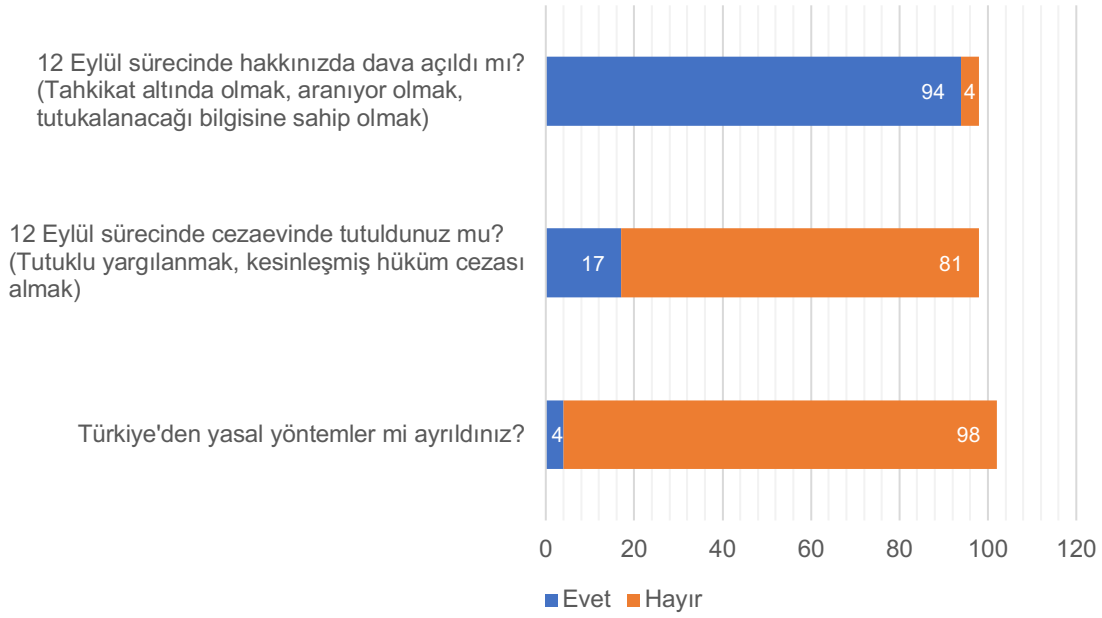

12 Eylül 1980 darbesi gerçekleştiğinde Dev-Yol hareketinde yer alan DM-21 kodlu kişiyle yapılan görüşme, Türkiye’den ayrılma ve İngiltere’ye ulaşma sürecinin hangi yollarla gerçekleştiği kadar, 12 Eylül’ün nasıl karşılaştığına ilişkin

de önemli bilgiler sunmaktadır. DM-21, 12 Eylül'den yaklaşık bir yıl kadar önce adı anılan harekete girmiş ve 1983 yılına kadar kaçak olarak Türkiye'de kalmıştır. Diğer bir ifadeyle, tahkikat altında olmasına rağmen hiç tutuklanmamıştır. Görüşmenin gerçekleştiği tarihte (2016) Bournemouth'ta yaşamını sürdüren DM-21'in aktardıkları şu şekildedir:

> Ben Tarsusluyum, orta halli bir ailede büyümüştüm. Yani, çocukluğum boyunca ne aç kaldım ne de tam olarak toktum. (…) Politikleşmemde, Çukurovalı toprak ağalarına karşı duyduğum nefretin etkisi çoktur. (…) 20-21 yaşlarındayken, biraz da arkadaşlarımın etkisiyle devrimci [Devrimci Yol'cu] oldum. (…) 12 Eylül'den bir süre önce, Adana'daki bir tekstil atölyesinde çalışmaya başlamıştım. Bu yolla cebime biraz para giriyordu. …ayrıca oradaki işçilere yönelikte örgütleme çalışması yapıyordum. (…) 12 Eylül [1980] itibariyle, bütün bağlantılarım kopmuştu. Kimseye ulaşamaz olmuştum. Bu durumda, en doğru hareketin işe gidip gelmeye devam etmek olduğunu düşünmüştüm. Darbeden on gün kadar sonra, atölye yeniden çalışmaya başlamıştı. Dediğim gibi, işe gelip gidiyordum. Böylece dikkat çekmiyordum. Bir yandan da birilerine ulaşmaya çalışıyordum. Çünkü her yerde büyük bir belirsizlik ve tedirginlik hakimdi. (…) 80 yılının sonlarına doğru birkaç kişiye ulaşmıştım, daha doğrusu sorumlu üstlerim bana ulaşmıştı. Moral bozulmaması yönünde bir şeyler söylemişlerdi ama şimdi düşünüyorum da, onlar da ne yapılacağını bilmez durumdaydılar. İyi niyetli ama somut olmayan bir şeyler demişlerdi. (…) 1981 yılının ilkbaharına kadar bu şekilde geçmişti işte. Hiç unutmuyorum, martın birinde Tarsuslu bir arkadaşın kardeşi bana haber göndermişti, şunlar bunlar tutuklanmış diye. Bahsettikleri benim sorumlularımdı. Onlar da tutuklandığına göre benim de birkaç güne alınmam olasıydı. O zaman iki seçenek vardı önümde: Ya olduğum yerde bekleyecek ve tutuklanacaktım ya da kaçacaktım. Fark edileceği üzere, ben ikincisini seçmiştim (gülerek). Fakat kaçmaya karar verdiğimde, işin buralara kadar uzanacağını hiç düşünmemiştim. Bu şekilde birkaç ay kaçak olur, 'eli kulağında olan' devrimci bir yükselişte yeniden yerimi alırım diye düşünmüştüm. Öyle bir şey hiç olmadı tabi.
>
> (…) 1983 yılına kadar, çoğunlukla Toroslarda kaçak olarak kaldım. Belirli bir yerde çok uzun süre kalmıyordum. Rahmetli babamın tanıdığı ve güvendiği insanlar aracılığıyla sürmüştü bunlar. (…) Çiftliklerde işçi olarak tanıtıyorlardı beni. Yaklaşık 2 yıl kadar bu şekilde kaçak yaşadıktan sonra, bunun da sürekli olamayacağını anladım. (…) Beklediğim devrimci yükseliş ya da darbe faşizmine karşı direniş hiç gelmediği gibi, herkes kendini kurtarmaya yönelmişti. Artık o zamanlar neredeysem, ziyarete gelenlerin anlattıklarından, gözlediklerinden filan anlamıştım bunu. (…) Çare olarak tek yol yurtdışı kalmıştı. (…) Böylece, babamın ayarladığı bağlantılarla -insan kaçakçılığı yapan bir şebeke aracılığıyla- Atina'nın Pire limanına vardım. Atina'da, mülteci kampında bir süre kaldıktan sonra, yine o şebekenin ayarladığı belgelerle önce İtalya'ya oradan da İngiltere'ye geldim. *(DM-21, Erkek, 61 Yaş. Bournemouth).*

4.4.2. İlk İzlenimler

1980'li yıllarda İngiltere'ye göç edenlerin ilk gözlemlerinin ve tepkilerinin değerlendirilmeye çalışıldığı bu başlık altında, PG soru kağıdından toplanmış veriler ve çeşitli mülakat notları kullanılmıştır.

PG soru kâğıdı uygulamasıyla, 1980 ve 1989 yılları arasında bu ülkeye göç ettiğini belirten 241 kişinin verileri bulunmaktadır. "İngiltere'ye (UK) vardığınız ilk günlerde, kendinizi nasıl hissetmiştiniz?" sorusuna yönelik sunulan seçeneklerden, "güvende hissetme" öne çıkmaktadır (%74,8). Bunu, "yabancılık" (%61,2) ve sırasıyla "tedirginlik" (%54,2), "yalnızlık" (%52,1) ve "mutsuzluk" (%48,4) seçenekleri takip etmiştir. İlgili sorunun nasıl sorulduğu ve alınan cevapların dağılımı Grafik 32'de sunulmuştur.

Grafik 32. *PG – İngiltere'ye Göç Edilen İlk Zamanlardaki Duygusal Tepkiler*

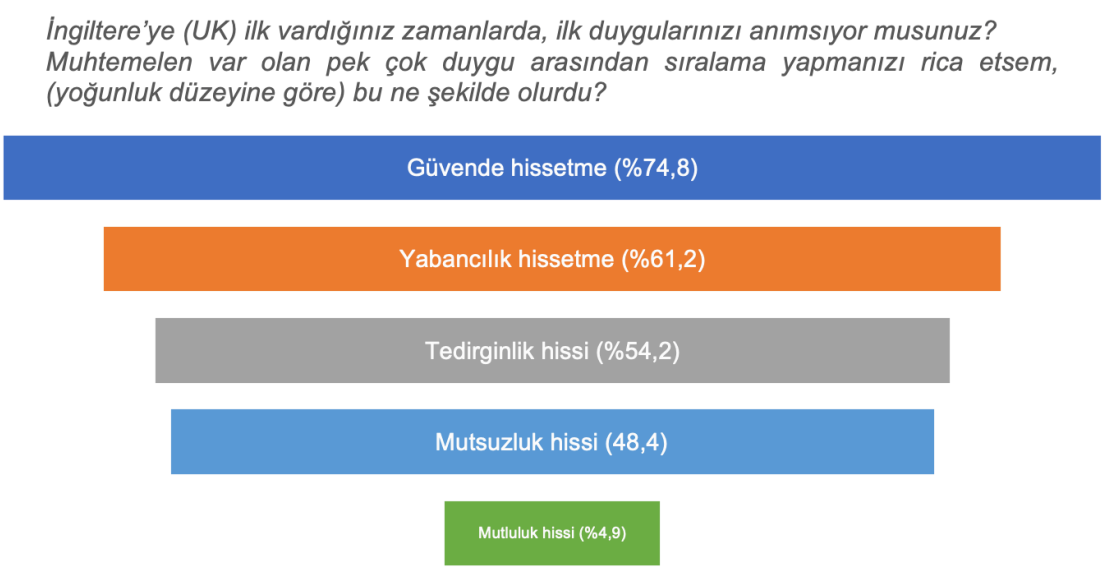

PG soru kâğıdı uygulamasında, katılımcıların İngiltere'ye ilk ulaştıkları zamanları baz aldıklarında, Türkiye ile İngiltere arasında bir mukayese yapmaları ve öne çıkan farkların neler olabileceğini değerlendirmeleri istenmiştir. "Katılıyor", "Katılmıyor", "Kısmen katılıyor" ve "Fikri yok" seçeneklerinin sunulduğu çeşitli cümleler arasından, "İngiltere (UK) daha gelişkin bir ülkeydi" ifadesine katılanların oranı öne çıkmaktadır (%72,5). "İngiltere'de (UK), politik faaliyette bulunmak

daha kolaydı” ifadesine ise “kısmen katılıyor” diyenlerin oranı daha fazladır (%42,7). Diğer ifadelere ilişkin sonuçlar Grafik 33’de sunulmuştur.

Grafik 33. *PG – Türkiye ve İngiltere’ye Dair Çeşitli Kıyaslama Soruları Dağılımı*

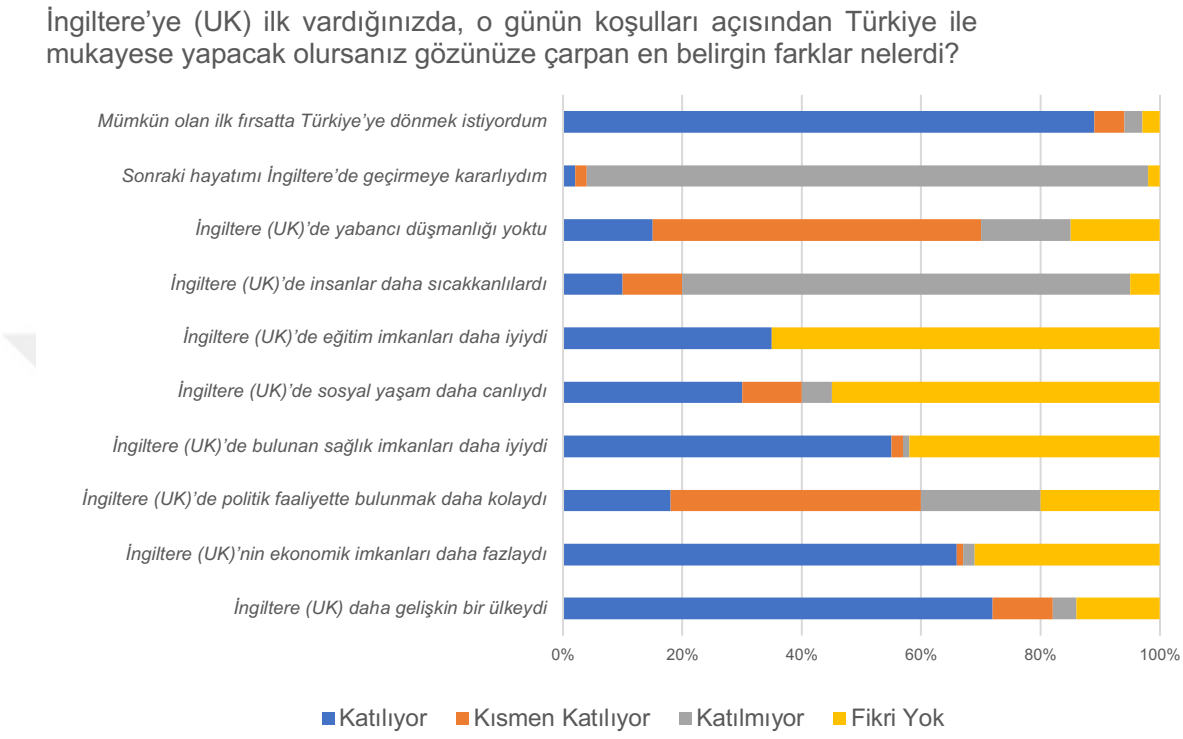

PG soru kâğıdı üzerinden katılımcının fikrinin alındığı bu sorunun, en çarpıcı sonucuysa, “Sonraki hayatımı İngiltere’de (UK) geçirmeye kararlıyım” ifadesine neredeyse kimse (%93,4) “katılmamıştır”. Diğer bir deyişle, 1980’li yıllarda bu ülkeye varan 241 kişiden, sadece 16 kişi bu ülkede sürekli olarak yaşamayı hedeflemiştir. Ters orantılı olarak, “Mümkün olan ilk fırsatta Türkiye’ye dönmek istiyorum” ifadesine “katılıyorum” diyenlerin oranı ise %90 dolaylarındadır. Bu sonuçlar üzerinden iki yorumu yapabilmek mümkündür. Birincisi, Çoğunluğunu politik nedenlerle, bir kısmını da ekonomik nedenlerle göç edenlerin oluşturduğu göçmenlerin neredeyse hiçbirisi, İngiltere’de kalıcı olacaklarını düşünmemiştir. Öte yandan, ilgili katılımcıların neredeyse tamamı, İngiltere’de “sığınmacı” olmuş kimselerdir. Yani, Türkiye’de yaşamsal tehlike altında olduklarını beyan ettikleri için Birleşik Krallık yetkili kurumlarınca “sığınmacı” olarak tanınmışlardır. Önemli bir kısmı da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartılmış kişilerdir. Tüm

bunlar üst üste konulduğunda, bu göçmenlerin "her şeye rağmen Türkiye'ye dönebilmeyi umut ettikleri" yorumunu yapmak mümkündür. Bu konuda yapılabilecek ikinci bir yorumsa şudur: Politik yahut ekonomik nedenlerle göç edenlerin tamamı, büyük bir memleket özlemi duymaktadır.

> (…) Şimdi ben ne diyeyim sana? Dünya kadar şiir yazılmış, nice romanlar kitaplar, şarkılar yapılmış… Adına da hasret demişler, sıla demişler. Bir ayağım çukurda, muhtemelen burada [Londra] öleceğim ama inanır mısın her gece ama her gece memleketimi rüyalarımda görüyorum. (…) O Allah'ın belası mülteci şeyini yaptıktan sonra, memleketime dönemeyeceğimi bilmiyor muydum ben? Biliyordum ama çarem yoktu başka. (…) 40 küsur yıl olmuş, hâlen ümit ediyorum dönmeyi. Yıllarca Yunanistan'a, Ege adalarına tatil bahanesiyle niye gittim? Karşı kıyı memleketim benim… Tam karşımda, elimi uzatsam varacağım ama olmuyor işte. …bu lanet ülkede iki şey bitmez benim için: Yağmurları ve içten içe ağlamalarım *(DM-18, Erkek, 77 Yaş. Londra).*

12 Eylül'den sonra hakkında arama kararı çıkartıldığı için, 1982 yılında İngiltere'ye sığınmacı olarak göç eden DM-20'nin ifadeleri ise, memleket özleminin diğer bir ilginç örneğidir. 1970'lerde, MHP'li – ülkücü olduğunu belirten DM-20, İngiltere'ye göç ettiği ilk yıllarda diğer Türkiye kökenli göçmenlere karşı derin bir nefret beslediğini ancak bunun zamanla değiştiğini, "onlar" olarak tarif ettiği sol politik göçmenlerle kimi açılardan ortaklaştığını belirtmiştir:

> (…) Artık ülkücü filan demem kendime. İlla bir şeyler yazman lazımsa 'Atatürkçü' yaz, bir de 'Türk' yaz. …gözü karaymışım o zamanlar, biraz da safmışım. Bizim teşkilattakilerin çoğuna hiçbir şey olmadı, onlar yırttı. Çok da zengin oldular sonra. (…) Londra'ya geldiğimde etrafıma bir baktım ki, Türkçe konuşan herkes solcu! Bir miktar bekliyordum ama bu kadarını tahmin etmemiştim. O zamanlar gidilecek yer de az. Haringey tarafında, Dalston tarafında Türklerin kahveleri var, belki birkaç yer daha var. Ben de bu kahvelere gidiyorum, çünkü gidecek başka yer yok. (…) Kahveye ne zaman gitsem içerisi zibil gibi solcu kaynıyor! O zamanlar, her tarafın solcu olmasından bıktığım için bir süre hiç gitmemiştim ama bu sefer de bunalıma düşmüştüm. Baktım böyle de olmayacak, ufaktan ufaktan sohbet etmeye de başladım ama ülkücü olduğumu söylemiyordum. Bunlar şimdi beni çekip vurur diye, üstüme gelirler diye çekiniyordum. (…) Sohbet etmeye başlayınca da iyi gelmişti. Çünkü bu solcu takımı daha okumuş yazmış kişilerdi. Yani tekstilde çalışan Türk işçilerle sohbet hep aynı konulardaydı ama bunlar filmden, kitaptan filan da anladıkları için daha güzel geliyordu. (…) Anlamazlar mı, benim solcu olmadığımı anlayanlar olmuştu, hatta 'Doğru söyle DM-XX, Türkiye'deyken sen faşist miydin?' diye soran birileri de olmuştu ama onlar da bu konu üzerinde durmadılar pek.

> (…) 1980'lerin sonuna doğru, ben de artık ülkücü gibi hissetmiyordum kendimi. Bu demek değil ki ben de solcu oldum. Hiç öyle düşünmedim ama ülkücü geçinenlerin durumunu da görüyordum. Dava filan pek umurlarında değildi. Burada tanıdıklarım da öyleydi, memlekettekiler de: Herkes cebini doldurma derdindeydi (…) Dediğinin de etkisi vardır illa, bu solcu takımı öyle laf kalabalığı yapıyor, öyle uzun uzun konuşuyor; beni de belki içten içe etkilemişlerdir (gülerek). (…) Onu hiç bırakmadım, buradaki Kıbrıslıların kurduğu ya da Türklerin kurduğu camilere giderdim arada. Oradakilerle de vakit geçirirdim bazen ama beni darlar olmuştu bu tipler. (…) Süleymancıların vakfında Abdullah Gül'ü görmüştüm bir Cuma namazında. (…) Baktım yalnızken de olmuyor, içimdeki Türkiye özlemi azalacağına daha da artıyor en sonunda ben de kalktım bu Halkevi'nin birkaç gösterisine, sohbetine gittim. Ama o zamanlar bu PKK'lılar henüz yoktu, varsa da çok az sayıdaydı. Öyle bir şeyleri, dernekleri filan yoktu. Bu bahsettiğim Halkevi'ni, Türk komünistler işletiyordu. Sonra o komünistler de silindi gitti. Yanlış olmasın şimdi, bunları [sol görüşlüleri] birkaç kez dövmüşlerdi. (…) Arada film gösterirlerdi orada [Halkevi], en çok o günleri severdim. Artık hangi zamansa, Türkiye'de gösterilen yerli filmlerin kasetini koyarlardı televizyona. Sonrada çay içerdik oradakilerle. Tabi ben özellikle siyasi bir şeyler demezdim, susardım öyle konular açıldığında. (…) En çok futbol konuşmayı, işte günlük şeylerden konuşmayı severdim. Gariptir, en çok da böyle basit konular açıldığında, her sohbetin sonu memleket hasretine varırdı. Solcuymuş, ülkücüymüş, Kürtmüş, Aleviymiş, teröristmiş filan fark etmiyor yani: Hepimiz o toprakların adamıyız. Türkiye'ye, devlete en düşman olanı bile özlüyor memleketi. *(DM-20, Erkek, 64 Yaş. Brighton).*

4.4.3. Zorluklar ve İmkânlar

1980'li yıllar boyunca Türkiye'den İngiltere'ye göç edenlerin, 1980'li yıllarda yaşadıkları sorunların başında dil sorunu gelmektedir. Örneklem grubunda, İngiltere'ye göç ederken İngilizce bildiğini söyleyenlerin sayısı ancak %15 civarındadır (Grafik 34). Daha sonraki yıllarda, İngilizce öğrendiğini belirtenlerin oranı %75'lere yükselmekle birlikte, öğrenilen İngilizce seviyesi çoğunlukla (%45) temel ihtiyaçları karşılamaya yöneliktir. Diğer bir ifadeyle, PG soru kâğıdı uygulamasına katılım gösterenlerin İngilizceyi akıcı bir şekilde konuşmakta zorlandığını söylemek mümkündür.

Grafik 34. *PG – Göç Öncesi İngilizce Bilme-Bilmeme Oranı*

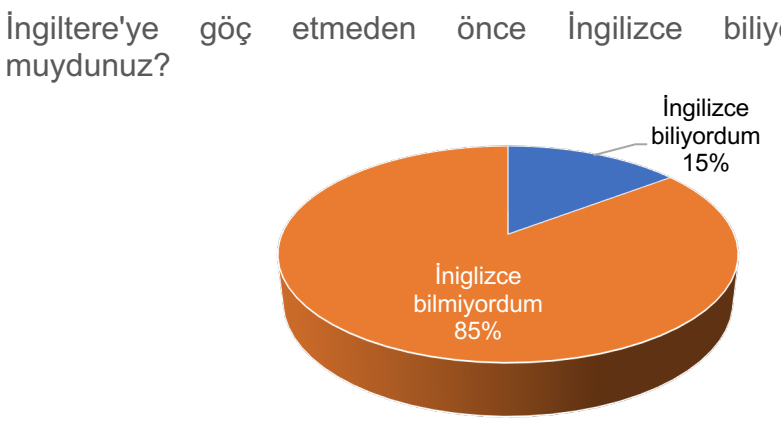

Bununla birlikte, İngilizce bilmemenin büyük bir handikap oluşturmadığını söylemek mümkündür. PG katılımcılarının büyük bir bölümü, İngilizce bilmeksiniz bu ülkeye göç etmiş, ancak gerek ekonomik ihtiyaçlarını karşılama konusunda gerek yerli toplumla (Britanyalılar) "iş ilişkisine" girme konusunda büyük sorunlar yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. İlgili verilerin dökümü Grafik 35'te sunulmuştur.

Grafik 35. *İngilizce Durumuna Göre Çeşitli Konulardaki Dezavantajların Oransal Dağılımı*

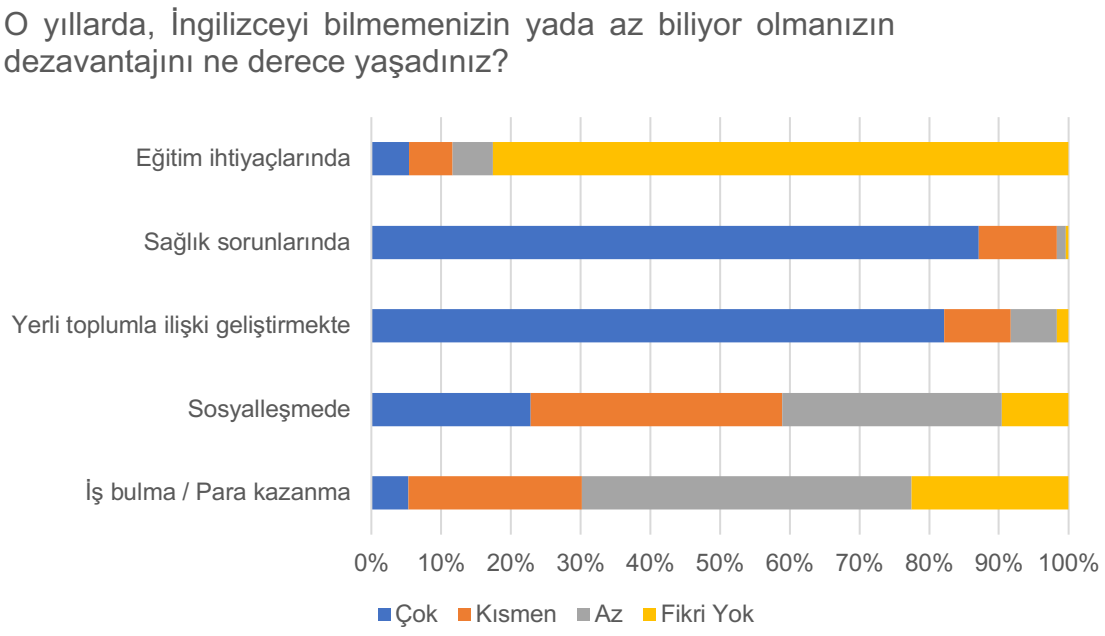

PG soru kâğıdı verilerine göre, İngilizceyi bilmemenin ya da İngilizceyi az biliyor olmanın, yerli toplumla ilişki kurma konusunda büyük bir dezavantaj (%90'lara yakın bir oranda) oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. İngilizcenin anadil olduğu bir ülkede yerli toplumla, dil bilmeksizin yoğun ilişkilerin geliştirilmesi de mümkün değildir. 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç edenlerin büyük bir bölümü, İngilizcelerini yıllar içinde öğrenmiş ve yerli toplumla da daha yakın ilişiler kurmaya başlamışlardır. Öte yandan, burada dikkat çekilmek istenen asıl kısım ise şudur: İngilizce bilmediği ya da az bildiği için yerli toplumla yani Britanyalılarla, İngilizlerle vb. neredeyse hiç ilişki kuramayan Türkiye kökenli göçmenlerin, aynı yıllarda az ya da çok az ilişkiye girdikleri yerli toplumun kendilerine yönelik negatif bir tepkisinin olmadığı belirtmeleridir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye kökenlilerin yerli toplumla ilişkileri sınırlı olmakla birlikte, "yabancı düşmanlığı", "dışlanma", "İngiltere'de istenilmeme", "ırkçılık" vb. gibi durumlarla karşılaştığını belirtenlerin oranı çok azdır (%4,5). Nitekim, 1986 yılında İngiltere'ye göç eden Sivaslı YYM-20 ile yapılan mülakat da bu sonucu doğrular niteliktedir: "… yani o zamandan bu zamana adamların bir şeyini, tepkisini, ırkçılığını filan görmedim ben. (…) Açıkçası hâlen adam akıllı bir İngilizcem yok benim ama basit cümleler filan kuruyorum artık. …ben olsam çok daha kızgın olurdum. Sonuçta adamın ülkesine geliyoruz, bilmem kaç yılda adamın dilini bile öğrenmiyoruz. Türkiye'de olsak ve durum tersi olsa, yani İngilizler bilmem kaç yıl Türkiye'de yaşasa ve Türkçe öğrenmese, vallahi kızarım" *(YYM-20, Kadın, 51 Yaş, Restoran sahibi. Coventry).*

Türkiye kökenli göçmenlerin, yerli toplumdan negatif içerikli büyük tepkiler almamalarında, vurgulanması gereken iki değişken daha vardır: Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, Londra'nın yaklaşık üçte birlik kısmı yabancı kökenlidir. Dolayısıyla, Londra'da yabancı kökenlilere yönelik fiziksel tepkiler yahut nefret söylemleri örnekleri, diğer kentlere göre daha azdır. İkinci olarak, Türkiye kökenlilerin yabancı düşmanlığına uğramamalarında ya da dışlanma, hoş karşılanmama, ayrımcılığa uğrama vb. davranışlara yoğun olarak muhatap olmamalarındaki önemli nedenlerden birisi de, Türkiye kökenlilerin daha içe kapanık bir sosyalleşme içinde olmasıdır. 1992 yılında İngiltere'ye göç eden

ve uzun yıllar Londra'da yaşadıktan sonra Bournemouth'a yerleşen DM-09'un anlattıkları tam da bu açıdan önemlidir:

> "(…) Yaklaşık 6 yıl önce [2010 yılı] buraya yerleştim. (…) 1990'lar başında, siyasi mülteci olarak buraya geldim ben de. (…) Yok, ekonomik filan değildi benim durumum, örgütlüydüm o yıllarda, tutsak alınmıştım bir süre [Cezaevinde tutukluluk hali], ondan sonrada buraya geldim zaten. (…) Bana sorarsan Londra'da hayat kolaydı. Nasıl desem, küçük Türkiye gibiydi Londra. Türkiye'de rastlayabileceğin her tür insana, orada da rastlayabilirdin. (…) Sosyalleşmeyi daha çok kendi içimizde karşılıyorduk biz. Diğer gruplarda yani herkes aslında. Londra'daki, büyük bir Türkiye kümesinin içindeki ufak ufak kümeciklerimiz vardı sanki. (…) Yani kendi içimizde zaman geçirirdik hep. Çalışma meseleleri, İngiliz devletiyle muhatap olmak, sağlık konuları şeyler dışında çok gerek yoktu ki İngilizceye. Onun için de öyle bir ırkçılık filan olmazdı pek. Buradaki faşistlerin asıl derdi de siyahilerle zaten ya da işte eski sömürgelerinden gelenler, Hintliler, Pakistanlılar filanla. (…) Fakat Londra'dan çıkınca işin rengi değişiyormuş, ben de sonradan anladım. Yani burada yaşamaya başlayınca fark ettim. Dışardan bakınca, görünüş olarak, ten rengi, saç rengi, göz rengi olarak benim yabancı olduğumu fark eden olmaz ama konuşmaya başlayınca o gülümsemeler hep kaybolur. Bak mesela, şu yan evdeki komşular, buraya ilk taşındığımda bana çok iyi davranıyorlar, sürekli sohbet ediyorlardı. (…) İngilizcem de gayet iyidir, aksanları filanda kullanabildiğim için sadece konuşarak İngiliz olmadığımı anlamaz kimse. (…) Eve yemeğe de çağırmışlardı sonra. O yemekte anlamıştım, bunlar beni İspanyol ya da İtalyan filan zannetmişler başta. Türk olduğumu öğrenince resmen yüzleri asıldı. Zaman içinde de yalandan selam verme dışında hiç ilişki kalmadı. Londra'da bu gibi şeylere maruz kalmadığım için ben de şok olmuştum başta. Fakat sonra alıştım, burası da bir anlamda kırsal sayılır, İngiliz köylüsü işte bunlar da. (…) Öyle doğrudan bir saldırıya, laf atmaya filan rastlamadım ama dediğim gibi, bakışlardan filan da anlıyor insan. (DM-09, 52 Yaş, Erkek. Bournemouth).

1980'li yıllarda bu ülkeye gelen Türkiye kökenli göçmenler, para kazanmak içinse, genellikle Kıbrıs Türklerinin veya Türkiye kökenlilerin sahibi olduğu iş yerlerinde çalışmayı tercih etmiş, böylece İngilizceyi hiç bilmemenin yahut bu dile hâkim olamamanın dezavantajını iş bulma konusunda büyük oranda yaşamamışlardır.

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, 1980'li yıllarda göç eden Türkiye kökenlilerin büyük bir kısmı, bu ülkeye "sığınmacı" olarak yerleşmişlerdir. Sığınmacı statüsünde olanlara, sağlık, eğitim, danışmanlık vb. hizmetler tamamen ücretsiz bir şekilde, devlet desteğiyle sağlanmaktadır. Ayrıca, kira yardımı, maaş yardımı gibi desteklerde sunulmaktadır. Bu nedenlerle 1980'li yıllarda göç edenler açısından, işsizlik durumu ve genel olarak ekonomik sıkıntılar göreceli olarak daha az hissedilmiştir.

PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen sonuçlara göre, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden 241 kişinin 222'si "sığınmacı" statündedir. Oransal olarak değerlendirildiğin çıkan sonuç %92'dir.

Tablo 28. *"Sığınmacı" Statüsünde Olanların Faydalandığı Destekler ve Oransal Karşılığı*

Destek Türü	***Destekten Faydalanan Türkiye Kökenli Göçmen Oranı***
Birleşik Krallık vatandaşlığına geçenler	**63,5 %**
Oturma iznine sahip olanlar	**98,1 %**
Serbest çalışma izni olanlar	**95 %**
Maaş yardımı alanlar	**47 %**
Kira yardımı alanlar	**97,2 %**
Doğrudan ev desteği alanlar*	**78,1 %**

* Birleşik Krallık yetkili kurumları tarafından, ücretsiz ya da cüzi bedel karşılığı eve yerleştirilenler. (Örn. *Councel House*)

Tablo 28'de, "sığınmacı" statüsünde bulunan göçmenlerin -ki toplam göçmenlerin %92'sidir- hangi destek türlerinden, yüzde kaçının faydalandıkların bilgisi sunulmuştur. PG örneklem grubunda yer alan göçmenlerin, neredeyse tamamına yakınlık bir kısmının (%98,1) oturma iznine sahip olduğu bilgisi edinilmiştir. Kira yardımı alanların oranı da %97'nin üzerindedir. Alanda gerçekleştirilen mülakatlarda, neredeyse tüm görüşmecilerin "en büyük hizmet" olarak ifade ettiği ev desteğinden faydalananların oranı ise %78,1'dir. Diğer bir deyişle, 1980'li yıllarda bu ülkeye göç eden her beş kişiden dördü, belediyelerin sunduğu evlerde tamamen ücretsiz ya da uygun bir kira karşılığında ikamet etmiştir. Birleşik Krallık vatandaşlığına kabul edilenlerinin oranı ise %63,5'tir. PG örnekleminde yer alanların yaklaşık yarısı da (%47), ilgili yıllarda maaş yardımı aldığını ifade etmiştir.

1980'li yıllarda İngiltere'ye göç edenlere dair çeşitli bulguların sunulduğu bu başlıkta, memleket özlemi, sıla hasreti vb. kimi zorluklarla birlikte, Birleşik Krallık kurumlarının sığınmacı olanlara sunduğu kimi sosyo-ekonomik imkânlardan da bahsedilmiştir. Bu çerçevede, son ara başlık olan "Uyum Süreci" kapsamında

aktarılan bulguların, sosyo-ekonomik bir nedenselliğe de sahip olduğu vurgulanmak istenmiştir.

4.5. UYUM SÜRECİ: 1980-1989

Önceki başlıklarda da belirtildiği üzere, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenlilerin neredeyse tamamı, İngiltere'de kalıcı olacaklarını düşünmemiş, mümkün olan ilk fırsatta Türkiye'ye dönmeyi umduklarını belirtmiştir. Kimisi, Türkiye'deki politik atmosferin değişmesini, 12 Eylül koşullarının kalkmasını, kimisi de belirli bir maddi imkana erişmeyi beklemiştir. Bu beklentilerle birlikte, 80'li yıllarda İngiltere'ye göç edenlerin büyük bir kısmı, bu ülkede yaşamaya devam etmiştir: Bazıları zorunlu koşullardan kaynaklı bazıları da İngiltere'de sahip olduğu imkânları kaybetmek istemediği için. Sığınmacı statüsünde olsun ya da olmasın, ekonomik göçmenler bir kenarda tutulacak olursa, politik göçmenlerin İngiltere'ye uyum sağlama süreci öncelikle Türkiye'ye dönebilme beklentisiyle başlamış, bunun mümkün olmamasıyla depolitizasyon başlamış ve zaman içinde İngiltere'deki yaşama -genellikle kendiliğinden- uyum sağlayarak devam etmiştir.

Şekil 9. PG ve YYM – Göç Aşamaları

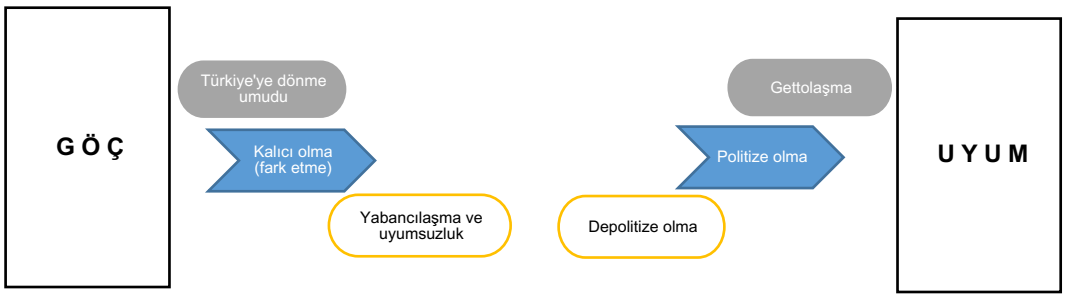

1980'li yıllarında -özellikle 1980 ilâ 1985 yılları arasında- İngiltere'ye politik nedenlerle göç edenlerin, göç süreçlerini takip eden yakın geçmişlerinde, Türkiye'ye dönebilmeyi ve Türkiye'de politik mücadele içinde *yeniden* var olabilmeyi yoğun olarak umut ettikleri gözlemlenmiştir. Önceki bölümlerde de

açıklandığı üzere, politik göçmenlerin neredeyse hiçbirisi uzun yıllar boyunca İngiltere'de kalacaklarını düşünmemişti. Doğrudan kendileri yaşamamış olsalar dahi, 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra yurtdışına çıkan ve birkaç yıl içinde Türkiye'ye geri dönenlerin deneyimi de bu umutlarını beslemiştir. Çeşitli mülakatla da göstermiştir ki, 1980'lerin başında İngiltere'ye göç edenlerin önemli bir bölümü, 12 Eylül'ün bu denli "yıkıcı" ve yarattığı toplumsal ve ekonomik formlar açısından "kalıcı" olduğunu beklememiştir. PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen sonuçlara göre (Grafik 36), 12 Eylül'ü birkaç yıl içinde gerilemesi muhtemel, "geçici bir süreç" olarak değerlendirenlerin oranı %70'lerin üzerindedir.

Grafik 36.*PG – 12 Eylül'e Dair Algının Oransal Dağılımı*

1981 yılında İngiltere'ye göç eden ve Türkiye'deyken MLSPB hareketinde yer alan DM-11'in ifadeleri Grafik 36'da sunulan sonuçları doğrulamaktadır:

> 12 Eylül'ün 12 Mart gibi olmadığını biliyorduk tabi. Koşullar çok daha sert geçiyordu. Yani 12 Mart sonrasında da sert koşullar vardı ama 12 Eylül daha sistematikti. Bunu hemen hissetmiştik. İşte baskınlar olsun, polisin askerin direk öldürmeye çalışması olsun… (…) Buraya geldiğimde, darbenin üzerinden 6 ay kadar geçmişti. (…) Tamam daha farklıydı 12 Eylül ama ben de birkaç yıla gevşer diyordum. Yani bunu tek ben demiyordum, buradaki Almanya'daki, Fransa'daki tüm devrimciler diyordu. O Allah'ın belası topal [Doğu Perinçek'i kastediyor] bile önce darbeyi selamlamıştı sonra bunların da üstüne gidince darbeciler anlamışlardı. Ama 83'ler de filan darbe geriliyor diye yazıyorlardı Avrupa'da. (…) Yani herkeste bir beklenti hali var, toplumsal dalga yükselecek ve halk darbecileri pataklayacak yönünde. Gelgelelim o iş öyle olmadı. Anayasa oylamasın da bunu gösterdi zaten. Şaibe varmış, baskı varmış, bilmem ne varmış, geç bunları. Bunları şimdi için söylüyorum, o

> zamanlar böyle değerlendirmiyordum. (…) 84'lere geldiğimizde, biz hâlen bekliyoruz, darbenin yarattığı ortam dağılacak diye. İşte siviller de iktidar olduğuna göre koşullar değişir diyorduk. (…) Bu yüzden de kimse İngilizce öğrenmek için filan uğraşmadı, nasıl olsa geri döneceğiz diyorduk. *(DM-11, Erkek, 68 Yaş. Coventry).*

1982 yılının başlarında İngiltere'ye göç eden YYM-09'un anlattıkları da benzeri vurgulara sahiptir. Türkiye'ye hemen dönülemeyeceğinin 1980'li yılların ortalarına doğru kabullenildiğini, "…ben de 84-85 gibi fark ettim: Biz burada yolcu değil hancıyız" şeklinde özetlemiştir *(YYM-09, Erkek, 63 Yaş. Londra).*

Türkiye'deki politik atmosferin, 1980'li yılların sonuna doğru değişim emareleri göstermesiyle, çeşitli Avrupa ülkeleri ve İngiltere'de bulunan politik göçmenler açısından büyük beklentiler doğurmuştur. Öğrenci hareketinin yeniden oluşması, işçi hareketinin -özellikle Bahar Eylemleri- ile yükselişe geçmesi, kamu emekçilerinin sendikalaşma sürecinde olmaları gibi toplumsal hareketlerin etkisiyle Türkiye'ye olanlar daha büyük bir ilgiyle takip edilmeye başlanmıştır. Londra'da gerçekleştirilen bir mülakatta, görüşmecinin ifadeleri şu şekildedir:

> 1986'da gelmiştim. (…) 1987'den itibaren buradaki moral dengeleri değişmeye başlamıştı. Çünkü Türkiye için için kaynıyordu. Bir yanda işçiler, öğrenciler, emekçiler dalgayı yükseltiyordu, bir yandan da PKK'nin yükselişi buradaki herkese umut oluyordu. (…) 'PKK neydi, ne istiyordu?' gibi bir soru başka bir konuşma konusu. Fakat şöyle özetleyim size: 12 Eylül'den sonra onca devrimci örgüt, uluslararası bağlantısı olan onca parti sönümlenirken, PKK bir anda ortaya çıkmıştı ve o yıllarda devlet de dahil herkesi şok etmişti. Daha önceleri ufak bir örgüttü, solda bir sürü örneği olan küçük gruplardan birisiydi, PKK. Hatta 1970'lerde, 1980'ler başında 'Apocular' diye anılırdı. Yani gerçek ismi bile söylenmezdi. (…) Hayır, konu PKK'yi desteklemek, politik hattını filan doğru bulmak değildi. (…) Biz buraya sürgün gelmişiz sonuçta. İçimiz yanıyor memleket hasretiyle ve bizim başımıza gelenlerin asıl sorumluları devletin kendisi olmuştu. Dolayısıyla, bizi burada yaşamaya mahkûm edenlerin güç kaybettiğini görmek herkese moral olmuştu. Bunu TKP'lisi de, Dev-Solcu da, TİKKO'cu da, hatta ki hatta PKK'nin bilfiil yok ettiği Rızgarici de söyler. (…) O yıllar için konuşuyorum tabi. O ilk yükseliş döneminde, biz de moral kazanmıştık. (…) Bu da başka bir konu tabi ama daha sonraki yıllarda PKK'nin izlediği çizgiyi ve burada, Almanya'da, Fransa'da devrimcilere yaptıklarını da gördük biz. (…) Dediğim gibi, 80'lerin sonunda bir umut beslemiştik, 'Acaba ülkemize dönebilir miyiz bir gün' diye içimizden geçirirdi. Öyle olmadı, biz memleketimize döneceğime, 1990'larda memleket komple buraya geldi *(DM-01, Erkek, 66 Yaş. Londra).*

İngiltere'deki politik göçmenler, dönebilme umudunun azaldığı, sonra yeniden arttığı tüm bu dönemler boyunca, öyle ya da böyle İngiltere'ye yaşamaya devam etmiştir. Tüm bu dönemler zarfında, İngiltere'deki Türkiye kökenli nüfusu da artış göstermiştir. Saha çalışmasında, çok büyük kısmını sol görüşlülerin oluşturduğu 80'li yılların politik göçmenlerin, İngiltere'de bulunan diğer Türkiye kökenli topluluklarla ilişkileri de öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, PG soru kâğıdı uygulamasından ve mülakatlardan çeşitli bilgiler elde edilmiştir.

1980'li yıllarda politik göçmen olarak bu ülkeye gelenlerin önemli bir kısmı koldan yürüyen bir sosyalleşme yaşamıştır. Bunlardan birincisi, kendi örgütsel ilişki ağında yürüyen sosyalleşme biçimidir. Örgütsel sosyalleşme ağını aşan tek küme ise hemşeri/memleket ilişkileridir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

"12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç ve Uyum (1980-1989)" isimli bu çalışmaya ilişkin çeşitli sonuçlar sunulmadan önce, tezin üzerine inşa edildiği bölümlere ilişkin kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Bu vesileyle, özellikle saha çalışması yapılmadan önce belirlenen hedeflere ve hipotezlere ne derece ulaşıldığı, hangi hipotezlerin doğrulandığı yahut yanlışlandığı ve bazı çıkmazların neler olduğu üzerinde durulabilmiştir.

Birinci bölümde, araştırma hakkında çeşitli bilgiler sunulmuştur. Araştırma konusunun ne olduğu, hangi amaçlarda bu araştırmanın yapıldığı, çalışmanın literatüre nasıl bir katkı yapabileceği gibi sorulara, çeşitli cevaplar sunulmuştur. 1980-1989 yılları arasında İngiltere'ye politik nedenlerle göç eden Türkiye kökenlilerin sayının nasıl belirlendiği, bu bağlamda araştırma örnekleminin nasıl seçildiği, çalışmanın saha kısmının nasıl dizayn edildiği, bu süreçte hangi veri toplama araçlarının kullanıldığı gibi metodolojik açıklamalar yine bu bölümde değerlendirilmiştir.

İlgili bölümde ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, İngiltere'deki Türkiye kökenlilerin sayısı tam olarak belirlenememiştir. Birleşik Krallık'ta bulunan çeşitli kurumların bile net ifadeler kullanmaktan kaçındığı bir konuda, araştırma evrenin belirlenmesinde zorlanılmıştır. Birleşik Krallık'ın göreceli olarak -ve çok geniş çeperli- açıkladığı rakamlar, Türkiye kökenlilerin İngiltere'de kurdukları kuruluşların tahmin ettiği rakamlar ve literatürdeki eserlerde ifade edilen rakamlar arasında bir denge yakalanmaya çalışılmıştır. Araştırma evrenini İngiltere'deki Türkiye kökenlilerin tümü için oluşturulması, tezin başlığı ile çelişiyor gibi görünse de mümkün olabilen tek yöntem yine bu olmuştur. Keza, İngiltere'ye politik nedenlerle göç edenlerin kesin sayısı, hem de sadece 1980 ilâ 1989 yılları arasında göç edenlerin mutlak sayıları hiçbir yerde bulunmamaktadır. Birinci bölümde sunulan çeşitli tablolardaki rakamlar ise yine muamma taşımaktadır: İngiltere'ye sığınma başvurusu yapan kimselerden kaçının "gerçekten" politik göçmen, kaçının "göstermelik" (ekonomik) göçmen olduğu hiçbir belgede yer

almamaktadır. Tüm bu handikaplarla, araştırma evreni geniş bir ölçekten oluşturulmuş ve örneklem “bilgi kırıntıları” toplanarak belirlenmiştir.

Sahaya çıkıldığınsa ise, durumun sanılandan da zor olduğu fark edilmiştir. Araştırma henüz tasarlanırken oluşturulan, “sığınma statüsünde bulunanların tümü politik göçmendir” hipotezi doğrulanamamıştır. Öte yandan, meselenin sadece “ekonomik” ve “politik” göçmen ayrımı üzerinden oluşmadığı da saha çalışmasının başladığı günlerde fark edilmiştir: 1980’li yıllarda, sığınmacı olarak göç eden aslen ekonomik göçmenlerin de sadece “ekonomik” göçmen olmadığı gözlemlenmiştir. Görüşme sayısı arttıkça, işsiz olduğu, para kazanma ihtiyacında olduğu vb. nedenlere İngiltere’de “sığınmacı” olmak isteyen ve sığınmacı olmak içinde aslında içinde olmadığı siyasal süreçleri delil olarak yetkililere sunan göçmenlerin, göç etmelerini takip eden kısa sürelerde politikleştikleri ve politik güdüleriyle yaşamlarını sürdürdükleri bilgisine ulaşılmıştır. Bahsedilen durumun nasıl yorumlanabileceğine ilişkin düşünceler, ileriki kısımlarda sunulmuştur. Öte yandan, alan çalışmasından önce oluşturulan hipotezin doğrulamaması, kimi beklenmeyen değerlendirme ve gözlem imkanlarını sağlamıştır. Tüm bunlarla birlikte, hane halkı (HH) görüşmelerinden elde edilen verilen ufak bir kısmı bu çalışmaya yansıtılabilmiştir.

“Kavramsal Çerçeve” başlığıyla isimlendirilen ikinci bölümde, çalışmanın üzerine inşa edildiği ve Türkçe’de sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılan “göç”, “sığınmacı”, “iltica/ilticacı”, “mülteci” ve “politik/siyasi mülteci” kavramlarının kökenleri ve farklılıkları, kavramsal olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, ilgili kavramlar ana sorunsal bağlamının dışına çıkılmamaya özen gösterilerek kategorize edilmiş ve literatürde göç kavramına içkin çeşitli bilgiler değerlendirilmiştir. Aynı bölüm kapsamında, literatürde bulunan çeşitli göç kuramları incelenmiş ve araştırmanın odağı olan 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında İngiltere’ye siyasal nedenlerle göç edenlerin hangi kuramsal yaklaşımlarla açıklanabileceği irdelenmiştir. Öte yandan, bu bölümde ele alınana konuların, araştırma sorunsalıyla ilgili literatür özeti niteliği taşıdığını söylemek de mümkündür. İlgili değerlendirmeler alt kısımda yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan “İngiltere’ye Göçün Tarihsel Arkaplanı” başlığı altında, Türkiye’den Avrupa’ya yönelik göçün tarihçesi ana hatlarıyla sunulmuş; İngiltere’ye göç eden Kıbrıs ve Türkiye kökenlilerin süreci, bu çalışma kapsamında oluşturulan “dört katman” üzerinden anlatılmıştır. Dört katman üzerinden tanımlanan Kıbrıs ve Türkiye’den İngiltere’ye doğru göçün tarihsel seyri sunulmadan önce, Türkiye kökenlilerin Avrupa’ya göç süreci, genel olarak anlatılmıştır.

Birinci katman olarak Kıbrıs Türklerinin göç süreci ele alınmıştır. İlgili bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere Kıbrıs Türklerinin İngiltere’ye göç süreci, bir açıdan tarihsel koşul durumundadır. Bu göç, her ne kadar Türkiye üzerinden yürümemiş olsa bile, Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin tarihsel, siyasal ve kültürel anlamlarda yakın ilişki içinde olmasından kaynaklı birinci katman olarak tanımlanmıştır. Araştırma bulgularından da gözlemlenebileceği üzere, 1980’li yıllarda İngiltere’ye göç eden Türkiye kökenlilerin ilk temas ettiği toplum -bazı örneklerde doğrudan, bazı örneklerde dolaylı olarak- Kıbrıs Türkleridir. Bu yıllarda İngiltere’ye göç edenlerin bir kısmı, Kıbrıs Türklerinin işyerlerinde çalışmış ve İngiltere’yi tanımaya Kıbrıslılar üzerinden başlamıştır.

İkinci katman olarak Türkiye Türkleri ifadesi tercih edilmiştir. İlgili başlık altında 1980 öncesinde bu ülkeye göç eden az sayıdaki 12 Mart mültecisi ve yine görece düşük yoğunluklu seyreden işçi göçlerinin süreci anlatılmıştır. Sayısal anlamda, düşük yoğunlukta seyreden bu göçlerin değerlendirilmeye alınmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra İngiltere’ye sığınmacı olmak için göç eden Türkiyeli sosyalistlerin, nasıl bir yol izlemeleri gerektiğine ilişkin kimi bilgiler, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra bu ülkede mülteci olarak kalanlar tarafından sağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, az sayıdaki 12 Mart mültecisi, 12 Eylül’den sonra İngiltere’ye gelenlere rol model oluşturmuştur. Araştırma bulguları da bu tespiti desteklemektedir. İkinci olarak, siyasal nedenlerden ziyade ekonomik nedenlerle bu ülkeye göç edenlerin -o zaman zarfındaki koşullara bağlı olarak- sığınma başvurusu, evlilik, süreli-süresiz çalışma izni vb. yöntemlerin kullanımı konusundaki ilk örnekler, bu dönemlerde gelenler tarafından değerlendirilmiştir. Alan araştırmasını her aşamasında Maraşlı, Sivaslı, Niğdeli

ya da Gümüşhaneli birileriyle mutlaka karşılaşılmasın nedenlerinden birisi de bahsedilen bu erken dönem göçlerdir.

Türkiye kökenli göçün üçüncü katmanı için, "Kürt Dalgası" ifadesi tercih edilmiştir. İngiltere'ye göçün üçüncü katmanı olarak tanımlanan ve 1980'li yılların sonlarına doğru başlayıp, 90'lar boyunca çok yoğun seyreden ve 1990'lı yılların sonralarına doğru yoğunluğu düşmeye başlayan Türkiye kökenli göçün öznesi, Türkiye Kürtlerdir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek ilk göçmenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Öte yandan, 1980'lerde Kahramanmaraş çevresinden göç etmiş, çoğunlukla Alevi mezhebinde bulunan göçmenlere benzer nitelikte "zincirleme göç" dalgası 1990'larda da sürmüştür. Bu göç dalgasının omurgası 1990'lı yıllarda biçimlenmekle birlikte, daha sonraki yıllarda da benzeri nitelikte göç süreçleri yaşanmıştır. Üçüncü göç katmanında değerlendirilenlerin büyük kısmı, yasal anlamda "sığınmacı" statüsünde İngiltere'ye yerleşmiştir. Ama gerçek ama göstermelik bu göçün öznesiyse Kahramanmaraş'a bağlı Pazarcık ve Elbistan, Sivas'a bağlı İmranlı ve Kayseri'ye bağlı Pınarbaşı'ndan gelenler oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu bölgelerinden gelenlerin etki alanını Londra'da görmek hâlen mümkündür. Türkiye'de yaşanan iç çatışmanın (özellikle 1980'li yılların sonu ilâ 1990'lı yılların ilk yarısı) bir sonucu olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde "zorunlu iskân değişikliği" politikası uygulanmış ve yerleşim yerinden çıkartılmış bu insanların bir kısmı da İngiltere'ye göç etmişlerdir. Bahsi geçen bu kitle de üçüncü katman kapsamında değerlendirilmiştir.

Dördüncü katman olarak tanımlanan göç süreci ise 2000'li yıllarda başlamıştır. Daha önceki dönemlerde nadiren değerlendirilen ECAA Agreement (Ankara Anlaşması) üzerinden İngiltere'de iş kurma amacıyla oturum izni almak, 2000'li yılların ortalarına doğru kullanılmaya başlanmış; 2013 yılından sonraysa İngiltere'ye yerleşmenin temel aracı haline gelmiştir. Bununla birlikte, herhangi bir istatistiki veri bulunamamasına karşın, son yıllarda İngiltere'ye doğru gerçekleşen göçün önemli bir ayağını da beyin göçü oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları da bu tespiti doğrulamaktadır. Saha çalışmasından elde edilen görüşme verileri, ilgili bölümde sunulmuştur.

Bu çalışmanın dördüncü bölümünde, saha çalışmasından elde edilen bulgular sunulmuştur. Öncelikle, saha çalışması ve sahadan toplanan verilerin tasnifine ilişkin kimi bilgiler/açıklamalar verilmiştir. Araştırmaya ilişkin bulgular ise beş ara başlıkta paylaşılmıştır. "Demografik Bilgiler" başlığı altında, araştırma katılımcılarının yaş, medeni hal, öğrenim, anadil vb. bilgileri sunulmuştur. "Göç Statüsü" olarak isimlendirilen başlık dahilinde, araştırma örnekleminde bulunan 1980-1989 göçmenlerinin nasıl göç ettikleri, göç sürecindeki beklentileri, temel motivasyonlarının neler olduğu, hangi göç yolunu izledikleri vb. konulara ilişkin bulgular sunulmuştur. 80'li yıllarda politik nedenlerle göç edenlerin, İngiltere'ye dair ilk izlenimlerin neler olduğu ve sığınmacı statüsünün ne gibi imkanlar sağladığı konularındaki bulgular "İngiltere Süreci" isimli alt başlıkta sunulmuştur. Araştırma bulgularına ilişkin bulgular, önceki bölümlerde oluşturulan yapı dikkate alınarak, tarihsel ve toplumsal bağlam içerisinde çözümlenmeye çalışılmıştır.

Gelinen noktada, "sonuç ve değerlendirme bölümü", tezde ortaya konulan yaklaşım ve çizilen çerçeveyi, bulguları odağına alarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda anlatılan ve bir sonuç olarak görülebilecek değerlendirmeler, göç olgusuna ilişkin de yorumları kapsamaktadır.

Araştırma bulgularına göre 1980'li yıllarda, Türkiye'den bu ülkeye göç edenlerin önemli bir kısmı (%66) erkektir. Bu tespiti, 80'li yıllar boyunca göç eden tüm Türkiye kökenliler üzerinden mutlaklaştırmak mümkün olmasa dahi, 1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye'deki siyasal hayatın, erkek egemen baskınlığı üzerinden yürüdüğü öngörüsü üzerinden doğrulamak mümkün olabilir. Benzer şekilde, 1960'lı ya da 1970'li yıllarda, Türkiye'den Almanya'ya, Fransa'ya, Belçika'ya vb. ekonomik nedenlerle göç edenler için de benzeri bir yorum yapılabilir. Bu bağlamda, siyasal yahut ekonomik nedenlerle İngiltere'ye göç eden Türkiye kökenli her üç kişiden birinin erkek olduğu sonucu, genelleştirilebilir niteliktedir.

1980'li yıllarda Türkiye'den İngiltere'ye göç edenlerin temel itici faktörü politik (%52) nedenlerdir. Bir diğer itici faktör olarak, ekonomik nedenler (%30) gelmektedir. Bunları, diğer (%18) göç nedenleri takip etmektedir. Politik nedenlere İngiltere'ye göç ettiğini dile getirenlerin büyük bir kısmı (%93), bu

ülkeye “sığınmacı” olarak yerleşmiştir. Öte yandan, ekonomik gerekçelerle İngiltere’ye göç ettiğini belirtenlerin büyük bir kısmı da (%82) “sığınmacı” olarak bu ülkede yaşamaya devam etmektedir.

Politik nedenlerle göç edenlerin önemli bir bölümü, göç sürecini bireysel çaba ve imkânlarıyla sürdürmüşlerdir. Hedef ülke olarak belirlenen İngiltere’ye ulaşıldıktan sonra, ailelerini yanına aldıran politik göçmenlerin sayısı ise azınlıktadır. Keza, bu yıllarda politik nedenlerle göç edenlerin ancak dörtte birlik bir kısmının evli olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre, İngiltere’ye ekonomik nedenlerle göç edenlerde ise durum tam tersinedir. Yani, ekonomik göçmenler için denebilir ki, ailelerin/akrabaların bu ülkede bulunuyor olması çekici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik göçmenler, politik göçmenlere kıyasla toplu göç etmeye daha meyilli bir profil çizmektedirler. Bu bağlamda, göç kuramları başlığı altında da değinilen “zincirleme göç”, bu göçmen tipi için daha belirgin durumdadır.

Şekil 10. *İngiltere’ye Göç Sürecinin Dört Aşaması*

Siyasal, ekonomik yahut diğer göçmen tiplerinin tümünde, benzer süreçler işlemiştir: (a) Hedef ülke olarak belirlenen İngiltere’ye ulaşıldıktan sonra uzun bir durağanlık, şaşkınlık ve belirsizlik hali, (b) Türkiye’ye yeniden dönebilme umudu ve yurt özlemi, (c) İngiltere’de kalıcı olunduğunun fark edilmesinden sonra İngiltere’ye uyumsuzluk, (d) yabancılaşma ve gettolaşma süreci. Bu aşamaların ardından, içeriği ve yoğunluğu değişmekle birlikte, belirli bir “uyum” hâlinin kabullenildiği gözlemlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden politik göçmenlerin öğrenim durumları, ekonomik nedenlerle göç edenlere kıyasla daha yüksektir. İlk göç ettiğinde, Türkiye'de bitirilen ya da terk edilen öğrenim durumu baz alınarak oluşturan korelasyonlara göre, politik göçmenlerin yaklaşık %65'lik kısmı lise mezunu/terk ve/ya üniversite mezunu/terk (Kategori 3 ve 4) durumundayken, ekonomik göçmenlerin büyük bölümü (%78) ilkokul mezunu/terk veya ortaokul mezunu/terk durumundadır.

Sahada uygulanan HH, PG ve YYM sonuçlarına göre, anadilini Türkçe dışında belirtenlerin önemli bir kısmı, hane içinde Türkçeyi ve belirtilen anadili (Kürtçe, Zazaca vd.) bir arada konuştuklarını ifade etmektedir. Benzer şekilde, anadillerini Türkçe dışında tanımlayan Türkiye kökenli diğer topluluklarla da (*community*) iletişim dili olarak Türkçe tercih edilmektedir. 1980'lerde göç edenlere ilişkin anadil bilgilerinden Türkçe'nin baskın dil (%48,4) olduğu gözlenebilir. Türkçeyi, Kürtçe (%17) ve Zazaca (%5) takip etmektedir. PG soru kâğıdı uygulamasından elde edilen verilere, yani 1980'li yıllarda bu ülkeye göç edenlerin çoğunlukta olduğu verilere göre, anadilini Gürcüce, Çerkesce ve Lazca olarak belirtenlerin sayısı da (50 kişi) dikkat çekici boyuttadır. İsmin anılan bu dilleri, anadili olarak belirtenlerin tamamı Türkiye kökenlidir. Bilindiği üzere, bu dillerin kuşaktan kuşağa aktarımı durma noktasına gelmiştir ve yakın bir gelecek itibariyle yok olmaları mümkün görülmektedir. PG ve YYM verilerine göre, adı anılan dillerin, en azından hane içinde hâlen konuşulduğu ve sonraki kuşaklara da aktarıldığı göz önünde tutulduğunda, bulgunun beklenilmeyen bir sonucu ortaya çıkardığını ifade etmek mümkündür.

Beklenildiği üzere, politik göçmenlerin büyük bir bölümü (%81) doğrudan İngiltere'ye göç ettiğini belirtmiştir. Bununla birlikte; Cardiff, Bournemouth, Coventry ve Cambridge'de gerçekleştirilen PG, YYM ve DM'ler de göstermiştir ki, ismi anılan bu kentlere yerleşilmeden önce, neredeyse tüm göçmenler Londra'da bir süre ikamet etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Londra dışındaki kentlerde yaşayanlar yaşadıkları kente, Londra'dan göç etmiştir. PG görüşmecilerinin yaklaşık %20'si İngiltere'ye başka bir ülkeden sonra göç ettiğini ifade etmiştir. Bu noktada şaşırtıcı olan ise, Demokratik Almanya (Doğu Almanya), SSCB ve Bulgaristan üzerinde

de İngiltere'ye göçün yaşanmış olmasıdır. 1980'li yıllarda sosyalist blokta yer alan bu ülkelerden basamaklı göçlerin yaşanmış olması, pek rastlanılmayan bir durumdur ve araştırma açısından da beklenilmeyen bir bulgu olmuştur.

PG soru kağıdından elde edilen verilerde, politik nedenlerle gerçekleşmiş göçün (%52,4), ilk sırada olduğu göze çarpmaktadır. Yaş aralığı üzerinden bakıldığında, 65-69 yaş aralığında yer alan göçmenlerin %62,5'i politik nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Politik göçmenlerin yaş grubu dağılımlarına göre, en yüksek oran bu yaş grubunda yer alanlardan oluşmaktadır. Soru kağıdının uygulandığı tarihte, yaşı 55 ve üzerinde olanların öğrenim durumunun kademe 3 ve 4'te (Lise veya üniversite mezunu/terk) yer aldığı da sonuçlara yansımıştır. Bu yaş grubunun İngiltere'ye göç etme gerekçelerini, politik nedenlerle (%61,6) açıklamaları da göz önünde bulundurulduğunda, ilgili kümenin eğitimli olduğu söylenebilir. İngiltere'ye ailevi gerekçelerle gittiğini belirtenlerin büyük kısmıysa, eşinin bu ülkede bulunmasından kaynaklı göç etmiştir. Bu konuya ilişkin nitel tekniklerle gerçekleştirilen görüşmeler de bu yorumu doğrulamaktadır. Tüm bunlarla birlikte, İngiltere'ye ekonomik nedenlerle göç edenler, göz ardı edilemez durumdadır. Daha önceki bölümlerde çeşitli örneklerinin verildiği üzere, 1980'li yıllarda "siyasi iltica" gerçekleştirenlerin önemli bir kısmı aslen ekonomik nedenlerle bu ülkeye göç etmiştir.

Etnik kökenler açısından bakıldığında, İngiltere'ye göçün politik nedenlerle gerçekleşme yüzdesinin hem Türk hem Kürt hem de diğer kökenliler açısından birbirine oldukça yakın oranlarda olduğunu söylemek mümkündür.

12 Eylül darbesi gerçekleştiğinde, herhangi bir siyasal örgütlenme içinde yer aldığını belirten 98 kişinin neredeyse tamamı (%95), kendisini sol görüşlü olarak tanımlamıştır. 12 Eylül sürecinde, sağ görüşlü olduğu için Türkiye'yi terk ettiğini belirtenlerin oranı ise %2'te kalmıştır. Politik görüşlerini sol ya da sağ olarak tanımlamayanların oranı ise %3'tür.

12 Eylül darbesinden sonra, hakkında dava açılan ve/ya arananların oranı ise %92'dir. Ardından sorulan, "Peki, 12 Eylül 1980 sonrasında cezaevinde tutuklu

bulundunuz mu?" sorusuna "Evet" cevabını verenlerin orasıysa %19'dur. Bu sonuçlar da göstermektedir ki, politik faaliyetleri nedeniyle, tahkikat altında olanların büyük bir kısmı, güvenlik kuvvetlerine yakalanmadan ve cezaevine girmeden Türkiye'den ayrılmıştır. Bu bağlamda, tahkikat altında olduğu için yasadışı yöntemlerle yurtdışına çıkanların sayısı, yasal yollarla ülkeden ayrılanlardan çok daha fazladır.

Şekil 11. *Görüşmecilerin En Fazla (+300) Kullandıkları Kelimelerden Oluşturulan Bulutu*

1980'li yıllarda bu ülkeye varan 241 kişiden, sadece 16 kişi bu ülkede sürekli olarak yaşamayı hedeflediğini belirtmiştir. Bu bağlamda, Almanya ve benzeri kimi örneklerde de olduğu gibi, neredeyse hiç kimse bu ülkede kalıcı olacağını düşünmemiştir. Öte yandan, 1980'li yıllarda İngiltere'ye göç eden 241 kişinin 222'si "sığınmacı" statündedir. Oransal olarak değerlendirildiğin çıkan sonuç %92'dir. PG örneklem grubunda yer alan göçmenlerin, neredeyse tamamına yakınlık bir kısmının (%98,1) oturma iznine sahip olduğu bilgisi edinilmiştir. Kira yardımı alanların oranı da %97'nin üzerindedir. Alanda gerçekleştirilen

mülakatlarda, neredeyse tüm görüşmecilerin “en büyük hizmet” olarak ifade ettiği ev desteğinden faydalananların oranı ise %78,1’dir. Diğer bir deyişle, 1980’li yıllarda bu ülkeye göç eden her beş kişiden dördü, belediyelerin sunduğu evlerde tamamen ücretsiz ya da uygun bir kira karşılığında ikamet etmiştir. Birleşik Krallık vatandaşlığına kabul edilenlerinin oranı ise %63,5’tir. PG örnekleminde yer alanların yaklaşık yarısı da (%47), ilgili yıllarda maaş yardımı aldığını ifade etmiştir.

Çalışma henüz inşa edilirken incelenmiş istatistiklerden yola çıkarak, “1980’li yıllarda, Türkiye’den İngiltere’ye göç edenlerin neredeyse tamamı siyasi sığınmacıdır” hipotezi geliştirilmiştir. Nitekim, Birleşik Krallık kurumlarının paylaştığı çeşitli istatistiki verilerde, bu yıllarda Türkiye’den iltica edenlerin -neredeyse- tamamı siyasi sığınmacı olarak tanımlanmıştır. Türkiye’den göç edenlerin, resmi olarak “sığınmacı” olarak tanınması, hipotezin de bu minvalde oluşturulmasına neden olmuştur. Alandan veri toplama amacıyla saha çalışmasına çıkıldığı zaman anlaşılmıştır ki, durum bu şekilde değildir. Araştırma bulguları bölümünde de sunulduğu üzere, gerçekten siyasal nedenlerle iltica eden ve İngiltere’den sığınmacı statüsü alanların sayısı, aslında ekonomik gerekçelerle göç eden ama resmi makamlara siyasal gerekçeler sunarak sığınmacı olanların sayısında göre çok daha azdır. Dolayısıyla, bu hipotez doğrulanamamıştır.

İkinci olarak öne çıkartılabilir nitelikteki sonuç ise şudur: 1960’lı ve 1970’li yıllarda Türkiye’den Avrupa’ya, özellikle de Batı Almanya’ya doğru gelişen göçün temel dinamiği işçi göçüdür. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yer alan Türkiye kökenli işçi sayıları göz önüne alındığında, İngiltere’de bulunan işçi göçmeni sayısı çok daha azdır. Dolayısıyla, 1980’li yıllardan Almanya, Fransa, Belçika, İsveç gibi ülkelerde ciddi sayılarda Türkiye kökenli sayısı varken, İngiltere’deki Türkiye kökenli sayısı çok daha azdır; çünkü İngiltere’ye doğru bir işçi göçü yaşanmamıştır. Bu açıdan, göç algısına ilişkinde bir farklılık söz konusudur. 1970’li yıllarda Türkiye’den yurtdışına göç etmek, bir tür zorunluluk, istenmeyen eylem, para kazanmak için mecburiyet gibi ifadelerle anılıyordu. 1990’ların sonundan itibaren başlayan göç süreci ise ekonomik gerekçeler kadar kültürel ve yaşam tarzına dayalı gerekçeleri

de barındırmaya başlamıştır. Bu durumun bir izdüşümünü, İngiltere'deki Türkiye kökenli göçmenlerle de gözlemlemek mümkündür: 1980'li yıllarda siyasal ya da ekonomik gerekçelerle göç edenlerin önemli bir kısmı bu durumda olmayı istememiş, mümkün olan ilk fırsatta Türkiye'ye dönmeyi hedeflemişlerdir. Türkiye'ye dönmesi ya da dönememesi başka bir neden-sonuç ilişkisidir. Öte yandan, 1990'ların sonuna doğru başlayan ve 2000'li yıllarda hızlanan dördüncü katman göç sürecinde yer alanların büyük bir kısmı, bireysel tercihleriyle Türkiye'den ayrılmayı istemiş ve İngiltere'ye yaşamayı tercih etmiştir.

Diğer bir değerlendirmeyse ekonomi-politik perspektiften yapılabilir. Araştırmanın bulguları da göstermiştir ki, politik göç olgusu toplumsal gerçekliğin diğer unsurlarından ayıklanarak açıklanamamaktadır. Bu nedenle 1980'lere gelindiğinde, dünyada ve Türkiye'de beliren keskin toplumsal dönüşümler hakkında ekonomi-politik bir anlatı yapılmadan ikinci bölümde irdelenen kavramlar ile üçüncü bölümde anlatılan tarihsel ve sosyolojik temeller havada kalacaktır.

1980'ler, küresel kapitalizm için bir dönüm noktasını oluşturduğu gibi Türkiye'nin toplumsal yapısında da büyük değişimlere yola açmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra değerlendirilen Bretton Woods sistemi, Refah Devleti olgusunu gündeme getirmiştir. Emek verimliliğinde artışa koşut olarak sürekli hâle gelen kitlesel üretim sonucunda üretilen artı-değerin gerçekleştirilmesi (metanın satılması) için, işçi ücretlerinin yükseltilmesi gündeme gelmiştir. Bir çeşit toplumsal uzlaşıyı ifade eden Refah Devleti modeli, işçi ücretlerinin artırılmasının yanında, emeğin toplumun kurucu unsuru olarak kabul edildiği, örgütlenme ve sendikal haklarının tanındığı anayasal düzenleri hayata geçirmiş (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008) ve emeğin kolektif haklarını tanımıştır. Sosyal hakların kabul edildiği anayasal düzenlerde emek gücünün yeniden üretiminin (sermayenin birikimi için bir zorunluluktur) bazı boyutları devlet tarafından karşılanmış, sağlık, eğitim, ulaşım, barınma, vb. ihtiyaçların bir kısmı ya da tamamı ücretsiz hale getirilmiştir.

Ancak 1970'ler ile birlikte, kâr oranlarındaki azalmanın sonucu olarak daha önceki dönemdeki politikaların "artı-değerin gerçekleştirilmesi" yönündeki

hakimiyeti geri plana itilmeye başlanmıştır. 1973'te OPEC ülkelerinin petrol üretimlerini azaltma ve bu yolla petrol fiyatlarının ani yükselişi ile patlak veren kriz, kapitalizm için yeni politikaları gündeme getirmiştir. Daha önce devletin ücretsiz sağladığı sağlık, eğitim, vb. hizmetler yeniden piyasa alanına dahil edilmeye, bir başka deyişle metalaştırılmaya başlanmıştır.

Sürecin vurucu noktası, 1980 ile birlikte İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan yönetimlerinin temsil ettikleri muhafazakâr-liberal model ile neo-liberal politika setlerinde görünmüştür. Bahsedilen süreç, Refah Devleti döneminde ortaya çıkan politikaları tersine çevirmiş, emeğin kolektif niteliği dışlanmış ve bireyselleşme yeniden siyasi-ekonomik-ideolojik alanların merkezine gelmiştir. Örgütlenme ve sendikal hakların gerilemesi, hem emeğin ekonomik hakları anlamında bir gerilemeye yol açmış, hem de siyasi örgütlenmelerin önüne set çekme işlevi görmüştür. Kapitalist düzen dışı siyaset, kapitalist merkezlerde olduğu kadar çevre ülkelerde de alaşağı edilmiş, SSCB'nin güçsüzleşmesi ve 1991 itibariyle tamamen yıkılması da süreci hızlandırmıştır.

Türkiye'de ise anlatılan sürecin dönüm noktası 24 Ocak 1980 Kararları ve ardından gelen 12 Eylül 1980 Darbesi'dir. Arkasından gelecek süreçte İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan ile özdeşleşen süreç, Türkiye'de Turgut Özal ile anımsanmaktadır. 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra başlayan ve 1980'li yıllar boyunca kademeli olarak devam eden neo-liberal uyum sürecinde, emeğin haklarına yoğun bir sermaye saldırısı baş göstermiştir. Anayasanın değişmesi, politik alanda düzen dışı arayışların önünün tamamen kapatılması, toplumsal muhalefet imkanlarının kısıtlanması vb. uygulamalarla, zaman içinde toplumsal yapıda kimi değişimler meydana gelmiştir. Her şeyden önce, Türkiye'nin ekonomik yapısı değişime uğramış, kamu kuruluşları özelleştirilmeye başlanmış, kamusal alanlar rant sahası olarak değerlendirilmeye başlanmış, emek karşılığı ücret hakkını talep edenler marjinalleştirilmeye başlanmıştır.

Tezin konusunu oluşturan "12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç ve Uyum (1980-1989)" da bu çerçevede anlam kazanmaktadır. Son bölümde ortaya konulan bulgulardan hareketle sürecin siyasi gerekçelerinin,

yukarıda anlatılan dönüşüm olmaksızın anlaşılması mümkün değildir. Göç, kendi başına tek bir gerekçeyle açıklanabilecek bir olgu olmadığı gibi toplumsal yapının bütün boyutları kavranmadan da anlaşılamayacaktır. Tezin bulguları incelenirken vurgulandığı üzere göçün yüzeydeki nedenleri siyasi-ideolojik olarak görülebilecekken, temel toplumsal nedenler ekonomi politik bir perspektiften açıklanabilecektir.

Bu nedenle göç edenlerin kendilerini ifade ediş biçimleri ve vurguları farklılık gösterse dahi arka planda yatan toplumsal nedenlerde ortaklıklar gözlemlemek mümkündür. Nitekim, siyasi gerekçeler geri plana itildiği durumlarda dahi ekonomik gerekçelerle göç eden/sığınma talep edenlerin siyasi gerekçeleri öne sürmesi bu yorumu doğrulamaktadır. Aynı şekilde göç gerçekleştikten sonra yerleşilen toplumda (İngiltere) tutunabilmek için kurulan ilişkiler, politik-ideolojik olduğu kadar ekonomik olarak da görünmektedir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle tezin sonuç değerlendirmeleri, göç olgusunun toplumsal yapının bütünü içerisinde kavranabileceği önermesini ve 1980-1989 arasında Türkiye'den İngiltere'ye gerçekleşen politik göçün de bu bağlamda anlaşılabileceği iddiasını vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen Göç*: *Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2007). "Almanya ve İngiltere'deki Türkiye Kökenlilerin Kültürel Kimlik Algısı". *38. ICANAS Kongresi Bildiri Özetleri* içinde (878-908). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2016). *Göç Sosyolojisi.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Akalın, A. (2012). "Açık Döner Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Gücünün Seyri". S. G. Ihlamur Öner ve N. A. Ş. Öner (ed.). *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (89-106). İstanbul: İleşitim Yayınları.

Akgündüz, A. (2008). *Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Analysis.* Londra: Routledge.

Akkayan, T. (1979). *Göç ve Değişim*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları Basımevi.

Aksoy, A ve Robins, K. (2001). "From Spaces of Identity to Mental Spaces: Lessons from Turkish-Cypriot Cultural Experience in Britain". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 685-711.

Ali, S. ve Fokkema,T. (2011). *The Importance of Peers: Assimilation Patterns among Second-Generation Turkish Immigrants in Western Europe* [Elektronik Versiyon]. (COMPAS: SRC Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper: 83). Oxford: University of Oxford. Erişim Tarihi: 10.06.2015. Erişim Adres: https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2011-083-Ali-Fokkema_Assimilation_Turkish_EU.pdf

Atatürk, M.K. (1971). *Nutuk*, Ankara: M.E.B. Yayınları. C:2 s:466-468.

Atay, T. (2006) *Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar: İngiltere'de Türkçe* Yaşamak. Ankara: Dipnot Yayınları.

Atay. T. (2010). "'Ethnicity within Ethnicity' among the Turkish-Speaking Immigrants in London", *Insight Turkey,* 12(1) , 123-138.

Avrupa Gazetesi. (t.y.) Erişim Tarihi: 10 Aralık 2015. Erişim Adresi: http://www.avrupagazete.co.uk/404.html

Axelrod, A. (2009). *The Real History of the Cold War: A New Look at the Past.* Londra: Sterling Publications.

Aydın, F. (2004). *Uluslararası İşgücü Anlaşmaları*. Ankara: Kayıhan.

Aydın, M. A. (2001). *Turkish Speaking Communisties & Education – No Delight*. Londra: Fatal Publications.

Bade, K. J. (2013). *Answerbestopp 1973.* Erişim Tarihi: 05.05.2019. Erişim Adresi: https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-11/einwanderung-anwerbestopp

Bade, K. J. (2013). *Anwerbestopp.* Erişim Tarihi: 05.05.2019. Erişim Adresi: http://www.migazin.de/2013/11/26/steuerungsfehler-„anwerbestopp“-1973/

Baykuşoğlu, S. (2009). *The Factors Affecting Turkish Speaking Children's Achievements: the Role of Parents in Supporting Their Children's Progress.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. London Metropolitan University, Londra.

BBC (2019). “Hangi Ülkede Kaç Türk Vatandaşı Yaşıyor?”. Erişim Tarihi: 21.05.2019. Erişim Adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47134873

Bergman, E. F. (1995). *Human Geography*: *Cultures, connections and Landscapes*. New Jersey: NJ Prentice Hall.

Besun, M. A. (2016). *Kayıp Pazarcık***.** Bilinmiyor: Fırat Yayınları.

Bhatti, F. M. (1981). *Turkish Cypriots in London*. Londra: Centre for the Study of Islam and Christian-Muslim Publications.

Bianet (2019). “Türkiye’de 15 Dil Tehlikede”. Erişim Tarihi: 15.04.2019. Erişim Adresi: https://bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiye-de-15-dil-tehlikede

Birand, M. A., Dündar, C., Çaplı, B. (2007) *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (7. bs.). Ankara: İmge Kitapevi

Bloch, A. (2002). *The Migration and Settlement of Refugees in Britain.* New York: Palgrave Macmillan.

Brettell, C. B. (2000). “Theorizing Migration in Anthropology: The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes”. C. B. Brettell ve J. F. Hollifield (Ed.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines* içinde (97-135). New York: Routledge.

BRT. (2019). *İngiltere’de Yaşayan Kıbrıslı Türkler İle Var Olan Bağımızı Daha da Güçlendireceğiz.* Erişim Tarihi: 10.04.2019 Erişim Adresi: http://www.brtk.net/ingilterede-yasayan-kibrisli-turkler-ile-var-olan-bagimizi-daha-da-guclendirecegiz/

Buryova, A. (2005). *Muslims in Britain*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Masaryk University, Brno.

Büyükşahin, F. (2018). “Examination of Disappeared Children's Games in Culture and Environment Context: Sarıkeçili Yörük Example”. *Journal of Human Sciences.* 15(2) 881.

Canatan, K. (1990). *Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe.* İstanbul: Endülüs Yayınları.

Castles, S. ve Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration.* Londra: Mcmillan.

Communities & Local Government. (2009a). *The Turkish and Turkish Cypriot Muslim Community in England - Understanding Muslim Ethnic Communities.* London: Queen's Printer and Controller of Her Majesty's Stationery Office.

Communities & Local Government. (2009b). *Summary Report: Understanding Muslim Ethnic Communities.* Londra: Queen’s Printer and Controller of Her Majesty’s Stationery Office.

Corbett, J. (2003), “Ernest George Ravenstein: The Laws of Migration, 1885”. [Elektronik Versiyon]. *Center for Spatially Integrated Social Science*, 36(2), 145-169. Erişim Tarihi: 27 Haziran 2016. Erişim Adresi: https://escholarship.org/uc/item/3018p230#main

Coştu, Y. (2018). *İngiltere’de Türkler. Dinsel Yapı ve Organizasyonlar.* Ankara: Araştırma Yayınları.

Cresswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (2. bs). Los Angeles: Sage Publishing.

Crisp, J. (1999). Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and Their Impact on Asylum Flows and Regimes. Genevre: UNHCR Policy Research Unit Press.

Çakır, S. (2011). “Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 24, 129-142.

Çilingir, S. (2010). “Identity and Integration among Turkish Sunni Muslims in Britain", *Insight Turkey,* 12(1), 103-122.

D’angelo, A. (2008). *Kurdish Community Organisations in London: A Social Network Analysis.* (Social Policy Research Centre, Working Paper: 2). Londra: Middlesex University.

Dagerman, S. (2015). *Alman Sonbaharı* (A. Arda, Çev., 1946, 1.bs). İstanbul: Everest Yayınları.

Dedeoğlu, S. (2014). *Migrants, Work and Social Integration: Women’s Labour in the Turkish Ethnic Economy (Migration, Diasporas and Citizenship).* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Destatis (2018). Erişim Tarihi: 16.02.2018, Erişim Adresi: https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-

Umwelt/Bevoelkerung/Bevoelkerungsstand/Tabellen/zensus-geschlecht-staatsangehoerigkeit-2018.html

Devran, Y. (2009). "Portrayal of Turkey in the British Media: From the Perspective of Turkey and EU Relations". T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (519-542). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Dışişleri Bakanlığı (2018). Erişim Tarihi: 23.12.2018, Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa

Düvell, F. (2010). *Turkish Migration to the UK* [Elektronik Versiyon]. (COMPAS: SRC Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper). Oxford: University of Oxford. Erişim Tarihi: 10.06.2015. Erişim Adres: https://www.compas.ox.ac.uk/people/franck-duvell/

Düvell, F. ve Edemir, A. (2010). *Differentiating irregularity and solidarity: Turkish Immigrants at work in London* [Elektronik Versiyon]. (COMPAS: SRC Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper: 42). Oxford: University of Oxford. Erişim Tarihi: 10.06.2015. Erişim Adres: https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/WP-2007-042-Erdemir-Vasta_Work_London_Turkish.pdf

Ekholm, K. ve Friedman, J. (2003). "Eski Dünya Sistemlerinde Sermaye Emperyalizmi ve Sömürü". A. G. Frank ve B. K .Gills (ed.) *Dünya Sistemi* içinde. Ankara: İmge Kitapevi.

Ekingen, T. (2012). "İngiltere'deki Türkiyeliler". Erişim Tarihi: 9.04.2014. Erişim Adresi: http://timur-ekingen.blogspot.com/2012/02/ingilteredeki-turkiyeliler-ya-da.html

Enneli, P. (2001). *Turkish-Speaking Young People in North London: A Case of Diversity and Disadvantage.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Bristol, Bristol.

Enneli, P. ve Mododd, T. (2009). "Young Turkish Speaking People in UK: Early Employment Experiences and Dependency on Ethnic Enclave". T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (185-200). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Enneli, P., Modood, T. ve Bradley, H. (2005). *Young Turks and Kurds: A Set of Invisible Disadvantaged Groups.* York: Joseph Rowntree Foundation.

Erder, S. (1986). *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık.

Erdoğan, S. (2007). "İngiltere'de Yaşayan Türk Sığınmacılar, Sığınma Arayanlar: İltica Etme Nedenleri ve Karşılaştıkları Güçlükler", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. Erişim Tarihi: 11.06.2017. Erişim Adresi: http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/makaleler/serdogan.pdf

Erdoğan, S. (2009). “Refugess from Turkey: Reconstruction of Identities in UK”. T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (367-379). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Eren-Nijhar, S. (2014). *Turkish Heritage in the UK: We Have Been Here, We are Here, We Will be Here*. Londra: Suncut Publications.

Erzan, R. ve Kirişci, K. (2007). *Turkish Immigrants in the European Union: Determinants of Immigration and Integration*. Londra: Routledge.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınevi.

Fass, D. (2009). “Young Turks in England and Germany: An Exploration of Their Identity Formation and Perceptions of Europe”. T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (155-183). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Gelekçi, C. ve Köse, A. (2011). *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Balçika'daki Türkler.* Ankara: Phoenix Yayınları.

Gills, B. K. ve Frank, A. G. (2003), “Dünya Sisteminde Çevrimler, Krizler ve Hegemonik Değişiklikler: MÖ 1700-MS 1700”. A. G. Frank ve B. K .Gills (ed.) *Dünya Sistemi* içinde. Ankara: İmge Kitapevi.

Great Britain Home Office. (1998) *Fairer, Faster and Firmer, A Modern Approach to Immigration and Asylum*. London: London Stationary Office.

Griffits, D. J. (1999). *Somali and Kurdish Refugees in London: Diaspora, Identity and Power.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Warwick, Coventry.

Gülcan, N. (2001). “Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkânları”. S. Laçiner (ed.). *Bir Başka Açıdan İngiltere* içinde (1-66). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Güreşci, E. (2016). “Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler” [Elektronik Versiyon]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(43), 1058-1064. Erişim Tarihi: 18.04.2017 Erişim Adresi: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt9/sayi43_pdf/3sanattarihi_arkeoloji_cografya/guresci_ertugrul.pdf

Güvenç, B. (2002). *İnsan ve kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

https://dergipark.org.tr/download/article-file/213577

Hussein, S. (2008). *Muslims on the Map, a National Survey of Social Trends in Britain*. Londra: Tauris Academic Studies.

Ingram, A. (2015). *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

International Labour Conference. (2004). *Towards a Fair Deal for Migrant Workers in the Global Economy*. (Report VI: 92nd Session 2004) Cenevre: Internationan Labour Organization.

Issa, T. (2005). *Talking Turkey: The Language, Culture and Identity of Turkish Speaking Children in Britain*. Londra: Trentham Books Ltd.

İnal, G., Özbilgin, M. F. ve Karataş-Özkan, M. (2009). "Understanding Turkish Cypriot Entrepreneurship in Britain". T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (483-518). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

İncirlioğlu, E. O. (1993). "Marriage, Gender and Rural Transformation in Central Anatolia". P. Stirling (Ed.), *Culture and Economy: Changes in Turkish Villages*. içinde (34-49). Londra: The Eothen Press.

İşçi Dayanışma Bülteni. (2018). *Almanya'da Göçmen İşçilerin 1973 Ford Grevi*. Erişim Tarihi: 14.02.2018. Erişim Adresi: http://uidder.org/almanyada_gocmen_iscilerin_1973_ford_grevi.htm

Jackson, J. A. (1986), *Migration*. New York: Logman.

Jansen, C. J. (1970), "Migration: A Social Problem", *Readings in the Sociology of Migration*. New York: Pergamon Press.

Jöhnson, L. (2009). "Identifying Ethnicity: "I'm Turkish!". T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (201-222). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1991). *İnsan, Aile, Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Karpat, K. H. (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kartal, D. B. (2006). *Batı Avrupa'ya Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Keles, J. Y. (2015). *Media, Diaspora and Conflict: Nationalism and Identity amongst Turkish and Kurdish Migrants in Europe.* Londra: I. B. Tauris.

Koç, A. K. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish*. Cambridge: Cambridge University Press.

Korkmaz, E. (2017). *Migration from Turkey to the UK.* Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2017. Erişim Adresi: https://www.imi-n.org/blog/migration-from-turkey-to-the-uk

Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve Göç.* İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Köser-Akçapar, Ş. (2012). *Turkish Immigrants in Western Europe and North America: Immigration and Political Mobilization.* Londra: Routledge.

Kritz, M. M. ve Zlotnik, H. (1992). “Global Interactions: Migration Systems, Precess and Policies”. M. Kritz, L. L. Lim, H. Zlotnik (ed.). *International Migration Systems: A Global Approach* içinde (1-18). Oxford: Clarendon Press.

Küçükcan, T. (1999). *Politics of Ethnicity – Identity and Religion: Turkish Muslims in Britain*. Londra: Ashgate Publishing.

McNeill, W. H. (2003), “William McNeill’in Önsözü”. A. G. Frank ve B. K .Gills (ed.) *Dünya Sistemi* içinde. Ankara: İmge Kitapevi.

Merriam, S.B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Selahattin Turan (Çev.). Ankara: Nobel Yayınları.

Mutluay, B. (2007). *Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partiler 1923-2006.* (Ed. Mete K. Kaynar). Ankara: İmge Kitabevi.

Mülteci mi, Misafir mi, Muhacir mi, Göçmen mi? Erişim Tarihi: 10 Haziran 2018. Erişim Tarihi: https://www.dunyabizim.com/etkinlik/multeci-mi-misafir-mi-muhacir-mi-gocmen-mi-h26825.html

Nurhak, S. (2016). *Maraş Katliamı: Tanıkların Diliyle*. İstanbul: Peri Yayınları.

Oakley, R (1987). *Research Paper No 5: Changing Patterns of Distribution of Cypriot Settlement.* Coventry: Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick.

Oktik, N. (1997), “Köyün Çekiciliği Kentin İticiliği”. *Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi.* Ankara: Sosyoloji Derneği.

Ostergaard-Nielsen, E. (2003). “The Democratic Deficit of Diaspora Politics: Turkish Cypriots in Britain and the Cyprus Issue”, *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 29(4), 683-700.

Özmen, N. (2012). *Çok Kültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din.* İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Perruchoud, R. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü. (Uluslararası Göç Hukuku No: 18)*. (B. Çiçekçi, Çev.) Cenevre: Uluslararası Göç Örgütü (IOM).

Petersen, W. (1958), “A General Typology of Migration”. *Amerikan Sociological Review,* 23.

Robins, K. ve Aksoy, A. (2001). “From Spaces of Identity to Mental Spaces: Lessons from Turkish-Cypriot Cultural Experience in Britain”, *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 27(4), 685-711.

Rossman, G. B., ve Wilson, B. L. (1994). “Numbers and Words Revisited: Being Shamelessly Eclectic”. *Quality and Quantity, 28*(3), 315-327.

Sağlam, S. (2017). “Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 33-44.

Saraçoğlu, C. (2010). *Kurds of Modern Turkey: Migration, Neoliberalism and Exclusion in Turkish Society*. Londra: I. B. Tauris.

Sayın, Ö. (2001), "Gezegenimizin Küreselleşmesi". İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Sertkaya-Doğan, Ö. (2015). "Population Movements in Turkey Internal Migration". H. Arslan, M. A. İcbay ve S. M. Stranciu (Ed.) *Contemporary Studies in Humanities* içinde (18-29). Mannheim: Ehrmann Verlag.

Sirkeci, İ. ve Açık, N. (2015). "İngiltere'de Göçmenlerin Ekonomik Uyumu ve İşgücü Piyasasında Azınlıklar", Göç *ve Uyum.* (B. D. Şeker, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin, Der.) Londra: Transnational Press London.

Sirkeci, İ. ve Esipova, N. (2013). "Turkish Migration in Europe and Desire to Migrate to and from Turkey", *Border Crossing,* 3(1301), 1-13.

Sirkeci, İ., Bilecen, T., Coştu Y., Dedeoğlu, M., Kesici, R., Şeker, D. ve diğerleri. (2016). *Little Turkey in Great Britain.* Londra: Transnational Press London.

Spencer, I. R. G. (1997). *British Immigration Policy Since 1939.* London: Routledge.

Stouffer, A. S. (1940), "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance". *American Sociological Review.* 5(6).

Şahin, B. (2010). "Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme", *Bilig,* 55, 103- 134.

Şahin, İ. (2012). "From Tradition to Religion: Organisational Transformation of the London Turkish Migrant Community", *Zeitschrift fur die Welt der Türken (Journal of World of Turks)*, 4(2), 53-78.

Şimşek, D. (2012). *Identity Formation of Cypriot Turkish, Kurdish and Turkish Young People in London; in a Transnational Context.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. City University of London, Londra.

Şimşek, D. (2016). *Ulusaşırı Kimlikler: Londra'da* Kıbrıslı *Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Şimşek, H. (2011). "Turkish Immigrants in the UK and the Ankara Agreement", *Turkish Journal of Politics,* 2(1), 61-73.

Taştan, A. (1996). *Değişim Sürecinde Kimlik ve Din: Kayseri'den Yurtdışına İşçi Göçü Olayının Kültürel Boyutu.* Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Tatlıdil, E. (1993), "Türkiye'de Kentleşme ve İşgücünün Değişen Nitelikleri", *Sosyoloji Dergisi.* İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tezcan, M. (2008). *Toplumsal Bilimlere Giriş.* Ankara: Anı Yayıncılık.

Thomson, M. (2006). *Immigration to the UK: The Case of Turks.* Brigton: Sussex Center for Migration Research, University of Sussex.

Tkachenko, P. (2009). "The Musical Activities of the Young Turkish-Speaking Community in London: Identity and Nationalism". T. Küçükcan ve G. Güngör, (Ed), *Turks in Europe: Culture, Identity, Integration* içinde (223-247). Amsterdam: Turkevi Research Centre.

Todaro, M. P. (1980), *Internal Migration in Developing Countries.* Genevre: International Labour Office.

Todaro, M. P. (1996). "Income Expectations, Rural-Urban Migration and Employment in Afrika". *International Labour Review*, 135(3-4), 421-444.

Toksöz, G. (2006), *Uluslararası Emek Göçü.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016). "Nitel ve Nicel Araştırma Yöntemlerinin Bir Arada Kullanılması: Karma Araştırma Yöntemi". *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergi*. 24(2), 106-112.

Tunç, A. (2011). *Maraş Kıyımı: Tarihsel Arkaplanı ve Anatomisi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2015). *Türçe Sözlük*. Ankara: Akvaryum Yayınları.

Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfererasyonu. (1999). *Türkiye'den Avrupa'ya Göç.* Ankara: Hak-İş Yayınları.

Türkiye'deki Suriyelileri Statüsü. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2018. Erişim Adresi: https://140journos.com/turkiyedeki-suriyelilerin-statusu-5f8f727fd732

Uzun, N. (2012). *Avrupa'da İslamofobi, İngiltere Örneği.* İstanbul: Pınar Yayınları.

Ünver, C . (2012). "Almanya'ya Türk İşgücü Göçü: Geçmişten Geleceğe Sorunlar, İmkânlar ve Fırsatlar". [Elektronik Versiyon] *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (45), 177-226. Erişim Tarihi: 11.10.2018. Erişim Adresi: http://dergipark.org.tr/iusskd/issue/919/10382

Vardar, N. (2015). Mülteci, Göçmen, Sığınmacı Arasındaki Farklar? Erişim Tarihi: 18 Ekim 2015. Erişim Adresi: https://m.bianet.org/bianet/toplum/167434-multeci-gocmen-siginmaci-arasindaki-farklar

Wallerstein, I. (2000), "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu". İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. (2003), "Dünya-Sistemleri Kavramına Karşı Dünya-Sistemi Kavramı: Bir Eleştiri". A. G. Frank ve B. K .Gills (ed.) *Dünya Sistemi* içinde. Ankara: İmge Kitapevi.

Walliman, N. (2006). *Social Research Methods.* Londra: SAGE Publications.

Werbner, P. (2005). “Pakistani Migration and Diaspora Religious Politics in a Global Age”, *Encyclopaedia of Diasporas,* M. Ember, C. R. Ember, I. Skoggard (ed.), New York: Springer, Vol: II, pp. 475-484.

Yalçın, C. (2000). *Ethnic Identities in Action: The Experience of Turkish Young People in London.* Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Surrey, Guilford.

Yalçın, C. (2003). “The Turkish Existence in the United Kingdom”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Tartışmaları Dergisi,* (1), 11-27.

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Yazar, J. ve Littlewood, R. (2001). “Against Over-Interpretation: The Understanding of Pain Amongst Turkish and Kurdish Speakers in London”, *International Journal of Social Psychiatry,* 47(2), 20-33.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* (6.Bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2014). “Ateşkes ve Düşük Yoğunluklu Müzakere”. Erişim tarihi: 5 Mart 2015. Erişim Adresi: http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1134/ateskes-ve-dusuk-yogunluklu-muzakere

Yılmaz, A. (2014). “Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri”. *Journal of Turkish Studies,* 9(2), 1685-1685.

Yılmaz, İ. (2001). “Londra’daki Türkiye ve Türk Diasporası”. Sedat Laçiner (ed.). *Bir Başka Açıdan İngiltere* içinde (137-163). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Yurdakul, G. (2009). *From Guest Workers into Muslims: the Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany.* Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Yurtsever, H. (2007). *Özgürlük ve Örgütlülük*. İstanbul: Yordam Kitap.

Zolberg, A. R. (1983). “International Migrations in Political Perspective”, *Global Trends in Migration: Theory and Research on International Population Movements,* Der. Krtiz, M. M. Keely, C. B. Tomasi, S. M. Center for Migration Studies, N.Y.

Zolberg, A. R. (1989). “The Next Waves: Migration Theory for A Changing World”. *International Migration Review.* 23(3), 403-430.

EKLER

EK 1. PG KİŞİ GÖRÜŞME SORU KAĞIDI (NİCEL)

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI
TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ:
SÜREÇ VE UYUM

ALAN ARAŞTIRMASI - NİCEL
SORU KAĞIDI (ANKET) | **KİŞİ GÖRÜŞMESİ**

TANITIM BİLGİLERİ

BİRİM KODU _____ ☐☐☐☐

KİŞİ GÖRÜŞME KODU _____ ☐☐

KİŞİ CİNSİYETİ.....*Erkek: 1 | Kadın: 2*

☐ ERKEK ☐ KADIN

KENT _____ ☐☐

İLÇE _____ ☐☐

SEMT _____ ☐

ZİYARET / GÖRÜŞME BİLGİLERİ

	ZİYARET | 1	ZİYARET | 2	ZİYARET | 3	ZİYARET | SON
TARİH (GÜN-AY)	____ ____	____ ____	____ ____	☐☐ ☐☐
SONUÇ (*)	_____	_____	_____	☐☐

SONUÇ KODLARI

01 GÖRÜŞME TAMAMLANDI
02 GÖRÜŞME REDDEDİLDİ
03 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANDI**]
04 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANAMADI**]
96 DİĞER _____

KONTROL TARİHİ	VERİ GİRİŞ TARİHİ
GÜN-AY ☐☐☐☐	GÜN-AY ☐☐☐☐

BÖLÜM 1 | KATILIMCI TEMEL BİLGİLERİ

100	Hangi ay ve yılda doğduğunuzu söyler misiniz?	AY ..... ☐☐ DOĞUM AYINI BİLMİYOR ..... 98 YIL ..... 1 9 ☐☐ DOĞUM YILINI BİLMİYOR 9998	
101	Şu anda *tam olarak* kaç yaşında olduğunuzu söyler misiniz? **KONTROL [x1] : Yaş Tutarlılık**	BİTİRİLMİŞ YAŞ ..... ☐☐	
102	Doğduğunuz ülke neresidir?	TÜRKİYE ..... 1 İNGİLTERE (UK) ..... 2 → 104	
103	***[12'inci soru Türkiye ise…]*** Türkiye'de doğdunuz kent neresidir? _____ **[Kentin adı]**	İL MERKEZİ ..... 1 İLÇE MERKEZİ ..... 2 KÖY / BUCAK / MEZRA ..... 3 TAM OLARAK BİLMİYOR / EMİN DEĞİL ..... 9998 ***[İLÇE ise:*** **Neresi?]** _____ ***[KÖY / BUCAK ise:*** **Neresi?]** _____	
104	Birleşik Krallık vatandaşı mısınız? ***[Resmî Olarak…]***	EVET ..... 1 HAYIR 2	
105	Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı mısınız? ***[Resmî Olarak…]***	EVET ..... 1 HAYIR 2	
106	Başka bir ülke vatandaşlığınız var mıdır? ***[Resmî Olarak…]***	EVET ..... 1 HAYIR ..... 2 ***[EVET ise:*** **Hangi Ülkenin?]** _____ ☐☐	
107	Türkiye'de hiç okula gittiniz mi?	EVET ..... 1 HAYIR ..... 2 → 109	
108	En son gittiğiniz okul hangisidir? ***[Mezun olunan / diploma alınan]***	İLKOKUL ..... 1 ORTAOKUL ..... 2 LİSE ..... 3 ÜNİVERSİTE ..... 4 MASTER/DOKTORA 5	
109	İngiltere'de hiç okula gittiniz mi?	EVET ..... 1 HAYIR 2	

110	En son gittiğiniz okul hangisidir? ***[Mezun olunan / diploma alınan]***	İLKOKUL ..... 1 ORTAOKUL ..... 2 LİSE ..... 3 ÜNİVERSİTE ..... 4 MASTER/DOKTORA 5	
111	**[107 - 110 üzerinden....]** 5 YIL VEYA DAHA AZ EĞİTİM ALMIŞ ☐ 6 YIL VEYA DAHA FAZLA EĞİTİM ALMIŞ ☐ → 113		
112	Sağlık nedenleri dışında tutulacak olursa, herhangi bir yazılı metni / ifadeyi ne şekilde okursunuz?	HİÇ OKUYAMAZ ..... 0 → 115 ZOR OKUR ..... 1 RAHATLIKLA OKUYABİLİR 2	
113	Hangi sıklıkla gazete okursunuz? ***[Herhangi bir yazılı metin / internet sayfası vb.]***	HİÇ ..... 0 ARADA BİR/NADİREN ..... 1 HAFTADA EN AZ BİR GÜN ..... 2 HERGÜN/NEREDEYSE HERGÜN 3	
114	**İngiltere'ye vardığınızdan bu yana,**	**EVET** / **HAYIR**	
	Okuma yazma kursuna gittiniz mi?	1 / 2	
	İngilizce kursuna gittiniz mi?	1 / 2	
	Başka bir dil öğrenmek için kursa gittiğiniz mi?	1 / 2	
	[EVET ise: **Hangi dil için?]** _____	☐☐	
	Yabancı dil kursuna gittiniz mi?	1 / 2	
	Temel bilgisayar okur yazarlığı için kursa gittiniz mi?	1 / 2	
	Ehliyet almak için/sürücü olabilmek için kursa gittiniz mi?	1 / 2	
	Herhangi bir diğer meslek/beceri kursuna gittiniz mi?	1 / 2	
	[EVET ise: **Nedir?]** _____	☐☐	
	KONTROL [x2] : Eğitim Tutarlılık		
115	Ana diliniz nedir? **[Katılımcıdan tek bir seçenek istenecek...]**	**TÜRKÇE** ..... 01 **KÜRTÇE** [Kurmanci] ..... 02 **KÜRTÇE** [Soranice] ..... 03 **ZAZACA** ..... 04 **ARAPÇA** ..... 05 **SÜRYANİCE** ..... 06 **ÇERKESCE** [Adigece | Şapsığca | Kabarteyce] ..... 07 **GÜRCÜCE** ..... 08 **LAZCA** ..... 09 **ERMENİCE** ..... 10 **YUNANCA** [Rumca] ..... 11 **İNGİLİZCE** ..... 12 **KELTÇE | GALCE** ..... 13 DİĞER 96	

116	Ana diliniz dışında, hangi dilleri konuşabiliyorsunuz? **[Katılımcıdan birden fazla cevap alınabilecek…]**	**TÜRKÇE** ..... 111 **KÜRTÇE** [Kurmanci] ..... 112 **KÜRTÇE** [Soranice] ..... 113 **ZAZACA** ..... 114 **ARAPÇA** ..... 115 **SÜRYANİCE** ..... 116 **ÇERKESCE** [Adigece | Şapsığca | Kabarteyce] ..... 117 **GÜRCÜCE** ..... 118 **LAZCA** ..... 119 **ERMENİCE** ..... 120 **YUNANCA** [Rumca] ..... 121 **İNGİLİZCE** ..... 122 **KELTÇE | GALCE** ..... 123 **FRANSIZCA** ..... 124 **FELEMENKÇE** ..... 125 **ALMANCA** ..... 126 **İTALYANCA** ..... 127 **İSPANYOLCA** ..... 128 **RUSÇA** ..... 130 **İSKANDİNAV DİLLERİ** [İsveçce | Norveççe | Danca] ..... 131 DİĞER ..... 9896 BAŞKA DİL BİLMİYOR / KONUŞAMIYOR 999	
		Annenizin ana dili hangisidir / hangisiydi? ..... ☐☐ → 115 Babanızın ana dili hangisidir / hangisiydi? ..... ☐☐	
117	Annenizin okuma yazması var mı(ydı)?	EVET ..... 1 HAYIR ..... 2 → 119	
118	**[EVET ise…]** Hangi okulu bitirmiş?	OKULA GİTMEMİŞ ..... 0 İLKOKUL MEZUNU ..... 1 ORTAOKUL MEZUNU ..... 2 LİSE MEZUNU ..... 3 ÜNİVERSİTE MEZUNU VE ÜZERİ ..... 4 BİLMİYOR 5	
119	Babanızın okuma yazması var mı(ydı)?	EVET ..... 1 HAYIR ..... 2 → 121	
120	**[EVET ise…]** Hangi okulu bitirmiş?	OKULA GİTMEMİŞ ..... 0 İLKOKUL MEZUNU ..... 1 ORTAOKUL MEZUNU ..... 2 LİSE MEZUNU ..... 3 ÜNİVERSİTE MEZUNU VE ÜZERİ ..... 4 BİLMİYOR 5	
121	İngiltere'ye ulaştığınızdan bu yana, en uzun süreyle hangi kentte yaşadınız? _____ **[Kentin adı]**	HEP AYNI KENTTE ..... 0 LONDRA ..... 1 CAMBRIDGE ..... 2 BOURNEMOUTH ..... 3 COVENTRY ..... 4 CARDIFF ..... 5 İNGİLTERE İÇİNDE (UK) BAŞKA BİR KENT ..... 6 İNGİLTERE DIŞINDAKİ (UK) BAŞKA BİR ÜLKE ..... 7 → 123	

122	Ne kadar zamandır sürekli olarak bu kentte yaşamaktasınız?	YIL ..... ☐☐ DOĞDUĞUMDAN BERİ ..... 95 →	124
123	Bu kente gelmeden önce nerede yaşıyordunuz? _____ **[Kentin adı]**	TÜRKİYE ..... 1 LONDRA ..... 2 İNGİLTERE DIŞINDAKİ (UK) BAŞKA BİR ÜLKE ..... 7 DİĞER ..... 96 ☐☐	
124	İngiltere'ye gelmenizdeki temel neden neydi? Süreç nasıl işlemekteydi? ***[Birden çok seçenek işaretlenebilecek…]*** GÖÇ NEDENİ: _____ _____ _____ **KONTROL [x3] : Göç Tutarlılık**	**POLİTİK NEDENLER** Yetkili kurumlarca* aranıyor olmak ..... 11 Dava sürecinde tutuksuz yargılanmak ..... 12 Dava sürecinde şartı salıverilmek ..... 13 Hüküm ve infazın tamamlanması ..... 14 Cezaevinden firar ..... 15 **ÖRGÜTSEL NEDENLER** Örgütsel çevrenin çağrısı/yönlendirmesi ..... 21 Örgütsel çevrenin beklentisi/zorlaması ..... 22 Örgütsel çevrenin olanakları (Bireysel çıkış) ..... 23 Yurtdışında politik faaliyette bulunma isteği ..... 24 **AİLEVİ NEDENLER** Eşin İngiltere'de bulunuyor olması ..... 31 Çeşitli aile bireylerinin İngiltere'te bulunuyor olması ..... 32 **EKONOMİK NEDENLER** ..... 41 **SAĞLIK NEDENLERİ** ..... 51 **CAN GÜVENLİĞİ NEDENİ** ..... 61 **TÜRKİYE'DE YAŞAMAMA İSTEĞİ** ..... 71 DİĞER _____ 96	
125	Dinî açıdan, kendinizi nasıl tanımlarsızı?	İNANÇLI ..... 1 İNANÇSIZ ..... 2 →	301
		ATEİST ..... 3 →	301
		DEİST ..... 4 →	301
		AGNOSTİK ..... 5 →	301
128	Şu andaki medeni durumunuz nedir?	EVLİ ..... 1 BEKAR / DUL / BOŞANMIŞ ..... 2 →	130
129	Resmî anlamda evli olmamakla birlikte, yaşamınızı paylaştığınız bir partneriniz/sevgiliniz var mı? ***[Ev arkadaşlığı / paylaşımı dışında…]***	EVET ..... 1 HAYIR 2	
130	Türkiye (ya da diğer başka ülke) yaşadığınız zamanları da göz önünde bulundurduğunuzda, yaşamınız boyunca kaç kez resmî olarak evlendiniz? ***[Partner / sevgililik hâli dışında…]***	EVLİLİK SAYISI _____ → ☐	
131	(İlk) Evlendiğinizde kaç yaşınızdaydınız?	YAŞ _____ → ☐☐	

132	Eşiniz kaç yaşındadır? ***[Hâlen evli ise...]***	YAŞ_____→ ☐☐	
133	Eşinin de sizin gibi Türkiye'den mi göç etmiş?	EVET ..... 1 HAYIR 2	→ 137
134	***[134'üncü soru Türkiye ise...]*** Eşinizin Türkiye'de doğdu kent neresidir? _____ **[Kentin adı]**	İL MERKEZİ ..... 1 İLÇE MERKEZİ ..... 2 KÖY / BUCAK / MEZRA ..... 3 TAM OLARAK BİLMİYOR / EMİN DEĞİL ..... 9998 ***[İLÇE ise:*** **Neresi?]** _____ ***[KÖY / BUCAK ise:*** **Neresi?]** _____	
135	Eşinizin ana dili nedir? ***[115'inci soru seçenekleir işaretlenecek...]***	..... ☐☐	
136	Ev içinde eşinizle hangi dile konuşursunuz? ***[116'ıncı soru seçenekleri işaretlenecek...]*** ***[Katılımcıdan birden fazla cevap alınabilecek...]***	..... ☐☐	
137	Eşiniz Birleşik Krallık doğumlu mu?	EVET ..... 1 HAYIR 2	
138	Eşiniz en son hangi okulu bitirmiş? ***[Mezun olunan / diploma alınan]***	OKULA GİTMEMİŞ ..... 1 İLKOKUL MEZUNU ..... 2 ORTAOKUL MEZUNU ..... 3 LİSE MEZUNU ..... 4 ÜNİVERSİTE MEZUNU VE ÜZERİ ..... 5 BİLMİYOR 6	

BÖLÜM 2-A | GÖÇ SÜRECİ

300 Hayatınız boyunca gerçekleştirdiğiniz göçlerle ilgili birkaç soru sormak istiyorum… **GÖÇ SATIRI** ☐☐

301 Yer adı	302 Bu yerleşim yerinde ne kadar süreyle yaşadınız?	303 İsmi geçen yerden hangi yılda göç ettiniz?	304 İsmi geçen yerden göç etmenizin temel nedeni nedir?	305 İsmi geçen yerden göç etmenizin ikincil bir nedeni var mıydı?	306 Bu neden nedir?	307 [Gözlem Kodu]
01 _____ [Doğduğu Kent] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
02 _____ [1. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
03 _____ [2. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
04 _____ [3. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
05 _____ [4. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
06 _____ [5. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2 [ALT SATIR]	_____ ☐☐	_____ ☐☐
07 _____ [6. GÖÇ] ☐☐	1 YILDAN AZ.....☐ TOPLAM YIL....☐☐	☐☐☐☐	_____ ☐☐	EVET.....1 HAYIR.....2	_____ ☐☐	_____ ☐☐

(300 - 307) GÖÇ SÜRECİ KODLARI

EKONOMİK NEDENLER 01 İŞ OLANAKLARI 02 DAHA YÜKSEK GELİR 03 İŞ ARAMAK 04 PARA BİRİKTİRMEK 05 DAHA İYİ BİR YAŞAM STANDARDI 06 DİĞER EKONOMİK NEDENLER	**AİLEVİ NEDENLER** 21 AİLENİN YANINA GİTMEK 22 AİLENİN İŞ DEĞİŞİKLİĞİ 23 AİLENİN İŞ ARAMASI 24 EŞİNİN YANINA GİTMEK 25 EŞİNİN İŞ DEĞİŞİKLİĞİ/TAYİNİ 26 EŞİNİN İŞ ARAMASI 27 EBEVEYNİN GÖÇ ETMESİ 28 DİĞER AİLEVİ NEDENLER	**ÖRGÜTSEL NEDENLERİ** 41 ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN ÇAĞRISI / YÖNLENDİRMESİ 42 ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN BEKLENTİSİ / ZORLAMASI 43 ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN OLANAKLARI (BİREYSEL ÇIKIŞ) 44 YURTDIŞINDA POLİTİK FAALİYETTEBULUNMA İSTEĞİ 45 DİĞER ÖRGÜTSEL NEDENLER
BİREYSEL NEDENLER 11 EVLİLİK 12 EĞİTİM 13 İŞ DEĞİŞİKLİĞİ/TAYİN 14 GERİ GÖNÜŞ 16 DİĞER BİREYSEL NEDENLER	**POLİTİK NEDENLER** 31 YETKİLİ KURUMLARCA ARANIYOR OLMAK 32 DAVA SÜRECİNDE TUTUKSUZ YARGILANMAK 33 DAVA SÜRECİNDE ŞARTLI SALIVERİLMEK 36 HÜKÜM ve İNFAZIN TAMAMLANMASI 37 CEZAEVİNDEN FİRAR 38 DİĞER POLİTİK NEDENLER	51 KAN DAVASINDAN KAÇMAK İÇİN 61 DİĞER AİLE ÜYELERİNİN MEVCUDİYETİ 62 AKRABALARIN MEVCUDİYETİ 63 HEMŞEHRİLERİN / TANIDIKLARIN MEVCUDİYETİ 71 SAĞLIK NEDENLERİ 72 CAN GÜVENLİĞİ NEDENİ 73 TÜRKİYE'DE YAŞAMAMA İSTEĞİ 74 ..... 'ÜLKESİNDE YAŞAMAMA İSTEĞİ 75 IRKÇI TEPKİLERDEN KAÇINMA İSTEĞİ 96 DİĞER NEDENLER

308	Bundan sonra İngiltere'den başka bir ülkeye göç etmeyi düşünüyor musunuz? ***[Türkiye dışında...]***	EVET .....1 HAYIR.....2	
309	Bundan sonra Türkiye'ye temelli dönmeyi düşünüyor musunuz?	EVET.....1 HAYIR.....2	→ 312
310	Türkiye'ye göç etmek istemenizin temel nedeni nedir?	_____ _____ _____ ☐☐	
311	Türkiye'ye göç ederseniz, yaşamayı planladığınız / istediğiniz kent neresi olur?	_____(Trafik kodu) ☐☐ FARKETMEZ.....00	

BÖLÜM 2-B | GÖÇ SÜRECİ (1980-1989)

350	İngiltere'ye (UK) 1980-1989 yılları arasında mı geldiniz?	EVET ..... 1 HAYIR 2	→ [Bölümü Sonlandır]
351	İngiltere'ye (UK) tam olarak hangi yılda geldiniz?	1980 ..... 1 1981 ..... 2 1982 ..... 3 1983 ..... 4 1984 ..... 5 1985 ..... 6 1986 ..... 7 1987 ..... 8 1988 ..... 9 1989 10	
353	12 Eylül 1980 Askeri darbesi gerçekleştiğinde herhangi bir siyasal örgütlenmenin içinde yer alıyor muydunuz?	EVET ..... 1 HAYIR 2	
354	Bu siyasal örgütlenme, politik yelpazenin ne tarafında yer alıyordu?	SOL ..... 1 SAĞ ..... 2 DİĞER ..... 96 _____	→ 356
355	O günün koşulları ve siyasal argümanlarını da göz önünde bulunduracak olursanız, siyasal anlamda kendinizi nasıl tanımlıyordunuz? [*Birden fazla cevap işaretlenebilir…*]	SOLCU ..... a DEVRİMCİ ..... b SOSYALİST ..... c KOMÜNİST ..... d SOSYAL DEMOKRAT ..... e DİĞER ..... 96 _____	
356	12 Eylül 1980 Sonrasında hakkınızda herhangi bir dava açıldı mı?	EVET ..... 1 HAYIR 2	
357	Peki, 12 Eylül 1980 Sonrasında cezaevinde tutuklu bulundunuz mu? [*Hükümlü ya da tutuklu yargılanma…*]	EVET ..... 1 HAYIR 2	
358	Bu süreçte insan onurunu zedeleyici bir davranışla karşılaştınız mı? [*Dayak, işkence vb.*]	EVET ..... 1 HAYIR 2	
359	Türkiye'yi terk etmenizde bu durumun (işkence, dayak vb.) etkisi oldu mu?	EVET ..... 1 HAYIR 2	
360	Türkiye'den İngiltere'ye (UK), başka bir ülkede ikamet ettikten sonra mı ulaştınız?	EVET ..... 1 HAYIR 2	→
361	Türkiye'den İngiltere'ye (UK) yasal yollarla mı ulaştınız?	EVET ..... 1 HAYIR 2	→ 363
362	Türkiye'den İngiltere'ye (UK) vize alarak mı ulaştınız? **KONTROL [x] : Güvenilirlik** [*1980-1989 Aralığında İngiltere (UK) Türkiye'den vize istemiyor*]	EVET ..... 1 HAYIR 2	
363	Türkiye'den İngiltere'ye (UK) hangi yolla ulaştınız?	KARA YOLU ..... 1 HAVA YOLU ..... 2 DENİZ YOLU 3	

364	Türkiye'den İngiltere'ye (UK) hangi yasadışı yolla ulaştınız?	SAHTE KİMLİK.....1 SAHTE PASAPORT.....2 RESMİ BİR BELGE BULUNMADAN.....3 DİĞER.....96 _____ ☐☐
365	İngiltere'ye (UK) ilk vardığınız zamanlarda, ilk duygularınızı anımsıyor musunuz? Muhtemelen var olan pek çok duygu arasından sıralama yapmanızı rica etsem, (yoğunluk düzeyine göre) bu ne şekilde olurdu? [*Öncelik durumuna göre sıralama…*]	GÜVENDE HİSSETME.....1 YABANCILIK HİSSİ.....2 TEDİRGİNLİK HİSSİ.....3 YALNIZLIK HİSSİ.....4 MUTLULUK HİSSİ.....5 MUTSUZLUK HİSSİ.....6 ***Sıralama*** _____→ ☐☐☐☐☐☐
366	İngiltere'ye (UK) ilk vardığınızda, o günün koşulları açısından Türkiye ile mukayese yapacak olursanız gözünüze çarpan en belirgin farklar nelerdi?	KATILIYOR | KISMEN KATILIYOR | KATILMIYOR | FİKRİ YOK *İngiltere (UK) daha gelişkin bir ülkeydi*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'nin ekonomik imkanları daha fazlaydı*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de politik faaliyette bulunmak daha kolaydı*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de bulunan sağlık imkanları daha iyiydi*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de sosyal yaşam daha canlıydı*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de eğitim imkanları daha iyiydi*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de insanlar daha sıcakkanlılardı*.....1.....2.....3.....96 *İngiltere (UK)'de yabancı düşmanlığı yoktu*.....1.....2.....3.....96 *Sonraki hayatımı İngiltere'de geçirmeye kararlıydım*.....1.....2.....3.....96 *Mümkün olan ilk fırsatta Türkiye'ye dönmek istiyordum*.....1.....2.....3.....96
367	İngiltere (UK)'e göç etmek istemenizdeki çekici faktörler nelerdi? [*Birden fazla cevap işaretlenebilir…*]	ARKADAŞ ÇEVRESİNİN VARLIĞI.....1 AİLE TANIDIKLARININ VARLIĞI.....2 ÖRGÜTSEL ÇEVRENİN VARLIĞI.....3 HEMŞEHRİLERİN VARLIĞI.....4 KIBRISLI TÜRKLERİN VARLIĞI.....5 İNGİLTERE'NİN DAHA KOLAY MÜLTECİ ALMASI.....6 İNGİLİZCE BİLİYOR OLMAK.....7 DİĞER.....96 _____ ☐☐
368	İngiltere (UK)'ye göç ettiğiniz ilk zamanlarda ekonomik ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyordunuz? [*Birden fazla cevap işaretlenebilir…*]	ÖNCEDEN BİREYSEL BİRİKİMİM VARDI.....1 AİLEDEN (UK ya da TR) DESTEK ALDIM.....2 ARKADAŞ ÇEVREMDEN DESTEK ALDIM.....3 ÖRGÜTSEL ÇEVREMDEN DESTEK ALIYORDUM.....4 HEMŞEHRİLERDEN DESTEK ALIYORDUM.....5 ÇEŞİTLİ STK'LARDAN DESTEK ALIYORDUM.....6 YASAL MÜLTECİ SÜRECİNDEYDİM (SOSYAL HAK) ..7 HEMEN BİR İŞE GİREBİLMİŞTİM.....8 HİÇ PARAM YOKTU / KARŞILAYAMIYORDUM .....9 DİĞER.....96 _____ ☐☐
	İngiltere (UK)'ye göç ettiğiniz ilk zamanlarda barınma ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyordunuz? [*Tek cevap işaretlenecek…*]	AİLEMİN / KENDİMİN EVİ VARDI.....1 ARKADAŞLARIMIN EVİNDE.....2 ÇEŞİTLİ STK'LARIN DESTEĞİYLE.....3 YASAL MÜLTECİ SÜRECİNDEYDİM (SOSYAL HAK) ..4 DIŞARDA / SOKAKTA KALIYORDUM.....5 DİĞER.....96 _____ ☐☐

369	İngiltere (UK)'ye göç etmeden önce, İngilizce biliyor muydunuz?	EVET .....1 HAYIR.....2 →	
370	İngiltere (UK)'ye ilk vardığınız günlerdeki İngilizce bilginizi nasıl değerlendirirdiniz? *[Birden beşe kadar tek işaretleme…]*	İNGİLİZCE DÜZEYİ [1: Çok az derecede biliyor - 5: Çok iyi derecede biliyor] 1……2……3……4……5	
371	İngiltere (UK)'ye göç etmeden önce evlimiydiniz?	EVET .....1 HAYIR.....2	
372	Eşiniz (karınız/kocanız) sizinle birlikte mi göç etmişti?	EVET .....1 HAYIR.....2	
373	Peki daha sonra o da İngiltere (UK)'ye gelmişmiydi?	EVET .....1 HAYIR.....2	
374	İngiltere (UK)'ye göç etmeden önce çocuğunuz var mıydı?	EVET .....1 HAYIR.....2	
375	Çocuklarınız sizinle birlikte mi İngiltere (UK)'ye gelmişti?	EVET .....1 HAYIR.....2	
376	Peki daha sonra çocuk/çocuklar İngiltere (UK)'ye gelmişler miydi?	EVET .....1 HAYIR.....2	
	İngiltere (UK)'ye göç ettiğiniz ilk zamanları göz önünde bulunduracak olursanız, Türkiye'deki çeşitli gelişmeleri takip ediyor muydunuz?	EVET .....1 HAYIR.....2	
	Türkiye ile ilgili çeşitli gelişmeleri, ağırlıklı olarak hangi yolla takip ederdiniz?	GAZETE / DERGİ (TÜRKÇE İÇERİKLİ) .....1 GAZETE / DERGİ (İNGİLİZCE İÇERİKLİ) .....2 TELEVİZYON .....3 ÇEŞİTLİ STK'LAR .....4 SİYASAL ÇEVRE .....5 ARKADAŞ ÇEVRESİ.....6 TÜRKİYE İLE TELEFON / MEKTUP .....7 HEPSİ .....8 DİĞER .....96 _____	
	1980'li yılları göz önünde bulundurarak, sizin değerlendirme ölçütlerinize göre Türkiye'nin olumlu anlamda dönüşeceğini / değişeceğini bekliyor muydunuz?	KISA VADEDE | ORTA VADEDE | UZUN VADEDE | FİKRİ YOK EVET……1……2……3……96 HAYIR 9996	
	İngiltere (UK)'ye göç ettikten bir yıl kadar sonra, bireysel anlamda en çok net tür sorunlarla karşılaşmıştınız? *[BİREYSEL SORUNLAR]* *[TEMEL İHTİYAÇLAR: Barınma, beslenme vb…]* *[Öncelik durumuna göre sıralama…]*	**BİREYSEL SORUNLAR** TEMEL İHTİYAÇLARI KARŞILAYAMAMA.....1 PARASIZ KALMA .....2 İLETİŞİM / DİL SORUNLARI .....3 FİZİKSEL SAĞLIK SORUNLARI .....4 PSİKOLOJİK SAĞLIK SORUNLARI .....5 *Sıralama* _____→	

	Bireysel bazda, başka eklemek istediğiniz bir sorun varmıydı? Varsa Nedir?	_____ _____ _____	
	İngiltere (UK)'ye göç ettikten bir yıl kadar sonra, sosyal ve kültürel anlamda en çok net tür sorunlarla karşılaşmıştınız? [*SOSYAL SORUNLAR*] [*KÜLTÜREL FAALİYETLER: Sinema, tiyatro, okuma, müzik dinleme vb…*] [*Öncelik durumuna göre sıralama…*]	YALNIZLAŞMA / ARKADAŞ EDİNEMEME KÜLTÜREL FAALİYETLERDE BULUNAMAMA	

EK 2. YARI-YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORU FORMU (NİTEL)

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI
TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ:
SÜREÇ VE UYUM

ALAN ARAŞTIRMASI - NİTEL

YARI-YAPILANDIRILMIŞ MÜLÂKAT | **KİŞİ GÖRÜŞMESİ**

TANITIM BİLGİLERİ

BİRİM KODU _____ ☐☐☐☐

KİŞİ GÖRÜŞME KODU _____ ☐☐

KİŞİ CİNSİYETİ.....*Erkek: 1 | Kadın: 2*

☐ ERKEK ☐ KADIN

KENT _____ ☐☐

İLÇE _____ ☐☐

SEMT _____ ☐

ZİYARET / GÖRÜŞME BİLGİLERİ

	ZİYARET | 1	ZİYARET | 2	ZİYARET | 3	ZİYARET | SON
TARİH (GÜN-AY)	_____ _____	_____ _____	_____ _____	☐☐ ☐☐
SONUÇ (*)	_____	_____	_____	☐☐

SONUÇ KODLARI

01 GÖRÜŞME TAMAMLANDI
02 GÖRÜŞME REDDEDİLDİ
03 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANDI**]
04 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANAMADI**]
96 DİĞER _____

KONTROL TARİHİ	VERİ GİRİŞ TARİHİ
GÜN-AY ☐☐ ☐☐	GÜN-AY ☐☐ ☐☐

CEVAPLAYICIYA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

Katılımcının; .Yaşı .Cinsiyeti .Günlük yaşamda kullandı dili .Anadili ve dışında bildiği dil .Medeni Hali .Varsa çocuk sayısı .Eğitim düzeyi		
Katılımcının; .Mesleği .Şu anda geliri olan bir işte çalışıp, çalışmadığı .Gelir düzeyi .Geliririn tahmini dağılımı (Mutfak, barınma, eğlence vb.		
Katılımcının, İngiltere'ye ne zaman geldiği .Hangi göç yolunu kullandığğ .Yasal göç statüsü		

MÜLAKAT ESNASINDA SORULACAK SORULAR[1]

1. Türkiye'den ayrılma fikri ilk olarak ne zaman aklınıza gelmişti?
2. 12 Eylül 1980 öncesinde ve/ya sürecinde herhangi bir siyasal örgütlenmenin içinde yer alıyor muydunuz?
3. Türkiye'den ayrılmadna önce her hangi bir hukuksal yargılanma süreciniz var mıydı? (Aranıyor olmak, göz altında tutuluyor olmak, dava açılması, cezaevinde tutulmak vb.)
4. Göç etme sürecinde hangi güzergahı kullanmıştınız?
5. Türkiye'dne yasal yollarla mı ayrılmıştınız yoksa yasa dışı bir yöntemle mi?
6. İngiltere'ye göç etme isteğinizin temel nedeni neydi? Neden başka bir ülke değil de İngiltere?
7. İngiltere'ye ilk ulaştığınızda neler hissetmiştiniz?
8. İngiltere'ye ilk ulaştığınız günlerde Türkiye'ye yeniden dönmeyi düşünüyor muydunuz?
9. İngiltere'de mülteci statüsünde mi bulunuyordunuz? Başka bir statünüz varsa bu neydi?
10. Siyasal çalışmalarınıza burada da (İngiltere) devam etmiş miydiniz?
11. O günlerde temel ihtiyaçlarınızı nasıl karşılıyordunuz?
12. 1980'li yılları göz önünde bulundurursalk, yerli halkın (Birleşik Krallık vatandaşları, İngilizler, Britanyalılıar vb.) size yaklaşımı nasıldı?
13. İlk ulaştığınız zamanlarda sizin durumunuza benzer nitelikli başkaları da var mıydı?
14. 1980'li yıllarda İngiltere'de, karşıt görüşte olduğunuz Türklerle de karşılaşmıydınız? Evetse, ilişkiniz nasıldı?
15. Yıllar geçtikçe, kendinizi entegre hissettiniz mi?
16. Bunca zamadan sonra, kendinizi Britanyalı yahut "yerli" hissediyor musunuz?
17. 1980'li yıllardaki Türkiye algınız nasıldı?
18. Günümüz de Türkiye'yi nasıl değerlendiriyorsunuz?
19. (Varsa) Çocuklarınız kendilerini nasıl tanımlıyorlar? Türk, İngiliz, Britanyalı vb.. ?
20. Türkiye'ye gelip gidiyor musunuz?
21. Yaklaşık 40 yıl sonra bile, hâlen Türkiye'ye temelli dönmeyi düşünüyor musunuz?

[1] Çalışmanın tekniği "yarı-yapılandırılmış mülakat" olduğundan dolayı, katılımcıların verecekleri cevaplar veya kişisel fikirleri doğrultusunda başka sorular da sorulabilir. Bu soruların ne olacağının alana çıkmadan öngörülmesi mümkün değildir.

EK 3. ODAK GÖRÜŞME FORMU (NİTEL)

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI
TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ:
SÜREÇ VE UYUM

ALAN ARAŞTIRMASI - NİTEL
| ODAK GÖRÜŞME

TANITIM BİLGİLERİ

BİRİM KODU _____ ☐☐☐☐

ODAK GÖRÜŞME KODU _____ ☐☐

GÖRÜŞME KATILIMCI SAYISI..... ☐☐

TARİH (GÜN-AY) _____ _____

SONUÇ (*) _____

KENT _____ ☐☐

İLÇE _____ ☐☐

SEMT _____ ☐

SONUÇ KODLARI

01 GÖRÜŞME TAMAMLANDI
02 GÖRÜŞME REDDEDİLDİ
03 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANDI**]
04 GÖRÜŞME YARIM KALDI [SONRA: **TAMAMLANAMADI**]
96 DİĞER _____

KONTROL TARİHİ	VERİ GİRİŞ TARİHİ
GÜN-AY ☐☐☐☐	GÜN-AY ☐☐☐☐

KATILIMCI KODLAMALARI

KATILIMCI 1 ..... ODK__ __.
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 2 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 3 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 4 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 5 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 6 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 7 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 8 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 9 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 10 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 11 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

KATILIMCI 12 ..... ODK__ __
*(EK NOTLAR)*_____
_____

ODAK GÖRÜŞME ESNASINDA SORULACAK SORULAR[1]

1. Türkiye'den ayrılmadan önce de siyasal faaliyetleriniz var mıydı?
2. 12 Eylül 1980 öncesinde ve/ya sürecinde herhangi bir siyasal örgütlenmenin içinde yer alıyor muydunuz?
3. Türkiye'den ayrılmadna önce her hangi bir hukuksal yargılanma süreciniz var mıydı? (Aranıyor olmak, göz altında tutuluyor olmak, dava açılması, cezaevinde tutulmak vb.)
4. İngiltere ulaşmadan önce, bu grup içinde tanışlıklı olanlar var mıydı?
5. Genel bir karşılaştırma yapacak olsanız 1980'li yıllarda Türkiye ve İngiltere için neler söylersiniz?
6. Şu anda Türkiye'ye gelip gidenler var mı?
7. Şu anda burada bulunanlar arasında genel siyasal eğilimi değişen oldu mu?
8. Böyle bir değişim söz konusuysa, buna yakın çevrenizin tepkisi nasıl oldu?
9. Siyasal çalışmalarınıza burada da (İngiltere) devam etmiş miydiniz?
10. Burada STK çerçevesinde yasal bir kurumunuz var… Kuruluşunuzdan bu yana Türklere/Türkiye kökenlilere yönelik ne gibi faaliyetlerde bulundunuz?
11. 1980'li yılları göz önünde bulundurursak, yerli halkın (Birleşik Krallık vatandaşları, İngilizler, Britanyalılıar vb.) size yaklaşımı nasıldı?
12. İlk ulaştığınız zamanlarda sizin durumunuza benzer nitelikli başkaları da var mıydı?
13. 1980'li yıllarda İngiltere'de, karşıt görüşte olduğunuz Türklerle de karşılaşmıydınız? Evetse, ilişkiniz nasıldı?
14. Yıllar geçtikçe, kendinizi entegre hissettiniz mi?
15. Bunca zamadan sonra, kendinizi Britanyalı yahut "yerli" hissediyor musunuz?
16. 1980'li yıllardaki Türkiye algınız nasıldı?
17. Günümüz de Türkiye'yi nasıl değerlendiriyorsunuz?
18. (Varsa) Çocuklarınız kendilerini nasıl tanımlıyorlar? Türk, İngiliz, Britanyalı vb.. ?

[1] Çalışmada, katılımcıların verecekleri cevaplar veya kişisel fikirleri doğrultusunda başka sorular da sorulabilir. Bu soruların ne olacağının alana çıkmadan öngörülmesi mümkün değildir.

EK 4. GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

Katılımını sağladığınız bu araştırma, **"12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç ve Uyum"** isimli doktora tez çalışmasının verilerini elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışma, Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR danışmanlığında, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi Anabilim Dalı) bölümünden Arş. Gör. Barış MUTLUAY tarafından hazırlanmış ve yürütülmektedir.

Araştırma, 12 Eylül 1980 Sonrasında Türkiye'den İngiltere'ye politik göçmen statüsünde ulaşanlarla ilgilidir. Bu araştırma vesilesiyle, hâli hazırda Birleşik Krallık / İngiltere'de yaşamını sürdürenlerin geçmişlerinden günümüze nasıl bir hatta ilerlediklerini inceleme ve geleceğe yönelik çıkarsamalarda bulunma amaçlarıyla hazırlanmıştır.

Araştırma için **Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon** izni alınmıştır.

Katılımcının Hakları

- Katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulacak olup, araştırma verileri yalnızca bu çalışma için kullanılacaktır.
- Çalışmaya katılmak tamamıyla katılımcıların rızasına bağlıdır. Kişi istediği takdirde görüşmeye katılmayabilir ya da görüşmeden çekilebilir. Görüşme sonrasında katılımcı çalışmadan çıkmak isterse, talebi doğrultusunda katılımcının görüşmesi çalışmadan çıkarılacaktır. Görüşmenin herhangi bir kısmında, katılımcının sonlandırma istemesi halinde, kendisinden temin edilen veriler (nicel ve/ya nitel) araştırma kapsamında değerlendirilmeyecektir. İlgili veriler soru kâğıdı (anket) üzerinden temin edildiyse, o anda imha edilecek; ilgili veriler ses kayıt cihazı üzerinden kayda alındıysa kayıt dosyası katılımcının önünde silinecek/imha edilecektir.
- Katılımcının çalışmaya katıldıktan sonra çalışmadan çıkması, katılımcıya herhangi bir sorumluluk yüklemeyecektir.
- Katılımcı, çalışma sırasında herhangi bir şeyden rahatsızlık hissederse, çalışmadan çıkabilecek ve rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım katılımcıya sağlanacaktır.
- Katılımcılar akıllarına gelen tüm soruları araştırmacıya sorabilirler. Ayrıca çalışma bittikten sonra da araştırmacıya telefon ya da e-posta ile ulaşarak soru sorabilirler, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirler.

Katkılarınız için teşekkür ederim.
__ / __ / 2019
Arş. Gör. Barış MUTLUAY
_____(İmza)

Sorumlu / Danışman
Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR
Hacettepe Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Beytepe, Çankaya, Ankara / Türkiye
Tel: +90 312 2978725
E-posta: acaglar@hacettepe.edu.tr

Görüşmeyi Gerçekleştiren
Arş. Gör. Barış MUTLUAY
Hacettepe Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Beytepe, Çankaya, Ankara / Türkiye
Tel: +90 312 2978725 (Dahili: 131)
E-posta: barismutluay@hacettepe.edu.tr

EK 5. TR KÖKENLİLERİN ÇEŞİTLİ KENTLERDEKİ DAĞILIMI (HARİTA)

LONDRA | 1

NOT: Türkiye Kökenliler Turkuaz Renkle Belirtilmiştir.

Şekil 12. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (I)*

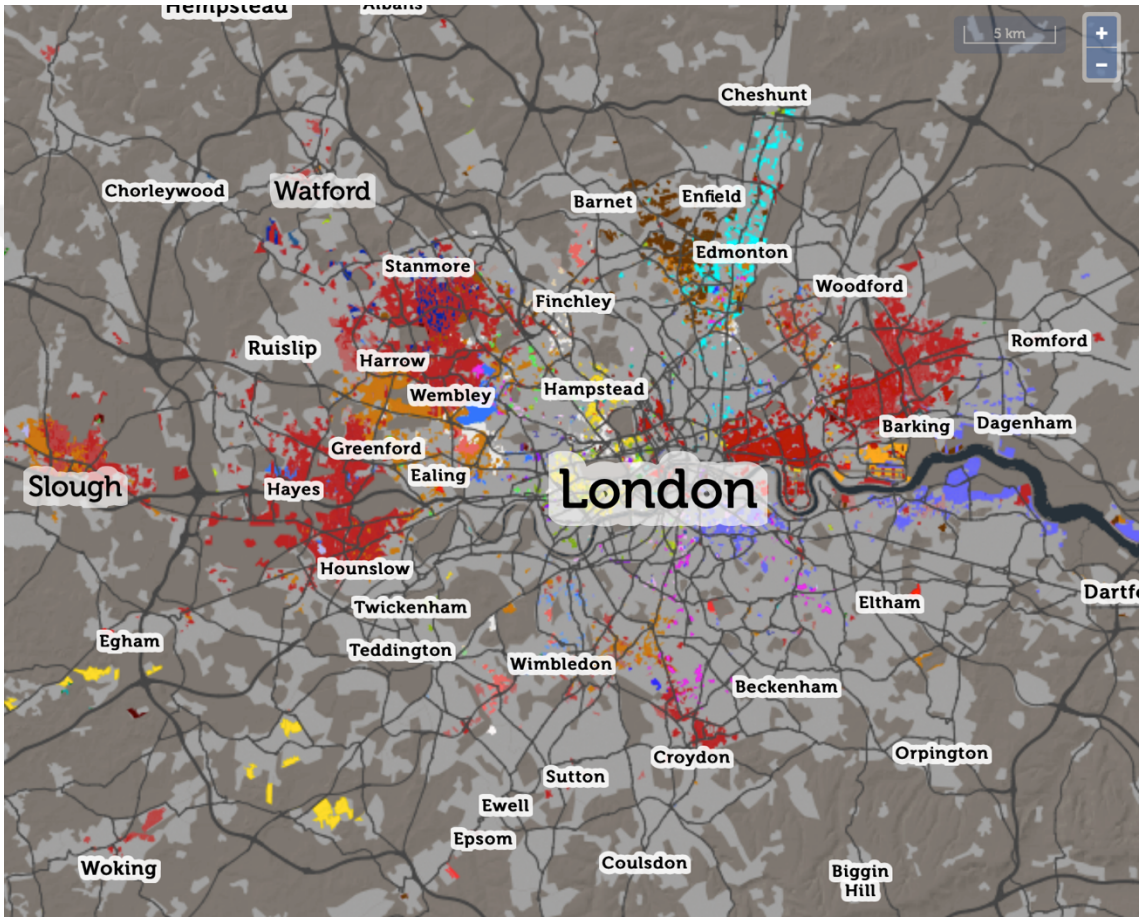

Kaynak (Tüm Haritalar için): Comsumer Data Research Centre

[https://maps.cdrc.ac.uk]

LONDRA | 2

Şekil 13. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (II)*

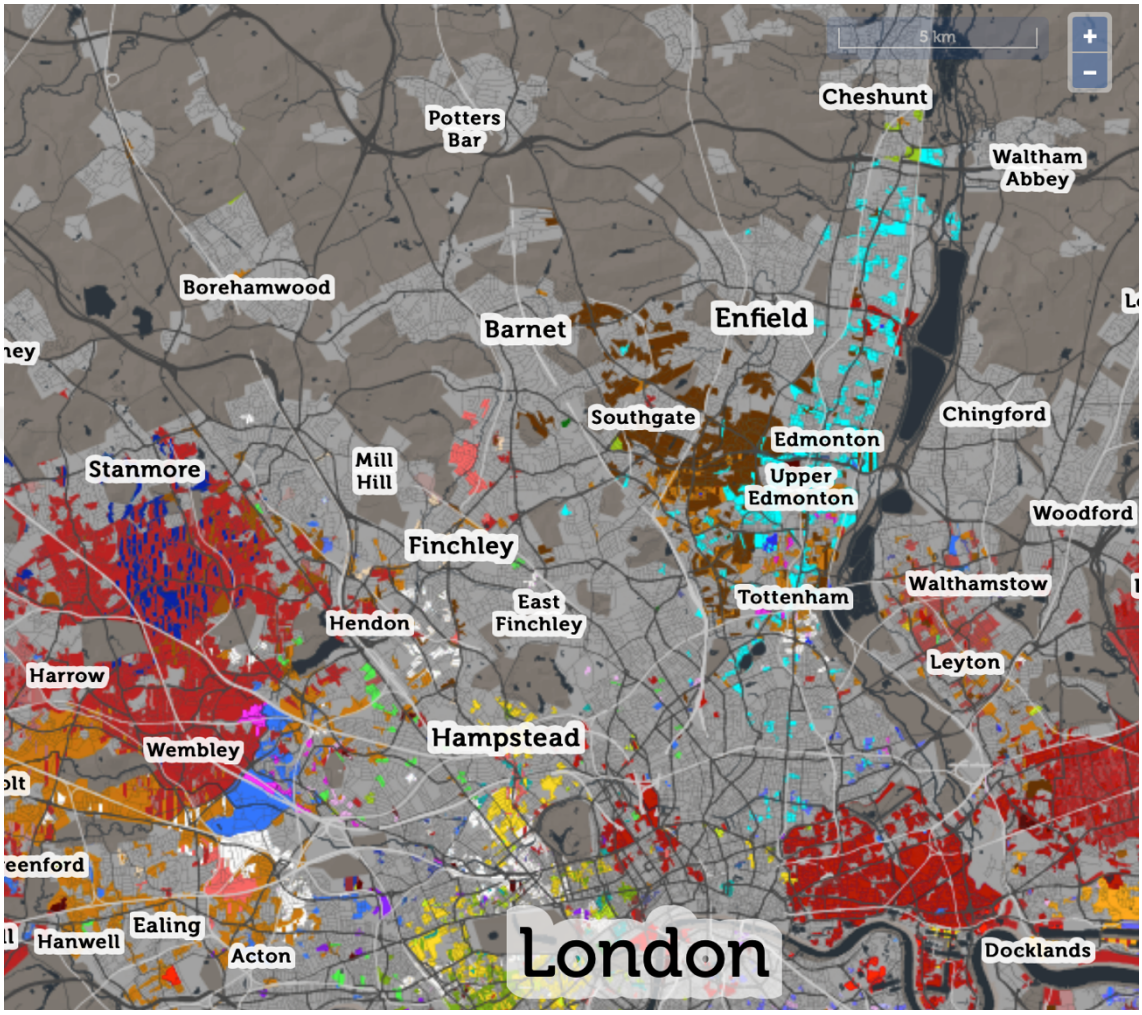

LONDRA | 3

Şekil 14. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (III)*

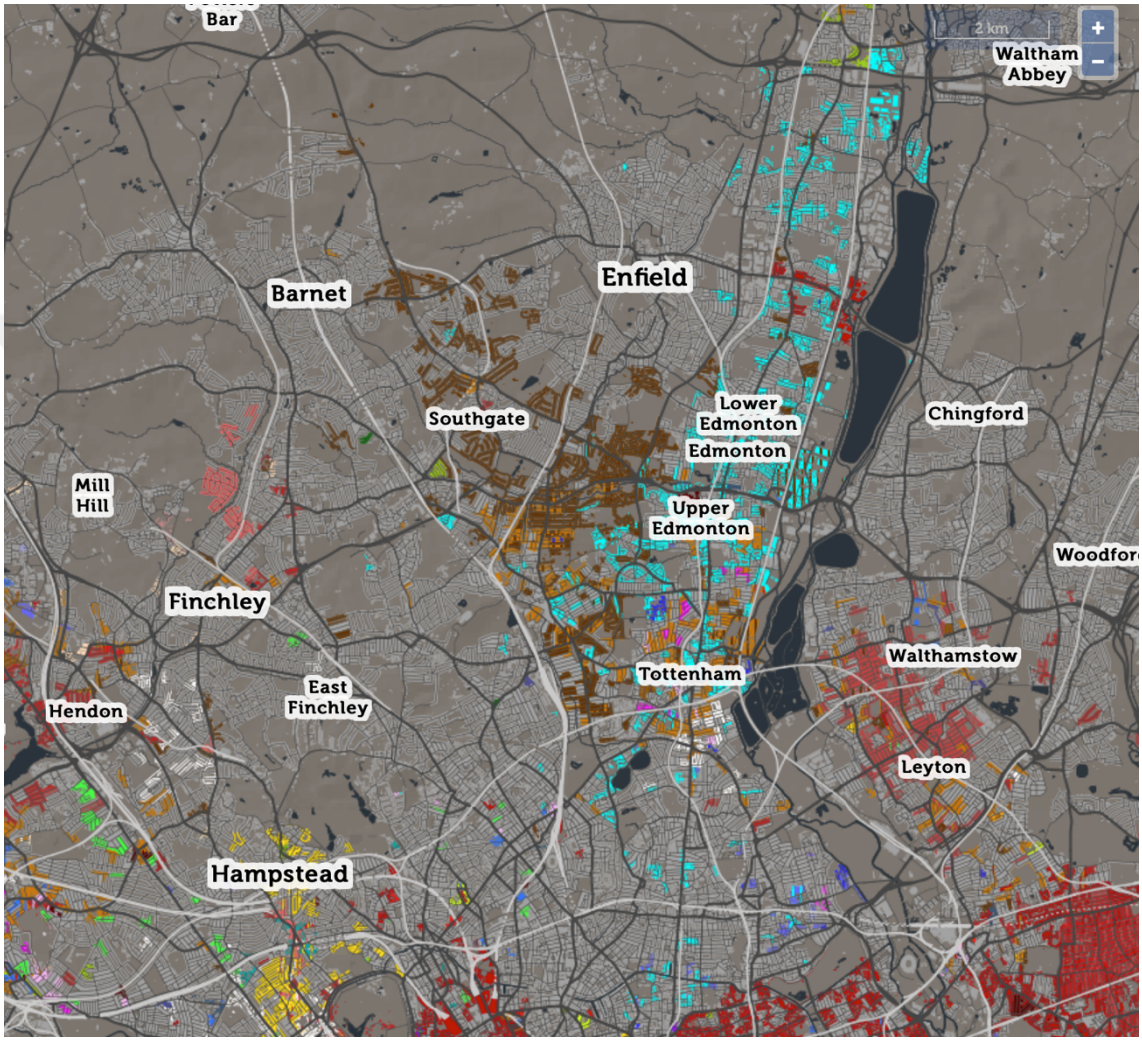

LONDRA | 4

Şekil 15. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (IV)*

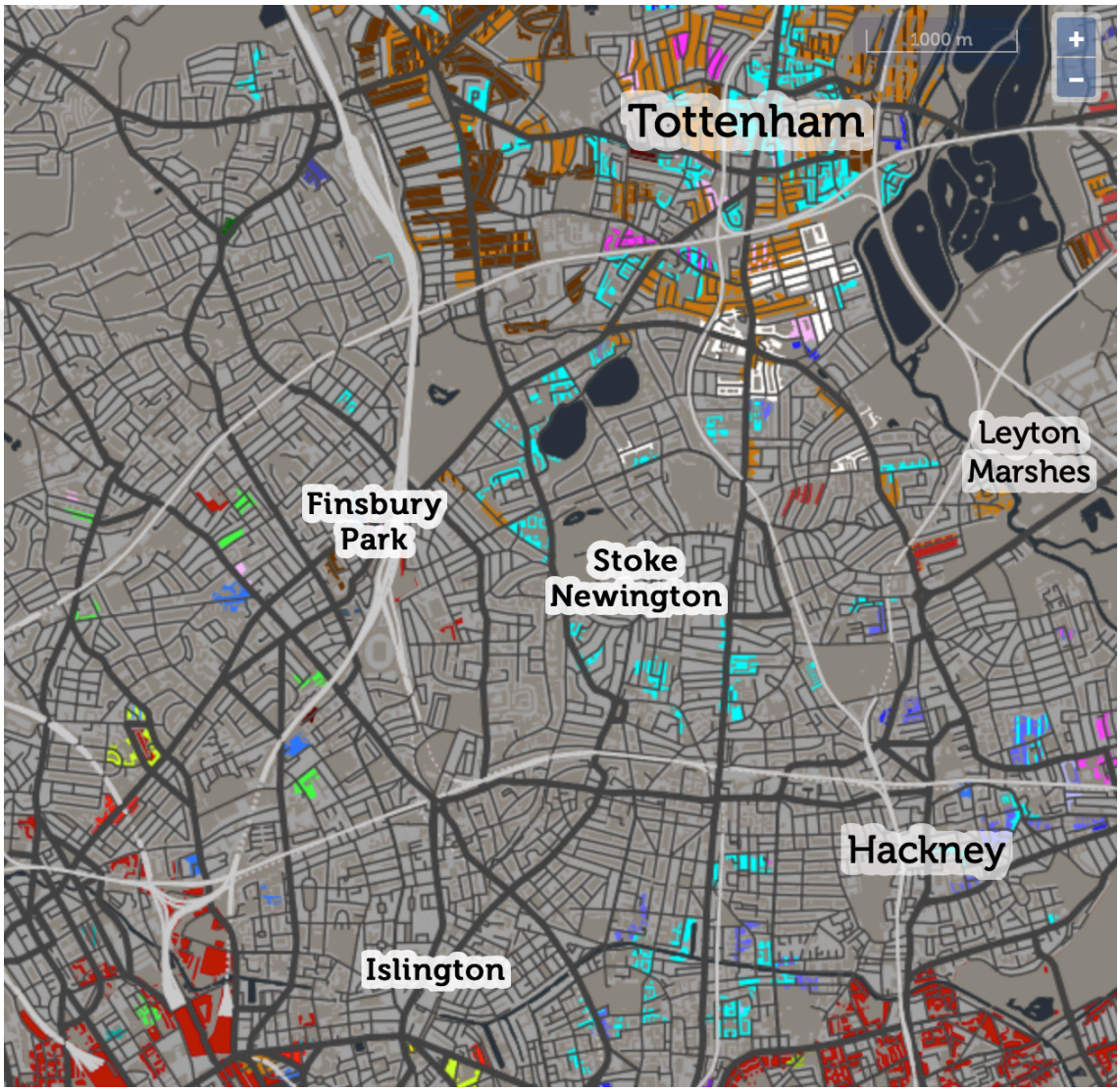

LONDRA | 5

Şekil 16. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (V)*

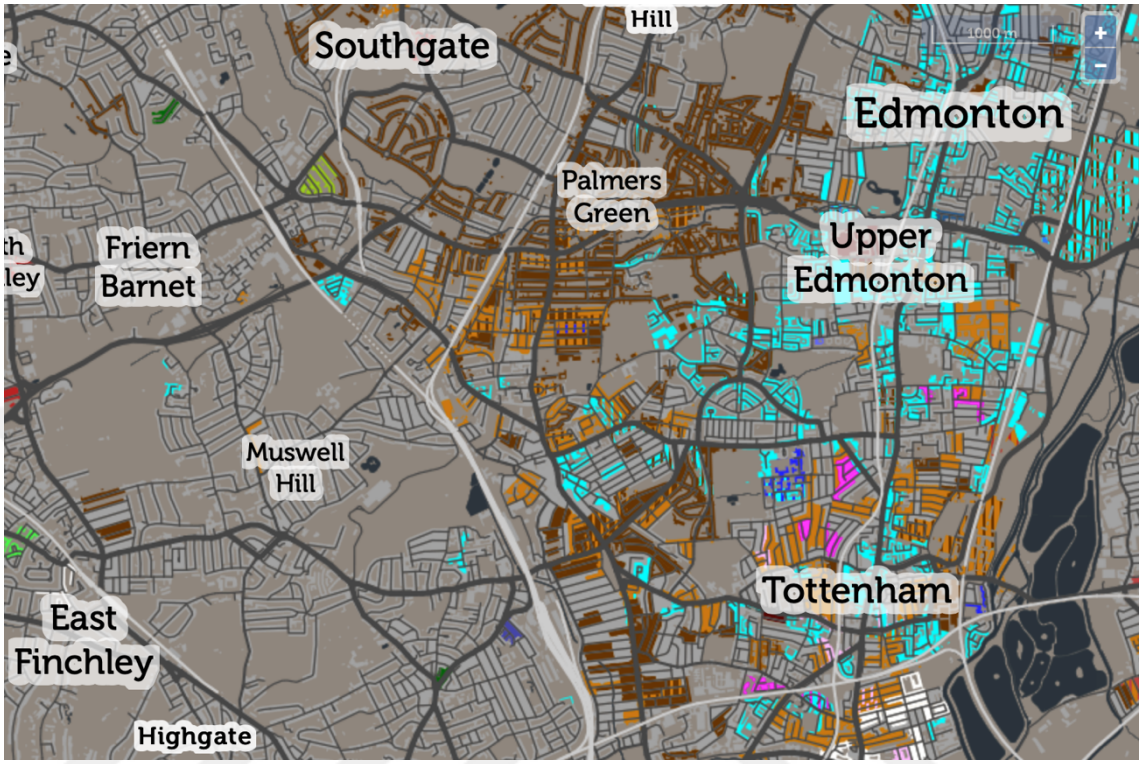

LONDRA | 6

Şekil 17. *Londra'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası (VI)*

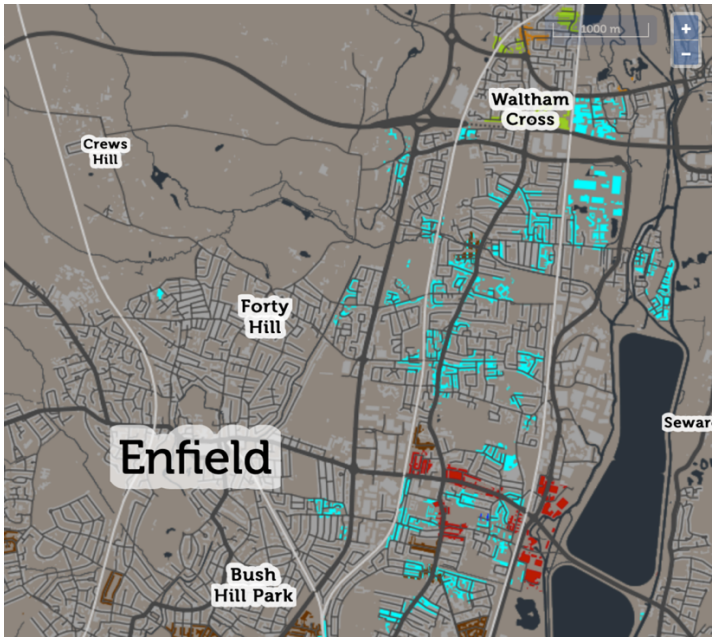

CAMBRIDGE |

NOT: Türkiye Kökenliler sarı renkle belirtilmiştir.

Şekil 18. *Cambridge'deki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası*

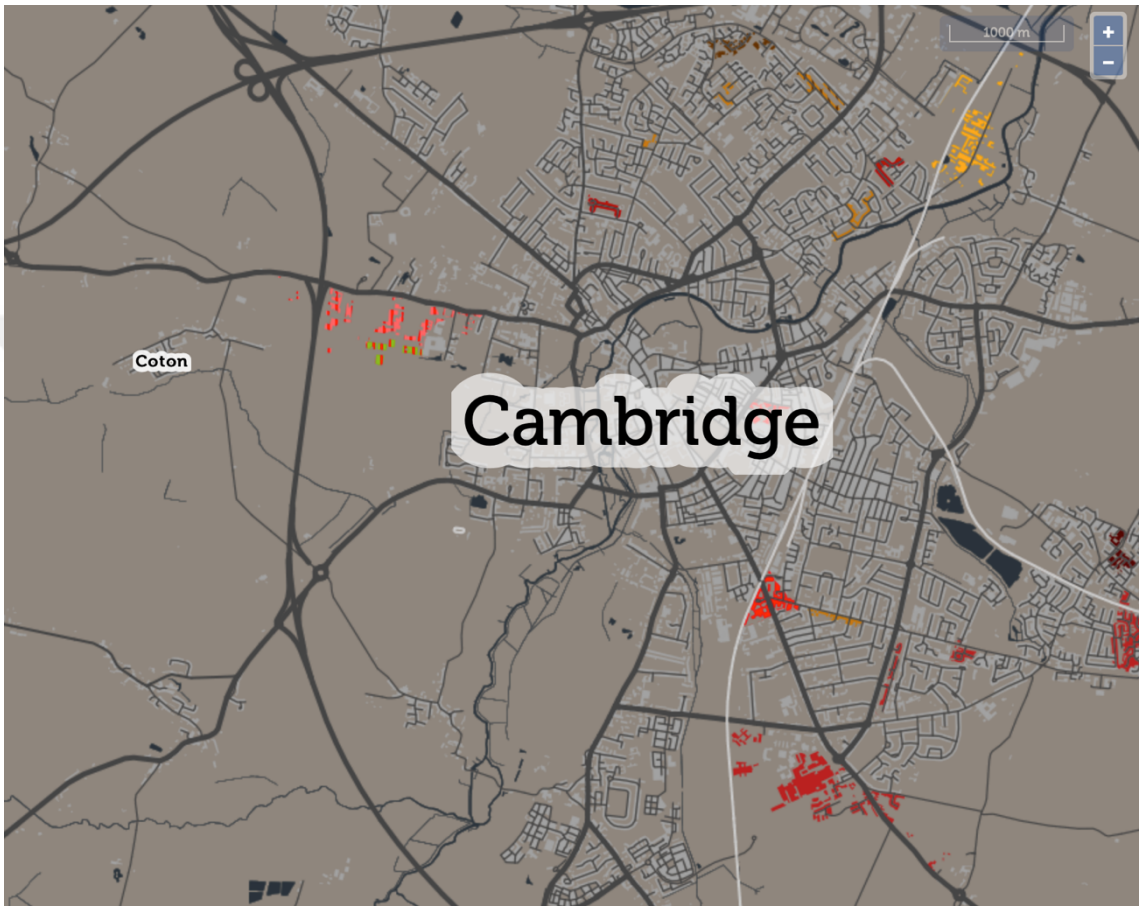

BOURNEMOUTH |

NOT: Türkiye Kökenliler sarı renkle belirtilmiştir.

Şekil 19. *Bournemouth'daki Türkiye Kökenlilerin Yaşam Alanı Haritası*

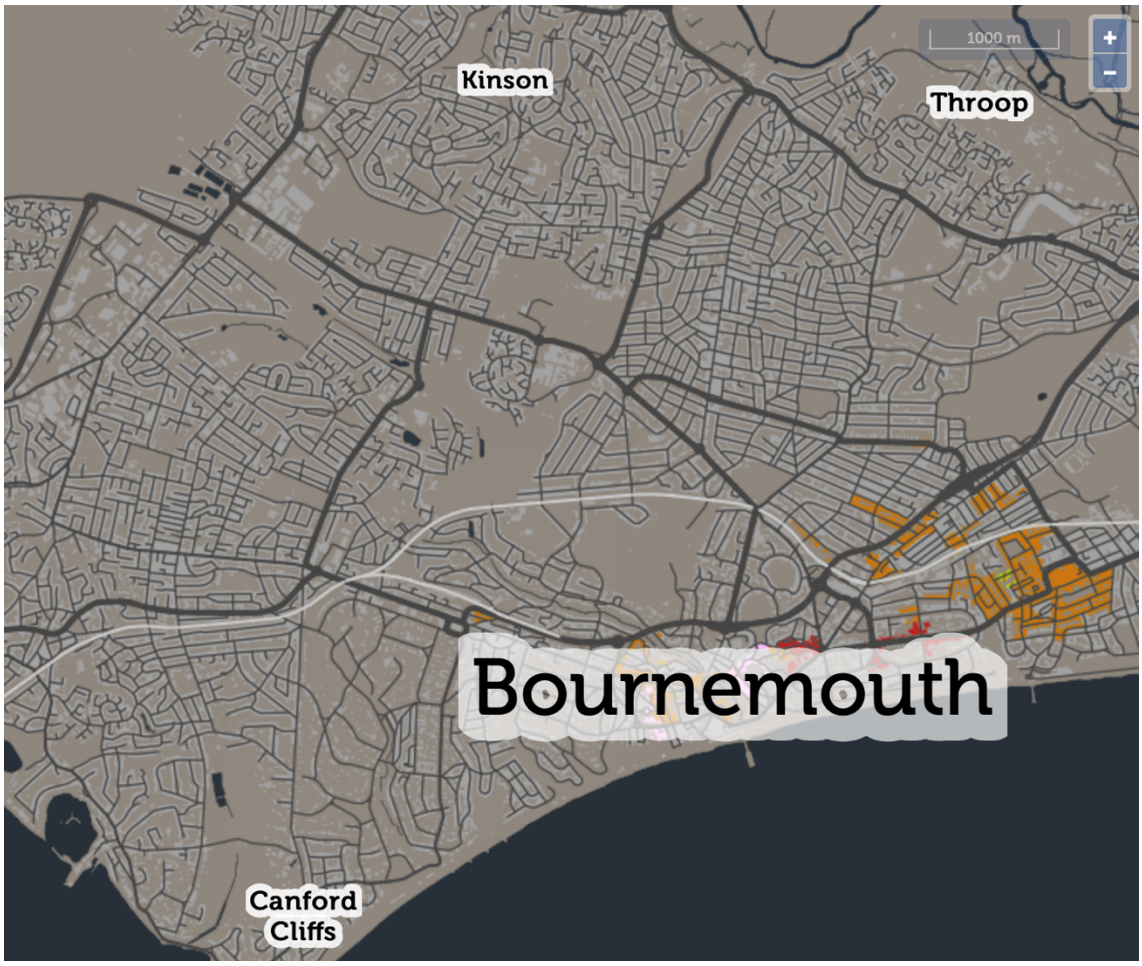

EK 6. ÇEŞİTLİ SEÇİMLERE GÖRE YURTDIŞI OYLAR (BK)

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık haklarına sahip olan vatandaşların, ikamet ettikleri ülkelerde oy kullanabilmelerine yönelik ilk düzenlemeler 1995 yılında başlamış, lâkin yasal düzenlemeler uzun yıllar tamamlanamamış ve yürürlüğe girememiştir. 2008 tarihinde yürürlüğe giren seçim kanunu değişikliğiyle[60] yurtdışında kurulacak çeşitli merkezlerde oy kullanabilmek resmen mümkün hâle gelse bile, ilk pratik uygulama 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde gerçekleşebilmiştir. Bu tarihten sonra altı seçim daha yurtdışı temsilciliklerinden oy kullanımına açılmıştır. Bu çerçevede Londra ve Edinburg sonuçları şu şekildedir:

10 Nisan 2014 Tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine yönelik oy kullanımı, Londra Başkonsolosluğu'na kurulan 114 sandık üzerinden gerçekleştirilmiştir. 79.614 seçmenin belirlendiği seçimde katılım oranı %6,41'dir.

Grafik 37. *2014 Türkiye Cumhurbaşkanı Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde)*

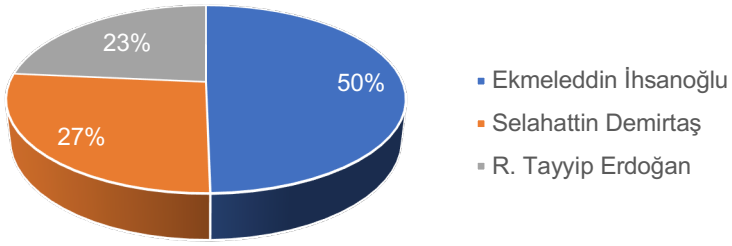

Kaynak: YSK web sayfası.

[60] İlgili kanun değişikliği, 13.3.2008 tarihinde kabul edilmiş ve 22.3.2008 tarihinde 26824 sayı numarasıyla Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. "Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ismiyle yayınlanan değişiklik, aslen Madde 10 ve Madde 94/A-B-C-D-E kapsamında olmuş, yurtdışında ikamet eden seçmenlerin ne şekilde oy kullanabileceklerinin esasları belirlenmiştir. Bu kanun maddesinde seçmenlerin "(…) sandıkta, mektupla, elektronik ortamda ve gümrük kapılarında oy kullanabilmeleri (…)" tanımının "mektupla" oy kullanım hakkı aynı yıl Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olup, ilgili kanun değişikliğinin yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşen yedi farklı seçim aşamasının hiçbirisinde "elektronik ortam" üzerinden oy kullanımı henüz devreye girmemiştir.

7 Haziran 2015 Tarihinde gerçekleşen MM. Genel Seçimlerine yönelik oy kullanımı, Londra Başkonsolosluğu'na ve Edinburg Konsolosluğu'na kurulan 102 sandık üzerinden gerçekleştirilmiştir. 84.538 seçmenin belirlendiği seçime katılım oranı %29,44'tür.

Grafik 38. *2015 (7 Haziran) Türkiye Genel Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde)*

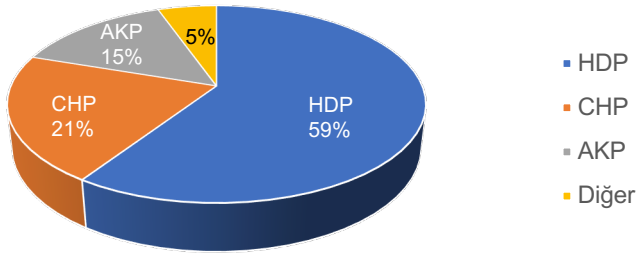

Kaynak: YSK web sayfası.

1 Kasım 2015 Tarihinde gerçekleşen Mv. Genel Seçimlerine yönelik oy kullanımı, Londra Başkonsolosluğu'na ve Edinburg Konsolosluğu'na kurulan 144 sandık üzerinden gerçekleştirilmiştir. 87.738 seçmenin belirlendiği seçime katılım oranı %38,25'dir.

Grafik 39. *2015 (1 Kasım) Türkiye Genel Seçimleri Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde)*

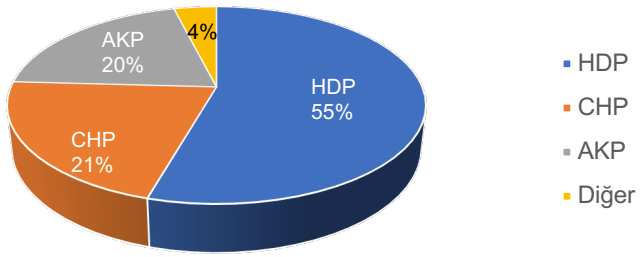

Kaynak: *YSK web sayfası.*

16 Nisan 2017 Tarihinde gerçekleşen Anayasa Değişiklik Reformuna yönelik oy kullanımı, Londra Başkonsolosluğu'na ve Edinburg Konsolosluğu'na kurulan 154 sandık üzerinden gerçekleştirilmiştir. 91.728 seçmenin belirlendiği seçime katılım oranı %24,25'dir.

Grafik 40. *2017 (16 Nisan) Anayasa Değişiklik Reformu Birleşik Krallık Oy Dağılımı (Yüzde)*

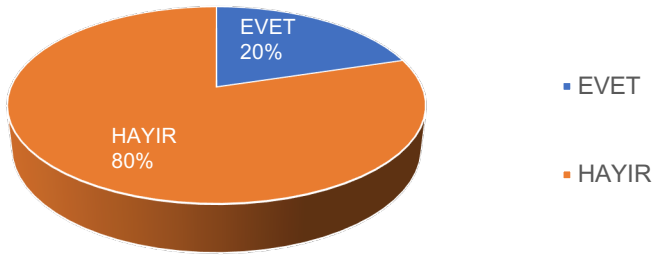

Kaynak: *YSK web sayfası.*

EK 7. ANKARA ANLAŞMASI METNİ (ECAA AGREEMENT)

TÜRKİYE İLE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ARASINDA BİR ORTAKLIK YARATAN ANLAŞMA

BAŞLANGIÇ

Bir yandan,
Türkiye Cumhurbaşkanı,
Öte yandan,
Majeste Belçika Kralı,
Federal Almanya Cumhurbaşkanı,
Fransa Cumhurbaşkanı,
İtalya Cumhurbaşkanı,
Altes Ruayal Lüksemburg Büyük Düşesi,
Majeste Hollanda Kraliçesi,
ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi,

Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında gittikçe daha sıkı bağlar kurmaya AZİMLİ OLARAK;

Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki yaşama şartlarının, hızlandırılmış bir ekonomi ilerleyişi ve uyumlu bir alışveriş genişlemesi ile devamlı olarak iyileşmesini, böylece Türkiye ekonomisi ile Topluluk üyesi Devletlerin ekonomileri arasındaki arayı azaltmayı sağlamaya KARARLI OLARAK;

Türk ekonomisinin kalkınmasının ortaya koyduğu özel sorunları ve belli bir sürede Türkiye'ye bir ekonomik yardım yapılması gerekliliğini GÖZ ÖNÜNDE BULUNDURARAK;

Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağını KABUL EDEREK;

Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Antlaşma'nın eşindiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekleştirmeye AZMEDEREK;

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Antlaşma'nın 238. maddesi uyarınca Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan bir anlaşma aktini KARARLAŞTIRMIŞLAR ve bunun için

TÜRKİYE CUMHURBAŞKANI:
Dışişleri Bakanı Bay Feridun Cemal ERKİN'i
MAJESTE BELÇİKA KRALI:

Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Bay Paul Henri SPAAK'ı
FEDERAL ALMANYA CUMHURBAŞKANI
Dışişleri Bakanı Bay Gerhard SCHROEDER'i
FRANSA CUMHURBAŞKANI:
Dışişleri Bakanı Bay Maurce COUVE de MURVILLE'i
İTALYA CUMHURBAŞKANI:
Hazine Bakanı Bay Emilio COLOUMBO'yu
ALTES RUAYAL LÜKSEMBURG BÜYÜK DÜŞESİ:
Hükümet Başkan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Bay Eugene SCHAUS'u
MAJESTE HOLANDA KRALİÇESİ:
Dışişleri Bakanı Bay Joseph M. A. H. LUNS'u
ve AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU KONSEYİ:

Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyinin şimdiki Başkanı ve Hollanda Dışişleri Bakam Bay Joseph M. A. H. LUNS'u tam yetki ile atamışlardır. Adları geçenler, yetki belgelerinin karşılıklı olarak verilmesinden ve bunların usul ve şekil bakımından uygunluklarının anlaşılmasından sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde uyuşmuşlardır;

KISIM: I
İlkeler

Madde-1.

Bu Antlaşma ile Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık kurulmuştur.

Madde- 2.

1. Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk

halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak. Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir.

2. Yukarıdaki fıkrada belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için 3, 4 ve 5. maddelerde gösterilen şartlara ve usullere göre bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması öngörülmüştür.

3. Ortaklığın:

a) Bir hazırlık dönemi,
b) Bir geçiş dönemi,
c) Bir son dönemi,
vardır.

Madde- 3.

1. Hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümlülükleri üstlenebilmek için. Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir.

Bu hazırlık dönemine ve özellikle Topluluğun yardımına ilişkin uygulama usulleri, Anlaşma'ya ekli Geçici Protokol ile Mali Protokol'de belirtilmiştir.

2. Hazırlık döneminin süresi, Geçici Protokol'de öngörülen usullere uygun uzatma dışında, beş yıldır.

Geçiş dönemine, Geçici Protokol'ün 1. maddesinde öngörülen şartlara ve usullere uyularak geçilir.

Madde- 4.

1. Geçiş döneminde Akit Taraflar, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden:

- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde

yerleşmesini.

Ortaklığın iyi işlemesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasını, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlar.

2. Bu dönemin süresi, birlikte öngörülebilecek istisnalar saklı kalmak üzere, on iki yılı geçemez. Bu istisnalar, gümrük birliğinin makûl bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel olamaz.

Madde- 5.

Son dönem gümrük birliğinin dayanak ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir.

Madde- 6.

Ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak için Akit Taraflar, Anlaşma ile verilen görevlerin sınırları içinde eylemde bulunan bir Ortaklık Konseyi'nde toplanırlar.

Madde- 7.

Akit Taraflar, bu Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayıcı her türlü genel ve özel tedbirleri alırlar.

Taraflar, Anlaşma hedeflerinin gerçekleştirilmesini tehlikeye düşürülebilecek her türlü tedbirden sakınırlar.

KISIM: II

Geçiş Döneminin Uygulanmaya Konması

Madde- 8.

4. maddede anılan amaçların gerçekleşmesi için Ortaklık Konseyi, geçiş döneminin başlamasından önce ve Geçici Protokolün 1. maddesinde öngörülen

usule göre. Topluluğu kuran Antlaşma'nın kavradığı ve göz önünde bulundurulması gereken alanlarla, özellikle bu kısımda gözetilenlere mahsus hükümlerin uygulama şartlarını, usullerini, sıra ve sürelerini yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit eder.

Madde- 9.

Akit Taraflar, Anlaşma'nın uygulanma alanında, 8. maddenin uygulanması ile ilgili olarak ortaya konabilecek özel hükümler saklı kalmak üzere, uyrukluk dolayısıyla uygulanan her türlü ayrımın, Topluluğu kuran Anlaşmanın 7. maddesinde anılan ilke uyarınca yasak olduğunu kabul ederler.

BÖLÜM: 1

Gümrük Birliği

Madde- 10.

1. Anlaşma'nın 2. maddesinin 2. fıkrasında öngörülen gümrük birliği, mal alışverişlerinin tümünü kavrar

- Gümrük Birliği Topluluk üyesi Devletlerle Türkiye arasında, ithalâtta olduğu gibi ihracatta gümrük vergileri ve eşit etkili resimlerin ve miktar kısıtlamalarının, milli üretime, Anlaşmanın hedeflerine aykırı bir koruma sağlamayı gözeten eşit etkili başka her türlü tedbirin yasaklanmasını

- Türkiye'nin üçüncü memleketlerle ilişkilerinde Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'nin kabulünü ve Toplulukça dış ticaret konusunda uygulanan sair mevzuata yaklaşmayı kapsar.

BÖLÜM: 2

Tarım

Madde- 11.

1. Ortaklık rejimi, Topluluğun ortak tarım politikasını gözönünde bulunduran özel

usullere göre, tarımı ve tarım ürünleri alışverişini de kavrar

2. Tarım ürününden, Topluluğu kuran Antlaşma'nın II. Ekinin konusu olan ve sözü edilen Antlaşma'nın 38. maddesinin 3. fıkrası hükümlerinin uygulanması ile halen tamamlanmış bulunan listede sayılı ürünler anlaşılır.

BÖLÜM: 3

Ekonomik Nitelikteki Sair Hükümler

Madde- 12.

Akit Taraflar, aralarında serbest işçi akımını kademeli olarak gerçekleştirmek için. Topluluğu kuran Antlaşma'nın 48, 49 ve 50. maddelerinden esinlenmekte uyuşmuşlardır.

Madde- 13.

Akit Taraflar, yerleşme serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için. Topluluğu kuran Antlaşma'nın 52 ilâ 56. (Dahil) maddeleri ile 58. maddesinden esinlenmekte uyuşmuşlardır.

Madde- 14.

Akit Taraflar, hizmet edimi serbestliği kısıtlamalarım aralarında kaldırmak için, Topluluğu kuran Antlaşma'nın 55, 56 ve 58 ilâ 65. (Dahil) maddelerinden esinlenmekte uyuşmuşlardır.

Madde- 15.

Topluluğu kuran Antlaşma'nın ulaştırma ile ilgili hükümlerinin ve bunların uygulanması dolayısıyla girişilmiş olan tasarrufların Türkiye'ye teşmili şartları ve usulleri, Türkiye'nin coğrafya durumu göz önünde bulundurularak düzenlenir.

Madde- 16.

Akit Taraflar, Topluluğu kuran Antlaşma'nın üçüncü büyük bölümünün 1.

kısmında yer alan rekabet, vergileme ve mevzuatın yaklaştırılması ile ilgili hükümlerde anılan ilkelerin, ortaklık ilişkilerinde uygulanması gerektiğini kabul ederler.

Madde- 17.

Anlaşma'ya Taraf olan her Devlet, ekonomisine, fiyat seviyesi kararlılığı içinde devamlı ve dengeli bir genişleme sağlarken, genel ödeme bilançosuna denge sağlamak ve parasına olan güveni devam ettirmek için gerekli ekonomi politikasını uygular.

Taraf Devlet, bu hedeflere ulaşmak için konjonktür politikası ve özellikle mali politika ve para politikası uygular.

Madde- 18.

Anlaşma'ya Taraf olan her Devlet, kambiyo kurları konusunda Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlamaya elverişli bir politika uygular.

Madde- 19.

Türkiye ve Topluluk üyesi Devletler, Anlaşma'nın uygulanmasında mal, hizmet, sermaye ve kişi akımının aralarında serbestleştirildiği ölçüde, mal, hizmet ve sermaye alışverişlerine ilişkin ödeme veya transferlerle ücret ve sermaye transferlerinin, alacaklının veya faydalananların ikamet ettikleri memleket parasıyla yapılmasına müsaade ederler.

Madde- 20.

Akit Taraflar, Anlaşma amaçlarının gerçekleştirilmesine yarayan Türkiye ile Topluluk üyesi Devletler arasındaki sermaye hareketlerini kolaylaştırmak için aralarında danışırlar.

Akit Taraflar, Topluluk memleketlerinden gelen ve Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımı olabilecek sermayelerin Türkiye'de yatırımını teşvik eden

her çeşit aracı araştırmaya çabalarlar.

Her üye Devlet ülkesinde ikamet edenler, Türkiye'nin başka bir üye Devlete veya üçüncü bir memlekete tanıdığı bütün kolaylıklardan, özellikle yabancı sermaye eylemi ile ilgili kambiyo ve vergi konularındaki kolaylıklardan yararlanırlar.

Madde- 21.

Akit Taraflar, üçüncü memleketlerin ileride Topluluğa katılmaları veya ortak olmaları halleri de dahil olmak üzere, üçüncü memleketler karşısındaki ticaret politikalarının koordinasyonunu ve bu alandaki karşılıklı çıkarlarının korunmasını sağlamaya elverişli bir danışma usulünü hazırlama konusunda uyuşmuşlardır.

KISIM: III

Genel ve Son Hükümler

Madde- 22.

1. Anlaşma ile belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için, Anlaşma'nın öngördüğü hallerde Ortaklık Konseyi'nin karar yetkisi vardır. İki taraftan her biri, verilmiş kararların yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür. Ortaklık Konseyi yararlı tavsiyelerde de bulunabilir.

2. Ortaklık Konseyi, Anlaşma'nın hedeflerini gözönünde tutarak, ortaklık rejimi sonuçlarını belli aralıklarla inceler. Bununla beraber, hazırlık dönemi boyunca bu incelemeler bir görüş teatisi sınırları içinde kalır.

3. Geçiş döneminin başlaması ile, ortaklık rejiminin gerçekleşmesi yolunda, Anlaşma amaçlarından birine ulaşmak için, Akit Taraflar'ın bir ortak davranışı gerekli görüldüğü takdirde, Anlaşma bunun için gerekli davranış yetkisini öngörmese bile. Ortaklık Konseyi uygun kararları alır.

Madde- 23.

Ortaklık Konseyi'ni, bir yandan Türkiye Hükümeti'nden üyeler, öte yandan,

Topluluk üyesi Devletler Hükümetleri'nden, Konseyi'nden ve Komisyonu'ndan üyeler meydana getirir.

Ortaklık Konseyi üyeleri, İçtüzüğün öngördüğü şartlarla kendilerini temsil ettirebilirler.

Ortaklık Konseyi, kararlarını oy birliği ile alır.

Madde- 24.

Ortaklık Konseyi başkanlığı, altışar aylık süreler için Türkiye ile Topluluk temsilcilerinden biri tarafından, sıra ile yapılır. İlk başkanlık süresi Ortaklık Konseyi kararı ile kısaltılabilir.

Ortaklık Konseyi İçtüzüğünü yapar.

Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve özellikle Anlaşma'nın iyi yürütülmesi için gerekli iş birliği devamlılığını sağlayacak bir komite kurmaya karar verebilir.

Ortaklık Konseyi bu komitelerin görev ve yetkilerini belirtir.

Madde- 25.

1. Her Akit Taraf, Anlaşma'nın uygulama ve yorumu ile ilgili ve Türkiye'yi veya Topluluğu, Topluluk üyesi bir Devleti ilgilendiren her anlaşmazlığı Ortaklık Konseyine getirebilir.

2. Ortaklık Konseyi Anlaşmazlığı karar yolu ile çözebilir; keza, anlaşmazlığı Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'na ve mevcut herhangi bir başka yargı merciine götürmeyi kararlaştırabilir.

3. Taraflardan her biri, kararın veya hükmün yerine getirilmesinin gerektirdiği tedbirleri almakla yükümlüdür.

4. Anlaşmazlık, işbu maddenin 2. fıkrasına göre çözülememiş ise, Akit Taraflar'ın

geçiş dönemi ve son dönemde başvurabilecekleri tahkim ve sair yargı usulü yollarını, Anlaşma'nın 8. maddesi uyarınca Ortaklık Konseyi düzenler.

Madde- 26.

Anlaşma'nın hükümleri, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun yetki alanına giren maddelere uygulanmaz.

Madde- 27.

Ortaklık Konseyi, bir yandan Avrupa Parlamenter Asamblesi, Topluluğun Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve öteki organları ile, öte yandan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Türkiye'nin yukarıdaki maddeleri karşılayan organları arasında iş birliğini ve temasları kolaylaştırmak için her türlü yararlı tedbiri alır.

Bununla beraber, hazırlık dönemi süresince, bu temaslar, yalnız Avrupa Parlamenter Asamblesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi arasındaki ilişkilerle sınırlanır.

Madde- 28.

Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde. Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler.

Madde- 29.

1. Anlaşma bir yandan Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde, öte yandan Belçika Krallığı, Federal Almanya Cumhuriyeti, Fransa Cumhuriyeti, İtalya Cumhuriyeti, Lüksemburg Büyük Dükalığı ve Hollanda Krallığının ülkelerinde uygulanır.

2. Genel Anlaşma, Topluluğu kuran Anlaşma'nın 227. maddesinin 2. fıkrasının 1. bendinde gözetilenleri karşılayan alanlar bakımından Fransız denizaşırı illerine de uygulanır.

Anlaşma'nın başka alanlarla ilgili hükümlerinin, sözü geçen illerde uygulanma

şartları, Akit Taraflar arasında ileride varılacak anlaşma ile belirlenir.

Madde- 30.

Akit Taraflarca Anlaşma'ya eklenmesi uygun bulunan protokoller, Anlaşma'nın ayrılmaz parçalarıdır

Madde- 31.

Anlaşma, imza eden Devletlerin kendi anayasa usullerine uyularak onaylanır; Topluluk yönünden Konseyce, Topluluğu kuran Antlaşma hükümleri uyarınca bir karar alınması ve bunun Akit Taraflar'a tebliği ile, geçerli olarak akdedilmiş olur.Yukarıdaki fıkrada anılan akdin tasdik ve tebliğ belgeleri Brüksel'de karşılıklı olarak verilir.

Madde- 32.

Anlaşma, 31. maddede sözü geçen tasdik belgelerinin karşılıklı olarak verilmesi tarihini kovalayan ikinci ayın ilk günü yürürlüğe girer.

Madde- 33.

İşbu Anlaşma, her metin eşitlikle geçerli olmak üzere, Türk, Alman, Fransız, İtalyan ve Hollanda dilleri ile ikişer nüsha olarak yazılmıştır.

PROTOKOL NO. 1

GEÇİCİ PROTOKOL

Akit Taraflar,

Türk ekonomisi için, özellikle hazırlık döneminde, tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ihracatının önemine inanarak,

Ortaklık Anlaşmasının 3. maddesinde öngörülen Geçici Protokolü tesbit etmek isteğiyle, Aşağıdaki hükümler üzerine uyuşmuşlardır:

Madde- 1.

1. Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra, Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak, Anlaşmanın 4. maddesinde gözetilen geçiş döneminin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümlerin, bir Katma Protokol ile tespit edip edemeyeceğini inceler.

Katma Protokol Akit Taraflar'ca imzalanacak ve her birinde uyulması gereken anayasa usullerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girecektir.

2. Beşinci yılın sonunda Katma Protokol tespit edilememiş ise. Ortaklık Konseyi'nde kararlaştırılarak ve 3 yılı geçmeyecek bir süreden sonra 1. fıkrada öngörülen usule yeniden başvurulur.

3. Bu protokol hükümleri. Katma Protokol yürürlüğe girinceye ve en geç onuncu yılın sonuna değin uygulamr.

Bununla beraber. Katma Protokol tespit edilmiş, fakat onuncu yıl sonunda yürürlüğe girememiş ise, Geçici Protokol en çok bir yıllık bir süre için uzatılır.

Not- 1.9.1971 tarihine kadar geçerli olan işbu Geçici Protokol yerine, 1.9.1971-31.12.1972 devresinde 7/2905 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tasdik edilen Geçici Anlaşma kaim olmuş ve 1.1.1973 tarihinden itibaren de Katma Protokol yürürlüğe girmiştir.

Katma Protokol dokuzuncu yılın sonunda tespit edilemediği takdirde, Ortaklık Konseyi, hazırlık döneminin onuncu yılının bitiminden sonra uygulanacak rejimi kararlaştırır.

Madde- 2.

İşbu Protokolün yürürlüğe girişi ile birlikte Topluluk Üyesi Devletler, Türkiye kaynaklı ve Türkiye çıkışlı ithalatları için aşağıdaki yıllık tarife kontenjanlarını açarlar:

a) 24.01 - Ham ve mamul olmayan tütün: Tütün döküntülüri

Belç. - Lüks. Eko. Biri. 1.250 ton
Federal Almanya Cumhuriyeti 6.600 ton
Fransa 2.550 ton
İtalya 1.500 ton
Hollanda 600 ton

Bu tarife kontenjanlarının sınırı içinde her üye Devlet, Toplulukça 9 Temmuz 1961 tarihinde imzalanan Ortaklık Anlaşması çerçevesinde aynı ürünler ithalatına uyguladığına eşit bir gümrük vergisi uygular.

b) 08.04 - Yalnız kuru üzüm (İçinde 15 Kg ve ya daha az mal bulunan ambalajlarla)

Belç. - Lüks. Eko. Biri. 3.250 ton
Federal Almanya Cumhuriyeti 9.750 ton
Fransa 2.800 ton
İtalya 7.700 ton
Hollanda 6.500 ton

Bu tarife kontenjanlarının sınırı içinde her üye Devlet, Toplulukça 9 Temmuz 1961 tarihinde imzalanan Ortaklık Anlaşması çerçevesinde aynı ürünler ithalatına uyguladığına eşit bir gümrük vergisi uygular.

c) 08.03 - Yalnız kuru incir (İçinde 15 Kg. ve ya daha az mal bulunan ambalajlarla)

Belç. - Lüks. Eko. Biri. 840 ton
Federal Almanya Cumhuriyeti 5.000 ton
Fransa 7.000 ton
Hollanda 160 ton

Bu tarife kontenjanları çerçevesinde Topluluk üyesi her Devlet, milli gümrük vergilerinin kuru incir için Ortak Gümrük Tarifesi'nde son yaklaşma anma kadar,

Topluluğu kuran Antlaşma'nın 14. maddesinin 1. fıkrası anlamındaki esas vergiden, Topluluk üyesi Devletlerin kendi aralarında yaptıkları indirimlerin yarısının düşülmesi ile elde edilene eşit bir gümrük vergisi uygular.

Geçici Protokol hükümleri, Topluluk üyesi Devletler milli gümrük vergilerinin kuru incir Ortak Gümrük Tarifesine son yaklaşma anında yürürlükte bulunuyorsa, Topluluk, 3. madde hükümlerini göz önünde bulundurarak, yukarıdaki bent gereğince Türkiye'ye sağlananlara eşit ticari faydaların saklı tutulması için gerekli tarife tedbirlerini alır.

d) 08.05 - Dış ve iç kabukları çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere yaş veya kuru sert kabuklu meyvalar: Yalnız fındık

Belç. - Lüks. Eko. Biri. 540 ton
Federal Almanya Cumhuriyeti 14.500 ton
Fransa 1.250 ton
Hollanda 710 ton

Bu tarife kontenjanları çerçevesinde Topluluk Üyesi her Devlet %2,5 ad valorem gümrük vergisi uygular.

Bunun dışında, Topluluk Üyesi Devletler, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte bu ürün için, Topluluk içi gümrük vergilerinin tamamen kaldırılmasını ve Ortak Gümrük Tarifesi'nin tüm olarak uygulanmasını gerçekleştirirler.

Madde- 3.

2. maddede gösterilen ürünler için, Topluluk Üyesi Devletler milli gümrük vergilerinin Ortak Gümrük Tarifesi'ne son yaklaşmasından itibaren, Topluluk her yıl, Türkiye yararına o tarihte açılmış milli tarife kontenjanlarının tutarına eşit hacimde tarife kontenjanları açar. Bu usul Ortaklık Konseyi'nce ertesi takvim yılı için, 4. madde gereğince alınan kararlara zarar vermeksizin uygulanır.

Bununla beraber, fındık bakımından bu usul, ancak Topluluk Üyesi Devletler'in

milli gümrük vergilerinin öteki üç ürünün tümü ile Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumu anında uygulanır.

Madde- 4.

Anlaşma'nın yürürlüğe girişini kovalayan ikinci yıldan başlayarak, Ortaklık Konseyi 2 ve 3. maddelerde gösterilen tarife kontenjanlarının hacmini artırmayı kararlaştırabilir. Ortaklık Konseyi'nin aksine kararı olmadıkça, bu artırmalar iktisap edilmiş olur. Her artırma, ancak ertesi takvim yılından başlayarak uygulanır.

Madde- 5.

Anlaşma'nın yürürlüğe girişi, takvim yılı başına rastlamaz ise, Topluluk Üyesi Devletler, Anlaşma'nın yürürlüğe girişinden, ertesi takvim yılının başına kadar ki süre için, bu sürenin beher ayı hesabıyla, 2. maddede anılan miktarların on ikide birini karşılayan hacimde tarife kontenjanları açarlar.

Bununla beraber, Ortaklık Konseyi, Anlaşma yürürlüğe girer girmez, sözü geçen ürünler ihracatının mevsimlik niteliğini göz önünde tutarak, yukarıdaki bendin uygulanması ile elde edilen tarife kontenjanları hacimlerinin artırılmasını kararlaştırabilir.

Madde- 6.

Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren üçüncü yılın bitiminde Ortaklık Konseyi, 2. maddede gösterilenlerden başka ürünlerin Topluluk pazarında sürümünü teşvike elverişli tedbirleri kararlaştırabilir

Madde- 7.

Tütün, fındık veya kuru incir için ortak tarım politikasının uygulanmaya konması ile birlikte, Topluluk, işbu Protokol gereğince Türkiye'ye sağlananlara eşit ihracat imkanlarım saklı tutmak üzere, bu ortak tarım politikası için öngörülen rejimi göz önünde bulundurarak, gerekebilecek tedbirleri alır.

Madde- 8.

İşbu Protokol'ün 2. maddesinde gösterilen ürünler için Toplulukça tarife kontenjanları açılması halinde, bu tarife kontenjanları çerçevesinde uygulanacak gümrük vergileri seviyesi bakımından, Türkiye'ye anlaşmaya taraf olmayan bir memleketten daha az elverişli bir işlem yapılamaz.

Madde- 9.

Türkiye, Topluluk Üyesi Devletlerden birine veya bir kaçma tanıdığı en elverişli işlemi üye Devletlerin hepsine teşmile gayret eder.

Madde-10.

Her Akit Taraf, hazırlık dönemi ile birlikte, yerleşme hakkı, hizmet edimi, ulaştırma ve rekabetle ilgili her çeşit güçlükleri Ortaklık Konseyi'ne getirebilir. Ortaklık Konseyi gerekirse, bu güçlükleri gidermek için. Akit Taraflar'a her türlü yararlı tavsiyelerde bulunabilir.

Madde-11.

İşbu Protokol Anlaşma'ya eklenmiştir.

PROTOKOL NO. 2

MÂLİ PROTOKOL

Akit Taraflar,

Ortaklık Anlaşması amaçlarının izlenmesini kolaylaştırmak için Türk ekonomisinin hızlandırılmış bir şekilde kalkınmasına faydalı olmak KAYGISIYLA,

aşağıdaki hükümler üzerinde UYUŞMUŞLARDIR:

Madde- 1.

Türk ekonomisinin verimliliğini artırmaya yardımcı, Anlaşma'nın amaçlarının

gerçekleştirilmesine faydalı olan ve Türk kalkınma planı çerçevesinde yer alan yatırım projeleri için finansman işlemleri, Türk Devleti ile Türk teşebbüsleri tarafından, Avrupa Yatırımlar Bankası'na sunulabilir. Banka, bunlarm tabi tutulacağı işlemden müracaat sahiplerine bilgi verir.

Madde- 2.

Olumlu bir sonuca bağlanan istemler ödünçler vasıtasıyla finanse edilir. Bu ödünçlerin tutarı 175 milyon hesap birimine erişebilir ve Anlaşma'nın yürürlüğe girişini kovalayan beş yıl içinde bağlanabilir.

Madde- 3.

Finansman istemleri, Türk teşebbüslerinden geldiği zaman, ancak Türk Hükümeti'nin oluru ile olumlu sonuca bağlanabilir.

Madde- 4.

1- Ödünçler, finansmanına ayrıldıkları projelerin ekonomik özelliklerine göre verilir.

2- Özellikle kârlılığı uzun vadeli veya yazılı yatırımlara ilişkin ödünçler, indirilmiş faiz haddi, uzatılmış ödeme süresi, ödemesiz dönem gibi özel şartlar ve gereği halinde, bu ödünçlerin Türkiye tarafından ödenmesini kolaylaştırabilecek başka özel ödeme şartları ile donatılabilir.

3- Bir ödünç, Türk Devleti'nin dışında bir teşebbüs veya topluluğa verildiği zaman, Türk Devleti'nin garantisine bağlanır.

Madde - 5.

1. Banka, bu ödünçlerin verilmesini, ihale veya teklif almalar düzenlenmesine bağlayabilir. Bu ihale veya teklif almalara katılma, Türkiye ve Topluluk Üyesi Devletler uyruklu her gerçek veya tüzel kişiye eşit rekabet şartları ile açıktır.

2. Ödünçler, kabul edilen yatırım projelerinin gerçekleşmesi için gerekli ithalat

giderleri kadar iç giderlerin karşılanmasında da kullanılabilir.

3. Banka, fonların en rasyonel şekilde ve Anlaşma hedeflerine uygun olarak kullanılmasını gözetir.

Madde- 6.

Türkiye, bu ödünçlerden faydalanan borçluların, ödünçlerin ana para ve faizlerinin ödenmesinin gerektirdiği dövizleri edinmelerine imkân vermekle yükümlüdür.

Madde- 7.

Bazı projelerin gerçekleştirilmesi için bu Protokol çerçevesinde yapılacak yardım, özellikle üçüncü devletler, milletlerarası mali kuruluşlar veya Türkiye ya da Topluluk Üyesi Devletler kalkınma ve kredi müesseseleri ve resmi makamlarının dahil olacakları finansmanlara katılma şeklinde olabilir.

Madde- 8.

Anlaşma'da ve bu Protokol'de gösterilen şartlarla Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına getirilen yardım, Türk Devletininkini tamamlayıcı bir çaba teşkil eder.

Madde- 9.

İşbu Protokol Anlaşma'ya eklenmiştir.

SON SENET

Bir yandan,
Türkiye Cumhurbaşkam'nın ve Öte yandan,
Majeste Belçika Kralının,
Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nın,
Fransa Cumhurbaşkanı'nın,
İtalya Cumhurbaşkan'nın
Altes Ruayal Lüksemburg Büyük Düşesi'nin,
Majeste Hollanda Kraliçesi'nin

ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi'nin

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan Anlaşma'nın imzası için

Ankara'da 12 Eylül 1963 gününde toplanan tam yetkili temsilcileri aşağıdaki metinleri tespit etmişlerdir:

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan ANLAŞMA ile aşağıda sayılan protokolleri:

Protokol No. 1: Geçici Protokol

Protokol No. 2: Mali Protokol

Tam yetkili temsilciler bundan başka

Aşağıda sayılan ve işbu Senede ekli

1.Geçici Protokol'ün 2. maddesi ile ilgili olarak kuru üzüme ilişkin niyet bildirisini;

2. Mali Protokol'ün 2. maddesinde sözü geçen hesap biriminin değerine ilişkin yorum bildirisini;

3. Ortaklık Anlaşmasında geçen "Akit Taraflar" deyiminin yorumu ile ilgili bildiriyi kabul etmişler;

Ve Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti'nin aşağıda sayılan ve işbu Senede ekli bulunan bildirilerini not etmişlerdir:

1. Alman uyrukluların tanımı ile ilgili bildiri;

2. Anlaşma'nın Berlin'e uygulanmasına ilişkin bildiri.

Tam yetkili temsilciler işbu Senede ekli bildirilerin icabında Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan Anlaşma ile aynı şartlarda geçerliklerinin sağlanması için gerekli usullere tabi tutulacağı hususunda

uyuşmuşlardır.

BUNUN BELGESİ OLARAK, aşağıda adlan yazılı tam yetkili temsilciler işbu son Senedin altına imzalarını atmışlardır.

Ankara'da 12 Eylül 1963 gününde yapılmıştır.

Türkiye Cumhurbaşkanı adına:
Feridun Cemal ERKİN
Majeste Belçika Kralı adına:
Paul Henri SPAAK
Federal Almanya Cumhurbaşkanı adına:
Gerhard SCHROEDER
Fransa Cumhurbaşkanı adına:
Maurice COVUE de MURVİLLE İtalya Cumhurbaşkanı adına:
Emilio COLOMBO
Altes Ruayal Lüksemburg Büyük Düşesi adına:
Eugene SCHAUS
Majeste Hollanda Kraliçesi adına:
Joseph M. A. H. LUNS
Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi adına:
Joseph M. A. H. LUNS

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Anlaşma'da gereken usullerin yerine getirildiğinin, özellikle Avrupa Parlamenter Asamblesi'ne danışıldığının Öteki Akit Tarafa bildirilmesinden sonra ancak Topluluğu kesin olarak bağlayacağı ihtiyat kaydı ile

GEÇİCİ PROTOKOL'ÜN 2. MADDESİ İLE İLGİLİ OLARAK KURU ÜZÜME İLİŞKİN NİYET BİLDİRİSİ

Topluluk, kuru üzüm için ortak bir pazar örgütü kurmayı tasarlamadığını bildirir.

MALİ PROTOKOL'ÜN 2. MADDESİNDE SÖZÜ GEÇEN HESAP BİRİMİNİN DEĞERİNE İLİŞKİN YORUM BİLDİRİSİ

Akit Taraflar aşağıdaki hususları bildirirler:

1. Mali Protokol'ün 2. maddesinde öngörülen tutarın açıklanmasında kullanılan hesap biriminin değeri 0.88 867 088 gram saf altındır.

2. 1. fıkrada tanımlanan hesap birimi bakımından Topluluk üyesi bir devletin para paritesi, bir hesap biriminin içindeki saf altının ağırlığı ile Milletlerarası Para Fonu'na bu para için bildirilmiş olan pariteye tekabül eden saf altın ağırlığı arasındaki orandır. Bildirilmiş bir paritesi yoksa veya cari işlemlerde Para Fonu'nun müsaade ettiği sınırın dışında pariteden uzaklaşan kur uygulaması varsa, paranın paritesine tekabül eden altın; dolaylı veya dolaysız olarak tamamlanmış ve altına çevrilebilen bir paranın Fon'a bildirilmiş paritesi esası ile, hesap gününde Üye Devlet'e, cari ödemeler için sözü edilen altına çevrilebilir paraya uygulanmakta olan kambiyo rayicine göre hesaplanır.

3. ukarıdaki 1. fıkrada belirtilen hesap birimi Mali Protokol'ün uygulama süresince değişmeyecektir. Bununla beraber, uygulama süresinin bitiminden önce Milletlerarası Para Fonu'nca, Statülerinin 7. Kısmının 4. maddesi gereğince bütün paraların seyyanen altına olan paritelerinin aynı oranda değişmesi kararlaştırılırsa, hesap biriminin saf altın ağırlığı bu ayarlamanın ters fonksiyonuna göre değiştirilecektir.

Topluluk Üyesi Devletler'den birinin veya birkaçının Milletlerarası Para Fonu'nun yukarıdaki bend de öngörülen kararını uygulamaması halinde hesap biriminin saf altın ağırlığı, Milletlerarası Para Fonu'nca kararlaştırılmış ayarlamanın ters fonksiyonuna göre değiştirilecektir. Ancak, Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi böylece ortaya çıkan durumu inceleyecek ve Komisyonun önermesi üzerine ve Para Komitesi'nin görüşü alınarak gerekli tedbirleri mevsuf çoğunlukla kararlaştıracaktır.

ORTAKLIK ANLAŞMASI'NDA GEÇEN "Akit Taraflar”

DEYİMİNİN YORUMU İLE İLGİLİ BİLDİRİ

Akit Taraflar, Ortaklık Anlaşması'nın, metinde geçen "Akit Taraflar" deyimine, bir yandan Türkiye Cumhuriyeti, öte yandan, Topluluk ile Üye Devletler veya sadece,

ya Üye Devletler ya da Topluluk anlamı verilmek suretiyle, yorumlanması hususunda anlaşmışlardır. Bu deyime her defasında verilecek anlam, Anlaşmanın bunları karşılayan hükümlerinden çıkarılacaktır. Bazı hallerde "Akit Taraflar" deyimi, Topluluğu kuran Antlaşma'nın geçiş dönemi süresince Üye Devletler, bu dönemin bitiminden sonra Topluluk anlamına gelebilecektir.

FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ'NİN

BİLDİRİLERİ

1. Alman uyrukluların tanımı ile ilgili bildiri:

Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu anlamında bütün Almanlar Federal Almanya Cumhuriyeti uyruğunda sayılır.

2. Anlaşma'nın Berlin'e uygulanmasına ilişkin bildiri:

Federal Almanya Cumhuriyeti Hükümeti'nce üç aylık bir süre içinde Akit Taraflar'a aksine bir bildiri de bulunmadıkça, Ortaklık Anlaşması Berlin Eyaletine de uygulanır.

EK 8. ETİK KOMİSYON İZİN BELGESİ

Tarih: 21.05.2019 15:30
Sayı: 12908312-300-E.00000601291
E.00000601291

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 12908312-300
Konu : Arş. Gör. Barış MUTLUAY Hk.

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Anabilim Dalınız Doktora Programına kayıtlı öğrencilerinden **Arş. Gör. Barış MUTLUAY**'ın Tezi kapsamında Etik Komisyonu araştırma izni isteğine ilişkin Etik Komisyonundan alınan izin yazısı ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve **adı geçen öğrenci** ile **danışman öğretim üyesine** tebliğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

Ek: İzin Yazısı (1 Sayfa)

Evrakın elektronik imzalı suretine https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr adresinden df419c8e-d1db-4401-9c5e-fddf4faa9aa2 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 06800 Beytepe-ANKARA
Telefon:(0 312) 297 68 60-61 Faks:(0 312) 299 21 47 E-posta:sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr
İnternet Adresi: www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr

Aygüler ÇEŞMECİ

Tarih: 17.05.2019 18:26
Sayı: 35853172-300-E.00000577266

E.00000577266

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Barış MUTLUAY Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 24.04.2019 tarihli ve 12908312-300/00000564175 sayılı yazınız.

Enstitünüz Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Doktora programı öğrencilerinden **Arş. Gör. Barış MUTLUAY**'ın **Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR** danışmanlığında hazırladığı **"12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye'den İngiltere'ye Politik Göç: Süreç, Uyum Ve Mevcut Durum"** başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **30 Nisan 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr adresinden d[illegible] kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLERİ

EK 10. ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:16/07/2019

Tez Başlığı : **12 EYLÜL 1980 SONRASI TÜRKİYE'DEN İNGİLTERE'YE POLİTİK GÖÇ (1980-1989)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 195 sayfalık kısmına ilişkin, 16/07/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **% 5**'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☐ Alıntılar hariç
4- ☒ Alıntılar dâhil
5- ☐ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/07/2019

Adı Soyadı:	Barış Mutluay
Öğrenci No:	N11142168
Anabilim Dalı:	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı:	Siyaset Bilimi
Statüsü:	☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR

EK 11. ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of POLITICAL SCIENCE and PUBLIC ADMINISTRATION

Date: 16/07/2019

Thesis Title : POLITICAL MIGRATION TO UK FROM TURKEY AFTER SEPTEMBER, 12 1980 (1980-1989)

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 16/07/2019 for the total of 195 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is **5 %.**

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☐ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

16/07/2019

Name Surname:	Barış Mutluay
Student No:	N11142168
Department:	Department of Political Science and Public Administration
Program:	Political Science
Status:	☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR